NERZUK ĆURAK
ĐORĐE ČEKRLIJA, ELDAR SARAJLIĆ, SEAD TURČALO

POLITIČKA ELITA U BOSNI I HERCEGOVINI I EVROPSKA UNIJA: ODNOS VRIJEDNOSTI

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
MCMXLIX
UNIVERSITAS STUDIORUM SARAJEVENSIS
U SARAJEVU
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES
1961

Biblioteka Naučni projekti

Nerzuk Ćurak
Đorđe Čekrlija Eldar Sarajlić Sead Turčalo
Politička elita u Bosni i Hercegovini i Evropska unija: Odnos vrijednosti

Izdavač
Institut za društvena istraživanja
Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Za izdavača
Prof. dr. sc. Mirko Pejanović

Urednik
Doc. dr. Dino Abazović

Recenzenti
Prof. dr. sc. Mirko Pejanović
Prof. dr. sc. Šaćir Filandra

Lektor
Zinaida Lakić

DTP
Mahir Sokolija

Štampa
Bemust, Sarajevo

CIP

NERZUK ĆURAK
ĐORĐE ČEKRLIJA, ELDAR SARAJLIĆ, SEAD TURČALO

POLITIČKA ELITA U BOSNI I HERCEGOVINI I EVROPSKA UNIJA: ODNOS VRIJEDNOSTI

SARAJEVO, 2009.

Sadržaj

Nerzuk Ćurak, Predgovor 7
Nerzuk Ćurak, Sead Turčalo, Uvodne napomene 11
Eldar Sarajlić, Politička elita u teorijskoj perspektivi 17
Eldar Sarajlić , Sead Turčalo, Politika simuliranog konsenzusa:
Evropska unija, politička elita i dekonstruiranje Bosne i Hercegovine 55
Đorđe Čekrlija, Rezultati ispitivanja pripadnika političkih elita 73

OKRUGLI STO
VRIJEDNOSNI ODNOS POLITIČKIH ELITA U BOSNI I HERCEGOVINI
PREMA BOSNI I HERCEGOVINI I EVROPSKOJ UNIJI

Eldar Sarajlić, Kako govoriti o političkoj eliti?
Izazovi i perspektive odgovornog diskursa
o političkom upravljanju u Bosni i Hercegovini 119
Esad Bajtal, Psihosocijalni kontekst političkih elita u BiH 127
Svjetlana Nedimović, Politička filozofija političkih elita
u Bosni i Hercegovini: eksperiment iz prirodnog stanja 141
Asim Mujkić, Polazišta institucionalnog dizajna u Bosni i Hercegovini
i političke elite – komparativna analiza Brčko distrikt BiH
i ostatak BiH / dodir demijurga 153
Tarik Haverić, Naknadna razmišljanja
o putu Bosne i Hercegovine ka evropskoj uniji 169
Zoran Tomić, Ivica Granić, Politički programi i stavovi
ključnih bosanskohercegovačkih stranaka
u pogledu europskih integracija 175
Dino Abazović, O višestrukim nerazumijevanjima
ovdje i tamo – religija i politika 183
Fahira Fejzić-Čengić, Patrijarhalne vrijednosti političkih elita
u Bosni i Hercegovini i njihov utjecaj na formiranje vrijednosnih
stavova prema Bosni i Hercegovini i Evropskoj uniji 189

Diskusija 205

O autorima publikacije 229

Predgovor

Knjiga koju predajemo na uvid stručnoj i drugim javnostima u našoj zemlji rezultat je naučnoistraživačkog projekta *Vrijednosni odnos političkih elita u Bosni i Hercegovini prema Bosni i Hercegovini i Evropskoj uniji*.[1] Projekt je rađen u okviru Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu u trajanju od dvije godine. Uspješno je završen nakon dvogodišnjeg teorijskog i empirijskog istraživanja. Njegove ključne metodološke odrednice (predmet istraživanja, cilj istraživanja i generalna hipoteza) date su u ovom predgovoru kao epistemološko-gnoseološki markeri koji omogućuju potpuniji uvid u istraživački sadržaj. Nadamo se da će ova publikacija biti od koristi istraživačima bosanskohercegovačkog socijalnog konteksta, u kojemu političke elite/politička elita sa svojim vrijednosnim registrima na izuzetno bitan način određuju odnos građana prema Bosni i Hercegovini i Evropskoj uniji. Upravo zbog tog utjecaja odlučili smo se za ovo istraživanje, unaprijed računajući na prepreke koje su se tokom istraživanja pojavile kao uračunati rizik. Te prepreke naročito se tiču izraženog odsustva spoznaje unutar bosanskohercegovačke političke elite da je odgovaranje na pitanja koja im postavljaju ovlašteni istraživači bosanskohercegovačke društvenosti njihova obaveza. Tako smo se i mi, članovi Istraživačkog tima, suočili sa ozbiljnim problemima tokom rada na empirijskom dijelu istraživanja, jer su predstavnici etnonacionalnih političkih elita, u značajnoj mjeri, ignorirali svoje obaveze spram znanstvene zajednice. Dugujemo zahvalnost onim političkim predstavnicima koji su bez ikakvih uvjetovanja odgovorno izvršili svoj dio posla, participirajući, na zahtijevani način, u realizaciji ovog naučnoistraživačkog projekta koji je definiran na sljedeći način:

[1] Projekt pod ovim imenom finansijski je podržan od Savjeta za nauku Kantona Sarajevo a na osnovu konkursa za sufinansiranje naučnoistraživačkih i istraživačkorazvojnih projekata u Kantonu Sarajevo u 2007/08. godini koji je objavilo Ministarstvo nauke i obrazovanja Kantona Sarajevo 9.7.2007.

PREDMET ISTRAŽIVANJA

Konstitucija političkih elita u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini (etnonacionalnih, nacionalnih, građanskih, lijevih, desnih...), geneza njihovog aksiološkog odnosa prema državi koja im je svojom političko-pravnom strukturom omogućila izdizanje u ravan političkih elita, način uspostavljanja vrijednosnih kriterija političkih elita u Bosni i Hercegovini spram Evropske unije te istraživanje korelacije između vrijednosnih indikatora na osnovu kojih političke elite izgrađuju svoj odnos prema Bosni i Hercegovini i vrijednosnih indikatora na osnovu kojih političke elite izgrađuju svoj odnos prema Evropskoj uniji.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Širi cilj istraživanja vezan je za definiranje, kritičko ispitivanje i revalorizaciju spoznajno-teorijskih pojmova koji oblikuju politološko-sociološko polje političkih elita i apliciranje teorijskih rezultata u bosanskohercegovačku ravan političkih elita kako bi se stvorili prethodni teorijsko-istraživački uvjeti za uži, primarni cilj istraživanja, a to je utvrditi uzroke postojanju vrijednosne dihotomije i političke hipokrizije u stavu političkih elita spram Bosne i Hercegovine i Evropske unije.

GENERALNA HIPOTEZA

Političke elite u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini konstituirane su na osnovu različitih političkih, kulturnih, ekonomskih, religijskih, socijalnih i drugih svjetonazora, ali su sve generirane u političkom polju teritorijalnih etnonacionalizama koji nisu dozvolili i još uvijek ne dozvoljavaju da političke elite (oni koji donose odluke), sa svim svojim različitostima, (iz) grade vrijednosni konsenzus za Bosnu i Hercegovinu i Evropsku uniju, čime bi se izbjegle zamke aksiološke disonantnosti i političkog licemjerja, a koje sprečavaju izgradnju međusobnog povjerenja između ideološki suprotstavljenih političkih elita kao prethodnog uvjeta da vrijednosni odnos političkih elita prema Bosni i Hercegovini i Evropskoj uniji ne bude u dugotrajnoj koliziji.

NAUČNA OBLAST

Društvene nauke: politologija, sociologija, politička filozofija.

Postavljeni koncepcijsko-metodološki *input* je osnova iza koje slijedi zbornik sa sadržajem koji je podijeljen u dva dijela. U prvom, teorijsko-empirijskom dijelu, Istraživački tim (prof. dr. sc. Nerzuk Ćurak i magistri nauka Đorđe Čekrlija, Eldar Sarajlić i Sead Turčalo), kroz relevantan i referentan teorijski okvir i obradu empirijskog materijala, analizira "vrijednosnu kompetenciju" bosanskohercegovačkih političkih elita/političke elite sukladno postavljenom projektnom zadatku, a u drugom dijelu objavljeni su prilozi učesnika o*kruglog stola* koji smo organizirali kao značajan diseminacijski dio našeg istraživanja.

Koristim se ovom prilikom da zahvalim svim učesnicima *okruglog stola* jer su svojim poticajnim raspravama dali značajan doprinos uspjehu našeg istraživačkog projekta. Veliku zahvalnost dugujem i recenzentima prof. dr. sc. Mirku Pejanoviću i prof. dr. sc. Šaćiru Filandri. Mojim mladim kolegama, članovima Istraživačkog tima – Đorđu, Eldaru i Seadu, upućujem iskrene izraze zahvalnosti za nesebičan trud koji su uložili u ovaj pionirski poduhvat.

Na kraju ovoga uvoda imam potrebu da naglasim kako se naš projekt ne bi mogao uspješno završiti da finansijski nije podržan od Ministarstva nauke i obrazovanja u Vladi Kantona Sarajevo, Fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina i Fondacije Heinrich Böll, ured u Sarajevu, kojima srdačno zahvaljujemo.

Voditelj naučnoistraživačkog projekta
Prof. dr. sc. Nerzuk Ćurak

Uvodne napomene

NERZUK ĆURAK, SEAD TURČALO

U duboko podijeljenim društvima i *fragilnim* državama vrijednosni konsenzus među političkom elitom predstavlja ključni uvjet za integraciju društva i osnaživanje države. Pred političku elitu se postavlja zadatak normativne integracije društva i njegovanja zdrave konkurencije unutar političke elite. Ukoliko, pak, dođe do sukoba interesa i vrijednosti unutar političke elite, otvara se put dezintegracijskog djelovanja i paralize državnog aparata. Dijametralnost vrijednosti unutar političke elite istovremeno se transformira u različito sagledavanje svijeta, u našem slučaju države Bosne i Hercegovine i Evropske unije, kao referentnog okvira unutar kojeg se vrijednosti definiraju i prevode u principe i političke akcije te istovremeno reflektiraju na građanstvo.

Unutar bosanskohercegovačke političke elite nalazimo očit primjer dihotomije u vrijednosnom odnosu spram Bosne i Hercegovine i Evropske unije, što za posljedicu ima lažnu institucionalnu konvergenciju dejtonske države i briselskog međudržavnog i nadnacionalnog entiteta, dok izostaje "mentalitetski preokret" kao jedan od ključnih aksioloških parametara za prevladavanje vrijednosne diskrepancije između odnosa prema zemlji i Uniji. Prisustvujemo, evo već deceniju i po, etničkom definiranju geopolitičkih kodova u/o Bosni i Hercegovini i mitologiziranju Unije kao zamjene za sve nedostatke (post)dejtonske državnosti, *vizija i konstruktivnih ideja* (Džihić, 2006).

Iz te perspektive možemo čitati i odgovore političke elite na pitanje da li osjećaju Bosnu i Hercegovinu svojom domovinom, odnosno da li osjećaju dejtonsku Bosnu i Hercegovinu svojom domovinom. Naime, većina ispitanika smatra Bosnu i Hercegovinu svojom domovinom (86,4%), dok čak 40% ispitanika ne doživljava *dejtonsku Bosnu i Hercegovinu* kao svoju domovinu. Među ispitanicima koji ne prihvaćaju državu proizvedenu i mišljenu nasiljem i ratom – dejtonsku Bosnu i Hercegovinu – kao svoju (Ćurak, 2006) ispitanici su koji sebe definiraju kao bošnjačku političku elitu te ispitanici iz stranaka s hrvatskim predznakom. Kod srpske političke elite evidentno je da većina

ispitanika (66,6%) ne prihvaća Bosnu i Hercegovinu ni u jednoj varijanti kao domovinu, dok se odbijanje hrvatske političke elite da prihvati dejtonsku Bosnu i Hercegovinu kao svoju domovinu može povezati sa osjećajem ugroženosti hrvatskog naroda u takvom ustavnopravnom ustrojstvu države.

Svi ispitanici iz stranaka s hrvatskim predznakom smatraju da narodi u Bosni i Hercegovini nisu ravnopravni. Njihovo rješenje hrvatskog pitanja bi se moglo interpretirati na temelju odgovora na pitanje šta podrazumijevaju pod prevladavanjem dejtonskog ustrojstva Bosne i Hercegovine i od kojeg modela državnog/društvenog ustrojstva bi najlakše odustali ako bi to zahtijevale evropske integracije. Naime, pripadnici dviju najvećih hrvatskih stranaka – HDZ-a BiH i HDZ-a 1990 smatraju da bi dejtonski konstrukt trebalo transformirati u etnički definiranu federaciju ili stvoriti tri etničke države na prostoru Bosne i Hercegovine, te da bi se u procesu evropskih integracija, najprije odrekli centraliziranog ustrojstva države. Ovakav stav koji preferiraju hrvatske političke elite govori o političkoj viziji dovršavanja etnoteritorijalnog konsocijacijskog aranžmana kao odgovarajućoj opciji hrvatskog pitanja u Bosni i Hercegovini.

Opcija centraliziranog uređenja države neprihvatljiva je i za sve ispitanike iz reda političke elite koja pretendira zastupanje interesa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, što u korelaciji s odgovorom da 66,6% (2) ispitanika ne prihvaća ni dejtonsku Bosnu i Hercegovinu kao svoju domovinu otvara pitanje kakva je vizija budućnosti države unutar srpske političke elite. Raspon mišljenja kreće se od onoga što u dejtonskom *novogovoru* nazivamo antidejtonskim, a to je stav zastupnice SNSD-a u državnom parlamentu Dušanke Majkić da je njezin vitalni nacionalni interes samostalna Republika Srpska do održavanja *statusa quo*, to jest jačanje entiteta, koji preferiraju ostali ispitanici iz ove grupe.

Ovakva pozicija političke elite iz Republike Srpske korespondira sa stavom predsjednika tog bosanskohercegovačkog entiteta Rajka Kuzmanovića (jednog od ispitanika) da je etnička različitost unutar Bosne i Hercegovine prepreka mogućnosti konstituiranja građanske države.

"Ona može biti samo etno-građanska, u kojoj se primjenjuju etnički i građanski mehanizmi, odnosno gdje se moraju pružiti i zaštititi kolektivna prava za svaki narod bez majorizacije i lična prava svakog građanina" (Kuzmanović, 2007: 41).

Stavljanje kolektivnih prava u prvi plan, koje je svojstveno etnonacionalnoj političkoj eliti u Bosni i Hercegovini, ukazuje na parohijalnost kao primarnu odrednicu političke kulture u kojoj "zajednica kao cjelina određuje ponašanje pojedinca..." (Šiber, 1998: 149).

Pripadnici političke elite koji se u javnom prostoru prepoznaju ili predstavljaju kao reprezentanti bošnjačkih interesa u potpunosti se identificiraju s (dejtonskom) Bosnom i Hercegovinom. Zbog toga se nameće pitanje da li ta elita uopće ima viziju budućeg političkog ustrojstva države s obzirom na to da se dejtonska Bosna i Hercegovina i Bosna i Hercegovina međusobno gotovo pa isključuju jer dejtonski konstrukt počiva na negativnom suverenitetu. Prosuđujući na temelju odgovora, vizija bošnjačke političke elite jeste prevazilaženje entiteta i regionalizacija na prvenstveno ekonomskom principu, što suštinski ukazuje na prevladavanje ustavnopravnog uređenja koje promovira ekskluziju ali koje se, istovremeno, doživljava od drugih etničkih elita kao skriveni zahtjev za unitarizacijom. U javnom diskursu dijelovi bošnjačke političke elite potenciraju ideje koje graniče s građanskim nacionalizmom i koje se, od političkih elita druga dva konstitutivna naroda, doživljavaju i promoviraju kao pokušaj majorizacije. Shodno tome, postavlja se pitanje da li bošnjačka politička elita ima sposobnost da "... bošnjački nacionalni i politički identitet odvoji od kategorije nacije države..." (Filandra, 2009), odnosno, primijenjeno na cjelokupnu bosanskohercegovačku političku elitu, da li uopće postoji mogućnost da prihvati državni interes odvojeno od partikularnih etničkih ambicija.

Ako bismo nekritički donosili sudove na temelju diskursa o Evropi koji u javnoj sferi koristi politička elita, mogli bismo reći da je to polje u kojem interesi elite konvergiraju s državnim interesima. Međutim, i u sferi evropskih integracija se pokazuje da deklarativno iskazivanje konsenzusa spram bosanskohercegovačkog puta u Evropsku uniju uopće nije oslobođeno etničke komponente u formiranju vrijednosnog odnosa spram EU, već, štaviše, politička formula priključivanja "evropskoj porodici država" se koristi za jačanje i produbljivanje manipulativnih etnopolitika. Diskurs o Evropskoj uniji se koristi kao mehanizam dvostruke legitimacije. S jedne strane legitimizira se tranzicijska politika koja ne korespondira s eurointegracijskim zahtjevima građanstva i međunarodne zajednice, a s druge strane zahtjevi Evropske unije se koriste za isticanje važnosti vlastite nacije.

U definiranju vlastitih nacionalnih interesa 77,3 posto ispitanika smatra da je to punopravno članstvo u svim relevantnim euroatlantskim integracijama, dok 13,6 posto ispitanika (svi ispitanici iz reda srpske političke elite) euroatlantske integracije ne promatra ključnim za svoju etničku / nacionalnu grupu.

Prisutnost europeizacijskog diskursa kao panaceje za sve bolesti dejtonske države vidljiva je i u stavu 45,5 posto ispitanika prema čijem mišljenju bi ulaskom Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju bili riješeni svi problemi,

pa shodno tome očekivano je da većina pripadnika političke elite (68,2%) smatra da evropska budućnost Bosne i Hercegovine nema alternativu.

Ako pak uzmemo u obzir da je jedna od ključnih evropskih vrijednosti *good governance* (dobro upravljanje), koja podrazumijeva otvorenu, participativnu i demokratsku vladu, bez kreiranja hijerarhijske, ekskluzivne i centralizirane vlasti (Menners, 2006), i kompariramo je sa, na prethodnim stranicama, diskutiranim odnosom političke elite spram Bosne i Hercegovine kojeg karakterizira očigledna konfliktnost vrijednosnog sistema generirana iz zahtjeva za teritorijaliziranjem vlastitog nacionalizma i činjenice da politička elita u BiH ne pokazuje sposobnost postizanja konsenzusa o reformiranju političkog sistema oprečnog vrijednostima *good governance*, možemo zaključiti da bosanskohercegovačke političke elite ne promoviraju evropsku politiku kao unutarnju.

Dok političke elite geopolitičku situaciju u Bosni i Hercegovini doživljavaju kao nepravednu zbog nemogućnosti da u potpunosti teritorijaliziraju i međunarodnopravno subjektiviziraju različite etničke ambicije, doživljaj Unije je supranacionalan i kosmopolitski. Naime, većina političke elite Evropsku uniju poistovjećuje s vrijednostima poput mira, progresa i boljeg života, odnosno, u prenesenom značenju, vidi je kao Kantovu pacifističku federaciju i promotora kosmopolitskih prava utemeljenih na njegovoj filozofiji. Istovremeno, kako smo vidjeli, ovakva vizija Unije jeste politička antiteza predstavi političke elite o Bosni i Hercegovini kao svojoj državi ili mjestu prebivališta (zavisno od doživljaja).

Društvena i politička kriza, kao i empirijski potvrdljiva nesposobnost političke elite da je riješi, nalazi svoje refleksije i u tvrdnji 54,5 posto ispitanika da Bosna i Hercegovina ne može opstati bez Evropske unije. Taj stav zastupa većina pripadnika političke elite bez obzira na političku i etničku pripadnost. Ovakvi stavovi motreni iz perspektive političke psihologije ukazuju na to da politička elita nema perspektivu daljnjeg razvoja države (Šiber, 1998: 107), dok se uzroci za takvu situaciju vještački nalaze u permanentnoj ugroženosti od drugog.

Iz ovakve deprimirajuće slike negativnog odnosa prema Drugom izdvajaju se odgovori tek nekolicine anketiranih koji svojim odnosom prema Bosni i Hercegovini i Evropskoj uniji i poslu kojim se bave (politikom) svjedoče ozbiljnost sopstvenog političkog angažmana, sklonost ka racionalnim i vrijednosno prihvatljivim kompromisima, obrazovanost, kompetenciju, želju za učenjem i saznavanjem i sposobnost afirmacije i artikuliranja identiteta kao sinteze više registarskih identiteta. No, naše istraživanje nije se fokusiralo na didaktičko isticanje za BiH poželjnih političkih personaliteta, što bi se moglo tumačiti kao favorizacija određenih vrijednosnih sudova, već ćemo moguće identifikacije i favorizacije ostaviti samim čitaocima.

Politička elita u teorijskoj perspektivi

ELDAR SARAJLIĆ

UVOD

Fenomen političke elite u Bosni i Hercegovini i njegova znanstvena artikulacija

Iskazati stav da je razumijevanje savremene Bosne i Hercegovine nemoguće bez adekvatnog razumijevanja društvenih i političkih elita u ovoj zemlji te da razumijevanje fenomena elite predstavlja *de facto* razumijevanje Bosne i Hercegovine može zvučati dosta redukcionistički. Domen elite, kao jedan od mnogobrojnih društvenih segmenata, u ukupnosti egzistencije jednog društva učestvuje partikularno i nemoguće ga je izolirati od ostalih sociooloških varijabli, te bi ograničavanje kompleksnosti bilo kojeg društva na ovaj isključiv segment svakako bilo metodološki nevaljano. Međutim, ako imamo na umu specifičnosti postdejtonske Bosne i Hercegovine, fenomen elite, posebno političke elite, njene uloge i ukupnog utjecaja koji ima na stanje stvari u BiH, postavlja se kao jedno od ključnih sociooloških i politoloških pitanja na koje treba dati adekvatne znanstvene (teorijske i empirijske) odgovore.

Iako se društvena znanost u svijetu već više od sedamdeset godina više ili manje intenzivno bavi problematikom elita, u Bosni i Hercegovini su znanstveni odgovori na ova pitanja veoma oskudni i u svakom slučaju nedovoljni za formulaciju adekvatnog teorijskog ili praktičnog iskaza.[2]

[2] Izuzev *Statusa*, magazina za političku kulturu i društvena pitanja, koji je jedno izdanje u 2006. posvetio problematici društvene i političke elite, od 1995. do 2007. u BiH nije objavljen nijedan znanstveni ili publicistički rad koji bi sistematički tretirao pitanje reprodukcije elita u BiH. U nekoliko radova domaćih autora se djelimično tretiralo ovo pitanje, no opsežne, sistematične i detaljne analize nije bilo. Vidjeti *Društvene i političke elite u BiH*, Status, br. 7, Mostar, 2006.

Dakle, već na samom početku metodološkog razmišljanja o fenomenologiji političke elite u Bosni i Hercegovini suočavamo se s nedostatkom znanstvene ravnoteže, odnosno balansa u društvenoj znanosti koji bi problematici i razmatranju fenomena društvene i političke elite dodijelio adekvatan znanstveni kontekst i osigurao relevantno znanstveno tumačenje. Upravo zbog toga, fokusiranje na društvenim i političkim aspektima pojma i fenomena ukupne društvene, a posebno *političke elite* u Bosni i Hercegovini, predstavlja svojevrstan imperativ za društvenu znanost. U tom smislu, pronalaženje odgovora na savremena pitanja konstrukcije i funkcioniranja političke elite u isto vrijeme podrazumijeva i pronalaženje odgovora za neka od najaktualnijih problema bosanskohercegovačke današnjice. Tako je pretpostavka da političke elite imaju krucijalan utjecaj na karakter i kretanje bosanskohercegovačkog društva, te da kao takve predstavljaju jednu od ključnih uporišnih tačaka za sistematsku analizu savremene Bosne i Hercegovine, ustvari polazna hipoteza teoretskog dijela ovog istraživanja i predstavlja presudnu varijablu za tumačenje konstituiranja političke elite u Bosni i Hercegovini uopće.

Jedno od prvih konkretnih pitanja koje se u tom smislu postavlja jeste i na koji način odrediti elitu, posebno političku elitu u Bosni i Hercegovini, te na koji način ta saznanja upotrijebiti u širem znanstvenom i praktičnom okviru. Pozicioniranje ovih inicijalnih pitanja nužno otvara cijeli spektar problematike smještene u kontekste komplementarnosti znanstvenih i empirijskih nalaza, kao i društvene uloge kritičke i transformativne političke znanosti. U tom smislu, nužno je postaviti i pitanje da li su klasična sociološka ili politička određenja dovoljno precizna za njeno praktičko određenje. Da li se obrasci formiranja i manifestacije političke elite kao načina društvene organizacije u Bosni i Hercegovini uklapaju u postojeće teorijske okvire? Shodno tome, da li se između ova dva pola – teorijskog određenja zasnovanog na sintetičkim pretpostavkama s jedne i praktičnog utemeljenja elite kao oblika društvenog organiziranja u Bosni i Hercegovini s druge strane – mogu povući takve paralele u kojima će koristi imati ne samo društvena znanost kao kompendij komplementarnih saznanja o zasebnim društvima i njihovim osobenostima nego i konkretno društvo u Bosni i Hercegovini i njegovi direktni subjekti – građani? Šta se iz takve teorijsko-empirijske fuzije može naučiti o modernoj Bosni i Hercegovini i na koji način se ta saznanja mogu iskoristiti za *kritičku re-evaluaciju* savremene bh. društvenosti? U skladu s tim, da li kritička analiza fenomena elitne *konstrukcije* u Bosni i Hercegovini može osigurati dovoljno mehanizama

za konceptualnu i socijalnu *dekonstrukciju* postojećih obrazaca reprodukcije političkih elita i njima inherentnih političkih ideologija?

Da bi se postavile adekvatne osnove za kreiranje jednog koherentnog i refleksivnog diskursa o savremenim bosanskohercegovačkim političkim elitama, potrebno je naznačiti osnovne teorijske parametre sociološkog i politološkog proučavanja elita, te uspostaviti korespondirajuće empirijske i povijesne obrasce i ponuditi jezgru hipotetičke referencije za kvantitativni dio istraživanja. Dakle, u tom procesu potrebno je razmotriti nekoliko važnih elemenata, podijeljenih u tri osnovne sekcije:

a) Prvi dio tiče se glavnih parametara sociološkog te političkog određenja elite, koji uključuju povijesno i znanstveno utemeljenje samog fenomena kao društvene činjenice i oblasti sociološkog interesa. To pretpostavlja kraće kontekstualiziranje fenomena političke elite u okvire interesa i djelovanja društvenih znanstvenika, te ukazivanje na osnove interpretativne problematike koja se pojavila tokom stoljeće dugog prisustva fenomena elita u znanosti o društvu. U konačnici, to iziskuje precizno odvajanje i raščlanjivanje elite kao *društvenog* i elite kao *političkog* fenomena, određujući posljednju – s opravdanim razlozima – predmetom znanstvenog i istraživačkog interesa.
b) Drugi dio se bavi prevođenjem apstraktnih obrazaca znanstvenog diskursa o političkim elitama u iskustvo i modele društvenog i političkog ponašanja elita u kontekstu tranzicije nekadašnje jugoslavenske socijalističke države, te u konfliktu nastale dejtonske bosanskohercegovačke države. Ovaj dio diskutira povijesno iskustvo formuliranja političke elite te, referirajući na ranije iskazane teoretske postavke, na posredan način propituje i njihovu relevantnost za sintetičko razumijevanje političke elite kao teorijskog i praktičnog fenomena.
c) Treći dio pretpostavlja kraće razmatranje fenomena političke elite kakav je naznačen teorijskim i empirijskim obrascima u kontekstu mišljenja i poimanja *pojma političkog* kao takvog. Ova sekcija namjerava propitati odnose političke elite i političkog koncepta kakav egzistira u savremenom bosanskohercegovačkom političkom društvu. U tom smislu određuju se suprotstavljeni parametri razumijevanja političkog i politike te se politička elita smješta u njoj odgovarajuću tačku na osi modernog razumijevanja političkog djelovanja u cijelosti.

Konačan cilj uvodnog dijela istraživanja u teorijsko razumijevanje fenomena političke elite u Bosni i Hercegovini i njenog odnosa spram države i Evropske unije jeste da naznači i predstavi ne samo osnovne znanstvene parametre bavljenja političkom elitom unutar sociološke i političke društvene znanosti nego i neke od najrelevantnijih povijesnih međaša koji, kontekstualno, tvore okvir za adekvatno razumijevanje političke elite u savremenoj Bosni i Hercegovini. Bez smještanja političke elite u kontekst teorijskog bavljenja fenomenom, s jedne, te kontekst konkretne povijesne empirije, s druge strane, nema ni relevantnog razumijevanja procesa i mehanizama konstrukcije i reprodukcije političke elite uopće.

PRVI DIO

1.1. Sociološko određenje elite

Sociološki artikulirati fenomen (političke) elite, kao društvene činjenice koja se odnosi na pojedinca ili specifičnu grupu ljudi unutar povijesnog kontinuuma, znači kretati se po skliskom prostoru koji se nalazi između dvaju interpretativnih ekstrema – jednog koji apsolutnu argumentativnu snagu pripisuje tvrdnji o izvrsnosti, odnosno istaknutosti tretirane grupe ljudi, te drugog koji istim žarom karakterizira povijesno vrijeme u kojem se data grupa ljudi nalazi, tvrdeći da vrijeme, kao povijesni isječak i kompleksan kontekst međusobno povezanih događaja, a ne njihove intrinsične osobine, tvori sam tok povijesti, a posljedično i izvrsnost spomenute grupe. Interpretativni uklon, koji se zasniva na prvom setu vrijednosti, tako prenaglašava lične kvalitete i osobine pojedinca ili grupe, zanemarujući društvene okolnosti njihove egzistencije i djelovanja, dok drugi čini upravo obratno, ne želeći niti jednoj grupi djelatnih pojedinaca pridati centralni analitički značaj. Ni za jedan od ova dva načina tumačenja pozicije i ponašanja određene grupe ljudi u povijesti, ili u nekom specifičnom društvu, ne može se reći da predstavlja istinski sociološki diskurs o *eliti* kao takvoj. Mnogi od njih u povijesti, svakako, nisu ni imali takve pretenzije. Dok je diskurs ograničen na personalne kvalitete individua – pripadnika određene društvene grupe, često predstavljao tek biografsku ili specifično usku historijsku disciplinu, diskurs o vremenu kao povijesnom okviru djelovanja date grupe imao je makrohistorijske karakteristike te njegovao i takav znanstveni pristup. Ova interpretativna podvojenost

postojećih tumačenjskih obrazaca, unutar kojih bi se mogla širiti teorijska i praktična saznanja o eliti kao takvoj, u određenoj mjeri mogu objasniti i svojevrsni manjak opsežnih znanstvenih analiza društvenih i političkih elita. Zaista, kada se uporedi s mnoštvom socioloških disciplina koje su u proteklom stoljeću doživjele znanstveni procvat, a koji je bio praćen mnoštvom korespondirajuće literature i njoj svojstvenih sintetičkih zaključaka, za sociologiju (političke) elite se može reći da je ostala relativno skromno razvijena iako su temelji njene disciplinarne egzistencije čvrsti i postojani već više od stotinu godina – od kraja devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća, kada su italijanski sociolozi Vilfredo Pareto i Gaetano Mosca napisali i objavili prva djela koja su eksplicitno tretirala ovu problematiku. Skromna razvijenost sociološkog tumačenja elite posebno se odnosi na regiju jugoistočne Evrope i znanstveni razvoj sociologije elite na južnoslavenskim jezicima. Ekstenzivna teorijska djela – ukoliko izuzmemo rijetke prijevode i usko fokusirane eseje u specijaliziranim časopisima – predstavljaju iznimku. Utoliko i poduzeta analiza političke elite u Bosni i Hercegovini predstavlja poseban spoznajni ali i povijesni te disciplinarni izazov.

Kada je riječ o postojećim sociološkim djelima koja se bave elitom, bitno je istaći da su se, od samih početaka znanstvene artikulacije, krajem osamnaestog i početkom devetnaestog stoljeća, pojavile određene dvojbe koje će u velikoj mjeri odrediti samu disciplinu i utjecati na kasnija tumačenja. U prvom redu se to odnosilo na dilemu upotrebe pojma elite u jednini ili množini – da li, dakle, govorimo o *eliti* ili *elitama*; da li govorimo o jednoj eliti u određenom društvu kao grupi koja obuhvata sve, odnosno koja se konstituira u odnosu na najveći dio društvenog spektra, ili govorimo o nekoliko specifičnih grupacija unutar šireg društva koje se ističu po nekom od prisutnih parametara, no ne predstavljaju jedinstvenu grupu. Govoriti o eliti u množini, prema inicijalnim sociološkim tumačenjima, znači govoriti o *izvrsnosti,* dakle o grupama pojedinaca koji se u oblastima vlastitog djelovanja po kvalitetu performanse izdvajaju od ostatka društva. S druge strane, kada se govori o eliti u jednini, govori se o *istaknutosti,* dakle o grupi ljudi koji se nalaze na istaknutim mjestima u društvu. Obično je, kako tvrdi Jacques Coenen-Huther, riječ o oblasti upravljačkog djelovanja, tako da je pojam elite u jednini uglavnom ograničen na rukovodilačku odnosno upravljačku grupu pojedinaca u određenom društvu. "To, naravno, ne isključuje izvanrednost, ali se naglasak stavlja na stečene položaje i funkcije koje se obavljaju" (Coenen-Huther, 2005: 12). Ova distinkcija se, u strukturnom smislu, zadržala i u svim kasnijim sociološkim analizama elita,

našavši artikulaciju i u tumačenjima koja su, poput onih Harolda Laswella i Hillary Putnama, naglašavala s jedne strane utjecaj, a s druge činjenicu vladanja nad drugim ljudima (Laswell, 1965; Putnam, 1976; u: Coenen-Huther, 2005). Podvojenost inicijalnog određenja šta elita jeste na taj način je postavila osnove za čitav kasniji razvoj ove sociološke discipline. Ona se konstituirala kao osnovna razdjelnica koja je odredila kvalitet i usmjerenje svih kasnijih tumačenja. Dilema da li govorimo o eliti kao jedinstvenoj grupi koja presijeca sve pore društva tvoreći unificiranu socijalnu grupaciju ili o elitama kao skupovima pojedinaca koji se u različitim oblastima djelovanja ističu po kriteriju izvrsnosti utkala se u većinu teorijskih pokušaja da se sintetički i znanstveno govori o fenomenu elite kao takve.

O izvrsnosti i istaknutosti kao obilježjima šireg i užeg definiranja elite pisao je i *founding father* sociološke discipline o elitama italijanski sociolog Vilfredo Pareto početkom dvadesetog stoljeća. Prema njegovom tumačenju, opća, šira definicija elite, zasnovana je na ideji izvrsnosti u bilo kojoj djelatnosti.

> Pretpostavimo, dakle, da se u svim oblastima ljudske djelatnosti svakom pojedincu pripiše pokazatelj njegovih sposobnosti, slično kao što se dodjeljuju bodovi na ispitima iz svakog školskog predmeta. Na primjer, onaj ko je izvrstan u svom zanimanju dobiće deset. Onome koji ne uspijeva da obezbijedi nijednu mušteriju daćemo jedan, kako bismo mogli dati nulu onome ko je stvarno budala. Onome ko je umio da zaradi milion na dobar ili loš način daćemo deset. Onome ko je zaradio hiljade franaka daćemo šest. Onome koji uspijeva tek toliko da preživi daćemo jedan (Pareto, 1916; navedeno prema Coenen-Huther, 16).

U takvom tumačenju, pojam elite ograničen je na djelatnost u okviru koje je pronalazimo kao realno egzistirajuću društvenu formaciju. Na taj način, u određenom društvu postoji onoliko elita koliko je djelatnosti odnosno zasebnih i relativno specijaliziranih i zatvorenih sfera ljudskog djelovanja. U tom smislu, o eliti kao fenomenu možemo govoriti samo *u množini*. Na sličnom klasifikacijskom tragu se nalazio i njemački sociolog Günther Endruweit (1998), s tim da je on, sintetički, ustanovio nekoliko različitih vrsta elite o kojoj u datom kontekstu možemo govoriti. Tako je on uspostavio analitičke razlike između elite nosioca vrijednosti (*Wertelite*), elite utemeljene na performansama (*Leistungselite*), elite po položaju (*Positionselite*), elite po moći (*Machtelite*) i elite po funkciji (*Funktionselite*). S obzirom na to da društvene elite ne egzistiraju u vakuumu, ova klasifikacija nije pretpostavljala definitivnu aplikaciju, već stanoviti idealni

tip u odnosu na koji su se u stvarnom kontekstu uspostavljale različite vrste elita, često imajući različite i međusobno isprepliće karakteristike i pripadajući više nego jednom klasifikacijskom klasteru. Neka društvena elita je tako mogla biti na određenom položaju, ali i utjelovljivati određenu vrijednost. Isto tako, neka druga elita je mogla biti izvrsna u vlastitim performansama, ali i imati značajan stepen društvene moći. Različite vrste uspostavljanja elita u društvu nisu međusobno isključujuće (Endruweit, 1998; prema Coenen-Huther, 2005).

Sociologija elita se, međutim, vrlo brzo fokusirala na specifičniju odnosno užu definiciju elite, krećući se polako ka njenim krucijalnim političkim karakteristikama. S druge strane spomenutog tumačenja o elitama izvrsnosti u različitim društvenim domenima, i Pareto navodi suženu definiciju, u kojoj se elita izjednačava s društvenom klasom, te koja iziskuje raspoređivanje ljudi "... prema stepenu uticaja i stepenu političke i društvene moći" (Pareto, 1902: 8; navedeno prema Coenen-Huther, 2005). *Viša klasa,* kao grupa koja je, zahvaljujući vlastitom bogatstvu, izvrsnosti ili nekom drugom kriteriju, ostvarila najveći stepen utjecaja u datom društvu, po Paretovom tumačenju, jeste *aristokracija* odnosno *vladajuća klasa*. Ona obuhvata ne samo one koje krasi izvrsnost u njihovoj sferi djelatnosti, čime su sebi i osigurali utjecajan položaj u društvu, nego i veliki broj onih koji ne posjeduju date kvalitete, ali su uspjeli da se pozicioniraju zajedno s onima koji ih posjeduju.[3]

Iako je Paretova teorija predstavljala idealan tip, i kao takva omogućila mu da se fokusira na varijablu istaknutosti te konsekventno izradi i teoriju o cirkulaciji elita u društvu, njene praktične posljedice bile su posebno korisne u kontekstu tumačenja elite kao *političke elite.* Razlika koju je on napravio između upravljačke elite – kao grupe ljudi koja vlada u određenom kontekstu – i neupravljačke – one koju karakterizira određena izvrsnost, no ne i pozicija na ključnim mjestima političkog odlučivanja – upućuje na činjenicu da je politička elita bila ne samo centar njegovog interesiranja nego i ključna znanstvena posljedica poduzetog sociološkog tumačenja. Ovo ne proizlazi iz činjenice pretjeranog fokusiranja na oblast politike kao

[3] Bitno je ukazati na činjenicu da postojanost određene grupe ljudi ili individua na određenoj elitnoj poziciji u društvu ne donosi nužno utjecaj kao takav. Kako je to kazao i Robert Dahl, "...potencijalni uticaj nije isto što i stvarni uticaj"; da bi se on ostvario, potrebna je želja ključnih rukovodilaca na pozicijama moći da ujedine napore i shodno tome da se organiziraju (Dahl, 1990: 63; navedeno prema Coenen-Huther, 104).

takve, već iz činjenice da je politička elita u svakom društvu u stanju prisvojiti najveći stupanj društvene moći.

Kontekstualizirati elitu sociološki, u okvirima određenog društva, u velikoj mjeri iziskuje i određen dijalektički pristup tumačenju socijalne realnosti. Elita nikada ne postoji u vakuumu, niti se u strogo izoliranim uvjetima može i posmatrati. Elita se, drugim riječima, uvijek konstituira u odnosu na vlastitu društvenu suprotnost – u odnosu na masu. Ta opozicija, konstitutivna za sam sociološki pristup, predmnijeva strogu hijerarhizaciju društva, te u određenom smislu odbacuje empirijsku mogućnost postojanja egalitarnog društva. Ona podrazumijeva činjenicu da određene grupe ljudi nužno posjeduju veći stupanj društvene ili političke moći od neke druge grupe s kojom dijele zajednički društveni prostor, da je taj odnos suštinski *asimetričan*, te kao takav aksiomatski prihvaćen od većine društvenih aktera (Putnam, 1976). Na to je ukazao i drugi klasik italijanske sociologije elita, Gaetano Mosca, kada je kazao da

> [u] svim regularno konstituiranim društvima, u kojima postoji ono što se zove vlada, ne opažamo samo da se vladina volja sprovodi u ime cijelog naroda, vladajuće aristokratije ili jedinstvenog suverena ...nego neprestano nailazimo na još jednu činjenicu: oni koji upravljaju, oni koji raspolažu javnom vlašću i koji tu vlast vrše, uvijek su samo manjina ispod koje stoji veliki broj ljudi koji nikada *stvarno* ne učestvuju u vlasti i jedino što jeste, trpe (Mosca, 1884: 19; navedeno prema Coenen-Huther, 2005: 21).

Odredivši upravljačku elitu kao *političku klasu*, Mosca je ustvari prihvatio dominantno političko razumijevanje društvene elite, suprotstavivši je masi individua odsječenih od ključnih poluga vlasti u društvu koje, posljedično, nemaju bitnu društvenu i političku moć. *Masa* je tako jedna od najvažnijih varijabli sociološkog tumačenja političke elite; kako ćemo vidjeti u kontekstu specifičnijeg političkog tumačenja političke elite, bez mase kao društvene činjenice politički svijet elita ne bi mogao ni postojati.

Tokom povijesti društvene znanosti koja je tumačila fenomen elite spomenuta distinkcija elite i mase često je bivala i snažno kritički nastrojena te određena vrijednosnim kategorijama koje su imale opisati dvije vrste ljudi. Coenen-Huther tu posebno ističe Hosea Ortege y Gasseta, kod koga, kako kaže, primjećuje i "... naročito otrovnu optužbu 'društva mase'" (24). Ortega y Gasset je svakako tu bio veoma eksplicitan:

> Najradikalnija podjela koja se može načiniti u čovječanstvu jeste cijepanje pojedinaca na dvije klase: one koji od sebe mnogo zahtijevaju i dobrovoljno zgrću zadatke i teškoće, i one koji ne samo da od sebe ne traže ništa naročito

> nego je za njih život u svakom trenutku samo ono što već jeste, te ne čine nikakav napor za usavršavanjem, nego se prepuštaju struji kao plutače (Ortega y Gasset, 1937: 6; navedeno prema Coenen-Huther, 2005: 25).

Ključni indikator ovog "cijepanja pojedinaca na dvije klase" o kojima je govorio Ortega y Gasset, ako slijedimo tumačenje koje je dao američki sociolog C. Wright Mills, jest upravo *svijest* o toj podjeli. Naime, samo ako postoji svijest pripadnika određene grupe da se, u vertikalno klasifikacijskom smislu, nalaze iznad najvećeg broja individua u društvu možemo reći da elita kao socijalna grupacija zaista i postoji. Kako je to kazao i sam Mills:

> Bez obzira šta još mogu biti, pripadnici viših krugova su uključeni u preklapajuće "grupe" i unutarnji povezane "klike". Postoji neka vrsta međusobne privlačnosti između onih koji "sjede na istoj terasi" – iako ovo njima samima, kao i ostalima, postaje jasno tek kada osjete potrebu da povuku granicu; tek onda kada, u svrhu zajedničke odbrane, počnu razumijevati šta im je zajedničko, čime se zbijaju redovi pred autsajderima (Mills, [1956] 2000: 11).

Elita je dakle, marksovski kazano, *klasa za sebe*; tek onda kada se izgradi svijest o određenoj zasebitosti, kojom biva pravdan ne samo vlastiti položaj nego i postojeći politički i društveni poredak koji ga omogućuje, može doći do formiranja specifično elitnog socijalno klasifikacijskog identiteta, te posljedično i do faktičkog društvenog podvajanja.

Još jedna od važnih analitičkih distinkcija za postojeći kontekst tumačenja političke elite jest i distinkcija na lokalne i kozmopolitske elite. Sa sociološkim porijeklom u Sjedinjenim Američkim Državama i tamošnjim proučavanjem elita, prvenstveno u radu Roberta Mertona i Charlesa Wrighta Millsa, sredinom dvadesetog stoljeća, ova distinkcija pretpostavlja ne geografski opseg djelovanja određene elite, već njenu usmjerenost na vlastitu zajednicu. Kako je to opisao Merton, lokalni vođa "gleda u zvonik sopstvene crkve" i svodi vlastita zanimanja na svoj gradić, baveći se uglavnom lokalnim zanimanjima, dok kozmopolitski vođa, iako zainteresiran za vlastitu zajednicu u kojoj djeluje, "... lokalne probleme neprestano postavlja u širi kontekst globalnog društva", te mnogo više koristi organizacione kanale, za razliku od lokalnih vođa koji preferiraju lične kontakte (Merton, 1968: 447; Coenen-Huther, 2005: 146-147).

Kriteriji pripadanja određenoj eliti, kako smo vidjeli, mogu biti veoma različiti. Od onih koji su vezani uz određena dostignuća unutar specifičnih oblasti djelovanja do nekih drugih koji se odnose na nacionalnu i etničku pripadnost, obrazovanje, srodstvo ili ideološku lojalnost. U svakom od ovih različitih konteksta uspostavljen je i određen mehanizam reprodukcije

i održanja elite na postojećim položajima. Sociologija elita se od samih početaka, od Paretovih "lavova i lisica" kao karakterističnih podtipova elitnog pripadništva i kasnijih tumača, zanimala za procese i mehanizme elitne reprodukcije. No, na koji način elite regrutiraju nove članove u svoje grupe, te na koji način zadržavaju postojeću društvenu moć?

Kako tvrde sociolozi elita, kriteriji po kojima elite odabiru svoje nove članove uglavnom zavise od postojećeg kulturnog i povijesnog okvira. Dakle, zavise od toga o kojem specifičnom društvu i kojoj specifičnoj kulturi unutar povijesnog kontinuuma govorimo. Ti kriteriji ustvari reflektiraju postojeći aksiološki poredak datog društva te otkrivaju šta se u određenom društvu u datom trenutku smatra važnim.

> U tom pogledu bitna je razlika između kriterijuma koji se odnose na ono što je pripisano (*ascription*) i kriterijuma koji se odnose na ono što je postignuto (*achievement*). Tradicionalna društva teže ka valorizaciji naslijeđenih, odnosno pripisanih odlika: izabrani smo zbog onoga što *jesmo,* a ne zbog onoga što *činimo.* U modernom društvima, u načelu više znače obdarenost i performansa i samo se univerzalni kriterijumi smatraju legitimnima (Coenen-Huther, 2005: 169).

Naravno, ni u ovom slučaju se ne radi o empirijski čistim oblicima, već o idealnim tipovima u odnosu na koje je moguće tumačiti datu empirijsku realnost. U mnogim modernim društvima – u koja svakako spada i savremena Bosna i Hercegovina – i dalje važe mnogi tradicionalni kriteriji regrutiranja društvenih i političkih elita, ali i obratno – u nekim tradicionalnim društvima sigurno možemo pronaći i elemente performativnosti kao izrazito modernog reproduktivnog kriterija elitnog pripadništva.

. . .

Ako bismo željeli u kratkim crtama sumirati osnovne parametre sociološkog određenja fenomena elite, bilo bi bitno da ukažemo na nekoliko stvari. U prvom redu je to inicijalna podvojenost sociološkog tumačenja elite u odnosu na *jedninu* i *množinu* kao njena moguća empirijska utjelovljenja. Problem koji je pred društvene istraživače postavljen već prvim tumačenjima koja su na vidjelo iznijela ovu distinkciju biva i veći samom činjenicom da se u ovu podvojenost veoma često učitavaju i vrijednosni stavovi koji često graniče i s predrasudama kao općeprihvaćenim mnijenjima za koja ne postoji validna spoznajna utemeljenost. Dok se elita u množini shvaća kao deskriptivni pojam izvrsnosti, elita u jednini vrlo često biva

pejorativnim pojmom kojim se želi opisati pretpostavljena nepravedna vertikalna podjela u društvu, koja nužno tvori neprirodnu hijerarhizaciju i zaziva socijalnu kritiku. Po prirodi stvari, određenom i sociološkom teorijom o eliti, ova potonja uvijek biva *političkom elitom* kao takvom, dok se prethodna tiče klasterskih elita omeđenih specifičnim oblastima ljudskog djelovanja. Politička elita, u takvom kontekstu, privlači uvijek mnogo više analitičke, ali i općedruštvene pažnje, te se za nju mnogo češće vežu vrijednosni i emotivni sudovi, ali isto tako i stvarni potencijal za kreiranje promjene i usmjeravanje kretanja određenog društva. Iako je za određeno društvo, recimo, u strateškom i dugoročnom smislu važnije imati nekolicinu nuklearnih fizičara ili vrsnih šahista nego provincijskih političara na čelu važnijih političkih partija, vjerovatnije je da će potonji mnogo češće biti u fokusu društvene pažnje nego ovi prethodni. To je jednim dijelom i zbog činjenice da je pojam političke elite inherentan političkom *kao demokratskom* sistemu datog društva, te da se kroz reprodukciju i regrutiranje pripadnika političke, za razliku od klasterske elite, može ustanoviti i demokratski karakter datog društva u cijelosti.[4]

Naslijeđe sociologije elita, u okviru koje su uspostavljeni prvobitni i ključni parametri razmatranja važnosti elite za jedno društvo, na taj način nužno dovodi do fokusiranja na političku elitu kao paradigmu ukupne fenomenologije elita, kako u teorijskom tako i u praktičnom smislu. Iz tog razloga, na ovom mjestu je bitno istaći da će *elita*, kao pojam iskazan u jednini u kontekstu ovog istraživanja, biti relevantna metodološka varijabla u odnosu na koju će se tumačiti empirija bosanskohercegovačke elitne

[4] Veoma često se, međutim, dešava i da klasterske elite – pojedinci čija ih izvrsnost automatski smješta u elitni okvir nekog društva – budu (svjesno ili nesvjesno) predmetom funkcioniranja, ili čak i uspostavljanja političke elite. Posebno je to slučaj u kontekstima izgradnje nacionalnih zajednica, kada se izvrsnost određene grupe ljudi pokušava iskoristiti za utemeljivanje specifičnog kolektivnog legitimiteta za upravljanje javnim poslovima. Takve primjere, u nedavnoj povijesti Bosne i Hercegovine, te bivše Jugoslavije daju registri klasterskih elita kao značajni politički kulturni mehanizmi masovnog ukorjenjivanja određenog političkog legitimiteta, poput zbornika *Ko je ko u Jugoslaviji,* ili *Ko je ko u Bošnjaka,* koji su, očito, objavljeni i promovirani kao intelektualna i kulturna uporišta elitnog zahtjeva za političkim legitimitetom (*Ko je ko u Bošnjaka,* Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2000). Wright Mills navodi da je u Sjedinjenim Američkim Državama, 1880. godine, Ward McAllister štampao prvo takvo djelo, *The Social Register,* koje je sadržavalo imena i opise pripadnika 881 porodice u New Yorku za koje se smatralo da pripadaju društvenoj eliti (Mills, 1956: 54-56).

konstitucije. Ovo odgovara i samom cilju istraživanja koje je usmjereno isključivo na političku kao upravljačku elitu, odnosno vladajuću klasu u Bosni i Hercegovini. To, naravno, ne isključuje da će se u okviru političke elite istraživati i tumačiti samo figure profesionalnih političara, poslanika, ministara i pomoćnika, već i druge osobe koje pripadaju klasterskim elitama, ali se pronalaze u javno-političkom polju kao bitne figure društvenog i političkog utjecaja.

U tom smislu, može se reći da postoje tri ključna unutarnja parametra u čijim okvirima valja kontekstualizirati svako, a posebice ovo istraživanje o eliti kao društvenom fenomenu. To su: a) elita, b) masa, i c) društvo. Prvi parametar tiče se detektiranja pripadnika određene (političke) elite i njoj inherentne ideologije, te dominantne reproduktivne matrice po kojoj ona osigurava vlastitu egzistenciju; drugi parametar je fokusiran na antipod elite koji upućuje kako na mehanizme regrutiranja i reprodukcije tako i na karakter samog društva i njegovih kulturnih i društvenih vrijednosti koji omogućuju specifično društveno hijerarhiziranje; te treći parametar koji se tiče društvenog poretka o kojemu je riječ i upućuje na ideološki set vrijednosti koji postojeću društvenu praksu održava takvom kakva jest. Kako će se kasnije vidjeti, ova parametarska podjela reflektira ne samo ključne postavke sociologije elita u jednom makroteorijskom prikazu nego čak i neke na empiriji zasnovane racionalističke paradigme proučavanja političkih društava, poput teorije racionalnog izbora i njoj inherentne strukturne osnove iz koje se također može tumačiti društveni poredak uspostavljen po osi elita-masa-poredak (Laver, 2005).

1.2. Političko određenje elite

Šta, u najprostijem smislu kazano, određuje *političku elitu* kao takvu? Spomenuta teorija racionalnog izbora, parcijalno primijenjena na kontekst proučavanja političke elite, upućuje na sljedeću matricu, iskazanu plastično primjerom Michaela Lavera (2005) o *političkim poduzetnicima*. Laver daje sljedeću pop-kulturnu metaforu da bi opisao idealni model političkog poduzetnika: kao politička elita u ključu teorije racionalnog izbora, politički poduzetnici se mogu usporediti sa devetnaestovjekovnim američkim revolverašima, ilustracijom prisutnom u globalnom kulturnom polju preko popularnih filmova o Divljem zapadu, najčešće američke ili italijanske produkcije. Klasična klišeizirana radnja popularnih vesterna, koju Laver koristi kako bi ukazao na željenu postavku, najčešće se vrti oko

male zajednice čestitoga gradskog življa koju terorizira banda koja svačiji život pretvara u pakao. Zli momci se opijaju i tuku u barovima spomenutog gradića, pljačkajući i silujući sve što im pritom padne pod ruku. Iako malobrojniji od žitelja mirnog gradića, banditi ih drže u strahu brutalnom primjenom sile, a ni sami građani nisu voljni riskirati i suprotstaviti se pijanoj bandi iako bi, teoretski, makar i samom brojnošću, bili superiorniji od njih. No, umjesto da rizik sukoba preuzmu na sebe, oni unajmljuju hrabrog i poštenog revolveraša – obično stranca koji u grad dolazi isključivo po ugovorenom zadatku – da ih oslobodi banditske napasti. Sumirajući matricu *spaghetti westerna* u nekoliko jednostavnih koraka, Laver zaključuje o najvjerovatnijem slijedu djelovanja unajmljenog revolveraša:

> [p]ozvan u zabiti kraj, unajmljeni revolveraš ujaše u grad u oblaku prašine; okupa se i popije nekoliko zasluženih gutljaja čistog viskija; uzme od naroda u gradu novac; najuri zlikovce iz grada dok domaće kukavice uplašeno vire iza zavjesa; odjaše o zalasku sunca, lagano ranjen; slomi usput barem jedno domaće srce (Laver, 2005: 126).

Osim što upućuje na simplificirajući herojski idealizam holivudske vestern produkcije, šta ova metafora specifično može kazati o političkoj eliti? Naznake dominantno racionalnog utemeljenja ovog fenomena mogu se nazrijeti i iz neposrednog Laverovog pitanja kojim je želio ukazati na prirodu *zvanja* političkog poduzetnika *kao unajmljenog revolveraša*. Suštinsko pitanje, kaže Laver, glasi: "[z]ašto unajmljeni revolveraš zaista odjaše iz grada o zalasku sunca kao što je obećao, umjesto da navuče crni šešir i postane novi loš momak u gradu?", a odgovor teorije racionalnog izbora tvrdi da revolveraši poput ovoga iz primjera žive od toga da istjeruju loše momke iz grada i *odjašu o zalasku sunca*; njihov odlazak nakon završenog posla, na taj način, stvar je ugovora između njega i kolektiva koji ga je unajmio; nepoštivanje parametara ugovorenog odnosa od bilo koje strane u tom bi slučaju rezultiralo rušenjem uspostavljene funkcionalne ravnoteže te otežalo svako naredno ugovaranje istovjetnog ili sličnog zadatka. Unajmljeni revolveraši iz primjera predstavljaju racionalni ideal političkog poduzetnika kao *profesionalnog političkog upravitelja* koji s nekim kolektivom ugovore da, najčešće izvana, nameću rješenja problema kolektivnog djelovanja. No, zaista, postavlja se sasvim opravdano pitanje šta, u specifičnim povijesnim i kulturnim uvjetima, sprečava revolveraša da se transformira u novog tiranina s crnim šeširom. Primjer koji je naveden svakako predstavlja tek idealni tip postavljen unutar okvira pop-kulturne fikcije, koja rijetko, ili skoro nikako, ne odgovara empiriji kakvu

pronalazimo širom svijeta. Da li je u tom slučaju racionalno objašnjenje, kao poredak uspostavljen na njegovom osnovu, adekvatna objašnjavajuća paradigma za fenomen političke elite?

Ako usporedimo ponuđeni model teorije racionalnog izbora s političkim iskustvom savremene egzistencije, odgovor će veoma vjerovatno biti odričan. U malo društava na svijetu danas možemo pronaći čiste elemente idealnog modela, u kojima bi političari zaista bili politički poduzetnici koji bi nakon obavljenog posla odjahali u zalazak sunca, te svakodnevne poslove – nakon što je problem riješen – prepustili "običnim ljudima". No, navedeni primjer nam može pomoći utoliko što ima potencijal ukazati na ključne parametre teorijskog proučavanja i analiziranja političke elite kao takve, te poslužiti kao bazična referenca za razumijevanje idealnih osnova za razumijevanje specifično političke elite. On upućuje na ranije iskazanu strukturnu osnovu, gdje se elita, mase i društvo ukazuju kao *političari*, *društvo* i *poredak*, i tvore međaše racionalnog objašnjenja složene društvene realnosti političkog upravljanja.

> Odnos između političara, koji pruža usluge i društva – kojemu se te usluge pružaju, poprima tako oblik "ugovora". Taj ugovor traje tokom određenog vremena i specifizira ovlasti koje se daju političaru za to razdoblje, političke usluge koje će biti pružene, te nagrade koje će pripasti političaru u zamjenu za te usluge (Laver, 2005: 131).

Iako ponuđeni scenarij privlači svojom analitičkom jednostavnošću, kao i organizacionom funkcionalnošću, Laver ipak biva oprezan, relativizirajući jednostavnost iskazanog stava navođenjem najmanje barem četiriju komplikacija koje se pojavljuju u datom interpretativnom kontekstu. Prva se uglavnom tiče načina na koji društvo dodjeljuje usluge političaru. Druga otvara pitanje može li se doista ograničiti moć prisile koju mu društvo dodjeljuje, a treća razmatra poticaje koji bi naveli političare da odstupe od svojih ugovora s društvom, jednom kad su im dodijeljeni. Četvrta se odnosi na to da čak i političari s ograničenim ovlastima mogu biti uklonjeni s vlasti ako doista odstupe od svog ugovora s društvom. Sva ova pitanja su u isto vrijeme i suštinska za pojam i fenomen političke elite kao takve, te otvaraju još bezbroj novih i dodatnih dimenzija za tumačenje formiranja i reprodukcije jednog takvog socijalnog fenomena. No, u najkraćem smislu, za političku elitu se može reći da predstavlja skup individua na ključnim upravljačkim pozicijama u određenom društvu, koje su im od društva dodijeljene po osnovu specifičnog političkog ugovora i mandata koji je tim ugovorom determiniran. Vrsta ugovora kojim se datim pojedincima

i grupama osigurava centralna upravljačka pozicija varira od društva do društva, te predstavlja promjenjivu osnovu po kojoj različita društva posjeduju različite političke aranžmane i, posljedično, na različite načine vrednuju status i ulogu političke elite.

Ako bismo odlučili da se zadržimo i dalje na tlu Sjeverne Amerike, koje je i samom metaforom Michaela Lavera uspostavljeno kao idealni tip, nužno bi bilo da uposlimo i tumačenja C. Wrighta Millsa, koji je američku elitu u cijelosti označio *elitom moći*, koja supsumira sve različite podtipove društvene elite u jedinstven politički i društveni fenomen elite ljudi koji posjeduju moć u punom smislu, odnosno grupe revolveraša koja je, uz pomoć različitih legitimacijskih mehanizama, ipak "navukla crni šešir" i postala ako ne novi loš momak onda barem stalan izvor moći i autoriteta u datoj zajednici. Paralela o revolverašima iz vremena Divljeg zapada u Millsovom diskursu također pronalazi iskaz i kroz tvrdnju o specifičnom načinu povijesnog kreiranja američke elite koja je, kako kaže Mills, "...u povijest ušla kao buržoazija bez opozicije", jer američko društvo nije proživjelo feudalnu fazu poput evropskih, čime je i konstitucija elite pratila dosta drugačiju putanju (Mills, [1956] 2000: 10).

Iako se, slijedom znanstvenog pristupa društvenoj problematici, ne mogu uspostavljati identični modeli objašnjavanja za slične fenomene u različitim društvenim i kulturnim kontekstima, Millsovo razumijevanje i kontekstualiziranje elite ipak ima veoma izražen značaj za ukupno, sintetičko izučavanje fenomena političke elite. Elitom moći, kojom je Mills opisao specifičnu američku elitu, možemo označiti i svaku političku elitu u savremenom društvu uopće, upravo iz razloga što ona, obuhvaćajući diferencirajuće, no ipak ujedinjene elitne elemente, naglašava *kontrolu institucija* društva kao ključno egzistencijalno uporište svakog društvenog autoriteta. Niko, kaže Mills, ne može ni biti moćan u određenom društvu ako nema pristup kontroli institucionalnih oblika ispoljavanja moći, jer

> ... upravo kroz ova institucionalna sredstva moći, oni koji imaju moć i jesu moćni kao takvi. Viši politički zvaničnici i ključni državni službenici u posjedu su institucionalne moći; takav je slučaj i sa admiralima i generalima, ali i sa glavnim posjednicima i direktorima velikih korporacija. Nije sva moć, naravno, ukorijenjena i manifestna sredstvima tih institucija, ali jedino u okviru i kroz njih moć može biti manje ili više stalna i važna (Mills, [1956] 2000: 8).

Mills pod tim nije podrazumijevao jedno generalizirano shvaćanje da su bilo koje institucije uporišta društvene i političke moći. Naprotiv, unutar svake i između svih institucija modernog društva postoji izvjesna *gradacija*

moći koja određuje njihov položaj i utječe na ukupne društvene odnose. No, da je društvena moć konstitutivni element političke elite kao takve, neupitna je socijalna činjenica. Pod elitom moći Mills je tako razumijevao sve političke, ekonomske i vojne krugove koji tvore takozvane *klike*, čije odluke imaju opsežne i određujuće posljedice po čitavo društvo. U njih, isto tako, ulaze i ključne figure pop-kulturnog i medijskog establishmenta, kao *celebrity* elita, koja političkim upraviteljima iza zavjese služi za skretanje pažnje masa s političkih i društvenih prioriteta na trivijalne aspekte kolektivne egzistencije, poput svakodnevnice zvijezda filmske ili muzičke industrije.

Fenomen i položaj određene političke elite u društvu ključan je i za razumijevanje i analizu demokratskog karaktera datog društva, na što je ukazano i ranije. Proces reprodukcije političke elite u određenom društvu na taj je način u direktnoj vezi s procesom uspostavljanja i funkcioniranja bazičnih demokratskih institucija, čime se fenomeni demokratije i elite kao takvi nalaze kao međusobno uvjetovane društvene i političke činjenice. Posebno je to važno u kontekstu tumačenja koje se naslanja na neke od parametara teorije racionalnog izbora, koja u odnosu između *društva* i *političara* – kao odnos između *mase* i *elite* – postavlja ugovorni odnos kao centralnu referenciju ukupnog društveno-političkog poretka. Ako status postojeće političke elite, kao skupine političkih poduzetnika, zavisi od postojećeg *problema* – u cilju čijeg rješavanja je i uspostavljen ugovorni odnos – tada definiranje i *reprodukcija* problema predstavljaju ključne tačke na kojima su status i karakter elite i demokratskog poretka u cijelosti eksplicitni. Ono što je Mills, u kontekstu razvijanja utjecaja vojnog establishmenta u Sjedinjenim Američkim Državama, nazvao "vojnom definicijom realnosti" (military definition of reality) kao preduvjetom upošljavanja vojnih sredstava za rješavanje društvenih problema – što je posebno bilo vidljivo u kontekstu američke vanjske politike tokom najvećeg dijela dvadesetog stoljeća, a i danas – nije ništa drugo do *poredak* kao prešutni ugovorni odnos mase i njene političke elite, odnosno društva i političara. Ugovorni odnos je tako u direktnom zavisnom odnosu sa definicijom i egzistencijom društvene potrebe koja ga nameće. Na taj način, definicija problema se pojavljuje kao uporište političke ideologije određenog društva, a ona kao takva direktno utječe na status i karakter političke elite. Preživljavanje političke elite, odnosno njihovo održanje na postojećoj poziciji moći, isto tako zavisi i od, kako kaže Ezra Suleiman, "... njihove volje da vrše vlast i njihove sposobnosti da sebi iskuju ideologiju koja će im dati legitimitet"

(Suleiman, 1979: 133; navedeno u Coenen-Huther, 2005: 28). Definicija realnosti kao definicija problema, odnosno društveni poredak kao takav, na taj način predstavlja i jedno od uporišnih sredstava za političku i opću društvenu legitimaciju postojanja i funkcioniranja određene političke elite u društvu. Legitimitet kojim politička elita opravdava vlastitu poziciju moći tako proizlazi iz onoga što je i Gaetano Mosca nazvao "političkom formulom", kao činjenicom

> ... da u svim zemljama koje su stigle do nekog makar osrednjeg stepena kulture, rukovodeća klasa pravda svoju vlast zasnivajući je na nekom vjerovanju ili na nekom osjećanju koje je u to vrijeme i u tom narodu opšteprihvaćeno. Od slučaja do slučaja, ova se osjećanja mogu iskazivati kao pretpostavljena volja naroda ili Boga, kao svijest da se formira nacija koja se nečime odlikuje, tj. izabrani narod, kao tradicionalna vjernost dinastiji ili povjerenje u neku ličnost, stvarno ili prividno obdarenu izuzetnim osobinama (Mosca, 1955: 321; u Coenen-Huther, 2005: 66).

Politička formula ipak nije nešto što se u potpunosti izvana nameće datoj političkoj ili društvenoj zajednici. U velikoj mjeri, vrijednosti koje ona nastoji uspostaviti kao društvene norme moraju biti inherentne i samom tom društvu, kao kulturne ili društvene kategorije prakse ili zaostavština tradicije. Kako tvrde kasniji sociolozi elite, da bi uopće mogla i da djeluje, "...politička formula treba da odgovara pogledu na svijet koji je u tom času pogled datog naroda; na taj način ona će predstavljati moralnu vezu između svih pojedinaca koji u tome učestvuju" (Coenen-Huther, 2005: 65).

Postojanje političke formule i njoj odgovarajuće političke elite umnogome je viđeno i kao funkcionalan rezultat prirodnosti hijerarhizirane društvene segmentacije. Kao što se može zaključiti i iz "revolveraškog" primjera navedenog na početku ove sekcije, neophodnost stabilne i čvrste društvene organizacije – kao preduvjet samog funkcioniranja svakog društva – iziskuje prijenos odgovornosti za određene segmente društvenog upravljanja na manjinu ljudi koja je voljna da obavlja takvu funkciju. Iz *vestern* primjera (koji, iako pojednostavljen, ipak upućuje na neke od osnovnih pokazatelja društvenog karaktera ljudskih zajednica) može se zaključiti da najveći dio ljudi, pripadnika određenog kolektiviteta, najčešće nije voljan da na sebe – bilo individualno ili u grupi – preuzme odgovornosti i zadatke rješavanja zajedničkih problema, političke, ekonomske ili sigurnosne prirode. No, "prirodna" sklonost društava da stvaraju manjinu koja upravlja općim poslovima zajednice u velikoj mjeri proizlazi i iz tehničke i organizacijske nemogućnosti društava da zajedničkim poslovima

upravljaju *masovno*. "Najstrašniji argument protiv suverenosti mase proizlazi iz mehaničke i tehničke nemogućnosti da se ostvari. Ako bismo i pokušali, rasprave radi, da redovno okupljamo skupštine od hiljadu članova, naišli bismo na velike teškoće u vezi s prostorom i vremenom", rekao je njemačko-italijanski sociolog Robert Michels nastojeći ukazati na činjenicu da u masovnim društvima tendencija ka *oligarhizaciji* predstavlja zakonitost socijalnog funkcioniranja (Michels, 1971: 28; u Coenen-Huther, 2005). Postojanje političke elite, na taj način, predstavlja jednu od bazičnih socijalnih nužnosti čovjekove kolektivne egzistencije. Proizvodnju političke elite kao upravljačkog sloja tako generira ništa drugo do *gvozdeni zakon oligarhije* kao prirodna činjenica ljudske društvenosti. Svi organizirani oblici u jednom društvu nužno su obilježeni ovakvim tendencijama:

> Kad se kaže organizacija, to znači težnja ka oligarhiji. U svakoj organizaciji, bilo da je riječ o nekakvoj stranci, zanatskom udruženju itd., aristokratska sklonost se vrlo naglašeno pokazuje. Mehanizam organizacije koji joj daje čvrstu strukturu istovremeno izaziva krupne promjene u organiziranoj masi. Organizacija ima za posljedicu podjelu svake partije i svakog profesionalnog sindikata na manjinu koja rukovodi i većinu kojom se rukovodi (Michels, 1971: 33; isto).

U kontekstu tumačenja političke elite posebno važno mjesto – na šta je ukazano i ranije – predstavlja proces reprodukcije političke elite u društvu. Najvažniji argument u tom smislu predstavlja činjenica inherentne povezanosti ovog procesa s demokratskim karakterom društva u cijelosti. Povijesni tok razvoja demokratije je u tom smislu podudaran i s povijesnim razvojem različitih modela elitne reprodukcije u političkom polju. Kriteriji za odabir i regrutiranje političkih elita varirali su u povijesti, ukazujući ne samo na Moscinu "političku formulu" kao vladajuću ideologiju kojom je politička elita legitimirala vlastiti položaj nego i sam politički karakter datog društva. Tokom povijesti, kako kaže Karl Manheim, smijenila su se tri glavna načela odabiranja elite: a) odabiranje na osnovu krvi odnosno porijekla, koje je obilježilo aristokratska društva; b) odabiranje na osnovu imovine, koje je bilo karakter buržoaskog društva; i c) odabiranje na osnovu postignuća (achievement) kao osnovnog karaktera modernog regrutiranja političke elite (Manheim, [1940]; 1968). Kao i u prethodnim slučajevima pri kojima su razvijani idealni modeli za određivanje empirijske realnosti, i u ovom slučaju se radi tek o "laboratorijskom modelu" kojeg valja primijeniti na sasvim konkretno društveno i političko polje. Kada se to uradi u savremenom političkom okviru nekog društva, može

se vidjeti da se i u ovom slučaju različiti i povijesno determinirani oblici odabiranja elita pojavljuju kao konglomerat međusobno izmiješanih i često međuzavisnih elemenata i kriterija. Iako je u modernom društvu dominantan model reprodukcije zasnovan na postignuću – što predstavlja i najegalitarniji mogući model elitne reprodukcije do sada – u modernim društvima današnjice politikom dominiraju i raniji povijesni modeli pomiješani s postojećim, sačinjavajući specifičan reproduktivni sistem unutar kojeg nove elite traže puteve i mehanizme vlastite samorealizacije.

Spajanjem različitih dosad tretiranih parametara konstituiranja političke elite – moći, institucija, tendencije ka oligarhijskom uređenju i "političke formule" – može se doći do zaključka o donekle općoj težnji novih političkih elita (kao i elita uopće) ka konzervativnoj političkoj filozofiji. To biva slučajem i u kontekstu reprodukcije elita, jer se "... [n]e može ... reći da svojstva novodošlih u krugovima vlasti donose nova ponašanja ili novo shvatanje uloge. Izgleda da se prije dogodilo suprotno: nove političke ličnosti prilagođavaju se uzorima ponašanja koje nude institucije" (Coenen-Huther, 2005: 109). Konzervativne vrijednosti, kao težnje ka očuvanju *statusa quo*, na taj način karakteriziraju ključne kanale kojima se vrši elitna reprodukcija, te služe kao filter elitno konstituiranih društvenih i političkih vrijednosti i njenih novih nosilaca.

...

Sintetizirajući shvaćanje političkog karaktera elite kao takve – političke elite – najprikladnije je ukazati na one najvažnije elemente koji elitu čine političkom uopće. U prvom redu to je njena sklonost upravljanju kako svakodnevnim tako i strateškim poslovima određene zajednice. Sklonost društava da među sobom odaberu najprikladnije ili najvoljnije ljude za obavljanje javnih funkcija, na što su upućivali određeni autori, zaista predstavlja realno utemeljenu povijesnu činjenicu. Oligarhizacija je u velikoj mjeri stalno obilježje ljudskih društava kroz povijest. Međutim, postojanje političke elite, u idealnom smislu, stvar je specifično dizajniranog društvenog ugovora između pripadnika političke elite i društva koje od te elite zahtijeva određene političke ili društvene usluge. Način na koji se vrši takvo ugovaranje, te način na koji se definiraju problemi, sredstva i mandat političke elite jedan je od ključnih parametara demokratske egzistencije ljudskih društava. Od tog načina zavisi i cjelokupan politički karakter društva, te posljedično i njegov budući razvoj. Što je odgovornost aktera

u obavljanju zadatih poslova veća, izglednije su i mogućnosti da će se između političke elite i društva uspostaviti harmoničan i obostrano produktivan odnos. Međutim, nije u povijesti uvijek bilo tako. Za razliku od modernih društava, u kojima je tek i postalo moguće formulirati racionalističku teoriju političke elite, prethodnim društvenim porecima u povijesti dominirali su drugačiji obrasci uspostavljanja političkih upravitelja specifičnih društava, od srodstva do imovine, odnosno krvi i bogatstva. Iako takvi obrasci nisu u potpunosti iščezli, njihovo prisustvo se ipak postavlja u kontekst manjka istinskih demokratskih vrijednosti, te se na osnovu njihove dominacije u određenim savremenim društvima daju izvući i supstantivniji zaključci o političkom karakteru društva i njegovih institucija.

No isto je tako bitno ukazati i na izvjesne veze postojećeg položaja političkih elita u savremenim demokratskim društvima i ukupne zrelosti datog društva za suočavanje sa složenim socijalnim i političkim izazovima današnjice bez obzira na to koliki je demokratski proces njihovog konstituiranja. Različite "političke formule" u različitim društvima na svijetu, kao utjelovljenja specifičnih političkih filozofija, u direktnoj su vezi s karakterom odlučivanja u društvu, kao preduvjetom koji određuje status date političke elite. Iako su u prošlosti mehanizmi masovnog odlučivanja o stvarima od javnog interesa bili tehnički i organizaciono nemogući zbog masovnosti političkog podruštvljenja i potreba funkcionalnosti procesa političkog odlučivanja, tehnološki napredak savremenog svijeta je u velikoj mjeri prevazišao prethodna organizaciona ograničenja, čime su se otvorile perspektive preispitivanja svakog procesa odlučivanja o javim stvarima vezanog isključivo za političku elitu i njene nosioce. U svakom smislu, to podrazumijeva i preispitivanje primjene političkih filozofija na mnoge kontekste i institucije kreirane u skladu s mnijenjem o ograničenju društvenih procesa nedostatkom adekvatnih kanala masovnog ispoljavanja preferencija, uključujući i one političke teorije koje su na ključnoj poziciji političke elite u društvu izgradile vlastiti vrijednosni i argumentativni instrumentarij.

No prije nego što obratimo pažnju na bitne filozofijske veze između političke elite i pojma političkog uopće, bitno je da osmotrimo empirijska utjelovljenja fenomena političke elite u specifičnom tranzicijskom kontekstu bivše Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, u kojima su politička elita i institucije, "politička formula" i konflikt našli sasvim specifičnu povijesnu i fenomenološku realizaciju. Tek nakon što se teorijska svjetlost prelomi kroz prizmu povijesnog "bivanja-u-svijetu" bit će moguće dati i sintetičke teorijsko-empirijske zaključke o političkoj eliti kao specifično *političkom fenomenu*.

DRUGI DIO

2.1. Politička elita u tranziciji: iskustvo bivše Jugoslavije

Tokom čitave povijesti socijalističke Jugoslavije, političke elite su imale ključnu ulogu koja je određivala politički karakter i razvoj jugoslavenskog društva. Socijalistička revolucija, čiji je katalizator bio Drugi svjetski rat, kao osnivački akt nove socijalističke države južnih Slavena, srušila je prethodnu, dominantno aristokratsku "političku formulu" konstitucije političke elite, i zamijenila je novom društvenom i političkom filozofijom i njoj inherentnim statusom nove, socijalističke političke elite. Revolucionarnim obratom smijenjeni su rojalistički politički obrasci, te kroz stvaranje nulte tačke kao radikalnog povijesnog početka uspostavljeni novi principi društvenog upravljanja. Proleterska politička elita konstituirala je sasvim novo društvo; strukturne promjene u većini segmenata društvenog funkcioniranja odrazile su se tako i na položaj upravljačke elite društva u cijelosti.

Socijalistička definicija realnosti bila je zasnovana na marksističkoj interpretaciji povijesti kao dijalektičke klasne borbe, u kojoj je buržoaziji bio suprotstavljen proletarijat kao nova politička snaga koja ima upravljati novostvorenim socijalističkim društvom. U mjeri u kojoj je pojam klase (posebno upravljačke klase) bio izjednačen sa pojmom elite[5], socijalistička revolucija je obećala uspostavljanje besklasnog kao bez-elitnog društva, u kome će se odgovornost i mandat za upravljanje društvom, sa uskih krugova elite zasnovane na srodstvu (aristokracija) i bogatstvu (buržoazija), prebaciti na proletarijat i šire radničke mase; drugim riječima, ideali socijalističkih revolucionara predviđali su radikalan rez sa suštinom političkog organiziranja buržoaske povijesne faze u kojoj je eliti određenoj po osnovu krvnih veza i imovine dodijeljen vrhunski politički status. Iako je socijalistička revolucija, u kontekstu većine socijalističkih zemalja, od Sovjetskog saveza do SFR Jugoslavije, bila odlučujuće modernim i modernizacijskim povijesnim događajem – posebno jer se u nutrini vlastite političke filozofije pozivala na ključne vrijednosti i naslijeđe emancipatorske moderne – transformacija legitimacijskog obrasca, kako će se pokazati, nije u potpunosti slijedila principe dostignuća (achievement) kao ključne kriterije određivanja i regrutiranja moderne političke elite. Umjesto toga,

[5] "[T]eoriju elita možemo, dakle, posmatrati kao izvjesno uopštavanje teorije o klasnoj borbi, kao njenu dopunu, ili pak kao teoriju supstitucije" (Coenen-Huther, 2005: 40).

kriteriji uspostavljanja političke elite bili su zasnovani na revolucionarnim parametrima nasilnog zbacivanja buržoaske klase sa vlasti, te su na taj način označavali i "... potpuni raskid sa političkim modernitetom i njegovu zamjenu organskom zajednicom u kojoj nema mjesta za formalizam pravnog legitimiteta" (Dimitrijević, 2001: 46). Privremeni kriteriji konstitucije političke elite kao revolucionarnog upravitelja vanrednog stanja uspostavljeni su kao permanentni obrasci određivanja ko pripada domenu vladajuće klase kao političke elite a ko ne. Iako je socijalistička revolucija diktaturu proletarijata proglasila putem uspostavljanja besklasnog društva – kolektivne zajednice oslobođene od gvozdenog zakona buržoaske oligarhije – Komunistička partija se uspostavila kao realno egzistirajuća politička klasa vladalaca – klasa poslije klase, *nova klasa* političkog elitizma socijalističkog društva. Kako kaže Milovan Đilas, referirajući na poznatu krilaticu o općem karakteru revolucija, komunističke revolucije "...mogu jesti svoju djecu, ali ne svu" (Djilas, 1957: 27). Prema njegovom tumačenju, upravo komunistička revolucija predstavlja prvu u kojoj su revolucionari i njihovi saveznici, uključujući i grupe revolucionarnog autoriteta, preživjeli njen završetak. Ta specifična činjenica je specifičnoj grupi ljudi koja je sebe proglasila nosiocima ideje novog društva i njegovih principa, omogućila zadržavanje postojećeg statusa i vlasti – stečene nasilnim putem oružanog zbacivanja prethodnog režima – te izgradnju sintetizirane političke ideologije koja je tu vlast činila legitimnom. Revolucionarni proletarijat, njegova politička elita utjelovljena u Komunističkoj partiji i ideologija besklasnog društva oformili su tako okvire socijalističke "političke formule" koja je, u slučaju Jugoslavije, dominirala nešto više od četrdeset godina.

Slijedeći ranije iskazane Millsove okvire tumačenja američke elite, za socijalističku prošlost Jugoslavije se može kazati da je jednim dijelom funkcionirala kao povijesna sila koja je, stvarajući povijesnu nultu tačku, izbrisala skoro sve ostatke feudalne prošlosti ove regije, doprinijevši posredno kasnijem snažnom uspostavljanju političke elite moći kao elite sastavljene od političkih, ekonomskih i vojnih elemenata, posebno eksplicitno izraženih u kontekstu vojnih sukoba tokom devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Ukoliko je američka politička elita, u Millsovom interpretativnom ključu, svoju konstituirajuću snagu dugovala nepostojanju feudalne prošlosti kao povijesno dominirajuće "političke formule", utoliko je i tranzicijska, postkomunistička elita zemalja nasljednica socijalističke Jugoslavije, svoju opću društvenu moć, koja će se pokazati presudnom u političkom razvoju svih tranzicijskih zemalja jugoistočne Evrope, dugovala

upravo socijalističkoj prošlosti koja je poslužila kao "brisač" feudalnih elitnih obrazaca koji su, zadržavši se u nekim društvenim (najčešće imovinskim) praksama, mogli utjecati na kasnije principe i mehanizme elitne reprodukcije. Upravo iz tog razloga se komparativno čitanje Millsove *The Power Elite* i Đilasove *The New Class* može pokazati korisnim za tumačenje postkomunističke političke elite u zemljama bivše Jugoslavije, a posebno u Bosni i Hercegovini. Iako se, u kulturnom i svakako povijesnom smislu, radi o dvije (radikalno) različite zemlje, čiji su društveno-politički konteksti i opća kulturna dinamika proizveli različite empirijske obrasce društvenog upravljanja, rezultati povijesnog kretanja i procesi preklapanja određenih društvenih elemenata proizveli su i neke slične empirijske primjere konstrukcije političke elite koji prevazilaze kulturna ograničenja. Posebno je to slučaj u kontekstu u kojem je proleterska revolucija iznjedrila jedno sveobuhvatno uspostavljanje upravljačke klase, pri kojemu je politička elita bila ključnom osnovom moći i cjelokupnog razvoja datog društva. Komunistička elita, okupljena oko Partije, bila je *elita moći* u punom smislu koji joj i Mills pridaje u američkom kontekstu; i ona je, upravo poput američke, bila sastavljena od različitih elemenata koji su se protezali u sve sfere društvenog djelovanja, objedinjujući ne samo političku – kao direktno upravljačku, odnoseći se na visoke funkcionere Partije i države – nego i ekonomsku i vojnu elitu, koja je podrazumijevala direktore glavnih državnih preduzeća, visoke oficire JNA i druge osobe usko povezane sa ekonomskim i vojno-sigurnosnim sektorom. Svi, u političko-egzekutivnom smislu, sporedni segmenti društvenog upravljanja bili su na taj način objedinjeni u jedinstven i sjedinjen upravljački sektor političke klase koja je dospjela u posjed velike društvene moći. Komunistički model je vladavinu elite moći doveo do svojevrsnog ekstrema, u kojem su svi aspekti ne samo društvene nego i individualne realnosti oblikovani u skladu s ideološkim prioritetima date političke elite:

> Kad se kaže da partija/država obuhvata cijelo društvo, to znači da se ukidaju sva institucionalna posredovanja preko kojih bi pojedinci i grupe kao društveni akteri mogli da se interesno udružuju ili uobličavaju svoje posebne identitete, te – konačno – učestvuju u uobličavanju zajednice. Građanin-trudbenik, kao oličenje *pojedinačnosti,* direktno je vezan za državu, kao oličenje *opštosti,* čime se gubi (za političku demokratiju bitna) granica između legitimne sfere individualnosti i političke sfere (Dimitrijević, 2001: 39).

U takvom kontekstu, pojedinačna volja pripadnika političke elite vrši sasvim obratnu funkciju od one eksplicirane u ranijem modelu teorije raci-

onalnog izbora, jer, umjesto da vlastitu egzistenciju na zadatom društvenom položaju izvlači i legitimira mandatom dodijeljenim od društva na osnovu zajedničke definicije određenog problema, ona i samu realnost kao definiciju zajedničkog života i njegovih prioriteta *izvlači i konstituira* na osnovu vlastitih prioriteta i težnji održavanja na vlasti. Na taj način je specifična vrsta kreiranja i reprodukcije političke elite u komunističkoj fazi istočnoevropskih zemalja uspostavila svojevrsnu teoriju iracionalne legitimacije kolektivnih problema putem određenja parametara date društvene realnosti na osnovu političke volje povijesnog subjekta – klase proletarijata na čelu sa Komunističkom partijom, metafizičke instance oslobođene "...procedura demokratskog legitimiranja i pravila igre pravne države" (Ibid., 61). Iako je proglasila reformu ukupne društvenosti, a posebno imovinskih odnosa u pravcu "društvenog vlasništva" nad javnim dobrima, socijalistička politička elita je samo iskoristila postojeću proletersku ideologiju kako bi se domogla vlasništva, kako nad javnim tako i privatnim dobrima svojih građana.

> Nova klasa instinktivno osjeća da su narodna dobra u suštini njeno vlasništvo, te čak i da su pojmovi "socijalističkog", "društvenog" i "državnog" vlasništva jedna opća pravna fikcija. Nova klasa također smatra da svako narušavanje njenog totalitarnog autoriteta može ugroziti njeno vlasništvo. Shodno tome, nova klasa se protivi *bilo kakvom* vidu slobode, navodno s ciljem očuvanja "socijalističkog" vlasništva (Djilas, 1957: 65).

Situacija sa komunističkom elitom u istočnoj Evropi i Sovjetskom savezu čini se potvrđuje Michelsovo pravilo o gvozdenom zakonu oligarhije koji vlada ljudskim društvima bez obzira na karakter dominirajuće ideologije, koja, na ovaj ili onaj način, opravdava ili ne opravdava postojanje specifične političke elite u datom društvu. Iako je "privremena" politička elita utjelovljena u revolucionarnim figurama rata za oslobođenje od buržoaske dominacije (a ubrzo i inozemne invazije u liku nacizma/fašizma) predviđala dekonstrukciju svih oblika usko određene vlasti jedne grupe ljudi nad masom pripadnika političke zajednice, faktičko stanje se ubrzo pretvorilo tek u povijesnu smjenu, odnosno generacijsku i ideološku reprodukciju političke elite, a ne razaranje političkog sistema zasnovanog na odlučujućoj ulozi političke elite kao takve. Privremenost političke elite utjelovljene u Komunističkoj partiji kao katalizatora revolucionarnog slijeda povijesnih događaja se na taj način transformirala u diktaturu nove vladajuće klase, ovaj put određene besklasnom političkom ideologijom.

Sličan obrat se dogodio i četrdeset godina nakon što je uspostavljena "diktatura proletarijata" oličena u Partiji kao novi oblik društvenog

upravljanja, kada je socijalistička "politička formula", u novom socijalnom i političkom obratu, zamijenjena ideologijom liberalne demokratije zapada, odnosno ideologijom nacionalizma uobličenog u liberalni iskaz. Ta transformacija je, u nominalnom smislu podrazumijevala "...prelaz ka tipu uređenja socijalnih i političkih odnosa u kojem se ideologiji oduzima konstitutivni status" (Dimitrijević, 2001: 7); drugim riječima, društveno-političkí obrat zbacivanja socijalističkih/komunističkih režima predvidio je uspostavljanje takvog društvenog sistema u kojem će definiranje problema za čije se rješenje, u racionalističkoj vizuri, traži usluga političkih poduzetnika biti stvar slobodnije i otvorenije javne debate nego što je to bio slučaj u prethodnim političkim režimima. Međutim, kako je to pokazalo iskustvo većine zemalja bivšeg socijalističkog/komunističkog bloka, do toga nije došlo, a ponajviše iz razloga koji upućuju na nevoljnost političke elite da transformira vlastite odnose i legitimitet u skladu sa općom transformacijom društvenog i političkog okruženja.

Kada je riječ o mnogobrojnim i kompleksnim kombinacijama unutar kojih je politička elita čiji su legitimacijski temelji poljuljani tražila mehanizme daljnje reprodukcije vlasti i postojećeg položaja, za tranzicijsku elitu cjelokupne istočnoevropske regije, a posebno zemalja bivše Jugoslavije, kako tvrdi Coenen-Huther, može se reći da je predstavljala "...laboratoriju u prirodnoj veličini" (Coenen-Huther, 2005: 187). I zaista, svi izazovi demokratske transformacije društava u kojima je ideologija predstavljala ključno uporište društvene stabilnosti i političkog karaktera društva uopće, prelomili su se na konkretnom povijesnom iskustvu bivše Jugoslavije u posljednjoj dekadi dvadesetog stoljeća. Neuspjeh Jugoslavije da se kao jedinstvena država transformira bez krvavog raspada u najvećoj mjeri je predstavljao neuspjeh političke elite da transformira vlastite odnose s društvom, te da na osnovama novoosvojene slobode od ideoloških sprega komunizma izgradi nove "ugovorne odnose" s društvom čijim je konstitutivnim dijelom bila. Umjesto radikalne izmjene postojećih uvjeta društvene legitimacije, koja je bila nužna samom rokadom "političke formule", politička elita postsocijalističke Jugoslavije nastojala je maksimizirati političku i društvenu moć, te zadržati postojeće mehanizme prisile i utjecaja – od materijalnih beneficija, privilegija, kontrole nad državnim institucijama, policijom i vojskom do generalnog društvenog statusa. U većini postkomunističkih zemalja, a ponajviše u republikama koje su nastale cijepanjem Jugoslavije, političke elite koje su nekad pripadale samom vrhu socijalističke nomenklature i bile dijelom partijskih i državnih aparata

i administracije prigrlile su novu konzervativnu retoriku, te posljedično i političku filozofiju koja se ukazala kao nova politička formula – etnički nacionalizam. "Nove elite, koje se u doba postkomunističkog etno-nacionalizma ponajprije pojavljuju kao *nacionalne elite*, predstavljaju svojevrsnu *mutaciju* elita prethodnog doba" (Vlaisavljević, 2005: 115). Političke elite u svim zemljama bivše Jugoslavije, koje su tek nekoliko godina unazad proklamirale univerzalističke ideale internacionalnog bratstva radništva, postale su beskompromisne u promicanju partikularističkih vrijednosti, s ciljem sprečavanja dovršenja tranzicijske dekonstrukcije strukturalnih osnova socijalističkog sistema. Manipulacija masama, koje su u kontekstu demokratskih političkih vrijednosti stavljene u poziciju bitno različitu od one u prethodnom režimu – barem nominalno – predstavljala je ključno legitimacijsko sredstvo pomoću kojeg su iste političke elite osigurale nastavak vlastite političke, društvene i konceptualne revolucije. Ta manipulacija je svoju snagu gradila iz strukturnih sličnosti komunizma i nacionalizma kao političkih koncepata u kojima je pozicija individue, u odnosu na kolektiv, bila značajno zanemarena i potisnuta na marginu društvenih prioriteta zajednice: "nacionalizam, baš kao i komunizam počiva na pretpostavci radikalne desubjektiviziranosti pojedinca" (Dimitrijević, 2001: 74). To je, na što je eksplicitno ukazao i Nenad Dimitrijević, omogućio i specifičan konstitucionalni karakter jugoslavenske države nakon 1974. godine i reforme saveznog ustava koji je doprinio političkom i konceptualnom objedinjavanju nacionalizma i komunizma u jedinstvenim institucionalnim okvirima, u kojima su prava nacionalnih zajednica pretpostavljena individualnim pravima građana. Politički sistem koji je stvoren takvim povijesnim i konstitucionalnim razvojem jugoslavenskog političkog društva – a koji je, posljedično, omogućio i postkomunističkoj političkoj eliti da zadrži društvenu i političku moć – Dimitrijević je nazvao "totalitarnim konsocijalizmom", kao aranžmanom lišenim elementarnih proceduralnih mehanizama za funkcioniranje savezne države koji je nacionalno-komunističkim elitama omogućio manipulaciju institucionalnim formama političke zajednice (Dimitrijević, 76).

Na taj način su stvorene i strukturne osnove kasnijeg uspostavljanja i funkcioniranja nezavisnih i u načelu demokratskih država, nasljednica jugoslavenskog socijalističkog zajedništva. Da je "totalitarni konsocijalizam" kao konstitucionalna "politička formula" socijalističke države na umoru posredno kreirala i obrasce kasnije reprodukcije i društvene legitimacije političke elite, potvrđuje i činjenica da je u skoro svim postjugoslavenskim

nezavisnim državama nekadašnja komunistička elita, presvučena u nacionalističke odore, preuzela kormila vlasti i kontrolu nad upravljanjem društvom. U suštinskom smislu, do stvarne političke transformacije i tranzicije ovih društava nije ni došlo, upravo iz razloga jer je izostala *dekonstrukcija strukture društvenog upravljanja* od strane političke elite formirane tokom vladavine prethodnog režima; ono što je Đilas nazvao "revolucijom u palači" (palace revolution, 51). Iako su autoritarne vlasti direktnih nosilaca postkomunističke pseudorevolucije – otjelovljene u figurama režima pod Franjom Tuđmanom i Slobodanom Miloševićem u prvom redu – doživjele svoj kraj, uslijed demokratskog pritiska koji je dolazio kako odozgo, iz neposrednog geopolitičkog susjedstva i dinamike približavanja Evropskoj uniji, s jedne, te odozdo, iz pritiska nezadovoljnih masa, matrica reprodukcije političke elite koja je uspostavljena njihovim djelatnim obrascima i dalje pronalazi načine da utječe na razvoj ovih društava te da djeluje na dinamiku njihovog političkog i društvenog razvoja.

Većina spomenutih dilema najeksplicitnije se odrazila u kontekstu Bosne i Hercegovine, u kojoj je u procesu transformacije sa socijalističkog na liberalno-demokratsko političko uređenje posebno vrhunila varijabla na brutalan način povezana s obrascima reprodukcije političke elite: nasilje.

2.2. Politička elita i konflikt: Bosna i Hercegovina

U izvještaju briselskog Instituta za sigurnosne studije (*EU Institute for Security Studies*) iz novembra 2007. godine o stanju političke krize u Bosni i Hercegovini, za bosanskohercegovačke političare kazano je da predstavljaju

> ... odvratnu mješavinu beskrupuloznih i prostodušnih gospodara opstrukcije; kratkovide opsesivce i korumpirane provincijalce slabog duha, kojima nedostaju strateška vizija, politička mudrost i hrabrost. Njihova politika nije iracionalna, ali je njihova racionalnost u suprotnosti s racionalnošću evropskih integracija (Batt, 2007).

Na bazičnom nivou promišljanja bosanskohercegovačkog političkog bivstva, postavlja se prosto i jednostavno pitanje – šta je dovelo do toga da se politička elita jedne zemlje – njena upravljačka klasa koja u teorijskoj perspektivi može utjeloviti ne samo principe istaknutosti nego i *izvrsnosti* – opiše na ovako kritičan i eksplicitan način? Kako je došlo do toga da se grupa istaknutih ljudi, čiji bi društveni status barem u nekom smislu trebao

biti legitimiran određenim kvalitetima prikladnim za poziciju upravljačke elite, označi ovako nipodaštavajućom deskripcijom?

Da bi se odgovorilo na ta pitanja potrebno je naznačiti osnove konstrukcije političke elite i njenog održanja na vlasti u uvjetima etnički definiranog konflikta združenog s geopolitičkim okružjem tranzicije sa socijalističkog na kapitalistički društveno-ekonomski sistem. To znači fokusirati se na nekoliko uzajamno zavisnih i komplementarnih stvari. Prvo, na činjenicu – na koju je ukazano i u prethodnoj sekciji – pseudotransformacije stare komunističke u novu demokratsku elitu. Djelatno jezgro političke elite socijalističkog samoupravljanja je u procesu ukupne društvene tranzicije u posljednjoj dekadi dvadesetog stoljeća ostalo više-manje nepromijenjeno; ono što je, umjesto toga, doživjelo suštinsku transformaciju bila je "politička formula" njene legitimacije, a ne ona sama. Za razliku od socijalističkog revolucionarnog prevrata iz sredine dvadesetog stoljeća, kada je *nova klasa* zbacila staru političku elitu s vlasti i uz pomoć revolucionarne političke formule postavila novu, ono što je post-hladnoratovski prevrat (u najvećoj mjeri) zbacio bila je tek ideološka "odora" stare elite, a ne njena faktička društvena i politička moć. Kako pokazuju eksplicitni primjeri Hrvatske, Bosne i Hercegovine i nekadašnje Savezne republike Jugoslavije (danas Srbije i Crne Gore), veliki broj osoba koje su u socijalističkom sistemu pripadale političkoj *nomenklaturi*, odnosno državnom ili partijskom establishmentu, kasnije su se pojavile i kao ključni nosioci društvene moći u novom poretku, definiranom političkom formulom etnonacionalizma. Upravo ta generacija, koja će zajedno sa smrću Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića[6] i Slobodana Miloševića u dobroj mjeri iščeznuti s političke scene, udarila je temelje današnjoj reprodukciji nacionalne političke elite koja je u smislu političkog upravljanja društvom – kao politička avangarda etnonacionalistički definiranih kolektiva – *identična komunističkom determiniranju političke realnosti*, te konsekventnom izvođe-

[6] Situacija u slučaju Alije Izetbegovića u određenom smislu varira, utoliko što on nikada nije bio članom Komunističke partije – Saveza komunista, a samim tim ni pripadnik socijalističke političke elite, već upravo suprotno – njen ideološki neprijatelj. No, u kontekstu postojećeg tumačenja paralela ima odgovarajuće značenje iz razloga što je veliki broj postsocijalističkih sljedbenika Izetbegovićeve političke vizije zasnovane na kleronacionalnom definiranju bošnjačkog interesa došao baš iz socijalnog i političkog jezgra prethodnog režima, čime je i sama Stranka demokratske akcije konstituirana kao strukturno-politički klon komunističkog prethodnika.

nju legitimiteta odgovarajuće političke elite. To se odnosi i na vlasničku odnosno ekonomsku osnovu društva, strateški isprepletenu i intrinsično povezanu s upravljačkom strukturom. Postavši upravljačkom figurom kolektivnog vlasništva u socijalizmu – vlasnik društvene imovine *par excellence*, kao što je to pokazao Đilas – postsocijalistička politička elita je iskoristila postojeću kontrolu nad javnim dobrima kao naslijeđe samoupravnog vlasničkog obrasca za snažnije pozicioniranje u tranzicijskom procesu privatizacije, u kojem su nastajuća ekonomska i postojeća politička elita združene u jedinstvenu socijalnu grupaciju sa široko uspostavljenim polugama opće društvene moći. To objašnjavaju i bliske veze koje u današnjoj Bosni i Hercegovini postoje između ključnih političkih figura i ekonomske elite oličene u novim veleposjednicima, privrednicima, direktorima i članovima upravnih odbora dominantnih kompanija, kao i nerijetko preklapanje ovih dviju sfera u specifičnim centrima moći, poput političkih partija, nevladinih organizacija, medija i drugih manje-više neformalnih društvenih grupa.

Drugo, s obzirom na strukturne sličnosti komunizma i nacionalizma u kontekstu odnosa individue i države – koji se iskazao u punom svjetlu postkomunističkim naglašavanjem kolektivnih prioriteta obogotvorene nacije – otvorila se potreba za stvaranjem konfliktnih situacija u kojima će se, kroz određenje neprijatelja utjelovljenog u suprotstavljenoj etnonacionalnoj grupi, homogenizirati konstitutivna masa reificirane nacionalne zajednice i kreirati legitimitet koji se u to ime dodjeljuje datoj političkoj *kao nacionalnoj* eliti. Paradigmatsko konstituiranje elite u odnosu na masu, na što je ukazala već i klasična sociološka teorija elite, u tom smislu je poslužilo kao jedna od osnovnih poluga betoniranja kolektivističkog legitimiteta političke elite preko sistematske i intenzivne *manipulacije* masama kojima je, zahvaljujući djelovanju masovnih medija kontroliranih od elite, umrtvljena sposobnost kritičkog promišljanja i iskazivanja alternativnih društvenih obrazaca. U takvom okružju, manipulacija masama, usmjerena generiranju konflikta između pretpostavljenih neprijateljskih nacionalnih zajednica, formirana je kao jedan od ključnih mehanizama kojim je istovremeno generiran legitimitet date političke elite, te permanentno obnavljan njen ugovorni mandat za obavljanje upravljačke i liderske funkcije društva za koje se smatralo da je u egzistencijalnoj krizi. U skladu sa Millsovom elaboracijom *omasovljivanja* modernih društava kao transformacije kritičke i refleksivne *javnosti* u inertnu i receptivnu *masu*, pri čemu je porast moći i utjecaja političke elite predstavljao logičan korak takvog društvenog

razvoja[7], izvjesno je kazati i da je etnonacionalistička politička elita postsocijalističke Bosne i Hercegovine svoj dominantan društveni položaj i prateću političku i opću moć uspostavila upravo preko sprečavanja transformacije masovnog karaktera društva u javno-politički domen kritičke deliberacije o stvarima zajedničkog interesa, što bi u suštinskom smislu predstavljalo i istinsku tranziciju sa društva kojim upravlja ideologija na društvo kojim upravlja javno iskazan politički razum. U tom procesu su, osim medija, koji su već u prvim danima krize koja se polako pretvarala u oružani konflikt pokazali vlastitu pristranost po linijama etnonacionalne pripadnosti i odgovarajuće ideologije, podršku pružili i postojeći pop-kulturni obrasci, koji su u skladu s načelima distrakcije poslužili ne samo kao mehanizmi obmane nego i aktivne agitacije i regrutacije za proskribirane ideološke potrebe i prioritete. Takav je sigurno slučaj s fenomenom turbofolka i njemu inherentnim kulturnim obrascem koji je političkim elitama na vlasti služio (što i dalje čini) kao sredstvo dekonstruiranja svih političkih i kulturnih alternativa dominantnoj političkoj formuli (Gordy, 2001). Sličnu funkciju je obavio i religijski establishment kao specifična podgrupa političke elite sa veoma velikim utjecajem na mase; poput medija (a najčešće i njihovim posredstvom), i religijska elita je političkoj eliti poslužila kao "drugi ešalon" za manipulaciju i održavanje masovnog karaktera društva, uspostavljenog putem reprodukcije međugrupnih kao međureligijskih konflikata.

Treće, ukupan politički i konstitucionalni poredak koji je nastao iz takve društvene konstelacije, dodatno je omogućio eliti moći da perpetuira vlastiti model reprodukcije i uspostavi njegove institucionalne kanale. Dejtonski sporazum, kojim je konstituiran institucionalni okvir Bosne i Hercegovine, u intrinsičnoj je strukturnoj vezi s društvenim konfliktom i političkom elitom kao njegovim primarnim generatorom. Politički sistem, s jedne, te reprodukcija političke elite s druge strane, nalaze se na najvažnijim polovima zatvorenog kruga bh. političkog bivstva utoliko što, dija-

[7] "Ideja masovnog društva pretpostavlja ideju elite moći. Ideja javnosti, s druge strane, pretpostavlja liberalnu tradiciju društva bez bilo kakve moćne elite, ili barem ideju cirkulacije elite bez konsekvencija po suverenost datog društva. Jer, ukoliko je istinska javnost zaista suverena, ona ne treba gospodara; ali, mase, u svojoj punoj razvijenosti, suverene su jedino tokom nekih plebiscitarnih momenata ulagivanja celebrity elitu kao autoritetu. Politička struktura demokratskog društva zahtijeva postojanje javnosti; a demokratski čovjek mora jasno iskazati da je upravo javnost ključna pozicija suverenosti kao takve" (Mills, [1956] 2000: 323).

lektički, hrane i konstituiraju jedno drugo, tvoreći jedinstven društveno-političkI *perpetuum mobile*. Dizajniran u skladu s postojećom etno-teritorijalnom podjelom, politički okvir dejtonske Bosne i Hercegovine je tako u potpunosti oblikovan u skladu s prioritetima koje postavlja politička elita; s druge strane, ona je i sama reproducirana iz te etno-teritorijalne osnove, te uvjetovana njenom daljnjom proizvodnjom. Drugim riječima, status postojeće političke elite u Bosni i Hercegovini je u nužnoj i uzajamno generiranoj vezi s ukupnim društvenim i političkim sistemom u kojem se ova zemlja nalazi. Bilo koja dekonstrukcija ili reforma dejtonskog uređenja Bosne i Hercegovine tako bi, nužno, iziskivala i dekonstrukciju postojećeg obrasca reprodukcije političke elite i njene društvene moći.

Uzimajući u obzir spomenuta tri aspekta koji omogućuju parcijalno objašnjenje razloga za prethodno iskazane tvrdnje o kvalitetu političke elite u Bosni i Hercegovini, može se zaključiti sljedeće:

a) Političku elitu u Bosni i Hercegovini predstavlja jedinstven skup osoba na upravljačkim pozicijama u društvu koje na vlasti održava komunistički obrazac društveno-političke avangarde legitimiran masovnim (demokratsko-plebiscitarnim) karakterom ukupne socijalne organizacije, te "političkom formulom" etnonacionalizma kao dominantnim tumačenjem političke egzistencije. Utoliko je za ukupnu bosanskohercegovačku političku elitu ispravno koristiti pojam *u jednini* bez obzira na postojeću podjelu po liniji etnonacionalnog pripadništva. Elitna reprodukcija u okvirima različitih etnonacionalnih klastera funkcionira po manje-više istim principima, te se – što je najbitnije – uspostavlja međusobnim sukobljavanjem sa ostalim etno-političkim subjektima. Postojeću političku elitu u Bosni i Hercegovini, dakle, sa socijalističkom *novom klasom* veže konceptualni kontinuitet reprodukcije u skladu s principima kolektivističke reprezentacije i političke avangarde elitnog (kao partijskog) subjekta;
b) Proizvodnja konflikta, kojeg su u najvećoj mjeri generirale političke elite legitimirane plebiscitarnom podrškom narodnih masa za upravljanje "nacionalnim interesima", uspostavila se kao jedan od najvažnijih društvenih mehanizama kojim je legitimirana željena reprodukcija političke elite. Proizvodnja neprijatelja tako je poslužila kao epistemološka podloga definiranja društvenog problema čijim rješenjem treba da upravlja politička elita. Određenje kolektivnog neprijatelja predstavlja tako permanentan obrazac obnavljanja upravljačkog legitimiteta postojeće političke elite;

c) Političke elite i (dejtonski) politički sistem Bosne i Hercegovine u međuzavisnoj su vezi. Dekonstrukcija političkog sistema je nemoguća bez dekonstrukcije prevladavajuće "političke formule" kojom politička elita legitimira vlastitu egzistenciju. Politički sistem zemlje, uključujući i njeno institucionalno jezgro, tako je uspostavljen kao ključni garant stabilnosti i dominacije postojeće reprodukcijske i legitimacijske formule političke elite;
d) Globalnu (kapitalističkim razvojem induciranu) tendenciju stvaranja masovnog društva u Bosni i Hercegovini prati sistematsko i strateško *omasovljivanje* građanstva kao proces proizvodnje društvenog *statusa quo*, koji kao rezultat ima sprečavanje socijalno-političke tranzicije s kolektivističke paradigme koju je odredio komunistički režima na liberalno-demokratsku političku paradigmu u čijem je vrijednosnom centru individua – građanin sa svim svojim ličnim i društvenim interesima i prioritetima. Masovno društvo kao takvo, u kojem javnost kao medij grupnog refleksivnog odlučivanja o stvarima od javnog interesa ne postoji, već biva supstituirana inertnom gomilom u ime koje o ključnim javnim stvarima odlučuje plebiscitarno izabrana politička elita, prirodno inklinira ka takvom društvenom sistemu u kojem će postojanje snažne političke elite sa presudnim utjecajem na razvoj društva biti egzistencijalna neophodnost.[8]

[8] Na sasvim direktan način to potvrđuje i izuzetno nizak stepen društvenog povjerenja u Bosni i Hercegovini, te povjerenja građanstva u institucije kao ključna uporišta moći političke elite. Kako pokazuju neka istraživanja poduzeta u posljednjih sedam godina u BiH, nivo povjerenja u različite političke institucije u BiH je konstantno bio nizak. Prema jednom istraživanju iz 2007. godine, više od 80% građana nema povjerenje u političke stranke, nešto manje od 80% u državne institucije, a više od 60% ne vjeruje međunarodnim organizacijama, sudovima, te nešto manje od 60% ne vjeruje institucijama entiteta. Također, na slične zaključke upućuje i podatak da najveći broj građana (oko 64%) smatra da su zvaničnici u državnim institucijama korumpirani, iako se većina (79%) nikada nije našla u situaciji iznude novca za neku socijalnu ili zdravstvenu uslugu. Indikativno za karakter političke kulture u BiH, spomenuto istraživanje ukazalo je i na činjenicu da najveći broj ispitanika (oko 65%) najviše povjerenja ima u policiju, te u entitetske televizije (60%). U konačnici, sve ovo ima utjecaja na masovnu inklinaciju ka neučestvovanju u procesima političkog odlučivanja. Istraživanje je, u tom smislu, ukazalo na činjenicu da je Bosna i Hercegovina, jedina transformacijska zemlja u kojoj je interes glasača za politiku tako mali (57% ljudi, u totalu, nije zainteresirano za politiku). Vidjeti u *The Silent Majority Speaks: Snapshots of Today and Visions of the Future of Bosnia and Herzegovina.* Oxford Research International & UNDP, Sarajevo, 2007.

U takvom, dakle, kontekstu, u kojem ovi ključni parametri tvore okvire za reprodukciju i funkcioniranje političke elite, nije iznenađujuće da se ta društvena grupacija formira kao skup moćnih individua koje ne osjećaju javnu odgovornost, a tako niti potrebu da, u skladu s liberalno-demokratskim političkim načelima, vlastito djelovanje pravdaju u javno-političkom polju na svakodnevnoj djelatnoj osnovi. U Bosni i Hercegovini, među političkom elitom, ne postoji koncept političke odgovornosti kakav nalazimo u razvijenim liberalnim ili socijalnim demokracijama, pri kojem bi nosioci ključnih političkih funkcija u društvu prvi snosili posljedice vlastitog odlučivanja. Da je to tako, potvrđuje i činjenica da se u proteklih trinaest godina bosanskohercegovačke postdejtonske egzistencije nije desio niti jedan slučaj u kojem bi određena individua na nekoj ključnoj poziciji podnijela ostavku na javnu funkciju nakon neuspjeha određene politike, ili čak i određenog skandala u koji je bila uključena, a takvih prilika je bilo mnogo. U svakom od ovakvih slučajeva do kojih je došlo, umjesto akta odgovornosti kao zrelog čina demokratskog društvenog upravljanja, reakcija političke elite bila je dodatno zbijanje političke i društvene moći putem kontekstualiziranja svakog nastalog problema u okvire zaštite "nacionalnih interesa" i iskazivanje vlastite strateške važnosti za opstanak date etnonacionalne grupe. Prizivanje "političke formule" je na taj način poslužilo kao svakodnevni mehanizam skretanja javne pažnje sa odgovornosti političke elite za njeno odlučivanje na egzistencijalnu problematiku obogotvorenih nacionalnih kolektiva.

Politička elita Bosne i Hercegovine se tako formirala kao zasebna socijalna grupacija koja transcendira sve postojeće podjele i konflikte unutar bosanskohercegovačkog društva, te se uspostavlja kao njima nadređen i od njih zavisan sloj individua koji ima odlučujući utjecaj na ukupan karakter i dinamiku društva. Po prirodi vlastite konstitucije usmjerena je isključivo na vlastite grupne (velikim dijelom kao klasne) interese, te na održavanje takvog socijalnog i političkog okružja u kojem će se potreba za snažnom i odlučujućom političkom elitom kao i legitimitet za njeno djelovanje ukazivati kao društveno-politička nužnost *par excellence.* U konkretnom smislu, to predstavlja održanje *statusa quo*, u kojem će konzervativne vrijednosti kolektivističke paradigme socijalne reprezentacije biti institucionalno ovjerene i na taj način ukorijenjene u najdublje strukture društva.

Malo je političkih društava danas na svijetu čije su elite u tolikoj mjeri povezane i međusobno zavisne od političkog sistema kakav je to slučaj u Bosni i Hercegovini; za ovu zemlju je sasvim izvjesno kazati i da politička

elita čini samu konceptualnu osnovu političkog sistema, pa čak i politički sistem kao takav – između političke strukture društva kakva je formulirana ustavom države i političke elite u velikoj mjeri stoji znak jednakosti. U tom smislu je svaka politička reforma u Bosni i Hercegovini nemoguća bez promjene položaja, statusa i načina reprodukcije političke elite. Svaka promjena koja kao rezultat ne bude imala dekonstrukciju dominirajućeg elitnog obrasca bit će tek puka simulacija demokratskog političkog razvoja bosanskohercegovačkog društva.

TREĆI DIO

3.1. Politička elita i pojam političkog

Fenomen političkih elita, kako teoretski tako i empirijski, nužno otvara mnoga pitanja koja se odnose i na samo razumijevanje *političkog* kao takvog. Bosanskohercegovački primjer sasvim sigurno ukazuje na takve veze, posebno u kontekstu institucionalnog organiziranja društva kao metode normativiziranja akomodacijskih mehanizama za prevazilaženje određenih podjela i njima inherentnih potencijala za konflikt. Struktura ukupnog odnosa između statusa političke elite i razumijevanja političkog kao takvog se, u tom smislu, obavija oko normativno-političkog kao centralnog polja elitnog iskazivanja. Prirodno, određeni normativni modeli političke organizacije društava su skloniji da prihvate odnosno institucionaliziraju ključnu i odlučujuću ulogu političke elite od nekih drugih. Takav je slučaj i sa normativno-teorijskim modelom koji je, u određenim elementima, pronašao efektivnu realizaciju u Bosni i Hercegovini, te kakav se u mnogim znanstvenim i publicističkim raspravama preporučuje kao idealan model akomodacije bosanskohercegovačke političke problematike – model konsocijacijske demokratije (Lijphart, 1969; Kasapović, 2006).

Ovaj normativni model zasnovan je na inicijalnom razumijevanju demokratskog funkcioniranja pluralnih društava koje je krajem šezdesetih godina dvadesetog stoljeća iznio nizozemski politolog, Arend Lijphart. On je, u kontekstu duboko podijeljenih zemalja, zagovarao uspostavljanje političkih mehanizama podjele moći (power-sharing mechanisms) kao metode prevazilaženja konflikata koji su iz tih podjela nastajali. Postepena demokratizacija tih društava bi tako u najvećoj mjeri zavisila od autonomnog razvoja političkih elita koje bi međusobnim konsenzusom, umjesto

društvenom reformom odozdo, nastojale prevladati postojeće društvene konflikte. Na taj način, model konsocijacijske demokratije kao normativni model institucionalno-političkog razvoja pluralnih odnosno podijeljenih društava ključnu ulogu u čitavom političkom procesu dodjeljuje političkoj eliti, te ukupnu dinamiku socijalne ili političke reforme – do koje u određenoj fazi povijesnog razvoja nužno mora doći – podređuje volji i sposobnosti političke elite da takvu reformu prihvati i provede.

> Suštinsku karakteristiku konsocijacijske demokracije ne predstavlja toliko bilo koji institucionalni aranžman, koliko svjestan zajednički napor elita za stabilizaciju sistema. Umjesto pojma "široke koalicije" sa dosta uskom konotacijom, možemo govoriti o univerzalnoj participaciji, odnosno o – kao što to čini Ralf Dahrendorf – "kartelu elita" (Lijphart, 1969: 213).

U kontekstu klasičnih društava zapadne Evrope koja služe kao empirijski modeli uspješnosti power-sharing mehanizama za prevazilaženje povijesno ukorijenjenih klivaža i konflikata, model konsocijacijske demokratije može imati stanovitog uspjeha. Posebno je to slučaj sa društvima čije demokratske institucije su nastajale u dugom povijesnom procesu akomodacije i izgradnje društvenog i političkog povjerenja, ne samo između različitih konstitutivnih grupa u datom društvu nego i *između političke elite i građanstva koje ona predstavlja*. Takav je recimo slučaj i sa četiri evropske zemlje primjera iz Lijphartovog modela – Nizozemskom, Belgijom, Austrijom i Švicarskom.

Ali, sasvim sigurno, primjena normativnog političkog modela koji ključnu društveno-upravljačku ulogu dodjeljuje političkoj eliti u kontekstu društva koje je proživjelo, ili i dalje proživljava, tranziciju sa socijalističko-komunističkog sistema na kapitalistički sistem pretpostavljene liberalne demokratije nailazi na mnoštvo konceptualnih i organizacionih poteškoća. Prva, i najvažnija od njih, jest nužnost transformacije društva od političkog sistema u kojem je partijsko-politička elita imala totalnu moć nad svim aspektima društvenog života ka političkom sistemu u kojem se o stvarima javnog interesa odlučuje uz pomoć demokratskih metoda javne deliberacije, u kojima participira čitavo društvo, a ne uski, elitni krug, partijskih zvaničnika. Kako je to pokazano u ranije navedenim primjerima, upravo je nemogućnost transformacije komunističke političke elite u demokratski sloj političkih poduzetnika s jasno određenim mandatom i odgovornostima bilo glavno obilježje dominantnih političkih problema tranzicijskih društava. Drugo, s obzirom na to da politička elita svoj legitimitet gradi preko koncepta kolektivne (kao etničke ili nacionalne)

reprezentacije – za koji je jasno da predstavlja nedemokratsku zaostavštinu državnog socijalizma – zadržavanje *statusa quo* u kojem će kolektiv a ne individua predstavljati osnovu političkog razvoja predstavlja jedan od strateških ciljeva djelovanja date političke elite. Daljnja dedukcija će tako ukazati i na nužnost održanja i promoviranja *konfliktnog karaktera* društva kao mehanizma kreiranja kolektivne grupne homogenosti kojom se i ukupna politička struktura konsocijacijske dominacije političkih elita uspostavlja, legitimira i preporučuje kao idealan model povijesno-političkog razvoja.

Konstitucionalna politička osnova u kojoj politička elita zauzima centralno mjesto te posjeduje moć za određivanje dinamike i pravca razvoja određenog društva na taj način počiva na dominantno šmitovskom razumijevanju koncepta političkog, u kojem određenje neprijatelja te mogućnost konflikta predstavljaju suštinu politike kao takve. Posebno su tranzicijska društva, u kojima je postojeća politička elita za račun svog opstanka na vlasti bila prinuđena uposliti konfliktnu retoriku i određenje neprijatelja kao homogenizacijsko sredstvo koje je, konsekventno, osiguralo i zadobijanje društvenog legitimiteta, bila sklona uvođenju i institucionaliziranju šmitovski shvaćene politike. Iskustvo tranzicije većine bivših socijalističkih zemalja potvrđuje da je upravo ovaj mehanizam bio uposlen od strane političke elite, te specifično uspješno primijenjen u kontekstu etničke diferencijacije. Već je ukazano na to da je konflikt bio jedan od najvažnijih generirajućih mehanizama za postojeću političku elitu u Bosni i Hercegovini. Uzdižući etnonacionalni princip kolektivističke reprezentacije u rang političkog preko određenja etničkog neprijatelja, bosanskohercegovačke političke elite su na taj način kreirale matricu perpetuacije konfliktnog karaktera društva, čime su posredno konstituirale i sebe same kao političke subjekte. Reprodukcija političkog, koja je, dakle, reprodukcija neprijatelja i mogućnosti sukoba kao povijesna realnost, za političku elitu je nužno bila (te uvijek i jeste) *reprodukcija vlasti,* odnosno društvenog legitimiteta kao metode održanja vlastite privilegirane društvene pozicije. Konflikt i neprijatelj, kao ključni filozofski koncepti razumijevanja političkog u djelima Carla Schmitta, tako se nalaze u samoj nutrini "političke formule" kojom politička elita u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini pravda svoje društveno postojanje. Na taj način su i ukupno razumijevanje te status političkog u Bosni i Hercegovini određeni konfliktnim karakterom političkih odnosa, te strukturno vezani za mogućnost odnosno perpetuaciju antagonističkih pozicija i podjela po liniji etnonacionalnog pripadništva koji u konačnici generiraju konflikt.

Međutim, političko ne mora nužno biti određeno isključivim djelovanjem političke elite, niti konstituirano u skladu sa njenim reprodukcijskim i drugim prioritetima. Kao domen javnog, zajedničkog djelovanja pojedinaca i grupa u datom društvu, političko je otvoreno za multiplicirajuću i ispreplićuću konceptualnu definiranost, u kojoj će javna deliberacija kao iskaz demokratske političke volje biti konstitutivnim elementom političkog. U takvoj vizuri ono ne mora nužno biti stvoreno kao domen čija se egzistencija izvodi iz konflikta i neprijatelja kao političke i društvene Drugosti u odnosu na koju se ono konstituira, već umjesto toga može biti izrazom deliberativne transcendencije konfliktne i povijesne datosti kao izraz napretka i ukupne društvene emancipacije.

U Bosni i Hercegovini to danas svakako nije slučaj, što potvrđuje činjenicu o sveobuhvatnoj moći koju politička elita ima nad bosanskohercegovačkim društvom, usmjeravajući i određujući njegov politički razvoj preko normativnog određenja suštine političkog bivstva. U kontekstu koji svojim povijesnim, kulturnim i institucionalnim okvirima omogućuje takvu moć, do dekonstrukcije prevladavajuće elitne kontrole nad društvenim razvojem teško se može doći bez sistematskog dekonstruiranja kontekstualnih uvjeta koji pothranjuju stvaranje i održavanje takvog političkog sistema. To bi podrazumijevalo, u prvom redu, dekonstrukciju postojećih obrazaca povijesnog razumijevanja, te političkih praksi čija geneza ukazuje na prevaziđeno povijesno porijeklo, uključujući tu i shvaćanje o nacionalnim partijama kao avangardama narodnih interesa, kao i hiperagregativni i plebiscitarni karakter političkog odlučivanja o stvarima od javnog interesa; dekonstrukciju prevladavajućih kulturnih normi i obrazaca socijalnog odnošenja koji političkoj eliti dodjeljuju centralnu društvenu ulogu u odlučivanju o smjeru i dinamici ukupnog društvenog razvoja; kao i dekonstrukciju postojećeg institucionalnog okvira koji pothranjuje i omogućuje beskonačnu perpetuaciju dominirajuće reproduktivne matrice političke elite. Tek ukoliko dođe do sveobuhvatne dekonstrukcije spomenutih aspekata društvenog karaktera u Bosni i Hercegovini, te dekonstrukcije statusa, uloge i načina reprodukcije dominantne političke elite, može doći i do transformacije postojećeg razumijevanja političkog i politike u BiH, te posljedično do konačnog oslobođenja društva od okova ideologijski definirane realnosti.

U tom procesu, shvaćanje i uloga Evropske unije može imati značajnu ulogu. Kao konkretan primjer transcendencije povijesne datosti, koja je u velikoj mjeri određena konfliktom i sukobom, Evropska unija može

poslužiti kao vrijednosni i konceptualni model prevazilaženja *statusa quo* čiji korijeni sežu u dubinu ratom definirane (bliske) prošlosti i konfliktnih duhova koji i danas određuju karakter i stanje političkog. Čitava mreža političkog odnošenja u Bosni i Hercegovini, u kojoj razumijevanje realnosti od političke elite u najvećoj mjeri determinira i opće društveno razumijevanje, uglavljena je unutar aksiološkog poretka u kojem se na ključnim uporišnim tačkama nalaze vrijednosti teritorijalno omeđene etničke zajednice, s jedne, države Bosne i Hercegovine kao konsenzualnog i institucionalnog okvira, s druge, te Evropske unije kao projicirane političke i društvene budućnosti, s treće strane. Unutar tog vrijednosnog trokuta vrhuni ne samo današnji karakter bosanskohercegovačkog društva i njegove elite nego i koncept političkog kakav se nazire šmitovskim razumijevanjem, ali i potencijalima njegove vrijednosne i operativne reforme. Ispitivanje detalja tog vrijednosnog sklopa kod ključnih pripadnika političke elite, u tom smislu, može polučiti vrijedne empirijske zaključke o spomenutim teorijskim međašima, ali i o ukupnom karakteru bosanskohercegovačkog društva i njegovim mogućnostima za političku i društvenu transformaciju.

Literatura

Batt, Judy (2007) *Bosnia and Herzegovina: Politics as "War by Other Means" Challenge to the EU's Strategy for the Western Balkans*, Institute Note, Institute for Security Studies, IESUE/COPS/INF(07)09, 19 November.

Coenen-Huther, Jacques (2005) *Sociologija elita.* Beograd: Clio.

Dimitrijević, Nenad (2001) *Slučaj Jugoslavija: socijalizam, nacionalizam, posljedice.* Beograd: REČ, B92.

Djilas, Milovan (1956) *The New Class.* New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Gordy, Eric (2001) *Kultura vlasti u Srbiji: nacionalizam i razaranje alternative.* Beograd: Samizdat B92.

Kasapović, Mirjana (2006) *Bosna i Hercegovina: Deset godina nakon Daytona,* u *Status* br. 9, Mostar, proljeće, 2006.

Laver, Michael (2005) *Privatne želje i politika.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Manheim, Karl (1968) *Ideologija i utopija.* Beograd: Nolit.

Mills, C. Wright (1956) *The Power Elite.* London and New York: Oxford University Press.

Lijphart, Arend (1969) *Consociational Democracy,* u World Politics, Vol. 21, No 2 (Jan., 1969) pp. 207-225.

Oxford Research International & UNDP (2007) *The Silent Majority Speaks: Snapshots of Today and Visions of the Future of Bosnia and Herzegovina.* Sarajevo.

Schmitt, Carl ([1932] 2007) *The Concept of the Political*. University of Chicago Press.

Vlaisavljević (2005) *Politika utjelovljenja naroda,* u Status, magazin za političku kulturu i društvena pitanja br. 7, Mostar.

Politika simuliranog konsenzusa: Evropska unija, politička elita i dekonstruiranje Bosne i Hercegovine

ELDAR SARAJLIĆ , SEAD TURČALO

Cilj ovog teksta je analizirati odnos zvaničnika Evropske unije – kao specifičnih i kontekstom ograničenih pripadnika onoga što se označava pojmom "međunarodne zajednice" – i pripadnika političke elite u Bosni i Hercegovini i ulogu tog odnosa u dekonstruiranju države Bosne i Hercegovine. Ovaj nimalo jednostavan zadatak počiva na dokazivanju pretpostavke o međusobno uvjetovanom odnosu briselske birokracije i korpusa bosanskohercegovačkih političkih predstavnika koji nadilazi puku dijalektičku strukturu "vanjskog" i "unutarnjeg" faktora ukupne bosanskohercegovačke političke jednačine.

Pod pojmom briselske birokracije podrazumijeva se skup zvaničnika Evropske unije i njenih osnovnih institucija koji se na direktan način bave odnosom Bosne i Hercegovine i Evropske unije kao zasebnih političkih entiteta; političku elitu u Bosni i Hercegovini, s druge strane, određuje upravljačka pozicija grupe individua pri kojoj njihov institucionalno-politički status, a ne lične ili profesionalne kvalitete, igra ključnu ulogu u određivanju političke elite. Kompleksnost političkih fenomena koji se iskazuju u Bosni i Hercegovini te njihova međusobna isprepletenost i poklapanje koje onemogućuje jednostavno omeđivanje granica svakog od njih omogućuje svojevrsnu fleksibilnost u označavanju i imenovanju ključnih subjekata bosanskohercegovačkog političkog života. Posebno je to slučaj sa subjektom "briselske birokracije", koji se – u određenim kontekstima – u velikoj mjeri može preklapati s pojmom "međunarodne zajednice". U

kontekstu povijesnog i političkog trenutka u kojem nastaje ovaj tekst – kojeg karakteriziraju potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske unije i Bosne i Hercegovine te intenzivna napetost u vezi s potencijalnim političkim reformama u zemlji – spomenuto preklapanje predstavlja čak i više od fenomenološke neodređenosti: sve izraženije, na mjesto "međunarodne zajednice" kao dominantnog političkog subjekta postdejtonskog bivstva Bosne i Hercegovine stupa Evropska unija kao subjekt budućnosti, suveren-koji-to-još-nije, koji iz perspektive svoje buduće moći isijava sadašnju snagu. Istovremeno, pojam "međunarodne zajednice" se povlači, ustupajući mjesto Evropskoj uniji, ali i sam po sebi poprima karakteristike koje ga svode na (njemu već svakako imanentnu) evropsku odrednicu.

Dakle, osnovna hipoteza ovog teksta pretpostavlja međusobnu uvjetovanost djelovanja briselske birokracije i političke elite, pri čemu se komplementarnost tog odnosa iskazuje kao međusobna konstitucija vlastite političke relevancije, ali posljedično i produkcija nedemokratskih političkih praksi, te virtuelne, simulirane i nepostojeće države koja se u javnom diskursu određuje kao proizvod konsenzusa među političkom elitom. Komplementarnost ovog odnosa utjelovljena je u nekoliko dimenzija koje su predstavljene strukturom ovog rada: a) dimenziji konstitutivne uvjetovanosti i njoj posljedičnog eksternaliziranja odgovornosti za političke probleme; b) dimenziji produkcije retoričkih obrazaca o "evropskosti" Bosne i Hercegovine; i c) dimenziji perpetuiranja nedemokratskih političkih praksi koje dekonstruiraju institucije države Bosne i Hercegovine.

Iz osnovne hipoteze se, kako želimo pokazati, može izvući i nekoliko dodatnih pretpostavki. Prva tvrdi da je odnos zvaničnika briselske birokracije prema političkoj eliti u Bosni i Hercegovini konstitutivan za prevlast političke elite nad stvarima od javnog interesa u zemlji. Taj odnos, prema hipotezi, konstituirajući vertikalnu hijerarhiju političkih i društvenih prioriteta u kojoj se pitanja etničkog identiteta i etnopolitike nalaze na najvažnijem mjestu, uspostavlja konačnu vladavinu etnokracije u Bosni i Hercegovini. To ukazuje i na pretpostavljenu činjenicu da se odnos zvaničnika Evropske unije i političke elite u Bosni i Hercegovini, s jedne, te političke elite i građana BiH, s druge strane, *strukturalno podudaraju*, utoliko da se refleksije obaju odnosa konstituiraju kao dominantna politička praksa u Bosni i Hercegovini. Varijabla odnosa briselske birokracije prema Bosni i Hercegovini, koji se odvija posredstvom političke elite, dakle, kon-

stitutivna je za ukupnu fenomenologiju reprodukcije političke elite kao ključnog problema bosanskohercegovačke političke tranzicije koji tvori prazna mjesta bosanskohercegovačke državnosti.

Tvrdnje iznesene u tekstu zasnovane su na tri metodološka stupa: a) promatranju postojećih političkih uvjeta bosanskohercegovačkog društvenog života i zaključivanjem na osnovu praćenja masovnih medija; b) djelomičnoj analizi dostupne znanstvene literature; te c) razgovorima i intervjuima koji su obavljeni sa odabranim zvaničnicima evropskih institucija u čijoj nadležnosti se nalaze pitanja odnosa Evropske unije i Bosne i Hercegovine.[1]

Tekst je strukturiran u tri dijela. Prvi dio analizira konstitutivnu međuuvjetovanost međunarodnih zvaničnika i političke elite u Bosni i Hercegovini koja se iskazuje kako na bazičnom nivou uspostavljanja dejtonske države Bosne i Hercegovine tako i na nivou retoričkog eksternaliziranja konstitutivne odgovornosti za institucionalne i političke nedostatke postojećeg uređenja zemlje. Drugi dio se bavi proizvodnjom fiktivnog kon-

[1] Razgovori su obavljeni u okviru radne posjete institucijama Evropske unije u Briselu između 10. i 13. juna 2008. godine, u koje su bili uključeni sljedeći ljudi: Laurie Ball, ured organizacije Human Rights Watch za zapadni Balkan; Marianne Ebertowski, Fondacija Heinrich Böll– EU regionalni ured; Rainer Emschermann, Evropska komisija; Fabrice de Kerchove, Fondacija King Baudouin; Ann Isabelle von Lingen, Fond otvoreno društvo – Brussels; Marie T. Lubs, Kraljevski institut za međunarodne odnose (Royal Institute for International Relations); Dorothée Marotine, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (International Center for Transitional Justice – ICTJ); Lucia Montanaro-Jankovski, International Alert; Wolfgang Pape, Evropska komisija; Laurent Pessey, vojno predstavništvo Francuske u EU (Représentation militaire de la France auprès de l'UE Gestion militaire des crises); Andrzej Pyrka, Gallup Europe; Katja Rottmann, parlamentarna grupa Zelenih pri njemačkom Bundestagu; Michael Alexander Rupp, Ured za ljudska prava komiteta za vanjske odnose; Liz Scurfield, Kvekersko vijeće za evropska pitanja (Quaker Council for European Affairs), Alain Servantie, Ured za međuinstitucijske odnose, Jedinica za proširenje Evropske komisije (Interinstitutional Relations DG Enlargement – European Commission); Luca Tardelli, Centar za sigurnosnu politiku Ženeva (Geneva Centre for Security Policy – GCSP); Heleen Touquet, Univerzitet u Leuvenu (KUL); Claude Weinber, Fondacija Heinrich Böll – EU regionalni ured. Također, dubinski intervjui su obavljeni sa Giselom Kallenbach, predstavnicom frakcije Zelenih u Evropskom parlamentu, i Stefanom Simosasom, predstavnikom Ureda za proširenje Evropske komisije.

senzusa među političkom elitom u Bosni i Hercegovini koji je zasnovan na opticaju mitološkog diskursa o "Evropi" i "Briselu" kao spasonosnim rješenjima za Bosnu i Hercegovinu, dok treći dio teksta ukazuje na strukturu odnosa zvaničnika Evropske unije i bosanskohercegovačke političke elite i njegove posljedice po status institucija države Bosne i Hercegovine. Zaključni dio ukazuje na posljedice dekonstrukcije Bosne i Hercegovine kao države te upućuje na sintetički zaključak o smjernicama poželjne demokratske promjene.

KOKOŠ ILI JAJE? DEBATA O PORIJEKLU BOSNE I HERCEGOVINE KAO POLITIČKOG PROBLEMA

Početna pretpostavka tumačenja Bosne i Hercegovine kao savremenog političkog problema u Evropi, u najvećem broju slučajeva, tiče se pronalaska ključnog uzroka postojećeg stanja, odnosno uspostavljanja subjekta svojevrsne *konstitutivne odgovornosti* za strukturne probleme političke egzistencije Bosne i Hercegovine. Svaka interpretacija, na taj način, započne kao svojevrsna politička arheologija čiji neposredni predmet biva prvenstveno politička prošlost kao osnova problema u sadašnjosti. Da je geneza tranzicijske problematike zemalja Balkanskog poluotoka već postala autonomnom oblašću političkog promišljanja političara, novinara i društvenih znanstvenika, pokazuje i činjenica egzistencije raznolikog snopa teorija o uzrocima sukoba i nestabilnosti u regiji, počevši od onih krajnje primordijalističkih i esencijalističkih, koje tvrde da se osnovni uzrok može pronaći u prirodnoj sklonosti ljudi u ovom dijelu svijeta ka konfliktu i nasilju, do onih krajnje konstruktivističkih i instrumentalističkih, koje tvrde da su nestabilnost i sukobe potakle i izazvale velike geopolitičke sile s ciljem stjecanja vojne, političke ili ekonomske dobiti (vidjeti, recimo, različita tumačenja u: Kaplan, 2004; Simms, 2001, kao i interpretaciju određenih pristupa u: Todorova, 1999; Bakić-Hayden, 1995).

No, bez obzira na kompleksnost ove problematike i njenu širinu, koja uveliko nadilazi namjere ovog teksta, iz bazičnih pretpostavki spomenute geneze mogu se izvući određeni sintetički zaključci relevantni za ovo razmatranje. U ovom kontekstu najvažniji od njih glasi: na svakoj od razina postojećeg teorijsko-interpretativnog spektra uloga dva subjekta pokazuje se kao presudno važna – predstavnici *međunarodne zajednice* s jedne i lo-

kalna *politička elita* s druge strane figuriraju kao ključni povijesni i politički akteri. Dakako, prominentnost važnosti jednog ili drugog subjekta varira u odnosu na poziciju date teorije u spektru tumačenja, kao i u odnosu na poziciju samog tumača. Tako će i površan pregled različitih interpretacija i njihovih zastupnika pokazati da su vanjski promatrači (kako oni koji pristaju na esencijalistička tumačenja o inherentnoj sklonosti ka sukobu Balkanaca tako i oni kojima je bliža paradigma političke manipulacije masama) češće skloniji naglasiti ključnu ulogu lokalne političke elite, a unutarnji promatrači (koji su često i učesnici) ključnu ulogu geopolitičkih sila i njihovih zastupnika u generiranju sukoba na Balkanu. Stereotipna i monoparadigmatska tumačenja koja su zasnovana na uskoj povijesnoj i kontekstualnoj interpretaciji i (često) ideološki angažiranom iznošenju vlastitih argumenata dovode do parcijalnih i znanstveno neupotrebljivih objašnjenja, ali i do pogrešnih političkih preporuka koje dodatno otežavaju adekvatno rješenje političkih problema. Upravo zbog toga, pitanju konstitutivne odgovornosti za postojeću situaciju u Bosni i Hercegovini nije moguće pristupiti bez apriornog prihvaćanja kompleksnosti i međusobne uvjetovanosti uzročnih činilaca koji tvore postojeću društvenu i političku jednačinu. Ovaj tekst, dakle, načelno prihvata pretpostavku složene uzročnosti bosanskohercegovačkog političkog i društvenog problema i međusobne uvjetovanosti njegovih unutarnjih i vanjskih faktora, u ovom slučaju uvjetovanosti djelovanja lokalne političke elite, s jedne, i djelovanja predstavnika "međunarodne zajednice", odnosno Evropske unije, s druge strane.

Međutim, na koji se način ta pretpostavka može dokazati? Prvo, tvrdimo da je međusobna uvjetovanost međunarodne zajednice (pod čime se podrazumijevaju i predstavnici Evropske unije, odnosno briselska birokracija) i političke elite kao političkih subjekata uglavljena u samu strukturu političkog akta na kojem je zasnovana dejtonska Bosna i Hercegovina – državni ustav kao Aneks 4 Dejtonskog mirovnog sporazuma. Dejtonski Ustav Bosne i Hercegovine djelo je američkih ustavnih stručnjaka, dogovoren je u vojnoj bazi u SAD-u, a potpisan u Parizu. Njegova nomološka i politička "izvanjskost" u odnosu na Bosnu i Hercegovinu vidljiva je i na razini mjesta i načina njegovog donošenja. Međutim, to ga ne čini isključivo "vanjskim" proizvodom s obzirom na činjenicu da su ga dogovorili i potpisali i predstavnici bosanskohercegovačke (te srbijanske i hrvatske) političke elite. Dejtonski ustav, a time i dejtonska Bosna i Hercegovina je na taj način djelo zajedničkog i međusobno uvjetovanog djelovanja među-

narodne zajednice i bosanskohercegovačkih političara. Konsekventno toj činjenici, i sav postdejtonski period političke egzistencije Bosne i Hercegovine obilježen je matricom ove uvjetovanosti u kojoj se akti predstavnika međunarodne zajednice i akti domaćih političara nikada nisu odvijali u međusobnoj neovisnosti, već bivali dijalektički komplementarni, tvoreći osnovu ukupne političke dinamike u zemlji. I kada nisu eksplicitno doneseni pod pritiskom međunarodne zajednice ili Evropske unije aktima domaće političke elite je, kao "konstitutivna drugost" (Derrida), inherentna mogućnost i perspektiva reakcije inostranih zvaničnika. Isto važi i za akte međunarodnih predstavnika, čije je djelovanje skoro uvijek situirano u kontekst reakcije i ponašanja političke elite na njega.

Međutim, i sama činjenica postojanja monoparadigmatskog načina objašnjavanja ovih stvari predstavlja predmet proučavanja za sebe. Pretpostavka je da na fenomenološkom nivou ona upućuje na interesno sklopljen mehanizam objašnjavanja te da ukazuje na nedostatak političke volje i odgovornosti za rješavanje problema; drugim riječima, ukazuje na *intenciju* održavanja *statusa quo*. U kontekstu Bosne i Hercegovine i njenih konstitutivnih varijabli to se iskazuje kao prebacivanje političke odgovornosti na velike sile od strane predstavnika domaće političke elite – što predstavlja paradigmatičan primjer izbjegavanja prihvaćanja odgovornosti i pravdanja za pogrešne postupke u prošlosti pod izgovorom da su oni napravljeni "pod pritiskom" predstavnika međunarodne zajednice ili velikih svjetskih sila – te upućivanje na ultimativnu odgovornost "demokratski izabranih" domaćih političara za političku budućnost Bosne i Hercegovine od strane međunarodnih i evropskih zvaničnika. U okvirima svakodnevne politizacije javnog polja u Bosni i Hercegovini, a posebno u periodu pred izbore, to poprima obrise retoričkog i marketinškog oslobađanja krivnje i odgovornosti onih snaga koje su potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma doprinijele stvaranju postojećih političkih uvjeta i ograničenja. Najčešća formula tog ponašanja zasnovana je na upotrebi floskula o nužnosti potpisivanja tog sporazuma i ultimativnim pritiscima međunarodne zajednice koji su zanemarivali težnje izabranih narodnih deputata ka političkom iskazivanju volje naroda. No, isto tako je zanimljiva i tendencija umanjivanja odgovornosti vanjskih posrednika u kreiranju bosanskohercegovačke političke krize putem eksplicitnog i repetitivnog naglaska na "demokratskom" karakteru odabiranja političkih predstavnika u Bosni i Hercegovini, na čijim plećima, kako slijedi zaključak, leži konačna odgovornost za uzrok, ali i posljedice ratnog sukoba i postojećih

političkih problema koji su iz njega proizišli. Nominalno demokratski karakter prvih postsocijalističkih i svih naknadnih političkih izbora u Bosni i Hercegovini predstavnicima briselske birokracije služi kao ultimativna potvrda konačne lokalne odgovornosti za političke probleme. U intervencionističkom ključu razumijevanja bosanskohercegovačke problematike na ovaj način se zanemaruje moć uokvirivanja i reprezentacije političkog djelovanja u svim fazama koje su najčešće od ključne važnosti za njegov konačan rezultat. Tako se previđa ne samo kontekstualna priroda političkog djelovanja – neodvojiva od karaktera političkog kao takvog – nego i dodjeljuje nesrazmjerna i često nerealna moć individualnim akterima na lokalnom nivou.

Eksternaliziranje odgovornosti za bosanskohercegovačku političku problematiku u odnosu na subjekta političkog diskursa predstavlja jednu od bitnih značajki konvergencije djelovanja briselske birokracije i političke elite u Bosni i Hercegovini. Međutim, retoričko situiranje konstitutivne odgovornosti u isključive okvire jednog ili drugog subjekta djelovanja ne doprinosi uspostavljanju određene monouvjetovanosti problematike, već naprotiv – konstituiranju oba pola djelovanja kao nerazdvojivih determinanti bosanskohercegovačke političke egzistencije. Na određeni način, upravo povlačenje iz sfere konstitutivne odgovornosti i njegovo diskurzivno smještanje u drugi konstitutivni element fiksira dvostruku spregu političkog subjektiviteta i oba elementa utemeljuje u egzistentnu strukturu političkog života Bosne i Hercegovine. Drugim riječima, bježeći od vlastite odgovornosti, i briselska birokracija i politička elita konstituiraju jedni druge kao temeljne činioce ukupnosti bosanskohercegovačkog političkog života.

DISKURS O "EVROPI" I DEMOKRATSKA PRAKSA: PROIZVODNJA FIKTIVNOG KONSENZUSA

Osim implicitne konstitutivne međuuvjetovanosti, postoji i jedno eksplicitno poklapanje djelovanja briselske birokracije i bosanskohercegovačke političke elite, ono koje se iskazuje na nivou političkog diskursa i tiče se korištenja metafora i simbolizma "Evrope" u opisivanju i legitimiranju specifičnih političkih koncepata ili prijedloga kojima se nastoji osigurati minimalni konsenzus među pripadnicima političke elite u Bosni i Hercegovini.

Prije svega, to proizlazi iz činjenice svakodnevnog političkog diskursa u Bosni i Hercegovini koji je zasićen vrijednosnim pojmovljem i metaforama emaniranim iz simbolike naziva "Evropa". Može se čak reći i da je, zanemarujući povijesnu opterećenost tog pojma, "Evropa" danas u Bosni i Hercegovini konstituirana kao ultimativna metafora. Ona se je, od konkretnog pojma s geografskom namjenom, na neki način, izdigla u eterični svijet simbola zagospodarivši javnim poljem u tolikoj mjeri da stvarna Evropa, kao kontinent i geografski pojam, skoro i da ne postoji.[2] "Evropa" je u Bosni i Hercegovini konstruirana kao vrijednosna odrednica čije prizivanje u diskurs uvodi ur-kategorije dobra i zla, iz kojih se naknadno izvode posljedične kategorizacije, poput blagostanja i siromaštva, lijepog i ružnog, razvijenosti i zaostalosti, budućnosti i prošlosti, svjetla i mraka, ili *Dejtona i Brisela* kao jedne od konsekventnih simboličko-dijalektičkih utjelovljenja. Može se čak reći da je diskurs o "Evropi" u današnjoj Bosni i Hercegovini poprimio karakteristike svojevrsnog teološkog diskursa, u okviru kojeg se u javnom polju eksploatiraju određene vrijednosti bez inherentne kritičke distance. "Evropa" je danas u Bosni i Hercegovini ultimativna metafora čija vrijednost nije stvar javnog propitivanja već nekritičkog i bezuvjetnog prihvaćanja.

Iako poredba diskursa o "Evropi" sa teološkim diskursom u određenom kontekstu može izgledati kao plod iznimno radikalne interpretacije, ona posjeduje i sasvim korisne i konkretne analitičke mehanizme. Recimo, strukturalna analiza, primjenjiva kako u klasičnom religijskom javnom diskursu tako i u ovom slučaju, može ukazati na *intencionalne* osnove upotrebe diskursa o "Evropi". Drugim riječima, pretpostavimo li da se iza svakog religijskog diskursa kriju specifični i konkretni zahtjevi za moć i njenu javnu legitimaciju, možemo se zapitati šta je osnovni povod upošljavanja diskursa o "Evropi" u Bosni i Hercegovini te koje su konačne namjere onih koji ga obilato koriste. Ukoliko "Evropu" i simboliku koja iz nje proizlazi situiramo u kontekst "političke formule" kao javno-narativnog mehanizma političke legitimacije, kako ju je odredio

[2] Za razliku od Evrope, koja je jedna konkretna realnost, fizički egzistentna činjenica ograničena na sasvim određen skup elemenata, "Evropa" predstavlja posljedicu i fenomen vrhunskog odrođivanja označitelja od označenog, njegovo nepovratno udaljavanje od referentne realnosti – drugim riječima, oznaku bez nužne veze s onim što je prvobitna konstrukcija pojma imala da označi.

Gaetano Mosca[3], biva jasno da su intencije diskurzivnog djelovanja, koje operira simbolikom "Evrope" interesnog karaktera, uglavnom povezane s ciljevima zadržavanja ili osvajanja političke moći. Pritom se upotreba ovog simbolizma koristi dvojako, za skrivanje autentičnog političkog djelovanja – gdje se taj diskurs, marksovski, upošljava za proizvodnju ideologije kao lažne svijesti – te za samolegitimaciju političkih aktera u širem kontekstu osvajanja i zadržavanja moći.

Ova interpretacija je u datom kontekstu primjenjiva na pripadnike bosanskohercegovačke političke elite, koja se obilato koristi različitim retoričkim i diskurzivnim obrascima kako stekla i opravdala vlastitu političku moć. Kao "politička formula", "Evropa" sasvim sigurno predstavlja jedan od najkorisnijih simboličkih obrazaca za legitimaciju vladajuće pozicije i domaća politička elita je prepoznala njenu moć. To se posebno jasno da vidjeti u toku predizbornih kampanja u Bosni i Hercegovini, kada se većina političkih partija i njenih lidera koristi tom simbolikom (u verbalnom ili vizuelnom smislu) kako bi pridobili glasače opredijeljene za pretpostavljeni ekonomski i politički progres evropskog tipa.

Ipak, nisu isključivo predstavnici domaće političke elite spremni na svakodnevnu utilizaciju diskursa o "Evropi" za određene političke dobiti. Diskurs o "evropskoj Bosni i Hercegovini" također predstavlja i jedno od općih narativnih mjesta kod pripadnika međunarodne zajednice, posebno kod zvaničnika Evropske unije. Skoro svako javno obraćanje Visokog predstavnika međunarodne zajednice odnosno Specijalnog predstavnika

---

[3] Mosca je kazao kako "...rukovodeća klasa pravda svoju vlast zasnivajući je na nekom vjerovanju ili na nekom osjećanju koje je u to vrijeme i u tom narodu opšteprihvaćeno. Od slučaja do slučaja, ova se osjećanja mogu iskazivati kao pretpostavljena volja naroda ili Boga, kao svijest da se formira nacija koja se nečime odlikuje, tj. izabrani narod, kao tradicionalna vjernost dinastiji ili povjerenje u neku ličnost, stvarno ili prividno obdarenu izuzetnim osobinama" (Mosca, 1955: 321; u Coenen-Huther, 2005: 66). "Evropa" i njen simbolizam, u tom smislu, u Bosni i Hercegovini danas predstavljaju vrhunske i općeprihvaćene vrijednosti, na što upućuju i rezultati različitih istraživanja provedenih u posljednjih nekoliko godina, poput istraživanja Delegacije Evropske komisije u BiH iz 2006. godine koje je pokazalo da se pojam Evrope uglavnom povezuje sa značenjima ekonomskog prosperiteta i blagostanja, ili UNDP-a iz 2007. koje je pokazalo da više od 70% građana BiH ima pozitivan odnos prema pristupanju BiH u Evropsku uniju. Više na http://www.delbih.ec.europa.eu/en/index.htm; (pristupljeno 3. marta 2007) te u *The Silent Majority Speaks*, UNDP, Sarajevo, 2007.

EU za BiH sadrži neodređene i simboličke referencije na kvalitete "evropskosti" kao ideal koji bi Bosna i Hercegovina trebala slijediti. Postavlja se pitanje zašto je to tako.

U ovom slučaju stvari su nešto kompleksnije. Očito, Evropska unija ne pretendira na osvajanje političke moći u Bosni i Hercegovini na način na koji to radi bosanskohercegovačka politička elita, te stoga nema potrebe za kreiranjem manipulativnih narativa za skrivanje konkretnog djelovanja ili njegovu javnu političku legitimaciju. Međutim, zvaničnici Evropske unije ipak ne stoje van odnosa moći u BiH – koji se iskazuju i kroz diskurs – te stoga nisu ni imuni na njena simbolička čvorišta. Svjesni iznimne snage koja isijava iz simbolizma "Evrope", oni je s jedne strane sasvim racionalno upotrebljavaju za stvaranje simboličkog pritiska (odozdo) na političku elitu od strane pretpostavljene javnosti – jer su svjesni utjecaja evropskih simbola na populaciju – ali i kao kompenzaciju za manjak političke odlučnosti koja bi se dovela u vezu s konkretnim političkim aktima i koherentnim djelovanjem. U tom smislu je značenjski ispražnjen diskurs o "briselskoj Bosni i Hercegovini" tek supstitut za moderno *hard core* političko djelovanje kojim se stvaraju prazni politički događaji, ali i utjelovljuje nova vrsta simboličko-političkog suvereniteta Evropske unije. Na taj način su konkretnost političkog djelovanja zvaničnika Evropske unije i upošljavanje diskursa o "Evropi" u obrnuto proporcionalnom odnosu, pri čemu se uz insistiranje na "evropskom kursu" Bosne i Hercegovine ključni teret konstitutivne odgovornosti prebacuje na domaću političku elitu.

Međutim, taj način ophođenja Evropske unije i njenih predstavnika za Bosnu i Hercegovinu perpetuira bosanskohercegovački politički problem i onemogućuje konačnu političku tranziciju ove zemlje. Zadržavajući se u registru ideološke upotrebe evropskog simbolizma, pripadnici briselske birokracije i predstavnici Evropske unije u Bosni i Hercegovini djeluju u skladu s nedemokratskim i ideološkim političkim praksama domaće političke elite koja slične parametre za pravdanje vlastite pozicije ("političku formulu") koristi od raspada socijalizma u Bosni i Hercegovini pa sve do danas. Činjenica je da zvaničnici briselske birokracije ne prepoznaju političke kriterije za određivanje demokratskog karaktera političkih snaga u Bosni i Hercegovini koji bi bili precizniji od neodređene posvećenosti "evropskim integracijama" i "evropskim vrijednostima" koje na svakodnevnom nivou isijavaju predstavnici bosanskohercegovačke političke elite. Demokratičnost lokalnih snaga je u potpunosti identificirana sa vir-

tuelnim i retoričkim iskazivanjem eurofilije od strane glavnih političkih lidera u Bosni i Hercegovini. Na ovaj način se cementira prevlast političke elite nad stvarima od javnog interesa i političkoj eliti omogućuje perpetuacija političke formule koja, na račun javne deliberacije o stvarima zajedničkog, društvenog interesa, opravdava dalju egzistenciju isključivih i nedemokratskih političkih praksi u kojima su interesi građana potisnuti na samu marginu.[4] Tako se konkretan problem s upotrebom dihotomije *Dejton – Brisel* u kontekstu odnosa Evropske unije i političke elite u Bosni i Hercegovini iskazuje tek na sekundarnom nivou – onom koji ukazuje *ne* na eksplanatornu jednostavnost i mitološku ukorijenjenost te paradigme već na *konvergenciju diskurzivnog djelovanja zvaničnika Evropske unije s nedemokratskim praksama lokalne političke elite koje su zasnovane na sličnim – ili veoma često istim – retoričkim i manipulacijskim parametrima*. Radi se o činjenici inherentne ideološke konstrukcije pojma "Evropa" i "evropskosti" koji je u Bosni i Hercegovini (te ostalim zemljama bivše Jugoslavije) konstruiran kroz orijentalističke i balkanističke prakse etnopolitike i prevlast kulturne distopije etniciteta nad političkom utopijom socijalizma u kojoj je "evropeizacija" balkanskog prostora ustvari percipirana kao kulturna dekolonizacija socijalizmu podređenog etničkog identiteta i etnopolitike.[5]

---

[4] U kontekstu u kojem jedna "politička formula" utemeljena u retoričko-ideološkim praksama dominira javnim poljem već skoro dva desetljeća nisu iznenađujući pokazatelji koji upućuju na visok stepen socijalne isključenosti. Upravo je ovo slučaj i s Bosnom i Hercegovinom, u kojoj je, prema UNDP-ovom *Izvještaju o humanom razvoju* (NHDR 2007), više od 50% populacije, na jedan ili drugi način, isključeno iz dominantnih društvenih procesa. Više od 20% populacije suočava se sa ekstremnom isključenošću, dok 47% ima veoma limitirane mogućnosti za popravak vlastite pozicije. Više u *Izvještaju o humanom razvoju* – Socijalna uključenost, UNDP, Sarajevo, 2007.

[5] Kroz te prakse, svaki derivat "evropskosti" – utjelovljen ultimativno u pretpostavljenom "briselskom" karakteru bosanskohercegovačke državnosti – ugrađen je u samu strukturu etničkog esencijalizma kao jedan od njegovih dodatnih argumenta. To potvrđuju i povijesni fakti retoričke upotrebe evropskog simbolizma za partikularne političke potrebe etničkih ideologija tokom balkanskih sukoba devedesetih godina dvadesetog stoljeća: srpski ideolozi su tvrdili da Srbi brane Evropu i "evropskost" od muslimansko-azijske najezde sa istoka; hrvatski da Hrvati utjelovljuju *Antemurale Christianitatis* – predvorje kršćanstva – sprečavajući "neevropske narode da izvrše invaziju na Evropu; a bošnjački da Bošnjaci jedini utjelovljuju duh evropske civiliziranosti koja Evropu brani od balkanskog barbarizma (Kolstø, 2003).

Prevlast političke elite nad javnim stvarima u Bosni i Hercegovini se, zahvaljujući upravo odnosu zvaničnika EU prema BiH, legitimira kao racionalna demokratska praksa putem proizvodnje lažnog konsenzusa koji je zasnovan na konvergenciji pozitivnog odnosa spram "Evrope" i zajedničke opredijeljenosti raznolikih i sukobljenih pripadnika političke elite za "briselsku" Bosnu i Hercegovinu. Diskurs o "Evropi" kao politički mit o spasenju iskorišten je kao osnova (u suštini) fiktivnog političkog konsenzusa o temeljnim pitanjima bosanskohercegovačke državne egzistencije. S obzirom na to da politička elita u Bosni i Hercegovini nije sposobna proizvesti konsenzus o bilo kojem pitanju društvenog ili političkog života, jedini objedinjujući mehanizam biva saglasnost o "evropskom putu" Bosne i Hercegovine i njenom konačnom integriranju u Evropsku uniju. Međutim, s obzirom na to da je perspektiva te integracije veoma daleka, te da konsenzus o njoj ne implicira nikakve konkretne vrijednosti primjenjive na trenutni politički kontekst Bosne i Hercegovine, niti pretpostavlja nužnost prihvaćanja određenog konstitucionalnog uređenja zemlje – kao ključnog političkog pitanja postdejtonske Bosne i Hercegovine – on biva *fiktivnim konsenzusom*, praznim značenjskim i retoričkim obrascem na osnovama kojeg je nemoguće graditi racionalnu i uspješnu političku zajednicu. Na tim, politički i demokratski ispražnjenim konsenzusnim osnovama, gradi se politička budućnost Bosne i Hercegovine.

KAKO SE (RAS)KALILA DRŽAVA: BOSNA I HERCEGOVINA IZMEĐU DEJTONA I BRISELA

Proizvodnja fiktivnog konsenzusa i diskurzivno poklapanje djelovanja briselske birokracije i bosanskohercegovačke političke elite ne ukazuje samo na teorijske činjenice produkcije perpetuirane konsocijacije kao elitnog vlasništva nad političkim pitanjima bosanskohercegovačke egzistencije, već i na konkretne načine održavanja postojećeg *statusa quo* i nedemokratskih praksi koje iz njega proizlaze. Na to ukazuje strukturalno i komparativno raščlanjivanje diskursa o "dejtonskoj" i "briselskoj" fazi bosanskohercegovačke političke egzistencije, s jedne, te konkretnog političkog djelovanja i odnosa briselske birokracije spram političke elite u Bosni i Hercegovini, s druge strane.

Emanirajući iz simbolizma "Evrope", dihotomija *Dejton – Brisel* se naslanja na mnogo dublje strukture hegemonijskog i ideološkog mišljenja koje u širokim kozmogonijskim i povijesnim obrisima nastoji urediti svijet na osnovama primordijalne dijalektike Boga i Sotone, kao utjelovljenih entiteta u savremenim simboličkim borbama. Bez obzira na evidentnu činjenicu nemogućnosti političke (ili bilo koje druge) artikulacije bez barem minimalne upotrebe simbola, ipak je iznenađujući nivo do kojeg je utilizacija ovih metafora u Bosni i Hercegovini uzela maha: ona predstavlja svakodnevno opće mjesto javnog diskursa u tolikoj mjeri da se sam diskurs o političkoj problematici Bosne i Hercegovine i njenim demokratskim perspektivama sveo na isključive dihotomijske iskaze ispražnjene od značenja i konkretne djelatne relevancije. No, sveopća prisutnost te dihotomije posjeduje i stanoviti analitički potencijal koji može ukazati na strukturne tendencije bosanskohercegovačkog političkog bivstva u kojima ključnu ulogu igraju zvaničnici Evropske unije i međunarodne zajednice.

Dihotomija *Dejton – Brisel* nije tek slučajni opis povijesnog puta Bosne i Hercegovine, već otkriva dublje, fenomenološke strukture prirode odnosa zvaničnika Evropske unije prema ovoj zemlji. Nije slučajno ni to da se radi o dihotomiji, a ne trihotomiji, kvadritomiji, ili nekom drugom eksplanatornom konceptu s više varijabli. Nastojeći da ostavi utisak dijalektičke borbe dviju isključivih tendencija – od kojih jedna predstavlja permanentnu izvjesnost etničkog rata i nestabilnosti koju uzrokuje priroda balkanske kulture, a druga distopijsku nemogućnost konflikta uslijed centripetalne geopolitičke moći evropskog središta i prosvjetiteljske suštine "Evrope" kao takve – ta dihotomija otkriva dva strukturna nivoa politiziranja u Bosni i Hercegovini sa nejednako raspoređenom količinom moći i utjecaja koji u određenoj mjeri korespondiraju sa pretpostavljenom bazičnom dihotomijom na "dejtonsku" i "briselsku" fazu razvoja Bosne i Hercegovine. Prva predstavlja nivo formalnog iskazivanja politike u Bosni i Hercegovini, u okviru kojeg egzistiraju institucije države i društva uspostavljene dejtonskim političkim okvirima. U takvom, formalnom smislu, Bosna i Hercegovina je – uz sve specifičnosti – normalna parlamentarna demokracija u kojoj demokratski politički mehanizmi, poput slobodnog natjecanja partija na slobodnim izborima te postojanja reprezentativnih metoda odlučivanja (lokalni i državni parlamenti), predstavljaju osnovna obilježja moderne političke normalnosti. Drugi nivo pak predstavlja egzistenciju neformalnih struktura odlučivanja koje ne podliježu procesima i metodama demokratske provjere i transparentnosti. Ovo predstavlja

postojanje kanala, politika i osoba koje, daleko od očiju javnosti, odlučuju o ključnim društvenim i političkim pitanjima. Iako su ova dva nivoa međusobno čvrsto povezana (pri čemu se veoma često ne nazire jasna linija razgraničenja) oni egzistiraju kao dva specifična načina iskazivanja i predstavljanja politike u Bosni i Hercegovini, lice i naličje savremene političke egzistencije Bosne i Hercegovine.

Bez obzira na činjenicu da ni to ne predstavlja specifičnost ove zemlje u odnosu na neke druge države u svijetu, koje se također suočavaju s formalnim i neformalnim načinima političkog odlučivanja, ipak je iznenađujući nesrazmjer količine moći koja je instalirana u ova dva nivoa. Za razliku od razvijenih demokracija, stepen moći i utjecaja formalnih institucija bosanskohercegovačke politike je minimalan. Sva politička moć investirana je u neformalne strukture, a isturene institucionalne pozicije u isključivoj su funkciji političke reprezentacije unaprijed formuliranih odluka. Otud proizlazi i ukupna nemoć bosanskohercegovačke države da preuzme inicijativu u procesima reformi, te akutni nedostatak državnih kapaciteta za osmišljavanje i provođenje bilo kakve strateške politike u bilo kojem segmentu društva.

Takva struktura političkog odnošenja u Bosni i Hercegovini, očito, naslijeđe je prethodno determiniranih obrazaca: prvo onog iz vremena jugoslavenskog socijalizma, kada su u skladu s marksističkom doktrinom "odumiranja države" sistematski dekonstruirane savezne institucije a moć prebačena na partijska rukovodstva u republikama,[6] a potom i onog iz vremena rata koji je uslijedio nakon raspada socijalističke Jugoslavije. Politički obrazac koji je uspostavljen formiranjem nacionalnih stranaka u formi devetnaestovjekovnih romantičarskih nacionalnih pokreta u Bosni i Hercegovini slijedio je upravo tu logiku: pretendirajući na sistemsku reprezentaciju masovnih sentimenata, sve nacionalne stranke u Bosni i Hercegovini uspostavljene početkom devedesetih ugradile su matricu vlastite prevlasti nad institucijama države u logiku nastajućeg političkog odnošenja. Drugim riječima, pretendirale su *ne* da vlastitim pojavljivanjem na političkoj sceni doprinesu uspostavljanju političkog pluralizma – koji je s javne scene bio protjeran skoro pola stoljeća prije toga – već da *stupe na mjesto* postojećih institucija i uspostave etnokratski poredak u punom

[6] Veoma zanimljivo tumačenje u tom kontekstu dao je i Dejan Jović u knjizi *Jugoslavija, država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974-1990)*, Prometej, Zagreb, 2003.

smislu te riječi u okviru kojeg će bilo koja naznaka institucionalnosti van njih samih biti tek puka himera. Utoliko je projekt uspostave etnokratije u Bosni i Hercegovini u velikoj mjeri uspio. Ultimativna relevancija *etničkog* ugrađena je u samu strukturu države Bosne i Hercegovine i njenog društva. Dejtonski poredak kojim je determinirana današnja Bosna i Hercegovina jeste upravo taj vrhunski konstitucionalno-legitimacijski akt etničke BiH. To potvrđuje i sam obrazac njegovog donošenja: potpisnici Dejtonskog mirovnog sporazuma su predstavnici nacionalnih stranaka (kao masovnih pokreta), a ne državnih institucija Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine. "Dejtonska" Bosna i Hercegovina tako predstavlja etničku državu u kojoj konsenzualne savezne institucije ne predstavljaju uporišta moći odlučivanja već mjesta etničke reprezentacije apriorno podijeljene političke moći i suvereniteta. Konsenzus u Bosni i Hercegovini nikada nije *politička*, već isključivo *etnička* stvar.

Odmicanje od takve političko-fenomenološke strukture Bosne i Hercegovine, što podrazumijeva proces reformiranja postojećih političkih obrazaca i jačanje državnih institucija kao mjesta demokratskog odlučivanja, predstavlja upravo ono što se želi označiti krilaticom o prelasku Bosne i Hercegovine iz "dejtonske" u "briselsku" fazu političke egzistencije. Za razliku od "dejtonske", koja predstavlja Bosnu i Hercegovinu određenu etničkom elitom koja daleko od bosanskohercegovačke realnosti, uz pomoć geopolitičkog diva SAD-a određuje njenu sudbinu, "briselska" Bosna i Hercegovina bi trebala predstavljati demokratski uređeno evropsko društvo u kojem se proces odlučivanja i stjecanja legitimiteta odvija na transparentan, otvoren i na zakonu utemeljen proces, čiji su osnovni nosioci institucije države i društva a ne politička elita i nacionalne stranke.[7] Nije slučajno da sintagma "izgradnja kapaciteta" (*capacity building*) predstavlja jednu od najfrekventnije upotrijebljenih riječi u diskursu političkih reformi u Bosni i Hercegovini. Suštinski, radi se o (re)konstrukciji državne

[7] U tom smislu se za "dejtonsku" Bosnu i Hercegovinu kaže da simbolizira "...političku i globalnu volju Sjedinjenih Američkih Država, te slabost i odsustvo Evropske unije i njenih zemalja-članica u prvoj polovini devedesetih", dok "briselska" predstavlja "... povratak i sve snažnije prisustvo Evrope u regionu zapadnog Balkana, izgradnju i jačanje države BiH, njenih centralnih institucija"; u: Emir Hadžikadunić, *Od Dejtona do Brisela,* Sarajevo: ACIPS, 2005, str. 17. Vidjeti i Nermina Šačić *Međunarodna zajednica i BiH od decembra 1995. do marta 2007: politološki aspekti* u: *Primjer Bosne i Hercegovine: održivi koncept ili stranputice međunarodne zajednice,* Sarajevo: Heinrich Böll Stiftung, 2007.

moći kao obnovi političkog suvereniteta Bosne i Hercegovine. Insistirajući na političkim reformama usmjerenim ka ovom konačnom cilju – posebno važnim u kontekstu pristupanja Bosne i Hercegovine evropskoj zajednici modernih i odgovornih država – Evropska unija, zajedno sa ostalim akterima međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, stremi izgradnji demokratskog poretka u Bosni i Hercegovini i dekonstrukciji nedemokratskih formi vladavine uokvirenih u naslijeđu onoga što se naziva "dejtonskom" Bosnom i Hercegovinom. No da li je to zaista tako? Da li, zaista, Evropska unija svojim djelovanjem putem zvaničnih predstavnika dekonstruira nedemokratske političke obrasce i doprinosi dugoročnim perspektivama demokracije, pluralizma i vladavine prava u Bosni i Hercegovini?

Analizirajući forme političkog odnošenja između predstavnika Evropske unije i lokalne političke elite u Bosni i Hercegovini, odgovor na ovo pitanje može jedino biti odričan. Forsirajući metodu političkog odlučivanja u kojem glavnu ulogu imaju čelnici vodećih nacionalnih stranaka kao etnonacionalni lideri a ne kao čelni ljudi *institucija*, Evropska unija – ponajviše putem svog specijalnog predstavnika (EUSR) i drugih zvaničnika međunarodne zajednice – direktno *institucionalizira antiinstitucionalizam* i doprinosi daljnjoj perpetuaciji suštinski nedemokratskih formi političkog odnošenja u zemlji.[8] Izgovor da su te forme demokratske uslijed slobodne izborne utrke koja je date političke lidere dovela do pozicije da odlučuju o javnim stvarima nije dovoljan s obzirom na to da demokracija u jednom društvu ne završava na pragu izbornog mjesta, već predstavlja kontinuiran napor ka osmišljavanju i realizaciji pravednih i participatornih mehanizama odlučivanja o stvarima od zajedničkog interesa. Drugim riječima, način na koji se u današnjoj Bosni i Hercegovini donose političke odluke – u čemu zvaničnici Evropske unije imaju bitnu ulogu – nedemokratski je. Utoliko je sintagma o "briselskoj" Bosni i Hercegovini kao društvu s perspektivno uspostavljenim demokratskim mehanizmima razvoja i odlučivanja puki retorički obrazac zvaničnika Evropske unije i međunarodne zajednice iza kojeg se skriva perpetuirano održavanje "dejtonske" kao etničke Bosne i Hercegovine. Dihotomija *Dejton – Brisel* stoga utjelovljuje lažnu dilemu, jer je struktura "briselskih" odnosa zvaničnika Evropske unije sa bosanskohercegovačkom političkom elitom identična "dejtonskoj" fazi njene povijesne egzistencije.

---

[8] Otud ne iznenađuje činjenica da se ključne reformske odluke o sudbini Bosne i Hercegovine donose u raznim ugostiteljskim lokalima – restoranima, hotelima, kafanama – a ne unutar minimalnih okvira institucija države.

BOSNA I HERCEGOVINA, DEKONSTRUIRANA DRŽAVA: UMJESTO ZAKLJUČKA

Spomenuta dihotomija, kao manifestacija ukupnog odnosa političke elite sa širim okvirima moći u strukturama Evropske unije i njenim predstavnicima u Bosni i Hercegovini, sasvim jasno pokazuje obrasce dekonstruiranja Bosne i Hercegovine kao moderne države i njoj pripadajućeg unutarnjeg i vanjskog suvereniteta. Održavanje nedemokratskih političkih praksi, koje su zasnovane na elitnoj prevlasti nad stvarima od javnog interesa, doprinosi neposrednom odumiranju autoriteta javnih institucija, kao i njihove socijalne i političke relevancije. U dugoročnom smislu, etnička elita se uspostavlja kao ultimativni politički element Bosne i Hercegovine, u čijoj nadležnosti bivaju ostavljene sve javne ingerencije, a građanstvo odsječeno od mehanizama kontrole i upravljanja javnim resursima i politikama. Iako prepoznaju reformsku i razvojnu defektnost bosanskohercegovačke političke elite, briselski birokrati perpetuiraju odnos koji elitu čini kamenom temeljcem političkog sistema jer ne vide alternativu postojećoj konstelaciji. U kontekstu u kojem je civilno društvo nerazvijeno i (etnički) fragmentirano etnopolitička elita (p)ostaje jedinim uporištem stabilnosti političkog sistema. A stabilnost, a ne demokratska transformacija, u geopolitičkom kontekstu postaje vrhunskom vrijednošću za koju je Evropska unija kao geopolitički entitet u nastanku primarno zainteresirana. Vojna, politička i tržišna stabilnost su tako jedine vrijednosti koje se pokazuju kao orijentir političkog djelovanja za predstavnike Evropske unije, te se sva evropska politika prema Bosni i Hercegovini oblikuje u skladu s tom matricom.

Rezultat toga je da trinaest godina nakon okončanja rata protiv Bosne i Hercegovine njezini stanovnici žive u entitetima i distriktu, dok se država i dalje doživljava kao virtuelna stvarnost. Virtuelna država ne može kontrolirati realni prostor jer njezine institucije predstavljaju uobrazilju, te se stoga radi o propaloj državi (*failed state*). Šta učiniti s propalom državom?

Jedno od potencijalnih rješenja pretpostavljalo bi odustajanje od dejtonskog karaktera Bosne i Hercegovine i rekonstituciju države na principima "pozitivnog suvereniteta" odnosno s državnim prerogativima, ili "...političkim, sociološkim, ekonomskim i tehnološkim kompetencijama da utvrđuje, implementira i primjenjuje domaće javne politike" (Caplan, 2007: 237). Rekonstrukcija Bosne i Hercegovine zahtijeva prekid vaninstitucionalnog savezništva između zvaničnika međunarodne zajednice odnosno Evropske

unije i bosanskohercegovačke političke elite koja opstaje insistirajući na dejtonskoj Bosni i Hercegovini kao državi koja predstavlja eufemizam za permanentnu krizu, a permanentna kriza je ključni mehanizam za produkciju etničke moći. Pristanak zvaničnika Evropske unije na vaninstitucionalno paktiranje s lokalnom političkom elitom u Bosni i Hercegovini očito je jedan od ključnih uzroka kontinuiranog slabljenja legalnih institucija države. Prekid tog savezništva značio bi povratak politike iz tajne, antiinstitucionalne, u javnu sferu.[9] Naime, podrška predstavnika Evropske unije procesu donošenja političkih odluka od transformativne i tranzicijske važnosti za Bosnu i Hercegovinu na vaninstitucionalan način, putem sastanaka s liderima političkih stranaka na privatnim imanjima, u gostionama i hotelima, znači poništavanje svake mogućnosti da se virtuelne državne institucije transformiraju u realne institucije s realnim suverenitetom i društvenom odgovornošću. Pristajući na metodu političkog odlučivanja u kojoj glavnu ulogu imaju čelnici vodećih nacionalističkih stranaka kao etnonacionalni lideri, a ne kao čelni ljudi institucija, zvaničnici Evropske unije umjesto rekonstitucije Bosne i Hercegovine u državu podržavaju parainstitucionalizam i doprinose daljnjoj perpetuaciji suštinski nedemokratskih formi političkih odnošenja u zemlji. Takav pristup Evropske unije i međunarodne zajednice je potpuno komplementaran pristupu etnonacionalističkih političkih elita u Bosni i Hercegovini upravo zato jer "...etnopolitika najefikasnije operira na parainstitucionalan način" (Mujkić, 2007: XII). Stoga bi povratak politike u državne institucije predstavljao jedan od najvažnijih reformskih koraka ka transformaciji Bosne i Hercegovine od autoritarne i elitne u demokratsku i deliberativnu državu, u kojoj bi građanstvo, a ne uzak krug političara, upravljalo stvarima od javnog interesa.

Takav pristup rješavanju bosanskohercegovačke problematike podrazumijeva prethodno priznanje zvaničnika briselske birokracije i međunarodne zajednice da dejtonska Bosna i Hercegovina *de facto nije država* i da sadašnje ustavno rješenje ne može proizvesti funkcionalnu državnost, što bi vodilo konsekventnom prekidanju licemjernog insistiranja da je odgovornost isključivo domaće političke elite da samostalno dođe do ustavnog rješenja. Da je to nemoguće, potvrđuje i trinaest godina dejtonske svakodnevnice koja empirijski dokazuje da etnonacionalistička politička elita nije

[9] Da antiinstitucionalizam odozgo dovodi i do dekonstrukcije institucija odozdo govore podaci UNDP-ovog Sistema ranog upozoravanja prema kojem samo 36% ukupnog broja građana ima povjerenje u institucionalni aparat na državnom nivou.

spremna na kompromis koji bi bio prihvatljiv za sve, jer svaki kompromis koji bi značio izlaz iz sadašnjeg vanrednog stanja značio bi i dokidanje etniciteta kao dominantne političke formule za legitimaciju vlasti, drugim riječima – odlazak etnonacionalista s političke pozornice. Također, perpetuiranje postojeće dejtonske konstelacije i stalna potreba za reformom aktualnog ustavnog rješenja podrazumijeva vječni ostanak Evropske unije kao direktnog upravljačkog subjekta nad politikom Bosne i Hercegovine.

Drugim riječima, simulirani konsenzus kao osnova postojećeg politiziranja u Bosni i Hercegovini nema reformski i transformativni potencijal koji bi zemlju iščupao iz postkonfliktnog i tranzicijskog gliba u kojem se nalazi već više od 15 godina. Kao zajednički proizvod djelovanja lokalne etnopolitičke elite i predstavnika međunarodne zajednice – čiju moć i politički subjektivitet sve više preuzimaju zvaničnici Evropske unije – politika simuliranog konsenzusa pokazuje se kao najgori mogući scenarij koji zamršenost bosanskohercegovačkog političkog problema odvlači u beskraj i permanentno ugrožava mogućnosti njegovog rješenja. Takva politika je sve manje manifestacijom trenutne krize, a sve više stalna karakteristika političkog bivstva Bosne i Hercegovine. Ukoliko se u neposrednom periodu integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, koji će uslijediti nakon što se smiri entuzijazam u povodu potpisivanja SSP-a, postojeća politička praksa i konstelacija koja iz nje proizlazi ne dekonstruiraju, postoji realna mogućnost dugoročne i nepovratne dekonstrukcije same Bosne i Hercegovine kao cjelovite države.

Rezultati ispitivanja pripadnika političkih elita[1]

ĐORĐE ČEKRLIJA

UMJESTO UVODA

Posmatranje i analiziranje elita u okviru bilo kog aspekta društva trebalo bi da predstavlja mogućnost da se sam analitičar unaprijedi, odnosno da nauči nešto iz domena odnosa prema ljudima, zajednici ili problemima. Sam termin *elita* sugeriše nešto vrijedno i značajno, tako da bi u najmanju ruku bilo za očekivati takvu anticipaciju. Međutim, ukoliko se samo posmatra način nastanka države u kojoj živimo i njen razvojni put ka današnjem obliku, zatim njene današnje karakteristike, i posebice perspektive, nekako bi se prebrzo došlo da zaključka da izučavanje političke elite u Bosni i Hercegovini neće rezultirati unapređenjem saznajnih sfera autora ove studije, već prije dovesti do toga da isti u nekoliko navrata ostanu zbunjeni odgovorima ili stavovima koji su dobijeni od ispitanika, često obuhvaćenih opštim nazivom *vođe naroda.*

Da bismo što slikovitije potkrijepili izrečenu tvrdnju, odstupićemo u ovom slučaju od standardne forme naučnog članka i malo drugačije predstaviti informacije, interpretacije i zaključke dobijene analizom odgovora pripadnika političke elite u Bosni i Hercegovini.

UZORAK ISPITANIKA

Ispitivanje koje je izvršeno u inicijalnom planu trebalo je da sadrži 90 ispitanika, relevantnih predstavnika političkih elita/političke elite u Bosni

[1] Proces slanja i prikupljanja anketnih upitnika trajao je od 15. maja do 15. oktobra 2008. godine, tako da je ispitanicima dato dovoljno vremena da odgovore na upitnik.

i Hercegovini. Međutim, ukupan uzorak koji je obrađen i na osnovu kojeg su vršene interpretacije i zaključci iznosio je N = 22 ispitanika (od kojih za jednog ispitanika nije bilo dostupno ime na upitniku, odnosno predstavnik političke elite iz HDZ-a BiH nije htio upisati svoje ime na anketnom upitniku). Naime, jedan broj upitnika koji su dostavljeni u centrale stranaka ili izvršnih i zakonodavnih političkih institucija nikada nije stigao popunjen na adresu istraživača. Najveći broj pokušaja zvaničnih kontakata je uglavnom ostao *na protokolu*. Na ovom mjestu bismo postavili pitanje u kojoj mjeri predstavnici političkih opcija uopšte shvataju važnost komunikacije sa javnim i naučnim krugovima (ako ne sa biračima koji su im omogućili vlast svojim glasovima) i da li se radi o nepoimanju važnosti saradnje i komunikacije sa *ostatkom svijeta* ili osionosti i izostanku potrebe da se uopšte komunicira sa spoljnim svijetom.[2]

Tabela 1. *Ime i prezime ispitanika*

	Ime i prezime	F
1.	Azra Hadžiahmetović	1
2.	????? (HDZBiH)	1
3.	Bakir Izetbegović	1
4.	Beriz Belkić	1
5.	Božo Rajić	1
6.	Damir Mašić	1
7.	Dušanka Majkić	1
8.	Edhem Bičakčić	1
9.	Ibrahim Nadarević	1
10.	Ivo Miro Jović	1
11.	Karlo Filipović	1
12.	Lidija Topić	1
13.	Mirsad Kebo	1
14.	Mišo Relota	1
15.	Momčilo Novaković	1
16.	Nermin Nikšić	1
17.	Rajko Kuzmanović	1
18.	Selim Bešlagić	1
19.	Šemsudin Mehmedović	1
20.	Velimir Jukić	1
21.	Željko Komšić	1
22.	Zlatko Lagumdžija	1

F – frekvencija

[2] Anketni upitnici su upućeni na adrese 90 osoba, predstavnika političke elite u Bosni i Hercegovini. Upitnici su, najprije, upućivani preko pisarnica, prijavnica, ureda za odnose sa javnostima, sekretarica ili šefova ureda ministara, to jest službenim kanalima. Nakon što je istraživački tim primijetio slab povrat upitnika korišteni su i neslužbeni kanali kako bi upitnici stigli do ispitanika i bili popunjeni. Veoma mali broj osoba od kojih nismo dobili povratnu informaciju dao

Tabela 2. *Obrazovni status pripadnika političke elite i njihovih roditelja*

	Stepen obrazovanja					
	ispitanika		majke		oca	
	F	%	F	%	F	%
Završena osnovna škola ili niže	0	0,0	5	22,7	12	54,5
Završena srednja škola	0	000	9	40,9	7	31,8
Završena viša škola	2	9,1				
Završen fakultet ili više	14	63,6	7	31,8	2	9,1
Završene postdiplomske studije	6	27,3				

Pregled obrazovnog statusa ispitanika pokazuje da svi učesnici istraživanja kao pripadnici političke elite imaju završenu barem višu školu. Najviše njih je sa završenim fakultetom, dok je šest ispitanika sa završenim postdiplomskim studijem.

S druge strane, roditelji ispitanika su znatno nižeg obrazovnog nivoa u odnosu na same ispitanike. Pritom je očekivan rezultat da su očevi pripadnika političke elite obrazovaniji od majki (što generalno odgovara opštem odnosu obrazovnog statusa muškaraca i žena u Bosni i Hercegovini).

Tabela 3. *Iz kakve porodice potičete*

	F	%
Bogate	1	4,5
Relativno bogate porodice	15	68,2
Relativno siromašne porodice	5	22,7
Siromašne porodice	1	4,5
Total	**22**	**100,0**

je bilo kakvo obrazloženje zbog čega nije odgovorilo na upitnik. Dva zastupnika državnog parlamenta su odgovorili da ne žele učestvovati kao ispitanici u istraživanju. Jedan parlamentarac na državnom nivou je odbio da popuni upitnik jer je smatrao da nije pisan na jeziku konstitutivnog naroda iz kojeg dolazi.

Materijalni status porodice se prema velikoj većini istraživanja (bez obzira na to iz koje naučne oblasti dolazilo to istraživanje) pokazao kao jedan od osnovnih motiva za napredovanje u životu i karijeri. Naime, lošija materijalna pozadina pojedinca u socijalnim uslovima rezultira u ovoj oblasti vrlo često veoma intenzivnim nastojanjem da se popravi materijalni status u odnosu na primarnu porodicu. S druge strane, oni kojima je materijalni status primarne porodice odgovarao kategoriji bogatih ili vrlo bogatih ludi su isto tako nastojali da taj položaj još više unaprijede ili ga barem održe na istom nivou.

Tabela 4. *Struka ispitanika*

	F	**%**
Arhitekt	1	4,5
Dipl. geolog	1	4,5
Ekonomista	5	22,5
Inžinjeri (elektrotehnike, hemije, mašinstva, strojarstva, tehnologije)	6	27,0
Politolog	1	4,5
Pravnik	3	13,6
Profesor	3	13,5
Stomatolog	1	4,5
Vojno lice	1	4,5
Total	**22**	**100,0**

Ipak, u ovom slučaju je najvažnije istaći da je kroz ovo pitanje najvjerovatnije (neželjeno) registrovana značajna tendencija davanja socijalno poželjnih odgovora. Naime, vidimo da je najveći broj njih označio kategoriju *relativno bogata* (68%, ili 15 ispitanih) koja omogućava da ispitanici daju samoprocjenu koja ne mora nužno zavisiti samo i isključivo od stvarnog materijalnog stanja primarne porodice, već da se rukovode i nekim drugim parametrima ili ličnosnim tendencijama. Na ovom mjestu ćemo samo spomenuti da je više nego popularno imati stav da angažman u političkim vodama nije *način za popravljanje materijalnog statusa*, već isključivo *briga za građane BiH* ili *briga za vlastiti nacionalni korpus.*

Razmatranje stručnih oblasti kojima pripadnici političke elite u Bosni i Hercegovini pripadaju po svome obrazovanju pokazuje da tu nema previše dominantne struke. Najveći broj (6) njih su inžinjeri različitih profila, dok su po tri pravnici ili profesori. U svakom slučaju, bez pretjerane analize (koja je svakako sužena zbog malog ukupnog broja ispitanika) može se reći da je premali broj pripadnika političke elite iz domena društvenih nauka ili barem nauka koje se bave ljudskim resursima ili društvenim odnosima.

Tabela 5. *Kojim ste se poslom bavili prije nego što ste se profesionalno počeli baviti politikom?*

	F	%
Zaposlen u proizvodnji	7	31,8
Zaposlen u uslužnim djelatnostima	3	13,6
Zaposlen u administrativnoj djelatnosti	5	22,7
Zaposlen u oblasti obrazovanja/kulture	5	22,7
Zaposlen u policiji ili vojsci	2	9,1
Total	**22**	**100,0**

Uz prethodnu tabelu vežu se i podaci koji se tiču vrste posla kojim su se ispitanici bavili prije samog ulaska u političke vode. Tu se jasno vidi da su dominantne kategorije ispitanika *zaposlen u proizvodnji, zaposlen u administrativnoj djelatnosti* i *zaposlen u oblasti obrazovanja/kulture.* Po ovom profilu bi se moglo reći da više-manje ispitanici imaju prethodnu osnovu za bavljenje politikom. Međutim, puna interpretacija dobijenih odgovora će biti data u potonjem dijelu rada, zajedno sa još nekim nalazima, što će dati priliku za jedan cjelovitiji i istinitiji uvid u dobijene podatke.

Tabela 6. *Politička aktivnost*

	Član političke stranke			
	prije 1990. godine		danas	
	F	%	F	%
Da	8	36,4	20	90,9
Ne	14	63,6	2	9,1
Total	**22**	**100,0**	**22**	**100,0**

U tabeli iznad su dati podaci koji pokazuju stepen političkog angažovanja ispitanika prije 1990. godine i danas. Iz tabele se vidi da je prije ratnog perioda oko 36% ispitanih bilo politički aktivno. S obzirom na to da je u to vrijeme postojala samo jedna politička opcija (različiti nivoi saveza komunista), nije bilo potrebe postavljati dalja pitanja o tome. Danas, podaci pokazuju da su samo dva ispitanika nestranačke ličnosti (jedna od njih je i predsjednik RS-a Rajko Kuzmanović), dok su ostali zvanični članovi različitih političkih partija. U ovom dijelu smatramo da bi trebalo naglasiti da je opšta tendencija u Bosni i Hercegovini takva da nema stvarnih nestranačkih ličnosti koje isključivo razmatraju i povlače političke poteze na osnovu vlastitih ideja i mišljenja. Mahom su to simpatizeri određenih političkih struja ili osobe koje se iz ugla predstavnika vlasti (različitih nivoa) smatraju pogodnim za određene političke funkcije.

Tabela 7. *Kako najčešće provodite slobodno vrijeme*

	F	%
U porodičnom okruženju	17	77,0
Baveći se sportom	5	22,5
Čitajući knjige	6	27,1
U izletima u prirodu	6	27,1
Ostalo	2	9,1

Što se tiče slobodnog vremena, vidimo da je najveći broj ispitanih naveo da slobodno vrijeme provodi u *porodičnom okruženju* (77%), dok su sa preko 20% registrovani odgovori koji se odnose na *bavljenje sportom, čitanjem knjiga* i *izletima u prirodu*. U ovom dijelu iskreno i nema previše materijala za analiziranje i interpretaciju, ali se može reći da su dobijeni odgovori ispitanih pripadnika političke elite vrlo poželjni i da se možemo samo nadati da stvari zaista tako stoje i u stvarnom životu.

Tabela 8. *Da li ste religiozni*

	F	%
Da	13	59,1
Ne	9	41,0
Total	**21**	**95,5**

Tabela 9. *Koliko često posjećujete crkvu ili džamiju*

	F	%
Barem jednom sedmično	9	40,9
Barem jednom mjesečno	2	9,1
Uglavnom za vjerske praznike	2	9,1
Vrlo rijetko	9	41,0

Konačno, gornje dvije tabele se odnose na religioznost ispitanih pripadnika političke elite. Polazeći od činjenice da je danas socijalno poželjno biti religiozan i slagati se sa stavovima vlastite religijske orijentacije, moglo se očekivati da veći broj ispitanih odgovori na ovo pitanje potvrdno. U ovom slučaju tako je i odgovorilo 59% ispitanika (13), dok se ostali deklarišu kao nereligiozni.

Ipak, kako se vidi u tabeli koja se odnosi na posjete crkvama ili džamijama vidimo da nema nijednog ispitanika koji izostaje iz bogomolja u potpunosti. Razmatrajući kategoriju odgovora *vrlo rijetko* (41%), možemo pretpostaviti da se radi o onim ispitanicima koji nisu religiozni (ili koji su sebe tako opisali u prethodnoj tabeli) i koji se u bogomoljama pojavljuju ili turistički ili povodom nekih zvaničnih događaja kojima kao pripadnici političke vlasti moraju prisustvovati

Tabela 10. *Šta od navedenog najčešće čitate*

	F	%
Dnevne novine	14	63,0
Knjige – beletristiku i književnost	7	31,5
Knjige – stručnu literaturu	20	90,0
Total	**22**	**100,0**

Konačno, posljednje pitanje iz dijela koji se bavio socio-demografskim podacima ispitanika odnosi se na to šta najviše čitaju. Ubjedljivo najviše odgovora je dobijeno u okviru kategorije *knjige – stručnu literaturu* (90%), a zatim *dnevne novine* (63%). Sami odgovori su takvi da bi trebalo da odgovaraju potrebama i zahtjevima koje pred ispitanike postavljaju njihove političke dužnosti i funkcije.

Uz to je dodana (u prilogu) i lista odgovora ispitanika o tome koje su dvije knjige pročitane u zadnja dva mjeseca. Pritom naglašavamo da u ovom dijelu uzorka nije vršena analiza odgovora, već su podaci prikupljeni da se vidi koliko odgovaraju samim svjetonazorima i stavovima ispitanika, a dobijeni odgovori će biti spominjani u više navrata u okviru dijela koji se bavi analizom dobijenih rezultata koji se tiču drugih dijelova upitnika (doživljaj i stav prema vlastitim političkim djelovanjima, doživljaj i stav prema Evropskoj uniji, doživljaj Bosne i Hercegovine i stav prema njoj).

ODNOS DAVANJA SOCIJALNO POŽELJNIH ODGOVORA I SUROVE REALNOSTI

Kao sam uvod u dobijene rezultate, ali i prvi primjer gore navedenih (naizgled vrlo surovih) konstatacija, dobijen je na pitanje postavljeno ispitanicima sa ciljem da definišu smjer ili domen političke filozofije kojoj pripadaju. Dobijeni rezultati su predstavljeni u tabeli 11.

Tabela 11. *Koja od političkih filozofija najviše odgovara Vašem političkom profilu*

	F	%
Konzervativizam	3	13,5
Socijaldemokratija	11	50,0
Liberalni socijalizam	1	4,5
Konzervativni socijalizam	3	18,0
Liberalni konzervativizam	4	18,2

Već na osnovu samog pregleda dobijenih odgovora vidi se da su odgovori sve samo ne očekivani. Naime, dvije posljednje opcije odgovora – *konzervativni socijalizam* (za šta su se opredijelila tri ispitanika), s jedne, i *liberalni konzervativizam*, s druge strane (za koji se opredijelila četiri ispitanika), pri sastavljanju samog upitnika uzete su kao kontrolne varijable. Pritom moramo istaći da se u tim momentima činilo čak i bezobraznim ponuditi ispitanicima kao pripadnicima političke elite u Bosni i Hercegovini takve fiktivne kategorije. Bojazan da bi se takvo nešto moglo tumačiti kao provociranje i ništa sem toga je po mišljenju samih autora bila

vrlo opipljiva i opravdana. Rezultati više nego nedvosmisleno pokazuju zapanjujući stepen nepoznavanja osnovnih domena društvenih nauka, koji bi morali biti dio opšte kulture za svakoga ko se drznuo ući u politiku, a pogotovo smatrati se (ili pripadati) dijelom političke elite u državi. U najmanju ruku, dobijeni podaci bi se mogli nazvati kompromitirajućim (ukoliko se osvrnemo na stav pripadnika političkih elita koji kroz svoje javne nastupe plasiraju najrazličitije informacije i mišljenja za koje očekuju da budu konformistički prihvaćene i da nema potrebe da se dovode u pitanje).

Zahvaljujući ovakvim podacima, koji, kako se čini, predstavljaju rezultat neznanja, bahatosti i izostanka potrebe da se barem nešto zna o *vodama u kojima se profesionalno plovi* (i to sa više hiljada ili miliona sudržavljana na leđima), gotovo u potpunosti se ukida potreba da se tumače podaci onih koji se smatraju pripadnicima *liberala*, *konzervativaca, liberal-socijalista* ili *socijaldemokrata*. A pitanje koje dobijeni podaci nameću glasilo bi: *Da li oni koji znaju dovoljno o politici, političkoj filozofiji ili srodnim disciplinama nužnim za kvalitetno i puno bavljenje politikom mogu imati ikakav uticaj i značaj u ovakvom "elitnom" profesionalnom kolegijumu*? Nažalost, već prvi razmotreni podaci usmjeravaju ka vrlo pesimističkom gledištu. Naravno, pod uslovom da se držimo note akademske ozbiljnosti i odupremo se želji da nasilu uočene tendencije u ponašanju na neki način opravdamo sa ciljem pravljenja *sretnije države*.

Prije nego što pređemo na druge karakteristike koje su po mišljenju autora trebale biti osnova u opisu pripadnika političke elite u Bosni i Hercegovini, zadržaćemo se na još nekoliko prikaza dobijenih rezultata koji govore o stepenu ozbiljnosti kako samih ispitanika tako i još jednom o *širini* njihove opšte kulture.

I u ovom dijelu ćemo se pozvati na rezultate već diskutovane prilikom pokušaja da se identifikuje *socio-robot*, kao okvirni obrazac ponašanja u kome se pripadnici političke elite manifestuju. Iz rezultata "odlomljenih" od tabele 7, koji se odnose na slobodno vrijeme ispitanika, vidi se da samo šest (6) ispitanika kao odgovor navodi i *čitanje knjiga*. Brojka je zaista mala, međutim ukoliko se dobijeni podaci uporede sa odgovorima ispitanika koji se odnose na dvije knjige pročitane u posljednja dva mjeseca vidi se da nema ispitanika koji nije pročitao tražene dvije knjige i na taj način pokazao da je *uradio zadaću*. Ono što na ovom mjestu ostaje kao dilema je: *Da li ispitanici (odnosno većina njih) toliko brzo čitaju da u tom malom vremenu koje posvete knjizi mogu da ih pročitaju ili se kroz odgovore probija sklonost davanju*

socijalno poželjnih odgovora. Ukoliko bismo se vodili rezultatima iz tabele 1, vjerovatno bi se mogli opredijeliti za socijalnu poželjnost kao razlog ovakvih dobijenih podataka.

Izvod iz tabele 7. *Kako najčešće provodite slobodno vrijeme*

	F	%
Čitajući knjige	6	27,1

Ovakva tvrdnja nažalost dobija na snazi ukoliko se pogleda način na koji su ispitanici navodili naslove pročitanih djela. U najvećem broju slučajeva su samo oni sa profesionalnim iskustvom u akademskim sferama dali potpune odgovore, koji uključuju i autore i izdavače i godine izdanja. Svi ostali su navodili samo naslove knjiga.

Još su zanimljiviji primjeri zabilježeni u okviru analize literature na osnovu koje su ispitanici sticali saznanja o Evropskoj uniji. Naime, u vezi sa Evropskom unijom im je postavljen set pitanja, od kojih je jedan dio predstavljen i prokomentarisan u ranijim dijelovima, a jedan važan segment se odnosio na izvore informacija o Evropskoj uniji koji je ispitanicima najviše poslužio. Dobijeni odgovori na ovo pitanje su predstavljeni u tabeli 12.

Tabela 12. *Najvažniji izvori informacija o EU*

	F	%
Televizija	4	22,8
Dnevne i sedmične novine	5	22,7
Internet	2	9,1
Stručna literatura	13	59,4
Neformalni razgovori sa prijateljima	4	22,3

Kako vidimo, najveći broj ispitanika je kao najvažniji izvor naveo stručnu literaturu. Na osnovu poređenja ovih rezultata sa učestalošću čitanja se baš ne stiče utisak saglasnosti, ali se u obzir može uzeti da se ispitanici s obzirom na prirodu njihovog posla ovim bave u toku radnog vremena.

Međutim, ukoliko se posmatra i proanalizira sastav stručne literature, odnosno struktura pisane građe koja se odnosi isključivo na Evropsku uniju, što je razmatrano kroz pitanje *Koje dvije knjige o Evropskoj uniji ste pročitali*, još jednom su dobijeni podaci koji zaključak upućuju u ne baš željenom smjeru. Naime, ponovo su na isti način navođene bibliografske jedinice (nepotpuno i s obzirom na standarde koji tu postoje nekorektno). Pored toga, sam sastav odgovora je takav da se bez ustezanja može razmatrati stepen ozbiljnosti koji sami ispitanici pokazuju prema tako važnoj instanci kao što je Evropska unija, ali i prema samim biračima koji su im omogućili da budu na pozicijama koje trenutno zauzimaju. U *prilozima* (na kraju ovog teksta) se nalaze kompletne tabele koje sadrže sve registrovane i nepromijenjene odgovore. Na osnovu njih se vidi da se stručnom literaturom može smatrati po ispitanicima (ili barem značajnom dijelu njih) sve što se po formi i pakovanju ili nazivu smatra pisanim materijalom. Uz to je nemoguće da se ne izdvoji i konkretan odgovor koji je zabilježen na pitanje o pročitanim knjigama o Evropskoj uniji, a čiji je autor Božo Rajić, koji glasi: *Nisu bile ponuđene*!!!

Dalji opis ispitanog uzorka pripadnika političke elite se može dopuniti odgovorima koji su dobijeni na pitanja *šta je načelo subsidijarnosti* (načelo koje, najopštije rečeno, sugeriše da ako se nešto može uraditi na nižem nivou vlasti onda tako treba i da se uradi) i *acquis communautaire* (pravna tekovina/stečevina Evropske unije). Iako svjesni da se ovakvi termini i pojmovi mogu smatrati usko stručnim i ne nužnim za poznavanja prosječnog akademski obrazovanog pojedinca, mišljenja smo da bi svi ispitanici trebali da barataju ovim pojmovima. Ako ništa drugo, onda zbog profesionalnih okvira u kojima rade i evropskih tendencija Bosne i Hercegovine kao države. Konačno, tu je i stalna presija koja potiče upravo od pripadnika političkih elita u smislu isticanja kako Evropska unija nema alternativu i kako je put ka evropskim integracijama jedini ispravan za Bosnu i Hercegovinu. Odgovori koji su navedeni u sekciji *prilozi* (radi neopterećenja prostora prevelikim tabelama i prikazima) ukazuju na činjenicu da smo daleko od stanja u kome bi svaki pripadnik političke elite trebalo da poznaje karakteristike institucija ili željenog statusa Bosne i Hercegovine koji sami ističu kao jedini i konačni cilj. U svakom slučaju, u navedenim primjerima je dovoljno podataka koji nam dozvoljavaju da, u odnosu na dobijene odgovore ispitanika, njihovo stalno nametanje vrijednosti Evropske unije posmatramo kao davanje socijalno

poželjnih odgovora ili alibi za nedovoljno poznavanje ili angažovanje u poslu kojim se bave.

Na ovom mjestu ćemo se prisjetiti datog obećanja o dodatnoj interpretaciji podataka koji su razmatrani u cilju opisa uzorka ispitanika. Opravdanje za ovo "repetiranje" nalazimo u potrebi da potpunije objasnimo neke od predstavljenih dobijenih odgovora ispitanika. Naime, ukoliko se osvrnemo na činjenicu da se najveći broj ispitanika bavio poslovima koji nemaju previše veze sa politikom ili pravom, ne čudi izostajanje određenih znanja koja bi se očekivala od pripadnika političkih elita. Iako ih to ne oslobađa obaveze da se upute u oblasti kojima se po opisu posla moraju baviti, kao što ih ne oslobađa potrebe za konstantnim usavršavanjem političkih vještina (da ne govorimo o opštoj kulturi i informisanosti), sigurno da pogled ka stvarnim profesijama naših ispitanika daje vrlo indikativne odgovore koji govore dvije vrlo jasne ali i surove činjenice. Kao prvo, nisu svi koji uđu u vode politike sposobni da budu pripadnici političke elite jedne države. A kao drugo, možemo navesti da većina političara pokazuje više nego zavidne sposobnosti davanja socijalno poželjnih odgovora, kako na ovakvim ispitivanjima tako i u okviru svakodnevnih informisanja javnosti Bosne i Hercegovine.

DOŽIVLJAJ BOSNE I HERCEGOVINE KOD PRIPADNIKA POLITIČKE ELITE

U sljedećoj sekciji je predstavljen set rezultata koji bi se mogli predstaviti kao viđenje i doživljaj Bosne i Hercegovine. Shodno tome, smatrali smo da je najprimjerenije početi sa odgovorima dobijenim na pitanje *Da li osjećate BiH kao svoju domovinu*? Ovo je pitanje postavljeno na dva načina, tako da se odnosi na Bosnu i Hercegovinu uopšte i Bosnu i Hercegovinu kao posljedicu Dejtonskog mirovnog sporazuma. Dobijeni rezultati su predstavljeni u tabeli 13 gdje se vidi da ispitanici jasno razlikuju ove dvije ideje (BiH uopšte i dejtonske BiH). Bosnu i Hercegovinu kao vlastitu domovinu prihvata i takvom doživljava većina ispitanih (86,4%). Međutim, sa druge strane, osjetno je manje onih koji Bosnu i Hercegovinu kao dejtonsku tvorevinu smatraju svojom (60%). Direktan uzrok ove razlike je vjerovatno posljedica stava (prisutnog kod ispitanika koji čine ovu razliku) da se Bosna i Hercegovina ne posmatra kao zajednica dva dijela, već kao nadređeni i važniji pojam.

Posmatrajući ove rezultate i tendencije kao cjelinu, moglo bi se u slobodnijoj interpretaciji reći da bi ovakav stav vjerovatno bio najzdravija forma političkog razmišljanja i na njemu baziranog političkog djelovanja. Činjenica da je Bosna i Hercegovina nastala na nesretan način, kao i to da se sastoji od dva entiteta, ne mora da perzistira u životu svih nas u svakom momentu. Ukoliko su identifikovani opšti ciljevi i ako postoje jasne namjere/želje da se Bosna i Hercegovina strukturira kao država zadovoljnijih ljudi, onda je oblik njenog uređenja samo jedna od varijabli koju treba imati na umu pri operacionalizaciji tih namjera. Nikako glavna prepreka za funkcionalan opstanak i djelovanje države. Nažalost, prečesto smo svjedoci da se upravo uređenje Bosne i Hercegovine ističe kao maltene jedina i nesavladiva prepreka za previše toga. I to u tolikoj mjeri da preteško postaje razgraničiti da li je današnje uređenje Bosne i Hercegovine kao države prepreka koja onemogućava započinjanje konkretnih prosperitetnih političkih aktivnosti ili onemogućava njihovo konkretizovanje u svakodnevnom životu.

Tabela 13. *Da li osjećate BiH kao svoju domovinu...*

	BiH		**Dejtonsku BiH**	
	F	**%**	**F**	**%**
DA	19	86,4	12	60
NE	3	13,6	8	40

U sljedećem prikazu tabela 14 dati su rezultati kojima se predstavlja viđenje ispitanika o uređenju Bosne i Hercegovine. Iz tabele se vidi da je nešto više od polovine mišljenja usmjereno ka *ukidanju entiteta i regionalizaciji na ekonomskom principu* (54,5%). Oko četvrtine ispitanih Bosnu i Hercegovinu vidi kao *federalno uređenu na etničkom principu* (22,7%) ili drugo (pretpostavljamo kao centralizovanu državu ili kao izvor novih država). Najjednostavnije rečeno, čini se da gotovo ni ne postoje pripadnici političkih elita koji su zadovoljni postojećim stanjem. Iz ove kategorije i konstatacije bi se možda mogla izdvojiti mišljenja iz RS-a, koja je najbliža ostvarenoj ideji Bosne i Hercegovine kao cjeline u smislu zajednice etničkih jedinica. Za njih bi se sa najvećom dozom povjerenja u vlastitu tvrdnju moglo reći da su najzadovoljniji postojećim uređenjem Bosne i Hercegovine.

Tabela 14. *Kako vidite uređenje BiH*

	F	%
Ukidanje entiteta i regionalizacija na ekonomskom principu	12	54,5
Federacija BiH na etničkom principu	5	22,7
Drugo	5	22,7

U narednoj tabeli je testirana razlika u izraženosti mjerenih identiteta (etnički, državni, evropski) u odnosu na to da li ispitivani pripadnici političkih elita doživljavaju Bosnu i Hercegovinu svojom domovinom ili ne. Iako za primijenjeni statistički postupak uzorak jedva da zadovoljava osnovne kriterije, uz ograničenja koja važe za male uzorke, mogu se dati relativno valjane interpretacije (zasnivane prvenstveno na uočenim tendencijama dobijenih odgovora).

Tabela 15. t-test

Procjena uticaja doživljaja BiH na etnički, državni i evropski identitet

	Da li BiH osjećate svojom domovinom	N	M	t	df	p
Etnički identitet	DA	19	3,1789	–1,175	20	,254
	NE	3	3,9167			
Državni identitet	DA	19	4,1105	1,950	20	,065
	NE	3	2,8667			
Evropski identitet	DA	19	3,7719	2,004	20	,059
	NE	3	2,7778			

N – uzorak
M – aritmetička sredina
t – t-test
df – stepen slobode
p – nivo statističke značajnosti

Prema dobijenim rezultatima vidi se da je etnički identitet izraženiji kod onih ispitanika koji Bosnu i Hercegovinu ne osjećaju svojom domovinom.

Međutim, razlika u *etničkom identitetu* koja je identifikovana u odnosu na one koji Bosnu i Hercegovinu osjećaju svojom domovinom nije statistički značajna ni na jednom nivou značajnosti. Drugim riječima, kod pripadnika političke elite doživljaj Bosne i Hercegovine kao domovine nije determinisan izraženosti etničkog identiteta.

Sa druge strane, zanimljivi su nalazi koji se dobijaju čitanjem rezultata koji se odnose na državni i evropski identitet. Naime, ni za ova dva ispitivana identiteta nije identifikovana značajna razlika ni na jednom nivou statističke značajnosti. Međutim, vrijednosti koje to pokazuju (p = ,065 za državni identitet i p = ,059 za evropski identitet) vrlo su blizu vrijednosti ,05, koja označava gornju granicu statističke značajnosti blažeg nivoa zaključivanja. Drugim riječima, sa povećanjem broja ispitanika (povećanjem uzorka) identifikovana razlika vezana za državni i evropski nivo bila bi najvjerovatnije statistički značajna, tako da se može zaključiti sljedeće: ispitanici koji Bosnu i Hercegovinu doživljavaju kao vlastitu domovinu imaju izraženiji državni i evropski identitet (uz još jedan naglasak da bi ovakav rezultat bio s pravom očekivan uz povećanje broja ispitanih pripadnika političke elite u BiH). Ovakav nalaz je svakako očekivan iako bi se moglo ostati na nivou nesvrstanog jer bi svakako bilo za očekivati da oni koji osjećaju da imaju određenu bazu (u smislu vlastite države) više streme zajednicama na višem nivou (kao što je EU). Sa druge strane, prateći tu logiku, teško bi bilo i za očekivati jasno artikulisanu želju ka višim integracijama ukoliko je nezadovoljena prva stavka, što bi u ovom slučaju bio izostanak osjećaja pripadnosti državi u kojoj se živi i zadovoljstva time.

U dijelu ispod je grafički predstavljen odnos između ispitivanih identiteta. Kako se vidi, dominantnim se pokazuje *državni identitet* (3,9). Njega sa neznačajno manjom vrijednosti slijedi *evropski identitet* (3,6), dok se *etnički identitet* pokazuje najmanje izraženim.

U odnosu na sve dosadašnje rezultate istraživanja gdje je primjenjivana skala namijenjena procjeni razmatranih identiteta (Turjačanin, Čekrlija, 2006; Čekrlija, 2009) dobijeni su drugačiji nalazi, gdje je etnički identitet bio dominirao, s tim što je i evropski identitet imao prednost u odnosu nad državnim. U slučaju pripadnika političke elite državni i etnički identitet su zamijenili mjesta i pokazuju afirmativno stanje, gledano iz ugla objektivne potrebe da se država Bosna i Hercegovina unaprijedi. Iz tog ugla odgovori se mogu uzeti kao poželjni i pozitivni. Međutim, radi potpunije interpretacije ipak se treba podsjetiti

na činjenicu da je većina ispitanika iz Federacije BiH, gdje su etnički i državni identitet u upravo proporcionalnom odnosu, kao i to da su ispitanici već pokazali zavidnu sposobnost davanja socijalno poželjnih odgovora.

Grafik 1. *Odnos između ispitivanih identiteta*

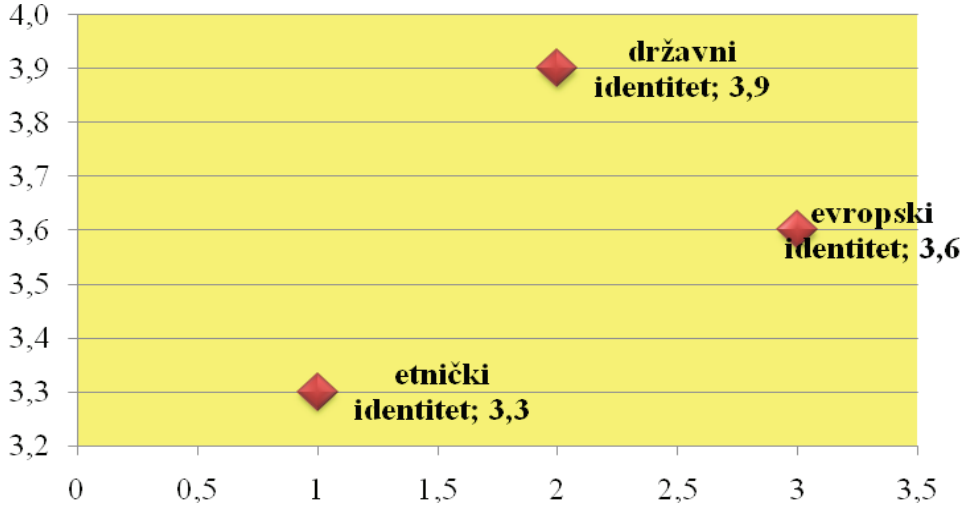

χ^2 = 2,441; df = 2; p = ,095

χ^2 – hi kvadrat test
df – stepen slobode
p – nivo statističke značajnosti

Kao dodatak dijelu koji se tiče odnosa etničkog, državnog i evropskog identiteta, u dijelu ispod su dati i ukupni zaključci, zasnovani na svim dosadašnjim parcijalnim interpretacijama i zaključcima koji su se ticali *ispitivanih* grupnih identiteta. Oni se sastoje iz dva dijela: prvi se odnosi na konkretan analitički nalaz, dok je drugi dio dat u vidu preporuke šta i kako raditi sa svakim od njih. Prateći zavještanje Raymonda B. Cattella (Cattell, Kline, 1980) koje ističe da su rezultati svih istraživanja ništavni ukoliko ostanu razjedinjene reference razbacane po naučnim zbornicima i ukoliko nemaju pragmatične vrijednosti, smatrali smo to u najmanju ruku svojom moralnom obavezom. Na kraju krajeva, smatramo da je ovakav "produkt" i najkonkretnija korist koju autori mogu iznijeti pred pripadnike političke elite.

Tabela 16. *Zaključci i prijedlozi u vezi sa društvenim identitetima u BiH*

Identitet	Zaključak	Preporuka
Etnički identitet	Etnički identitet je u Bosni i Hercegovini kategorija koja se ne može zaobići i koju u najmanju ruku nije zdravo sputavati i negirati.	Sistematski insistirati na razvoju afirmativnih komponenti etničkog identiteta, kao što su kulturni, umjetnički, sportski aspekti etnocentrični
Državni identitet	Državni identitet u dejtonskoj BiH je kategorija na staklenim nogama. Naslijeđena krvava geneza ovog identiteta uslovljava njenu direktnu zavisnost od svakog iole burnijeg društvenog momenta.	Konkretnim i efektivnim političkim odlukama i potezima (konkretnijim i smislenijim od aktuelnih!) raditi na približavanju Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji, što bi dovelo do intenziviranja osjećaja stvarne pripadnosti Evropi. A uključujući se u znatno veću zajednicu država i nacija i raznolikosti, sama Bosna i Hercegovina bi se počela u većoj mjeri doživljavati kao poznatije, sigurnije i domaćije okruženje. Jednostavnije govoreći, razvojem evropskog identiteta indirektno se stabilizuje i jača i državni identitet.
Evropski identitet	Evropski identitet je relativno poželjna kategorija kod stanovnika Bosne i Hercegovine.	

STAVOVI I MIŠLJENJA O EVROPSKOJ UNIJI

U ovoj sekciji su razmatrani odgovori ispitanika koji se tiču Evropske unije. Naime, ova kategorija je svakako jedna od najvažnijih odrednica svekolikih političkih dešavanja u Bosni i Hercegovini. Način života pojedinca u Bosni i Hercegovini, ali i život Bosne i Hercegovine na najrazličitije načine oblikovan je stavom Evropske unije prema BiH. Ako ništa drugo, Evropska unija je u smislu političke orijentacije već dugo usmjerena ka BiH. Takođe, BiH već duži niz godina pokušava ispuniti uslove i kriterije neophodne za ulazak u *evropsku raju*. Stoga je zanimljivo pogledati kakva su mišljenja i stavovi političara koji Bosnu i Hercegovinu kao državu vode ka Evropskoj uniji. Postavljena pitanja i analizirani odgovori se tiču upravo toga.

U okviru prvog pitanja od ispitanika se tražilo da izaberu pojmove koji prema njima najbolje opisuju njihov lični doživljaj Evropske unije. Dobijeni odgovori su rangirani prema broju izbora, tako da pojam sa najvećom vrijednosti predstavlja najčešće birani odgovor.

Tabela 17. *Rang-lista doživljaja Evropske unije*

	N
Mir	14
Progres	14
Bolji život	13
Raznolikost	10
Saradnja	9
Svjetlo	4
Ukidanje viza	3
Snaga	2
Kvalitet	1
Dvoličnost	1
Bogatstvo	1
Nužno zlo	1
Ljepota	0
Neodlučnost	0
Jednoličnost	0
Tamnica	0

N – uzorak

U tabeli se sasvim jasno vidi da su odgovori koji dominiraju afirmativni i da Evropsku uniju predstavljaju stanovitom oazom koja Bosni i Hercegovini može samo dobro činiti. Po tome bi se reklo da se način na koji pripadnici političke elite doživljavaju Evropsku ubiju ne razlikuje od doživljaja običnih građana. A takvo stanje stvari bi se moglo ocijeniti vrlo pozitivnim.

Međutim, ono što bi vjerovatno bilo pravo pitanje na ovom mjestu je: Ukoliko Evropska unija predstavlja tako značajnu instancu kojoj se tako intenzivno želimo (ili moramo) priključiti, zašto su onda akcije koje se u tom smjeru poduzimaju toliko spore i neučinkovite? Ukoliko nešto (čemu geografski,

istorijski i kako već sve ne ionako pripadamo) sadrži i predstavlja mir, progres i bolji život za više od četiri miliona ljudi, zašto se onda ne angažuje malo više u nastojanju da se tome nečem priđe? Svjedoci smo najrazličitijih političkih nesposobnosti da se ispune i najjednostavniji politički uslovi, razvlačenja vremenskih rokova bez ikakve potrebe, kao i političkih poteza koji gotovo da svjesno i namjerno izazivaju *tarabu*[3] na ulazak u Evropsku uniju.

Tabela 18. *Šta mislite da je cilj stvaranja Evropske unije*

	F	%
Obezbjeđenje mira u Evropi	4	13,6
Stvaranje jedinstvenog evropskog tržišta	11	27,3
Prevazilaženje nacionalnog koncepta društvenog organizovanja	7	18,2
Stvaranje protivteže Americi	6	4,5

U vezi sa ciljem Evropske unije ispitanici jasno daju do znanja da su mišljenja da je Evropska unija prvenstveno usmjerena formiranju jedinstvenog ekonomskog tržišta (27,3%). Sve ostale stavke su manje vrijednosti, tako da se može zaključiti da su sve ostale vrijednosti ili domeni djelovanja Evropske unije koji se navode od manje važnosti i da su ekonomski razlozi ako ne jedini onda dominantne smjernice i ciljevi.

Identičan zaključak se može dati i pri posmatranju tabele 19. I ovdje je *ekonomski aspekt* naveden kao najvažniji u okviru evropskih integracija (14). Njega prati *politički aspekt* (10), dok su *kulturni* i *društveni* prepoznati kao sporedni domeni djelovanja EU.

Tabela 19. *Najvažniji aspekt evropskih integracija*

	F
Politički	10
Društveni	2
Kulturni	3
Ekonomski	14

[3] "Taraba" – uličnim rječnikom opisana zabrana ulaska u kafanu zbog nedoličnog ponašanja ili lošeg glasa koji prati *personu non grata* (napomena autora).

Interesantno pitanje koje je postavljeno ispitanicima ticalo se procjene važnosti Evropske unije kao cjeline, sa jedne strane, i država kao dijelova EU, sa druge strane. Ispitanici su (s obzirom na njihov mali broj u uzorku) relativno ujednačeni u opredjeljenju za ponuđene odgovore. Neznatno veći broj ispitanika smatra da su države kao dijelovi Evropske unije važnije od cjeline. Na ovom mjestu bismo mogli reći da je podjednak broj pripadnika političke elite koji smatraju da bi vrijedilo žrtvovati određene aspekte države u cilju efikasnijeg funkcionisanja Evropske unije i onih koji smatraju da takvo nešto ne bi bilo vrijedno truda.

Tabela 20. *Evropska unija je kao cjelina važnija od njenih dijelova, država*

	F	%
Slažem se	10	45,5
Ne slažem se	12	54,5
Total	**22**	**100,0**

U tabelama 21 i 22 predstavljeni su odgovori na pitanja koja se tiču budućnosti Bosne i Hercegovine u okviru Evropske unije ili bez članstva u njoj. Ukupno gledano, odgovori sugerišu da su ispitanici dominantnog mišljenja da je za budućnost Bosne i Hercegovine članstvo u EU jedina perspektivna varijanta. Iako ima i drugih mišljenja, može se slobodno reći da ovaj stav dijeli većina onih koji prema primijenjenim kriterijima pripada političkoj eliti. Stoga ćemo još jednom postaviti pitanje: *Nije li onda vrijeme da se krene sa konkretnim akcijama približavanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji*?

Tabela 21. *Ulaskom u Evropsku uniju BiH*

	F	%
Bili bi riješeni svi problemi	10	45,5
Postojeća nefunkcionalnost države postala bi izraženija	3	13,6
Nešto drugo	8	36,4
Total	**21**	**95,5**

Tabela 22. *Slažete li se da BiH može opstati bez Evropske unije*

	F	%
Da	6	36,4
Ne	14	54,5
Total	**20**	**90,9**

Ovoj sekciji smo pridodali i analize nekih odgovora koji nisu direktno vezani za Evropsku uniju. Posljednja sekcija rada je okupila odgovore na više pitanja koja daju još neke karakteristike ili poglede pripadnika političke elite na politički svijet u kome žive. Ovi odgovori bi trebalo da upotpune sliku razmatrane subpopulacije političkih elita, ali i da pomognu da se vidi iz kakvog miljea uopšte pripadnici političke elite stiču i ispoljavaju stavove prema Evropskoj uniji.

Tabela 23. *Nivoi političkog djelovanja ispitanika*

	N	M	SE M	SD
Opština u kojoj živim	22	4,27	,384	1,804
Zavisno od institucije i vrste djelovanja	16	4,12	,481	1,927
Država BiH	22	4,09	,460	2,158
Kanton u kojem živim	19	4,05	,370	1,614
Politička partija kojoj pripadam	22	3,81	,345	1,622
Entitet u kojem živim	22	2,86	,422	1,983

N – *uzorak*
M – *aritmetička sredina*
SE M – *standardna pogreška aritmetičke sredine*
SD – *standardna devijacija*

Prvi odgovori se odnose na ispitanike gdje je od ispitanika prvo traženo da procijene svoje političko djelovanje po važnosti koje ono ima za različite nivoe političkog djelovanja. Prema odgovorima se ispostavlja da

su prema svome političkom djelovanju ispitanici najuticajniji na nivou *opštine u kojoj žive* (4,27). Daleko od zanemarljivog je odgovor *država BiH* (4,09), dok je najzanimljiviji odgovor svakako *zavisno od institucije i vrste djelovanja* (4,12). Ovo bi vjerovatno trebalo da znači da isti političari imaju različite angažmane na različitim nivoima političkog života. Ukoliko bi se radilo o sposobnim i ekspeditivnim ljudima, taj bi podatak svakako bio za podržati. Međutim, kako raniji odgovori ne sugerišu toliko nivo stručnosti i sposobnosti, vjerujemo da na ovom mjestu možemo postaviti pitanja: *Zašto to*?, *Kako to*? i *Čemu sve to?*

Što se tiče pripadnika određenih (u odgovorima ponuđenih) društvenih grupa, ispitanici su imali za zadatak da ih procijene i uporede njihovu važnost (tabela 24). Kako se prema rezultatima vidi, kao najvažnija grupa se navode *politička vodstva* (4,27). Iako bi se iz ugla iole pozicioniranijeg političara u Bosni i Hercegovini moglo reći da konkurencija i nije neka, može se mirne duše prokomentarisati kao očekivano i potvrđeno.

Ono što je zanimljivo, to je najniži zabilježeni rang za *javne ličnosti iz svijeta zabave i sporta* (2,86). Mogli bismo zaključiti da bi ova grupa trebalo da među ponuđenim predstavlja onu koja je najmanje važna i najmanje uticajna. Ali s obzirom na to da i u našoj i u susjednim zemljama političke elite i estrada idu ruku pod ruku i da su druženja popularnih osoba i političara više nego česte i zabilježene pojave zadržaćemo u ovom slučaju pravo da budemo sumnjičavi u pogledu pune iskrenosti odgovora na ovo pitanje. Jedino puno povjerenje naravno ostaje u odnosu na procjenu važnosti političkih vodstava od strane ispitanika.

U okviru ispitivanja pripadnici političke elite su iznosili svoj stepen slaganja i u odnosu na neke opšte tvrdnje koje se tiču politike u Bosni i Hercegovini a koje se svakodnevno čuju u najrazličitijim socijalnim situacijama. Sve se tvrdnje na određen način tiču u stvari procjene razloga za nesređeno stanje u državi. Njihovo rangiranje trebalo je da identifikuje osnovne probleme koji su uzrok toga.

Kako vidimo iz tabele 25, glavni razlog za krizu u državi su mediji jer je oni kreiraju. Vjerovatno se misli na opterećenost programskih sadržaja bombastičnim i napetim vijestima i političkim emisijama koje kod građana dovode do produbljivanja osjećaja nesigurnosti, a koje još uz to i dodatno zaoštre neusklađene stavove političara koji su u tom momentu na različitim stranama. Uglavnom, najvažnije je da je krivica na nečijim

drugim leđima, a to što su mediji samo pozornica za *ispucavanje* stavova i poteza nema nikakve veze. Vjerovatno onda nema veze ni to što su medijske kuće i njihove uprave direktno u vezi sa političkim institucijama i što prenose samo stavove i mišljenja političara i političkih struja. Tom logikom je opet krivac glasnik vijesti o lošim stvarima, a ne onaj ko je tvorac tih istih loših stvari.

Tabela 24. *Procijenjena važnost grupa*

	N	M	SE M	SD
Politička vodstva	22	4,27	,209	,984
Menadžeri/direktori u firmama	22	4,09	,207	,971
Sudije	22	4,04	,191	,898
Vodeće osobe u medijima	22	4,00	,186	,872
Vodeće osobe u nauci	22	4,00	,279	1,309
Vodeće osobe u duhovnom životu	21	3,85	,231	1,062
Javne ličnosti iz svijeta zabave i sporta	22	2,86	,265	1,245

Uz to svakako da još možemo opaziti i jasno pokazivanje prstom na *usmjerenost samo vlastitim interesima (ličnim i stranačkim)*, *nesposobnost političara koji vode zemlju* od strane kolega pripadnika uzorka ispitanika političkih elita kao važne faktore krize u zemlji. Znači, možemo zaključiti da i pripadnici političke elite jasno znaju i priznaju da i u njihovim vodama postoje značajne otežavajuće okolnosti za efikasno funkcionisanje Bosne i Hercegovine kao države. A pritom, mišljenja smo, vjerovatno ne podrazumijevaju sebe ili vlastito političko gnijezdo već one *ine* političare.

Konačno, nisu zanemarene ni floskule koje omogućuju da se pokaže kako su teški uslovi rada u ovoj napaćenoj zemlji. Prema rezultatima vidimo da su *problemi presloženi za jednostavna rješenje*, kao i to da kao građani i birači imamo *nerealna očekivanja od političara*. Vjerovatno da kao obični građani i nepolitičari nemamo pojma kako je teško raditi svoj posao, i to još zasnovan na ličnim obećanjima i programima predstavljenim u toku predizbornih igara bez granica.

Tabela 25. *Mišljenja i stavovi pripadnika političke elite*

	N	M	SE M	SD
Krizu u državi prvenstveno kreiraju mediji	22	2,36	,123	,581
Političari prvenstveno gledaju vlastitu dobit	22	2,09	,090	,426
Političari prvenstveno gledaju interese vlastite stranke	22	1,95	,103	,485
Očekivanja građana od političara su nerealna	22	1,77	,130	,611
Ljudi koji vode zemlju nisu dovoljno sposobni	22	1,77	,146	,685
Moral u politici je izgubio vrijednost	22	1,63	,140	,657
Ljudi koji vode zemlju nisu dovoljno profesionalni	22	1,54	,143	,670
Danas nedostaju društvene vizije i koncepti	22	1,45	,143	,670
Društveni problemi su suviše složeni za jednostavna rješenja	22	1,40	,142	,666
Saradnja političara ne funkcioniše kako bi trebalo	22	1,36	,123	,581

Za kraj smo ostavili dva nalaza koji se tiču procjena vrijednosti. Sa jedne strane osobina političara koje se smatraju vrijednosnim i poželjnim, a sa druge strane je od ispitanika traženo da procijene neke opšteljudske vrijednosti koje su kod Rokeacha (1973) označene kao terminalne vrijednosti.

Što se tiče procijenjenih osobina koje se kod političara smatraju poželjnim, na prvom mjestu su *efikasnost* i *vizija* (3,0), dok je sa vrlo bliskim vrijednostima prati *kreativnost* (2,95). Kao visoko vrednovane se u tabeli nalaze i *poštenje*, *dosljednost*, *iskrenost*... Drugim riječima, sve visoko vrednovane vrijednosti su tu, tako da su mišljenja ispitanika sasvim na mjestu. Stoga ćemo poštenom čitaocu ostaviti da pogleda ovih deset rangiranih osobina i sam procijeni koliko njih je prisutno kod političara u Bosni i Hercegovini i koliko je same ispitanike moguće opisati osobinama koje su naveli vrijednim i poželjnim u svijetu politike.

Tabela 26. *Osobine poželjne kod političara*

	N	M	SE M	SD
Efikasnost	20	3,00	,000	,000
Vizija	22	3,00	,000	,000
Kreativnost	22	2,95	,045	,213
Poštenje	22	2,86	,074	,351
Dosljednost	22	2,81	,084	,394
Iskrenost	22	2,72	,097	,455
Hrabrost	22	2,68	,101	,476
Praktičnost	22	2,68	,101	,476
Domišljatost	22	2,63	,104	,492
Umjerenost	22	2,59	,107	,503
Iskustvo	22	2,59	,107	,503
Pristojnost	22	2,59	,125	,590
Govorničke sposobnosti	22	2,54	,108	,509
Otvorenost	21	2,52	,131	,601
Materijalna obezbijeđenost	22	1,95	,139	,653
Vezanost za vlastitu naciju	22	1,90	,159	,750
Dominantnost nad kolegama	22	1,59	,142	,666
Sposobnost manipulacije drugima	22	1,45	,127	,595

Što se tiče procjene terminalnih vrijednosti, može se reći da pripadnici političke elite više cijene humanističke i altruističke ciljeve u životu u odnosu na individualističku orijentaciju. Ta činjenica bi trebalo da uliva optimizam i da smo njom zadovoljni. Međutim, da bi tekst ostao sam sebi dosljedan, ni ovaj put se nećemo upuštati u jednostavnu interpretaciju podataka, već ukazati na jednu drugu stvar. Naime, prema svim relevantnim teorijama iz domena psihologije ličnosti određene vrijednosti su zanimljive i teži im se ukoliko su neostvarene, odnosno ukoliko ih kao pojedinci ili grupe nemamo. A one vrijednosti koje su dostignute (ili potrebe koje su zadovoljene) više se ne čine tako važnim. Drugim

riječima, ono u čemu oskudijevamo je vrijednost ili postaje još vrednije. Stoga ostaje samo još da se ukaže na činjenicu da je sloboda označena kao najveća procijenjena vrijednost, a udoban život kao najmanje vrijedna stavka. Ostaje još samo da se primijene najelementarnija pravila logičkog zaključivanja.

Tabela 27. *Procjena važnosti ljudskih vrijednosti*

	N	M	SE M	SD
Sloboda	22	4,95	,045	,213
Porodična sigurnost	22	4,86	,074	,351
Samopoštovanje	22	4,77	,091	,428
Iskreno prijateljstvo	22	4,68	,101	,476
Unutrašnja smirenost	22	4.68	,121	,567
Ljubav	22	4,63	,123	,581
Mir u svijetu	22	4,59	,142	,666
Osjećaj doprinosa nečemu	22	4,50	,127	,597
Mudrost	22	4,45	,127	,595
Jednakost	22	4,45	,170	,800
Lična sreća	22	4,31	,137	,646
Nacionalna sigurnost	22	4,31	,137	,646
Lično zadovoljstvo	22	4,18	,141	,664
Uspjeh i priznanje u društvu	22	4,00	,113	,534
Spasenje duše	22	3,77	,293	1,377
Uzbudljiv i aktivan život	22	3,68	,178	,838
Ljepota	22	3,50	,215	1,011
Udoban život	22	3,40	,182	,854

Literatura

Cattell, R.B., Kline, P. (1977) *The scientific analysis of personality and motivations*. New York: Academic Press.

Rokeach, M. (1973) *The nature of human values*. New York: Free Press.

Turjačanin, V., Čekrlija Đ. (2006) *Ličnost i društvo II; Etnički, državni i evropski identitet*. Banja Luka: Grafid.

PRILOG I

Tabela A. *Pročitana knjiga u posljednja dva mjeseca (jedna knjiga)*

	F	%
Digitalna tvrđava	1	4,5
Dva lica Islanda	1	4,5
Fratar i njegova Bosna	1	4,5
Geopolitika	1	4,5
Haaška priča	1	4,5
Hijerarhija zaverenika KOMITET 300	1	4,5
Knowledge based economy	1	4,5
Kosovo kratka povijest	1	4,5
Kratka istorija Kosova	1	4,5
Kristina Lavrasova	1	4,5
Lovac na zmajeve	1	4,5
Nagrada	1	4,5
Parfem	1	4,5
Peta gora	1	4,5
Pravo Evropske unije	1	4,5
Requesta	1	4,5
Sjećanja i razmišljanja (I i II dio)	1	4,5
Sjene narova drveta	1	4,5
Uloga inovacija u strategiji poduzeća	1	4,5
Uskrsnuće	1	4,5
Total	**22**	**100,0**

Tabela B. *Pročitana knjiga u zadnja dva mjeseca (druga knjiga)*

	F	%
Alkaida se stvarala u Bosni	1	4,5
Balana	1	4,5
Bleiburg	1	4,5
Cosmos	1	4,5
Državnost i nacija	2	9,1
E, jebi ga jarane	1	4,5
Gazi Isa-beg	1	4,5
Kad je bio juli	1	4,5
Majstor i Margarita	1	4,5
Modern Economics	1	4,5
Predsjednik	1	4,5
Perspektive participarne demokratije	1	4,5
Rute Taunenban	1	4,5
The work is fun	1	4,5
Vječnik	1	4,5
Živi i mrtvi	1	4,5
Zovem se crvena	1	4,5
Total	**22**	**100,0**

Tabela C. *Knjiga o Evropskoj uniji 1*

	F	%
Bijela knjiga EU	1	4,5
Bijela knjiga o europskoj politici	1	4,5
Bijela knjiga o internacionalnog dijalogu	1	4,5
Ekonomija Evrope	1	4,5
ESDP, Bosna i Hercegovina	1	4,5
EU za svakoga	1	4,5
European economy	1	4,5

Evropska unija	1	4,5
Istorija evropskog ujedinjenja kroz govore evropskih političara 1946-2006	1	4,5
Izdanja parlamentarne skupštine Europe	1	4,5
Nisu bile ponuđene	1	4,5
Pravo Evropske unije	2	9,1
Različite brošure	1	4,5
Transitions integrations	1	4,5
Urbanization and conflict resolution	1	4,5
Ustav Evrope	1	4,5
Uvod u reguliranje državne pomoći prema pravu EU	1	4,5
Total	**22**	**100,0**

Tabela D. *Knjiga o Evropskoj uniji 2*

	F	**%**
Bilteni Europuls	1	4,5
EU transformation power	1	4,5
Europski politički sistem	1	4,5
Europa na internetu	1	4,5
Evropska unija	1	4,5
Evropska unija za svakoga	1	4,5
Federalizam i Evropska unija	1	4,5
Going business in EU	1	4,5
Kako radi EU – Vaš vodič kroz institucije EU	1	4,5
Osnovi prava Evropske unije	1	4,5
Temelji prava Evropske zajednice	1	4,5
Uvod u reguliranje pravne pomoći prema pravu EU zajednice	1	4,5
Total	**22**	**100,0**

Tabela E. *Šta je acquis communautaire*

	F	%
EU norme (pravna stečevina EU)	1	4,5
Evropska pravna tekovina	1	4,5
Ne zna	1	4,5
Nečitljivo	1	4,5
Pravila EU	1	4,5
Pravna stečevina EU	2	9,1
Pravna stečevina Europske zajednice	1	4,5
Pravna stečevina Evrope	1	4,5
Pravne stečevine, zakonodavstvo EU	1	4,5
Pravni spisi EU	1	4,5
Pravno naslijeđe EU	1	4,5
Pravno naslijeđe Evropske unije, direktive i regulativa	1	4,5
Pravno naslijeđe zajednice, posebno za države kandidate da moraju usvojiti regulativu evropskih institucija	1	4,5
Procedura u postupku usklađivanja propisa	1	4,5
Set pravila i zakona za svako polje života jedne države su za BiH formirane kroz 30 ovlasti	1	4,5
Skup pravila i propisa EU	1	4,5
Skup pravnih normi i odluka koje obavezuju sve zemlje članice EU	1	4,5
Skup zakona EU	1	4,5
Zakonodavstvo zajednice, pravno nasljedstvo zajednice	1	4,5
Total	**22**	**100,0**

Tabela F. *Šta je načelo supsidijarnosti*

	F	%
Da EU priznaje i unutrašnji ustroj država članica EU	1	4,5
Donošenje odluka na nižim nivoima ali i prednost EU zakonodavstva nad nacionalnim	1	4,5
Donošenje odluka na razini što bliže građanima	1	4,5
Načelo rješavanja stvari na najnižoj mogućoj razini	1	4,5
Načelo rješavanja stvari na najnižem mogućem nivou	1	4,5
Načelo zamjenjivosti	1	4,5
Nečitljivo	1	4,5
Nešto pomoćno, uzgredno, pridodato	1	4,5
Odnosi između različitih nivoa vlasti, princip je ako se nešto može uraditi na nižem nivou vlasti onda da se tako i uradi	1	4,5
Podijeljena ili uzajamna odgovornost	1	4,5
Podjela i preuzimanje odgovornih ovlasti	1	4,5
Političko odlučivanje odozdo	1	4,5
Poticanje donošenja odluka na širem lokalnom nivou	1	4,5
Redoslijed odgovornosti (drugi po redu)	2	9,1
Rezultat težnji država da ograniče rastuću zakonodavnu vlast EU	1	4,5
Rješavanje stvari na najnižoj mogućoj razini	1	4,5
Temeljni ustavni princip nadležnosti onom nivou organizovane vlasti gdje će se nešto najefikasnije sprovesti	1	4,5
Usaglašenost sa višim aktom	1	4,5
Zadatak ovog načela je da se u postupku donošenja odluka što više ispoštuju zahtjevi građana	1	4,5
Total	**22**	**100,0**

PRILOG II

Anketni upitnik[4]

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
INSTITUT ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA
SARAJEVO

UNIVERSITY OF SARAJEVO
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES
SOCIAL RESEARCH INSTITUTE
SARAJEVO

n/r _____

Poštovani,

Pred Vama sa nalazi upitnik koji sadrži pitanja namijenjena ispitivanju političkih elita u Bosni i Hercegovini. Istraživanje se sprovodi na cijeloj teritoriji BiH i na svim nivoima vlasti za potrebe realizacije naučnoistraživačkog projekta "Vrijednosni odnos političkih elita u Bosni i Hercegovini prema Bosni i Hercegovini i Evropskoj uniji", a njegov cilj je bolje shvatanje percepcije političke i društvene situacije, kao i ideja o bosanskohecegovčkoj budućnosti među političkom elitom u Bosni i Hercegovini.

Istraživanje se sprovodi u organizaciji Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, a finansirano je od Ministarstva obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo i Fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina

Molimo Vas da na svako pitanje iskreno odgovorite i na taj način doprinesete boljem uspjehu cijelog istraživačkog procesa, a podaci će biti korišteni isključivo u naučne svrhe.

Ukoliko imate bilo kakvih pitanja ili nejasnoća, obratite se ispitivaču.

Unaprijed hvala na saradnji

Voditelj projekta:
Prof. dr. Nerzuk Ćurak, Fakultet političkih nauka Sarajevo

Članovi istraživačkog tima:
Mr. sc. Đorđe Čekrlija, Filozofski fakultet Banja Luka
Mr. sc. Eldar Sarajlić, Fakultet političkih nauka Sarajevo
Mr. sc. Sead Turčalo, Fakultet političkih nauka Sarajevo

[4] U ovom prilogu dat je anketni upitnik u formi u kojoj je poslat na adrese predstavnika političke elite u Bosni i Hercegovini.

1. **Pol** a) muški b) ženski

2. **Starost** (upisati)**:** _____

3. **Stepen obrazovanja?**
   a) osnovna škola i niže
   b) srednja škola
   c) viša škola
   d) fakultet
   e) magisterij, doktorat

4. **Kojim ste se poslom bavili prije nego što ste se profesionalno počeli baviti politikom?**
   a) nezaposlen
   b) poljoprivrednik
   c) zaposlen u proizvodnji
   d) zaposlen u uslužnim djelatnostima
   e) zaposlen u administrativnoj službi
   f) zaposlen u oblasti obrazovanja/kulture/medija
   g) zaposlen u sudstvu
   h) zaposlen u policiji ili vojsci

5. **Šta ste po struci** (upisati)**:** _____

6. **Da li ste član neke političke stranke?**
   a) DA _____
   b) NE

7. **Koji stupanj obrazovanja imaju Vaši roditelji? Šta je sa ovog popisa najveći stupanj obrazovanja koji imaju Vaša majka i otac?**

Otac:		Majka:	
a)	završena osnovna škola i niže	a)	završena osnovna škola i niže
b)	završena srednja škola	b)	završena srednja škola
c)	završen fakultet i više	c)	završen fakultet i više

8. **Molimo Vas da navedete iz kakve porodice potičete:**
   a) bogate porodice
   b) relativno bogate porodice
   c) relativno siromašne porodice
   d) siromašne porodice

9. Molimo Vas da navedete kako najčešće provodite slobodno vrijeme:

a) u porodičnom okruženju
b) baveći se sportom
c) čitajući knjige
d) u izletima u prirodu
e) gledajući TV

10. Šta od navedenog najčešće čitate?

a) dnevne novine
b) sedmične novine
c) knjige – beletristiku i književnost
d) knjige – stručnu literaturu
e) nemam vremena za čitanje

11. Molimo Vas da navedete dvije knjige koje ste pročitali u protekla dva mjeseca?

_____

_____

12. Molimo vas da procijenite važnost svoje pozicije na političkim dužnostima u sljedećim oblastima?

		malo važna	srednje važna	vrlo važna
1.	U okvirima stranke čiji ste član	1	2	3
2.	U okvirima entiteta u kome obavljate svoju dužnost	1	2	3
3.	U državnim okvirima	1	2	3
4.	U odnosu na domen djelovanja koji pripada Vašoj dužnosti	1	2	3

13. Da li ste prije 1990. godine bili politički aktivni?

a) DA (kako) _____
b) NE

14. Molimo Vas da brojem od 1 do 5 ocijenite u kojoj mjeri Vam predstavljeni faktori otežavaju da lakše ili bolje obavljate svoje političke dužnosti (1 znači *nimalo ne otežava*, a 5 *u potpunosti onemogućava*).

1.	Preduge formalne procedure	
2.	Opšti neprofesionalan odnos prema poslu	
3.	Nekompetencije saradnika ili stručnih službi	
4.	Prenaglašavanje stranačkih interesa	
5.	Prečesto nepostojanje jasnih zakonskih odredbi	
6.	Nepostojanje dovoljne količine materijalnih sredstava	

15. Kakav je Vaš trenutni status u stranačkoj strukturi?

a) nisam član nijedne stranke
b) samo član stranke
c) član vodstva stranke na opštinskom nivou
d) član vodstva stranke na kantonalnom nivou (ili distrikta)
e) član vodstva stranke na entitetskom/državnom nivou
f) član najužeg stranačkog vodstva

16. Na ovom popisu se nalaze različite organizacije i udruženja u različitim oblastima društvenog života. Molimo Vas da navedete da li ste aktivni u nekim od njih, i ako jeste da li je to političko djelovanje ili lični afinitet prema djelovanju datog udruženja.

		političko djelovanje	lični afinitet
1.	Naučnoistraživačka udruženja		
2.	Strukovna udruženja		
3.	Kulturna društva		
4.	Društvene grupe		
5.	Sportska udruženja/klubovi		
6.	Građanske inicijative		
7.	Humanitarne organizacije		

17. Molimo Vas da ocjenama od 1 do 6 rangirate navedene nivoe političkog djelovanja u Bosni i Hercegovini prema važnosti koju im Vi pridajete.

Politička partija kojoj pripadam	
Opština u kojoj živim	
Kanton u kojem živim	
Etnitet u kome živim	
Država BiH	
Zavisno od situacija i vrste djelovanja	

18. Kako Vi kao političar procjenjujete važnost navedenih grupa u Bosni i Hercegovini danas? (1 = *nevažno*, 5 = *izuzetno važno*)

a)	Politička vodstva	1	2	3	4	5
b)	Sudije	1	2	3	4	5
c)	Menadžeri/direktori u firmama	1	2	3	4	5
d)	Vodeće osobe u medijima	1	2	3	4	5
e)	Vodeće osobe u duhovnom životu	1	2	3	4	5
f)	Vodeće osobe u nauci	1	2	3	4	5
g)	Javne ličnosti iz svijeta zabave i sporta	1	2	3	4	5

19. Odgovorite molim Vas da li se slažete sa sljedećim mišljenjima u potpunosti, djelomično, ili se uopće ne slažete.

		potpuno se slažem	djelomično se slažem	uopšte se ne slažem
a)	Očekivanja građana od političara su prevelika/nerealna			
b)	Društveni problemi su suviše složeni za jednostavna rješenja			
c)	Ljudi koji vode zemlju nisu dovoljno profesionalni			
d)	Ljudi koji vode zemlju nisu dovoljno sposobni			
e)	Krizu u državi prvenstveno kreiraju medij			
f)	Saradnja političara ne funkcioniše kako bi trebalo			
g)	Političari prvenstveno gledaju vlastitu dobit			
h)	Političari prvenstveno gledaju interese vlastite stranke			
i)	Moral u politici je izgubio vrijednost			
j)	Danas nedostaju društvene vizije i koncepti			

20. Molimo Vas da navedete u kom su stepenu sljedeće tvrdnje za Vas tačne:

		potpuno netačno	uglavnom netačno	ne znam	uglavnom tačno	potpuno tačno
1.	Kao osobu najviše mr određuje pripadnost mom narodu.					
2.	Pripadnost mojoj etničkoj grupi mi nije važna.					
3.	Moja etnička pripadnost je sastavni dio mog identiteta.					
4.	Uspjehe svog naroda doživljavam kao vlastite.					
5.	Svoju budućnost vidim jedino uz svoj narod.					
6.	Kao osobu najviše me određuje pripadnost mojoj državi.					
7.	Pripadnost mojoj državi mi nije važna.					
8.	Moja državna pripadnost je sastavni dio mog identiteta.					
9.	Uspjehe svoje države doživljavam kao vlastite.					
10.	Svoju budućnost vidim jedino u svojoj državi.					
11.	Kao osobu najviše me određuje pripadnost Evropi.					
12.	Pripadnost Evropi je sastavni dio mog identiteta.					
13.	Uspjehe evropskih država doživljavam kao vlastite.					

21. Molimo Vas da ocjenama od 1 do 5 procijenite važnost navedenih ljudskih vrijednosti za Vas (1 = *potpuno nevažano*, 5 = *mnogo važno*):

		potpuno nevažano	uglavnom nevažno	ni važno ni nevažno	uglavnom važno	mnogo važno
1.	Sloboda					
2.	Iskreno prijateljstvo					
3.	Porodična sigurnost					
4.	Ljubav					
5.	Lična sreća					
6.	Unutrašnja smirenost					
7.	Samopoštovanje					
8.	Mir u svijetu					
9.	Lično zadovoljstvo					
10.	Mudrost					
11.	Uspjeh i priznanje u društvu					
12.	Nacionalna sigurnost					
13.	Spasenje duše					
14.	Jednakost					
15.	Uzbudljiv i aktivan život					
16.	Osjećaj doprinosa nečemu					
17.	Udoban život					
18.	Ljepota					

22. Molimo Vas da procijenite koliko su navedene osobine nužne za dobrog političara?

		potpuno nevažano	ni važno ni nevažno	od presudnog značaja
1.	Kreativnost			
2.	Vizija			
3.	Efikasnost			
4.	Dosljednost			
5.	Dominantnost nad kolegama			
6.	Iskrenost			
7.	Iskustvo			
8.	Poštenje			
9.	Praktičnost			
10.	Hrabrost			
11.	Umjerenost			
12.	Pristojnost			
13.	Sposobnost manipulacije drugima			
14.	Govorničke sposobnosti			
15.	Domišljatost			
16.	Otvorenost			
17.	Vezanost za vlastitu naciju			
18.	Materijalna obezbijeđenost			

23. Da li ste religiozni?

a) DA
b) NE

24. Koliko često posjećujete crkvu/džamiju?

a) barem jednom sedmično
b) barem jednom mjesečno
c) uglavnom za vjerske praznike
d) vrlo rijetko

25. Koja od postojećih političkih filozofija najviše odgovara vašem političkom profilu?

a) liberalizam
b) socijalizam
c) konzervativizam
d) socijaldemokratija
e) socijalni liberalizam
f) liberalni socijalizam
g) konzervativni socijalizam
h) liberalni konzervativizam
i) komunizam

26. O Evropskoj uniji sam najviše naučio/la putem...

a) televizije
b) dnevnih i sedmičnih novina
c) interneta
d) stručne literature
e) neformalnih razgovora sa prijateljima

27. Navedite dvije knjige o Evropskoj uniji koje ste pročitali:

_____

_____

28. Šta mislite da je cilj stvaranja Evropske unije?

a) obezbjeđenje mira u Evropi
b) stvaranje jedinstvenog evropskog tržišta
c) prevazilaženje nacionalnog koncepta društvenog organiziranja
d) stvaranje protuteže SAD-u

29. Najvažniji aspekt evropskih integracija je:

a) politički
b) društveni
c) kulturni
d) ekonomski

30. Evropska unija, kao cjelina, važnija je od njenih dijelova, država. Da li se slažete s ovom tvrdnjom?

a) DA
b) NE

31. Da li BiH osjećate svojom domovinom?

DA NE

32. Da li osjećate dejtonsku Bosnu i Hercegovinu svojom domovinom?

DA NE

33. Šta podrazumijevate pod prevazilaženjem dejtonskog ustrojstva Bosne i Hercegovine?

a) Ukidanje entiteta i regionalizaciju na ekonomskom principu
b) Kantonizaciju Bosne i Hercegovine
c) Federalizaciju Bone i Hercegovine na etničkom principu
d) Drugo _____

34. Šta je Vaš vitalni nacionalni interes?

a) Punopravno članstvo BiH u svim relevantnim evroatlantskim organizacijama
b) Jaki entiteti i slaba država
c) Jaka država i slabi entiteti
d) Država bez entiteta
e) Samostalna Republika Srpska
f) Stvaranje tri etničke države na prostoru BiH

35. Za koji datum vežete bosanskohercegovačku državnost?

a) 25. novembar (ZAVNOBiH)
b) 21. novembar (Dejtonski mirovni sporazum)
c) Ništa od navedenog

36. Ulaskom u Evropsku uniju u Bosni i Hercegovini bi:

a) Bili riješeni svi politički problemi
b) Postojeća nefunkcionalnost države bi postala izraženija
c) Ostao bi status quo
d) _____

37. Da li su građani u BiH ravnopravni?

a) Da
b) Ne
c) Ne, ugroženi su (navesti jedan "najugroženiji" narod)_____
d) Ne, manjine su ugrožene

38. Za Vas, u *političkom* smislu, najvažnija je:

a) Država Bosna i Hercegovina
b) Evropska unija
c) Republika Srpska
d) Federacija BiH
e) Moj narod

39. Za Vas, u *kulturnom smislu*, najvažnija je:

a) Država Bosna i Hercegovina
b) Evropska unija
c) Republika Srpska
d) Federacija BiH
e) Moj narod

40. Evropsku uniju vidite kao:

a) Evropu nacija
b) Evropu država
c) Evropu regija
d) Evropu građana

41. Da li evropska budućnost Bosne i Hercegovine ima alternativu?

a) DA
b) NE

42. Kojim pojmovima/metaforama biste najjednostavnije opisali značenje Evrope za Vas? (*moguća 3 odgovora*)

a) svjetlo
b) tamnica
c) nužno zlo
d) mir
e) saradnja
f) progres
g) bogatstvo
h) raznolikost
i) jednoličnost
j) snaga
k) neodlučnost
l) dvoličnost

m) ljepota
n) kvalitet
o) bolji život
p) ukidanje viza

43. Ukoliko evropske integracije budu od Bosne i Hercegovine zahtijevale da odustane od nekih postojećih modela društvenog uređenja, od kojih biste stvari najlakše odustali?

a) od entitetskog uređenja zemlje
b) od jedinstvenog fiskalnog sistema
c) od jedinstvene policije
d) od centralizovanog državnog ustrojstva

44. Šta je *acquis communautaire*? _____

45. Šta je načelo supsidijarnosti? _____

46. Evropskoj uniji treba Bosna i Hercegovina. Slažete li se sa ovom tvrdnjom?

a) Da. Zašto? _____
b) Ne. Zašto? _____

47. Bosna i Hercegovina može opstati bez EU. Slažete li se sa ovom tvrdnjom?

a) DA
b) NE

48. Evropska unija je prvenstveno:

a) sekularna politička zajednica
b) politička zajednica zasnovana na izvorno kršćanskim vrijednostima
c) multikonfesionalna (kršćansko-jevrejsko-muslimanska) zajednica

49. U društvenom i političkom životu EU religija ima:

a) bitnu društvenu ulogu u oblikovanju ključnih društvenih vrijednosti
b) relativno bitnu ulogu u moralnom usmjeravanju društva
c) relativno nebitnu ulogu, svedenu uglavnom na povremene kulturne manifestacije
d) nebitnu ulogu

OKRUGLI STO

VRIJEDNOSNI ODNOS POLITIČKIH ELITA U BOSNI I HERCEGOVINI PREMA BOSNI I HERCEGOVINI I EVROPSKOJ UNIJI*

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu
Sarajevo, 2.12.2008.

* Autorski prilozi sa okruglog stola nužno ne odražavaju stavove autora publikacije.

Kako govoriti o političkoj eliti? Izazovi i perspektive odgovornog diskursa o političkom upravljanju u Bosni i Hercegovini

ELDAR SARAJLIĆ

U bosanskohercegovačkoj javnosti, vrlo vjerovatno, postoji određeni konsenzus o tome da politička elita predstavlja ključnu varijablu procjene društvenog i političkog stanja u ovoj zemlji. Zaista, čini se da bi jedan od rijetkih konsenzusa o dijagnozi bosanskohercegovačkog političkog stanja bio upravo ovaj: politička elita čini osnovni element bosanskohercegovačkog društva. Ne radi se tu samo o priznavanju činjenice da je (dnevna) politika, zajedno sa svojim akterima, postala nerazdvojnim dijelom svakodnevnice u BiH, već i o mnogo dubljem, strukturnom fenomenu.

Postoje dva načina na koje se fenomenologija političke elite u Bosni i Hercegovini manifestira. Prvi se tiče svojevrsne redukcije političkog bivstva u Bosni i Hercegovini na političku elitu kao takvu: pretpostavljeno polje političkog vezuje se za isključivo djelovanje političkih predstavnika triju etničkih grupa u Bosni i Hercegovini. Pritom ta redukcija ne podrazumijeva svođenje politike na djelovanje institucija države. Čak naprotiv, ona podrazumijeva uspostavljanje polja političkog kao isključivog prerogativa *stranačkih* struktura koje preuzimaju autoritet i legitimitet državnih institucija. U takvoj vizuri, politika postoji jedino onda kada postoje političke stranke zadužene za njeno generiranje.

Vizija političkog društva u kojem stranačka elita predstavlja osnovu političke organizacije u velikoj mjeri sužava perspektive promatranja društva u cijelosti i utječe na procjenu mogućnosti uspostavljanja alternativne politike. U Bosni i Hercegovini to je primilo značajne proporcije, što

je u konačnici dovelo do toga da se politička alternativa može zamisliti isključivo u zadatim elitnim parametrima i nikako drugačije. Drugim riječima, to dovodi do interpretativnih ekstrema, koji s jedne strane tvrde da je ključni problem bosanskohercegovačkog društva upravo postojeća (etno) politička elita, ili, s druge strane, da je problem bosanskohercegovačkog društva stvar zakasnjele modernizacije i da je politička elita tek refleksija društva kao nedovršene strukture. U oba slučaja, politička elita predstavlja ključnu varijablu: bez nje nema adekvatne društvene i političke promjene. To veoma često dovodi i do izazova zapadanja u svojevrstan afektivni diskurs o političkoj eliti koji pretpostavlja višu moralnu poziciju istraživača i često može iskriviti analitički sud.

Ustvari, ti interpretativni ekstremi referiraju na dva različita smjera posmatranja bosanskohercegovačke politike. Iako oba uspostavljaju vertikalan odnos između elite i društva, prvi podrazumijeva da je smjer tog odnosa uspostavljen odozgo nadolje, tvrdeći da politička elita manipulira društvom, oblikujući ga u onoj mjeri koja odgovara njoj samoj, dok drugi vjeruje u obratan smjer djelovanja, odozdo nagore, tvrdeći da je politička elita tek odraz dominantnih tokova prisutnih u samom tkivu društva, odnosno u narodu.

Drugi način manifestiranja tiče se donekle nejasnog određenja i uspostavljanja jedne društvene grupacije *kao elite.* U sociološkoj disciplini koja proučava fenomen elite postoji sasvim jasna distinkcija izvrsnosti (kvaliteta) i istaknutosti kao različitih mehanizama uspostavljanja te tumačenja uloge elite u društvu. U prvom slučaju govori se o elitama kao grupama ljudi u različitim oblastima društvenog života koji se ističu zahvaljujući svojim osobinama, sposobnostima ili talentima. U drugom pak slučaju govorimo o političkoj eliti kao sasvim jasno određenom sloju ljudi koji se nalaze na upravljačkim pozicijama u datom društvu. U prvom slučaju grupe izvrsnosti označavamo pojmom množine, a u drugom, grupe istaknutosti pojmom jednine. *Elite* kvaliteta i *elita* upravljanja. Međutim, sama podvojenost sociološkog tumačenja elite kao fenomena čini se otežava govor o političkoj eliti utoliko što pojmovima kvaliteta i istaknutosti veoma često zamjenjuje mjesta, pa se upravljačkoj eliti pripisuju kvalitativne vrijednosti koje nužno ne posjeduje, što posljedično dovodi i do toga da se u isto vrijeme i eliti izvrsnosti često odriču kvaliteti u ime bliskosti s pozicijama moći. Ovo je sasvim jasno vidljivo u savremenoj Bosni i Hercegovini. Pripadnicima političke elite se pripisuju određeni kvaliteti i sposobnosti za koje se ne može nužno tvrditi da su istiniti, što se čini da

donekle objašnjava, legitimira i opravdava i njihov dolazak na vlast kao vrstu vertikalne mobilnosti nedostupne ljudima koji ne posjeduju date kvalitete. To se još i dodatno komplicira podijeljenošću bosanskohercegovačke političke elite po etničkom šavu, što daje dodatni legitimitet upotrebi pojma elite u množini. U tom smislu oboje, i princip izvrsnosti u elitnom uspostavljanju i etnička podijeljenost upravljačke elite u bosanskohercegovačkom diskursu o političkoj eliti, daje opravdanje za upotrebu pojma u množini. No, da li je to u potpunosti ispravan način tumačenja i u kojoj mjeri to predstavlja suštinski izazov za adekvatno razmatranje karaktera i uloge političke elite u Bosni i Hercegovini? Ovo pitanje je posebno bitno ako uzmemo u obzir teorijsku činjenicu distinkcije izvrsnosti i istaknutosti kao neovisnih principa uspostave elite u društvu, ali i očitu te empirijski potvrdljivu vertikalnu podijeljenost bosanskohercegovačkog društva koja je mnogo snažnija i upečatljivija od već poslovične horizontalne podijeljenosti Bosne i Hercegovine. Naime, većina sociooloških podataka do kojih se došlo kroz razna istraživanja u Bosni i Hercegovini u posljednjih deset godina[1] pokazuje da između političke elite i građana postoji veći jaz nego između samih građana na osnovu njihovog etničkog pripadništva. Povjerenje u političku elitu, bez obzira na to što se smatra osovinom političkog sistema, na veoma je niskoj razini. Posljedično tome, građani Bosne i Hercegovine nemaju povjerenja ni u institucije države, a niti u politiku uopće. Stepen zainteresiranosti bosanskohercegovačkog građanina za politiku je, bez obzira na to koliko to u društvu svakodnevne prisutnosti politike u domovima širom zemlje paradoksalno izgledalo, veoma nizak. Svakako, to je u najvećoj mjeri refleksija konsocijacijskog uređenja zemlje koje propisuje takav vertikalan odnos i proizvodi demokratski deficit, umanjujući relevanciju građanske participacije u politici i prepuštajući političkoj eliti isključivu odgovornost nad procesima političkog odlučivanja. No, ako je to tako, da li zaista imamo razloga da u političku elitu Bosne i Hercegovine učitavamo istu onu podijeljenost koja je, načelno, prisutna u društvu? U kojoj mjeri je onda i ta podijeljenost proizvod same političke elite? Šta je, ustvari, tu starije – podijeljenost društva ili djelovanje političke elite? Koja od ove dvije je promjenjiva, a koja nepromjenjiva varijabla?

---

[1] Poput *Sistema ranog upozoravanja,* UNDP-a (2009), *Social Trust in Bosnia and Herzegovina*, Friedrich Ebert fondacije u BiH (2009) te izvještaja *Silent Majority Speaks* (2007) i *Human Development Report: Social Inclusion in Bosnia and Herzegovina* (2006) UNDP-a u BiH.

Učesnici okruglog stola o političkoj eliti u Bosni i Hercegovini, koji je održan na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu drugog decembra 2008. godine, a čije radove donosimo u ovoj publikaciji, bili su svjesni većine izazova s kojima se odgovoran diskurs o ovom fenomenu suočava. To potvrđuje prvenstveno sam obim perspektiva odnosno registara unutar kojih je politička elita kao takva situirana i tumačena. Analiziran je odnos političke kao stranačke elite prema samom procesu evropskih integracija i takozvanih evropskih vrijednosti koje su emanirane iz tog procesa. Prilog Zorana Tomića jasno je pokazao da je, u deklarativnoj ravni osnovnih stranačkih dokumenata, vrijednost "Evrope" interiorizirana u političku ideologiju skoro svake stranke u Bosni i Hercegovini. To je, naravno, vidljivo i u retoričkoj ravni političke svakodnevnice: većina političara se deklarativno zalaže za integraciju Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, pripisujući sebi zastupanje genuino "evropske politike". Međutim, da stvari nisu tako jednostavne, potvrđuje već i drugostepena analiza odnosa političke elite prema konkretnim pitanjima i problemima koji proizlaze iz specifičnih zahtjeva koje pred Bosnu i Hercegovinu postavlja perspektiva članstva u EU. Naime, iako se deklarativno zalažu za "evropske vrijednosti", većina pripadnika političke elite u Bosni i Hercegovini proizvodi upravo suprotnu politiku i otežava transformaciju Bosne i Hercegovine u skladu s demokratskim zahtjevima Evropske unije. To je, na principijelnoj i fenomenološkoj ravni, jasno pokazao i Tarik Haverić, tvrdeći da je politička elita u Bosni i Hercegovini aktivna tek na usporavanju nužne reforme Bosne i Hercegovine, do koje će neovisno o njihovom djelovanju doći. U Haverićevoj vizuri, svojevrsni geopolitički i geofilozofski determinizam Evropske unije i djelovanje bosanskohercegovačke političke elite su u direktnoj koliziji, što u konačnici proizvodi tek sekundarnu djelatnu relevanciju političke elite uopće: u kontekstu redukcije suvereniteta modernih država (posebno onih koje pretendiraju na članstvo u EU), politička elita Bosne i Hercegovine može odlučivati tek o brzini odnosno sporosti prilagođavanja države evropskom determinizmu, a nipošto o principu prilagođavanja i integracije u cijelosti. Bosanskohercegovački političari, u takvom kontekstu, ne doprinose integraciji Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, već prije usporavaju njen napredak i razvoj.

Sasvim je jasno, onda, da su interes političke elite i bosanskohercegovačkog društva radikalno suprotstavljeni. Usporavanje reforme Bosna i Hercegovina u skladu sa zahtjevima Evropske unije svoj korijen pronalazi u prvenstvu privatnog interesa političke elite nad javnim interesom gra-

đana Bosne i Hercegovine. Interes političke elite ustvari inducira inverziju pri kojoj se *polis* kao javna sfera transformira u *oikos,* sferu privatnosti i vlasništva, a javni interes društva podređuje privatnom interesu pripadnika političke elite. Na taj način je politička elita, riječima Uge Vlaisavljevića, stvarni *domaćin* Bosne i Hercegovine: raspolaganjem javnim dobrima, sistemom odlučivanja i brzinom integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, politička elita raspolaže budućnošću Bosne i Hercegovine i njenih građana.

Međutim, unutar takvog registra tumačenja, postavlja se pitanje smislenosti političkog djelovanja političke elite kao takve. Da li ikakva politika, u kontekstu snažnog determinizma Evropske unije kao svojevrsnog imperija, na što su u toku rasprave pažnju skrenuli Ugo Vlaisavljević i Dino Abazović, ima ikakvu perspektivu i gdje u tom slučaju leži polje političkog? Ukazavši na problematiku tumačenja političke filozofije bosanskohercegovačke političke elite i implikacije koje iz toga proizlaze, Svjetlana Nedimović je na vidjelo iznijela jednu od ključnih varijabli na koju se svaka analiza političke elite u Bosni i Hercegovini mora osloniti: prisutnost "političkog" u djelovanju političke elite kao takve. Naime, Nedimović je ukazala na činjenicu da je, s obzirom na to da je situirano unutar pretpostavljenog "vitalnog nacionalnog interesa" i zakovano etničkim markerima koji onemogućuju prevladavanje pretpostavljenih primordijalnih datosti, djelovanje političke elite ustvari ispražnjeno od "političkog" kao dinamičkog principa javnog djelovanja. "Vitalni nacionalni interes" kao pravno-politički princip ustroja dejtonske Bosne i Hercegovine, paralizira politiku i onemogućuje njeno konstituiranje kao sfere javnog djelovanja. Umjesto javnosti i odgovornosti, koji prate refleksivno poimanje politike, djelatnost političke elite u BiH uronjena je u maglu prirodnog stanja i njegovih zakonitosti, a stvarna oblast političkog skoro da i ne postoji.

Formativni kontekst političke problematike u Bosni i Hercegovini, svakako, otvara i pitanja nečega što se može označiti svojevrsnom konstitutivnom kauzalnošću bh. političkog sistema. To se u prvom redu odnosi na vezu ustavnog sistema i političke elite koja unutar njega nastaje. Kao distinktivno konsocijacijski politički aranžman, dejtonski Ustav Bosne i Hercegovine sasvim jasno generira takvo političko stanje u kojem politička elita preuzima maksimalnu moć i autoritet za oblikovanje društva. Petnaest godina postdejtonske političke egzistencije Bosne i Hercegovine eksplicitno ukazuje na uzročno-posljedičnu vezu ustavnog kao političkog okvira države i karaktera političke elite koja se unutar njega generira. U

ovakvim ustavnopravnim okolnostima, održivu i dugoročnu alternativu etnopolitičkom poretku teško je i zamisliti, a kamoli provesti u djelo. U kolikoj mjeri je ta veza formativna za bosanskohercegovačku politiku i društvo pokazuje i svojevrsna negativna analiza koju je za potrebe ovog okruglog stola poduzeo Asim Mujkić. On je u svom prilogu ukazao na jedan paradigmatičan primjer pravne uvjetovanosti karaktera politike i njenih aktera koji se mogu pronaći u Bosni i Hercegovini: Distrikt Brčko. Specifika ovog dijela Bosne i Hercegovine, koji, za razliku od ostatka zemlje, nije ustanovljen i pravno određen isključivim etničkim principima, ustvari pokazuje ne samo koliko je etnopolitika zavladala ostatkom Bosne i Hercegovine nego i da su konkretne ustavne, političke, pa i društvene alternative postojećem etnopolitičkom poretku moguće. Distrikt Brčko, kao svojevrstan izuzetak etnopolitičkog pravila u Bosni i Hercegovini, sasvim sigurno je jedinstven primjer načina na koji se pravno-političkim sredstvima može oduprijeti sveobuhvatnoj etnicizaciji društva i njegovoj političkoj redukciji na ekskluzivni etnički princip kojim suvereno dominira etnopolitička elita. Međutim, u kolikoj mjeri je takav sistem dugoročno održiv i potencijalno prenosiv na ostatak države, zasada nije jasno, niti se sa sigurnošću može predvidjeti bilo kakav razvoj u budućnosti. Veliku ulogu, a s time i odgovornost za demokratski razvoj u Bosni i Hercegovini, snosi i međunarodna zajednica, a posebno Evropska unija, kao još jedna od ključnih varijabli bosanskohercegovačke političke jednačine. Njen odnos prema političkoj eliti, s jedne, i bosanskohercegovačkom društvu, s druge strane, također ima formativnu ulogu u transformaciji bosanskohercegovačke države i društva ka odgovornoj i participativnoj političkoj zajednici slobodnih građana.

Okrugli sto je bosanskohercegovačkim istraživačima zainteresiranim za fenomen političke elite pružio priliku za adresiranje mnogostrukih manifestacija ovog društvenog problema. Posebno zanimljiv je prilog Esada Bajtala, koji otvoreno govori o psihološkoj dimenziji fenomena političke elite u Bosni i Hercegovini te suvereno iznosi teze u prilog tvrdnjama o problematičnom psihološkom profilu većine pripadnika političke elite u Bosni i Hercegovini, potkrepljujući ih primjerima kako teorijske tako i praktične psihološke znanosti. Iako zvuči donekle komično, Bajtalovu bi tvrdnju o nužnom psihološkom pregledu odgovornih javnih djelatnika trebalo sasvim ozbiljno shvatiti i protumačiti njene potencijalne implikacije na postojeći rad javnih institucija u Bosni i Hercegovini.

Osim ovih, učesnici okruglog stola su se bavili i pitanjima religije, patrijarhalnih vrijednosti, manipulacije medijima i drugim relevantnim

fragmentima društva čije veze s političkom elitom sačinjavaju puni krug političke fenomenologije Bosne i Hercegovine. Okruglom stolu su, osim spomenutih redovnih izlagača, autora i istraživača, značajno doprinijeli i dekan Fakulteta političkih nauka u Sarajevu Mirko Pejanović, Đorđe Čekrlija s Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci te Fahira Fejzić-Čengić, Zarije Seizović i Nermina Mujagić s Fakulteta političkih nauka u Sarajevu. Odgovornost za format, teme i karakter izlaganja i debate snose organizatori Nerzuk Ćurak, Sead Turčalo i Eldar Sarajlić, dok odgovornost za kvalitet, stil i argumentaciju zasebnih radova snose sami njihovi autori. Bitno je naglasiti da organizatori okruglog stola i sastavljači ove publikacije nisu željeli imati strogu uredničku superviziju nad dostavljenim i ovdje objavljenim radovima. Kao što ćete i primijetiti, radovi variraju, kako u argumentativnom i disciplinarnom tako i u kvalitativnom smislu. Svaki od njih ima zasebnu logiku argumentacije, svaki je zasnovan na zasebnom korpusu literature i znanja, i – što je vjerovatno ključno – svaki od njih daje originalan autorski i intelektualni uvid u fenomen političke elite. O njihovoj konačnoj znanstvenoj i publicističkoj vrijednosti odlučivat će, naravno, čitatelji ove publikacije, kao i budući istraživači i znanstvenici koji budu zainteresirani da produbе znanje o fenomenu političke elite u Bosni i Hercegovini.

U tom smislu bitno je istaći da izlaganja koja su sadržana u ovoj publikaciji, svakako, nisu posljednja riječ Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka o fenomenu političke elite u Bosni i Hercegovini. Istraživanje ovog fenomena u Bosni i Hercegovini je tek započelo, a ova publikacija predstavlja tek jedan od prvih koraka u pravcu dugoročnog, sistematskog i kritičkog znanstvenog promišljanja karaktera i uloge političke elite u bosanskohercegovačkom društvu. Kao takva, ona sasvim sigurno ima određenih nedostataka. No, kao prvi element zasad još nepostojećeg znanstvenog diskursa o političkoj eliti u Bosni i Hercegovini, ona ima *pionirsku* vrijednost u proširivanju horizonata društvene znanosti u Bosni i Hercegovini i kao takva zaslužuje pravo sebi pripisati određeni značaj. Međutim, tog značaja u najvećoj mjeri ne bi ni bilo da nije posvećenosti učesnika okruglog stola istinskom doprinosu društvenoj znanosti i nastajućem korpusu znanja o političkoj eliti u BiH, kao i svesrdne podrške Fondacije Heinrich Böll i njene direktorice u BiH Mirele Gruenther-Đečević grupi istraživača okupljenih oko Instituta za društvena istraživanja FPN-a i problematike političke elite u BiH, kojima oni duguju duboku i iskrenu zahvalnost.

Sarajevo, april 2009.

Psihosocijalni kontekst političkih elita u BiH

ESAD BAJTAL*

Mnogi neurotički stavovi su očigledni pokušaji
da se pokrenu ili potisnu izvjesne pulsije
ili da se ličnost zaštiti od neke instinktivne opasnosti.

To su prinudni kruti stavovi koji sprečavaju
manifestaciju suprotnih pulsija, koje ponekad
ipak izbijaju na razne načine.

U tim slučajevima,
psihoanaliza, kao "demaskirajuća" psihologija,
može dokazati da prvobitni suprotni stav
još uvijek postoji u nesvjesnom.

Otto Fenichel

Njemački filozof i psiholog XIX stoljeća *Eduard Spranger* (1882-1963)[1], govoreći (sa stanovišta ličnih vrijednosti) o tipovima ličnosti, analitički opservira sljedećih šest: *teorijski*, *ekonomski*, *estetski*, *socijalni*, *politički* i *religijski* tip ličnosti. Dodijeljena mi zadaća da govorim s psihosocijalnog aspekta o političkim elitama u Bosni i Hercegovini sklanja me na mogućnost da startam upravo sa *Sprangerovom* tipologijom, prepuštajući daljnji

* Dr. sc. Esad Bajtal je doktor psiholoških nauka i nezavisni istraživač.

[1] Kao nastavljač psihološkog učenja Dilteheya (Wilhelm Diltehey), Spranger utječe na psihološka shvaćanja u okviru duhovno-naučne psihologije, ističući moment cjeline i jedinstvenu strukturu mentalnog sklopa pojedinca. Autor je najbolje tipologije ličnosti zasnovane na *vrijednosnom* sistemu, što je, s aspekta naslova zadatog od organizatora, bilo opredjeljujuće da, upravo od nje, krenem u razmatranje teme.

tok analize kritičkom, teorijsko-asocijativnom sagledavanju društvenog bosanskohercegovačkog "trenutka", koji, svojim nedopustivo dugim trajanjem, prijeti da, sivilom vlastite letargičnosti, zapriječi traženu perspektivu mogućeg izlaza iz očiglednog ćorsokaka bh. besmisla. Kako je psihologija, kao fenomenologija i ontologija duha, u svojoj biti, jedna "demaskirajuća" znanost, to će i analize koje slijede pokušati p(r)okazati upravo onu nevješto maskiranu stranu civilizacijski i egzistencijalno pogubnog djelovanja ekstremnih etnopolitičkih elita Bosne i Hercegovine.

Ko su političke bosanskohercegovačke elite?

Ako bismo povjerovali njima samima, ako bismo sudili po njihovom verbalnom diskursu i svakodnevnom prenaglašenom zaklinjanju u Boga, to jest njihovom pozivanju na vjeru; i ako bismo "zdravo za gotovo" prihvatili njihovu marketing-interpretaciju vlastitog samorazumijevanja (stavljajući u fenomenološku zagradu pitanje stvarne iskrenosti te samointerpretacije), onda bismo, mirne duše, mogli zaključiti o dominaciji *religijskog tipa ličnosti* na našoj političkoj sceni. U nametanju takvog utiska (ne)sumnjivo prednjače bošnjačke političke elite i političari. Već neukusno napadno, i na štetu ukupnog društvenog interesa za koji se deklarativno zalažu, oni su totalno religizirali sferu javnog prostora i govora: od vjerskih pozdrava pa do pozerski naivne religiozno-verbalne ortodoksije u svakom mogućem, pa i najbanalnijem komunikativnom kontekstu, uključujući i onaj kriminogeni. O tome uvjerljivo svjedoči onaj bestidni telefonski dijalog (dojučerašnjeg) parlamentarca i jednog utamničenika optuženog za najteži kriminal, koji nam je ovih sedmica (novembar-decembar 2008.), opetovano reproducirala Federalna televizija.

U tom monstruozno-psovačkom,[2] bontonsko-civilizacijski poraznom dijalogu profanisanog dvojca, uzajamno uvjeravanje, umjesto argumentima, osigurava se *a priori* kredibilnom floskulom – "Allaha mi", koja, paradoksalno, bez zazora i istovremeno, ide uz nekontrolirano-sočno psovanje islamskih religijskih vrijednosti, kao što su ćefini[3], npr. Neviđena verbalna

---

[2] U pitanju je fenomen *koprolalije* (grč. κόπρος i λαλειν = govoriti, brbljati), fenomen uživanja u izgovaranju što sablaznijih skarednosti i primitivnih riječi koje odudaraju od civiliziranog, kulturnog verbalnog kodeksa. U pitanju je oblik svjesnog prkošenja i poricanja socijalnih konvencija, ali i cinična degradacija onoga na koga se psovačka skarednost odnosi. Može se javiti kao indikativni simptom *shizofrenije*, *manije* i *koprofilije*.

[3] *Ćefin* (ar.), bijelo platno, šifon u koji muslimani umotavaju mrtvaca za sahranu; mrtvačke haljine. Oskrnavljen tom vulgarno-nadmenom psovkom, mrtvački čaršaf postaje konačno neupotrebljiv i za svoju posljednju namjenu, dok akteri

vulgarnost tog užasavajuće bestidnog dijaloga htjela bi, po svaku cijenu, pa i jezikom najprizemnije genitalno-egzibicionističke sablažnjivosti, osigurati sebi neku vrstu aksiološko-retoričke uvjerljivosti. Odnosno, i prije svega, htjela bi sugerirati svu sagovorničku ozbiljnost seksualno-nasilničkih planova koji su centralna tema tog krimi dijaloga.

Međutim, njihova napadno-religizirajuća retorika u kontekstu najprizemnijih vulgarnosti kriminogenog dijaloga, namjenski doziranom učestalošću i neodmjerenošću, demaskira svu moralnu dvoličnost tako sračunatog pretjerivanja. Jer svako pretjerivanje, umjesto da nas ubijedi (u ono čemu je svojom sračunatošću okrenuto), na kraju, sasvim nehotice, otkriva suprotnu stranu svoje licemjerne nakane. Odnosno, svako je pretjerivanje psihološki uvijek sumnjivo, uključujući i *pretjerano*, pragmatski stilizirano pozivanje na Boga (resp. Allaha). Psihološka reinterpretacija te pozerski podastirane "odanosti" Bogu govori nam da je samo velikim grešnicima Bog *uvijek* (i gdje treba i gdje ne treba) na usnama. Zapravo, Bog je jedini kome oni još mogu da se obrate, jer su kod ljudi već poodavno izgubili svaki kredibilitet. Dakle, u slučajevima javnih vjersko-retoričkih pretjerivanja ne radi se o istinski religijskom, nego o politikantski sračunatom, prozirno fingiranom, odnosno pozerski jeftinom *pseudoreligijskom* tipu ličnosti, koji, u stranačko-ideološkoj ravni figurira na principu *als ob*, odnosno "kao da" je u pitanju religijski (tačnije, i u terminologiji nekadašnjeg SKJ, "moralno podobni") tip ličnosti, što je normativno-aksiološki gledano potpuno netačno.

Normativno-teorijski, *religijski tip* ličnosti bio bi, tragom *Sprangerovog* vrijednosno-psihološkog uvida – suštinski, nešto sasvim drugo. Konkretno, za razliku od prizemljenosti ekonomskog i političkog tipa ličnosti,

---

tog necivilizacijskog dijaloga, nadmenom osornošću retoričkog besmisla, vode borbu za prestižni trofej glavnog mahalskog kabadahije, kojemu ama baš ništa nije sveto. Tako, malograđanska, moralno-deprivirana "pamet" sudionika telefonskog dijaloga, i ne znajući to, dospijeva na samo dno civilizirano pojmljenog življenja našeg vremena. Uprkos tome, jedan drugi parlamentarac i visokorangirani funkcioner ambiciozno-državotvorne stranke (izričito islamske aksiološke profilacije), svojom nesuvislo-razočaravajućom "retoričkom" akrobatikom, umjesto osude, pokušat će da moralni strmoglav neshvatljivo primitivnog dijaloga nekako racionalizira i relativizira pred etički šokiranom bh. javnošću. I možda je upravo taj sračunati pokušaj neizvedive relativizacije najbolji mogući "likovni" odgovor, to jest paradigmatska "slika i prilika" naslovom zadatog okvira vrijednosnog i psihosocijalnog habitusa političkih elita Bosne i Hercegovine.

religijski tip ličnosti, slobodan od bilo kakvog pragmatskog diskursa, okrenut je onostranom, to jest svijetu Apsolutnog bića. U svojoj iskrenoj predanosti Bogu, on je asket, i kao sveti čovjek vrhunsku vrijednost ne nalazi ni u koristoljubivo-instrumentaliziranoj pozi pseudočistunca; još manje u uzdizanju drčne samodovoljnosti, i pogotovo ne u neodmjerenosti sablažnjivo sakrilegičnog vokabulara (uz istovremeno zaklinjanje u Boga), nego, upravo *obrnuto*, u *skromnosti* samoudubljivanja, odnosno u potpuno bezglasnoj, *šutljivo-introvertnoj* predanosti Svetom.

S druge strane, reklamerska samodopadnost pripada *ekonomskom tipu* ličnosti, koji prvenstveno preferira ono materijalno ("gdje sam tu ja"). Suštinski, njega ne zanima ni moral ni istina, nego korisnost. Potrošnja i gomilanje ovozemaljskog bogatstva njegove su osnovne vrijednosti. Njega okupira zgrtanje novca i luksuzan rasipnički život. Ekonomski tip je nošen željama neodložnog užitka *hic et nunc*, odnosno željama egosa potpuno oslobođenog vjerski obavezujuće empatije i altruističkog osvrtanja na svijet i ljude oko sebe.

Analogno toj ekonomskoj jednostranosti, *politički tip* čovjeka orijentiran je strogo na vlast. "On se bavi društvenom moći, teži da postigne društveni utjecaj, da vlada ljudima ili da posredno utječe na njihovo ponašanje i sudbinu." Kao javni čovjek on je *Machtmensch* – čovjek moći, i, kao takav, želi imati sve pod svojom kontrolom. Apsolutnom kontrolom. Jer on je, po vlastitom samorazumijevanju, bog. Bog na zemlji. Sve drugo je samo (s)lijepa pseudodemokratska priča za javnost. I to se jasno vidi i iz najniže vizure psiho-hermeneutičke opservacije njegovog svakodnevnog držanja i ponašanja.

Naravno, u životu nema čistih tipova ličnosti.
Nažalost, ima loših kombinacija.
A najgora moguća dominira na bh. političkoj sceni.

Političke bosanskohercegovačke elite, uprkos svom svakodnevnom, napadnom pozivanju na Boga, Vjeru i Uzvišeno, praktično (na djelu) otjelovljuju aksiološki najprizemniju, prozirno-pragmatsku kombinaciju *ekonomsko-političkog* tipa ličnosti. Opservirajući tu kombinaciju deskript-kategorijama humanističke psihologije najznačajnijeg predstavnika teorijskog humanizma XX stoljeća *Ericha Fromma*, radi se o *izrabljivačkom* tipu karaktera, koji svim svojim silama i "lukavstvima uma" uzima sve ono što mu se sviđa. Stanovište izrabljivačkog tipa, "...obojeno (je) nekom mješavinom neprijateljstva i manipulacije. Svatko je objekt izrabljivanja i procjenjuje se

prema njegovoj korisnosti. Umjesto povjerenja i optimizma (...) kod njih nalazimo sumnjičavost i cinizam, zavist i ljubomoru". Otuda njihova sklonost da "prave "zagrižljive" primjedbe na račun drugih", kaže *Fromm* (E. Fromm, *Man for Himself*, New York, 1947).[4] Upravo toj zagrižljivosti zahvaljujemo cinični komentar onog bosanskohercegovačkog parlamentarca koji sopstvene građane (resp. birače) medijski-javno naziva "šušama" (*Ne dozvoljavam da svaka šuša na ulici raspravlja o mojoj plati*)[5] samo zato što su kritički progovorili o enormnom povećavanju primanja parlamentaraca u vrijeme kad bh. "Građanin Obični" (G. Allport) jedva sastavlja kraj s krajem.

Šta je i ko je "šuša"?

Etimološki, ta uvredljiva metafora javno upućena građanima (resp. poreznicima) dolazi od glagola "šuškati". U tom se pojmu značenjski ukrštaju pridjev *suh* i onomatopejski adekvatan glagol (P. Skok). Tako, *šuška* ili *šušti* suho jesenje lišće koje je *ot-palo* s drveća; *šuška* vjetrom vijana gomila odbačenog papira na *otpadu*. Dakle, u pitanju je nešto sasvim prizemno, bezvrijedno; ono što nam, u svojoj otpalosti, kao npr. u situaciji lovačkog prikradanja šumom, *izdajnički* šuška pod nogama.

U analogiji, "šuša" je dakle ljudski *otpad* i svaki njegov govor, kao *govor otpada*, samo je glupavo šuškanje dostojno jedino politikantsko-poslaničkog prezira. Najkraće, "šuša" je neyager, ljudska smlata, tumaralo i idiot koji zaviruje tamo gdje mu nije mjesto. Prema tome, "šuša", kao neotesani uhljup i posljednja vrsta društvenog bića, nema šta da priča o "izabranima". Odnosno, "šuši" je svako pravo glasa (šuškanja) zauvijek oduzeto. *Izuzev na izborima*. Samo na izborima "šuša" nije "šuša". "Šuša" samo na izborima ne šuška, nego (sasvim licemjerno) postaje legitiman glas glasača na koji se parlamentarci, uključujući i ovog bahatog, sasvim normalno pozivaju kao na (šuškavo neporecivi) argument svoje izborne pobjede. Jer, zahvaljujući glasovima upravo tih "šuša", parlamentarci sjede tamo gdje sjede, i iz plitkih poreskih džepova "šuša" rasipno krčme gomile novca, o čemu "šuše" , umjesto što *šušte*, treba pokorno da – šute.

Dakle, u društvima pseudodemokratije "šuša" samo u vrijeme izbora, sasvim nakratko i jednokratno (dan ili dva), postaje "nešuša", a potencijalni parlamentarci mu se, sasvim prizemno, to jest izborno-udvarački (kao posljednje šuše), bacaju pod noge. Ako je *fašizam* sociološko-politički fenomen nadmeno-grubog poricanja svih (*podljudi*) u ime Nekih (*Übermensch*), onda

[4] E. Fromm, *Čovjek za sebe*, Zagreb, 1966, str. 69-70.

[5] http://www.radio-feral.ba/feral/modules/news/article.php?storyid=695

je ovo "šušavo" vrijeđanje i javno ponižavanje obespravljenih bosansko-hercegovačkih građana svojevrsna forma predstavničkog *neofašizma*. U tom kontekstu, bilo bi *antifašistički* ograditi se od tako civilizacijski neodmjerenih istupa. Ali do sada, koliko znam, nije primijećeno da se to nekome od nadležnih omaklo (resp. dogodilo). Očito, vrijeđanje i ponižavanje građana ima opći i prešutni zastupnički konsenzus političkih etno-elita.

Korist i moć su osnovni principi (vrijednosni kompas) djelovanja izrabljivačkog karaktera. To, logičko-psihološki, porađa filozofiju praktičnog hedonizma, odnosno dominaciju principa zadovoljstva, koji postaje temeljni, beskrupulozno-djelatni motiv i nedodirljivi *praxis* etnopolitičke oligarhije vladanja. Teorijsko-analitički, *princip zadovoljstva* je forma arhaičnog mišljenja podsticana snažnim uplivom osobnih želja. U praktičnom smislu, *lust prinzip* označava težnju ka direktnom, trenutnom i potpunom zadovoljenju; odnosno, animalno-neodgodivom zadovoljenju bez ostatka. Slikovito govoreći, "kada ostavljamo najbolje parče hrane da bismo ga pojeli na samom kraju, naš cilj je da na taj način postignemo maksimalnu prijatnost. Ta se prijatnost kumulira kroz anticipaciju njenog dolaženja koja je već sama po sebi prijatna" (M. Ossowska, *Motywi postępowania*, 1958). Međutim, pas kojemu dajemo punu posudu hrane, ili vrabac koji kljuca miješanu gomilu sira i hljeba, nastavlja *Ossowska*, uzima najprije ono što je najbolje. I to je izraz nagonskog, animalnog stava. Čovjek tako postupa samo u ratnim, egzistencijalno neizvjesnim situacijama. U stabilnom, sigurnosno neupitnom okruženju, koje garantira da najslađi zalogaj neće biti doveden u pitanje, motivirano perspektivom anticipiranog zadovoljstva, najslađe parče biva ostavljeno za sami kraj objeda.[6]

U slučaju bosanskohercegovačkih političkih elita, trenutno, iracionalno i enormno bogaćenje, bez moralnih stega i racionalno-kritičkog pogleda na izbor takvog opredjeljenja, projekcija je prethodno navedenog animalno--nagonskog držanja i simptom psiho-socijalne nezrelosti aktualnih nosilaca vlasti. Sumnjiva i protuzakonita privatizacija, bježanje od donošenja zakona o ispitivanju stečene imovine, enormno povećavanje primanja državnih i federalnih parlamentaraca jasno govore da imamo posla s nečim što se odvija daleko od javno proklamiranih principa djelovanja i življenja u okvirima istinski demokratskih društava i vjerskih nazora na koje se (pozerski) svakodnevno sami pozivaju. U ekstremnoj izrabljivačkoj izvedbi, kakvu imamo na bosanskohercegovačkoj sceni, neskrivena, ali sofisticirana

[6] M. Osovska, *Psihologija morala*, Sarajevo, 1971, str. 54.

zamjena *principa realnosti* hedonističkim principom *trenutnog* užitka, logički i praktično vodi kriminalizaciji politike, odnosno direktnoj sprezi politike i kriminala. O tome zorno svjedoče nalazi brojnih finansijskih komisija, revizorskih nalaza. Tu su i razni drugi podnesci, kao i svakodnevni medijski izvještaji, i, naročito, povremena paradna hapšenja nedodirljivih, koji, po nalogu "s višeg mjesta", ubrzano (nepotistički promptno) bivaju puštani da se brane "sa slobode".

U svom sebeljublju i okrenutosti neumjerenom ličnom bogaćenju (dok narod i birači /"šuše"/, u potrazi za hljebom, prekopavaju po kontejnerima) političke odnosno etno-elite začuđujuće naprasno zabacuju *joker* pitanje, pitanje "zaštite vitalnog nacionalnog interesa", koje, inače, redovno potežu čak i u najbanalnijim političkim i etno-sofistički dizajniranim situacijama. Tako se velika dvodecenijska galama o zaštiti takozvanog *vitalnog nacionalnog interesa* demaskira kao puki instrumentalni ideologem, retorička zavjesa, ili, psihološki govoreći, *racionalizacija* iza koje se skrivaju krajnje sebični interesi političkih oligarhija. Ali ništa čudno pored ovakve "države", tačnije pseudodržave izrasle iz dejtonskog nametanja (pseudo)mira.

II

Koliko puno ima čarobnica
I čarobnjaka neznanih međ' nama,
Što nalik budu, mijenjajući lica,
Ljudima milim i dragim ženama.

Ne čine vrača ni vještica,
Nit vraštvom štiju tajne u zvijezdama,
Već lažju, varkom, himbenim govorom
Vezuju srca nerazriješenim čvorom.

Ariosto, *Orlando furioso*, 8, I

Radi podsjećanja, *Dejtonskim mirovnim sporazumom* niti je rat dovršen, niti je sam sporazum dobrovoljno potpisan. Nepravedan, surov i besmislen, kakav je samo bio, rat, kao oružani teritorijalno-ekspanzionistički atak na međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu (1992--1995), iako kasno i s teškom mukom, sporazumom je samo zaustavljen, to

jest *prekinut*. Praktično, to znači da su, tim prekidom, ratni zadaci ideologa i izvođača rata ostali *nedovršeni*. Tako, diplomatijom nametnuti, i samo formalno prihvaćeni mir, sada sam iz sebe generira nastavak rata, ali drugim, sofisticiranim sredstvima. Psihološki motiv tako dizajniranog nastavka rata prepoznajemo u eksperimentalno potvrđenom fenomenu koji savremena psihologija naziva *Zeigarnik efekt*.

O čemu se radi?

Riječ je o eksperimentalno provjerenom perseverativnom iskustvu koje je definirala *Lewinova* (Kurt Lewin) učenica *Bluma* Zeigarnik krajem dvadesetih godina XX. stoljeća. Konkretno, dvije eksperimentalne grupe subjekata dobiju da urade seriju zadataka. Ubrzo nakon što krenu u njihovo rješavanje, eksperimentator jednu od tih grupa naprasno prekine u radu, a drugu ostavi da svoj zadatak dovrši do kraja.

I?

Naknadna ispitivanja pokazuju da se grupa prekinuta u radu dvostruko bolje sjeća nedovršenih zadataka od grupe kojoj je bilo dopušteno da svoje zadatke dovede do kraja. Ključni nalaz eksperimenta kaže da grupa prekinuta u svom radu i dalje teži da svoj zadatak nekako završi. Praktično, eksperimentalni nalaz potvrđuje osnovne postavke *geštalt teorije*[7], po kojoj, u situaciji nedovršenosti, ostaje unutarnja težnja sistema ka konačnoj finalizaciji odloženog rješenja. Odnosno, čisto psihološki, prekid operacije ostavlja mentalni geštalt grupe u trajnoj tenziji, što doprinosi svjesnom ili nesvjesnom sjećanju, odnosno potrebi stalnog vraćanja na nedovršeni zadatak. Ponavljane eksperimentalne analize pokazuju da je *Zeigarnik efekt* utoliko veći ukoliko su ispitanici više orijentirani na dobijeni zadatak.

Dakle, deprivirani ispitanici imaju spontanu potrebu da se vrate i da dovrše svoje projektom nedovršene zadatke. Očito, u slučaju *Dejtonskog*

[7] Geštalt (njem. *Gestalt*, oblik, forma, lik) ključni je termin istoimene psihologije i označava cjelovitu strukturnu konfiguraciju – biološku, fizičku, psihološku ili socijalnu. Cjelina te forme, kažu geštaltisti, nije izvedeni nego vlastiti kvalitet čija su svojstva nesvodiva na skup sastavnih dijelova. Primarno nastao u okviru psihologije percepcije, pojam *geštalt* se danas koristi za objašnjavanje brojnih fenomena u oblasti psihologije mišljenja, učenja, emocija i motivacije. *Geštalt psihologija* je konstitutivni derivat nastao u duhu tradicionalnih veza evropske filozofije i psihologije u okviru istraživačke djelatnosti neokantovskog filozofskog društva u Njemačkoj.

mirovnog sporazuma radi se o vraćanju nedovršenim *ratnim zadacima*. To isto, iako potpuno izvan ovog tematskog konteksta i u sasvim drugom teorijskom diskursu, tvrdi i beogradski profesor dr. *Radoslav Ratković* kad kaže:

> Realizacija projekta nije (do kraja) uspela, ali se projekat održao. Projektanti i izvođači su ostali na svojim mestima. Oni se ne odriču cilja svoje politike: pošto nisu uspeli da ga ostvare ratom, sada hoće da to postignu drugim sredstvima. Naravno, ustrajavanje na toj politici ne samo da ne isključuje nego podrazumeva ponovno pribegavanje oružanoj borbi čim bi se za to stvorili uslovi.[8]

Budući da, pod budnom paskom *međunarodne zajednice*, to "pribegavanje oružanoj borbi" za sada nije moguće, ono poprima idejno sofisticirane, ali psihološki prozirne, forme opstrukcije *Dejtona* i njegovih odredbi. Da ne ulazimo u taksativnu i strukturnu sofisteriju tih opstrukcija (odbijanje bh. pasoša, zajedničkih registarskih tablica, odbijanje KM kao bh. novčanice itd. itd.). Tek, pređen je put od negiranja i otvorenog odbacivanja *Dejtona* do današnje ideološke metanaracije o njegovoj nedodirljivosti. Odnosno, od "grobnice srpskog naroda", kako je javno nazivan i marketiran od vodećih političkih etno-elita, *Dejton* je naprasno postao "sveto slovo" tih istih elita.[9]

Zanemarimo ovdje odnos svjesno – nesvjesno.
Prisutno je i jedno i drugo.

Između naknadnog ideološki racionaliziranog "svetog slova" i prvobitne "narodne grobnice" nema ni ideološke ni teleološke razlike. Svrha ostaje ista – odbrana neodbranjivog kao opstrukcija svega mogućeg (a politika je "umijeće mogućeg", zar ne?). Taj mehanizam iracionalne "odbrane"

---

[8] R. Ratković, *Fašizam i antifašizam, danas i ovde – suzbijati puzajući fašizam da ne bi prohodao*, Glas istine, br. 40-41, 2007; cf: http://www.antifasizam-nob.org.yu/glas.php?id=7. Na Ratkovićevu opservaciju naišao sam nešto kasnije (radeći već na zadatku jednog drugog projekta), dakle nakon što je ovaj tekst bio definitivno gotov i proslijeđen organizatoru Stola. Ali, kako mi se učinila logički i politološki važnom, odlučio sam da je (kao snažnu podršku ključnoj tezi teksta) naknadno dam na uvid i potencijalnim čitaocima Zbornika.

[9] Šire o tome vidi moj tekst *Metanaracija, poetizacija i psihijatrizacija Daytona*, u knjizi: Esad Bajtal, *Duplo golo*, izd. Mauna-Fe, 2007, str. 139-161; ili nešto raniju internetsku verziju teksta na: http://www.orbus.be/zbornik/metanaracija.htm.

Dejtona, kao racionalizirani derivat njegovog primarnog poricanja, zove se u psihologiji *reaktivna formacija*.

Fenomenološki i psihoanalitički preciznije govoreći, *reaktivna formacija* je posebna, specifična forma *potiskivanja*. Reakcione formacije, čitamo kod *Fenihela*, predstavljaju izvjestan oblik potiskivanja kod koga je kontrainvesticija očigledna, i on zato uspijeva da izbjegne često ponavljanje drugostepenog potiskivanja. Izbjegavanjem tog drugostepenog potiskivanja reaktivne formacije mijenjaju ličnost definitivno i "jednom zauvijek".[10] Evo dnevno prepoznatljive ilustracije *te potiskujuće logike* reaktivne formacije: Napadno-kompulsivna čistoća, i pretjerano naglašavano osjećanje reda, kažu psiholozi, predstavlja specifičan način (samo)odbrane neke osobe koja, negdje duboko u sebi (ontološki-instinktivno), dakle svim svojim bićem, žudi za prljavštinom i neredom.

Znači li to da je svaka težnja za čistoćom lažna?
Ili, preciznije pitano:

"Ako stvari ponekad znače upravo suprotno od onoga što izgledaju na površini, kako onda može u datom slučaju da se prepozna prava motivacija? Odgovor je da se reaktivna formacija, kao i svaki drugi mehanizam odbrane, nalazi u prilično posebnim okolnostima" (D. Krech & R. S. Crutchfield, *Elements of Psychology*, University of California, Berkeley, 1958).[11] Odnosno, potreba za čistoćom, ljubavlju ili poštenjem sasvim su regularne, nesporne ljudske potrebe čovjeka. Razlika između stvarnih i lažnih potreba te vrste je u pretjerivanju; u pretjeranom naglašavanju nečega. Na jednom mjestu, psihološki senzibilni *Shakespeare* svoje zapažanje te vrste majstorski formulira u lakonski sažet iskaz:

"Čini se da ova dama protestuje isuviše mnogo."

Analogno, i u kontekstu ovdje tematiziranog problema, *Shakespeare* bi, da je kojim slučajem živ, najvjerovatnije rekao da neko "isuviše mnogo" odnosno *pretjerano* brani *Dejton*. I tu leži psihološki zec priče. Reaktivna formacija je upravo ta koja, naknadno i *pretjerano*, forsira držanje dijametralno

[10] O. Fenihel, *Psihoanalitička teorija neuroza*, Medicinska knjiga, Beograd-Zagreb, 1961, str. 121.

[11] D. Kreč & R.S. Kračfild, *Elementi psihologije*, Beograd, 1973, str. 671.

suprotno prvobitno izraženom stavu (Otto Fenichel, *The Psychoanalitic Theory of Neurosis*).[12]

Ali, to nije sve.

Osim *pretjerivanja*, reaktivnu formaciju redovno prati i jedan drugi mehanizam odbrane. Mehanizam *poništenja*. Kod *poništenja* ide se još jedan korak dalje od gornje suprotnosti: "čini se nešto pozitivno, što, realno ili magijski, predstavlja suprotnost nečem što se, isto tako realno ili imaginarno, činilo ranije". U pitanju je sprega dviju kontradiktornih ali sraslih radnji, "od kojih je druga direktna inverzija one prve". Za ilustraciju reaktivnog momenta poništenja *Fenihel* navodi primjer čovjeka koji najprije mora da *upali* plin a zatim da ga *ugasi*.[13]

Dakle, javno, ideološki-formalno *zagovaranje* i "branjenje" *Dejtona*, način je reaktivnog prikrivanja njegovog *stvarnog neprovođenja*. Za ilustraciju te prikrivajuće reaktivne logike evo još par primjera iz psihijatrijske kliničke prakse. Jedan *ateist*, moleći opsesivno za zdravlje svoje teško bolesne majke, nakon svake molitve bio bi prinuđen da se ovlaš, i hermeneutički simptomatično, udari po usnama. To naknadno udaranje vanjska je projekcija njegovog pokajničkog gesta kojim naknadno odbacuje prethodnu molitvu u stilu: "povlačim riječi svoje molitve u usta". Ili, "poništavam svoju molitvu". Isti mehanizam nalazimo kod djece, koja misle da je lažna zakletva dozvoljena samo ako, i istovremeno, dok se desnom zaklinju, lijevom rukom potajno čine suprotan gest.[14] Psihološki, *Dejton* je potpisan desnom rukom, a već od prvog dana politika njegova odbacivanja provodi se lijevom. Naredni, politikantski vrlo simptomatičan primjer reaktivne formacije (u kontekstu prethodno opisanog mehanizma poništavanja), iako znanstveno-akademski potpuno legitiman, iz čisto estetskih razloga i naglašeno-asocijativne slikovitosti, bontonski uljudno spuštam u fusnotu.[15]

---

[12] O. Fenihel, *Psihoanalitička teorija neuroza*, Medicinska knjiga, Beograd-Zagreb, 1961, str. 123.

[13] Ibid.

[14] Ibid., 124.

[15] Medicina poznaje, a psihoanaliza interpretira fenomen *koprofagije* (gr. *κόπρος* – izmet, balega, i *φαγειν* – pojesti), patološku sklonost individue da jede vlastiti feces. Psihoanalitičko viđenje prepoznaje u tome produžetak narcističke težnje i *vraćanje u ego izgubljenog objekta*. Kod dječijeg fantazmatskog doživljaja defekacije kao gubitka svog narcističkog identiteta koprofagija se javlja kao odgovor

Kako postoji i fenomen reaktivne formacije na reaktivnu formaciju, to jedno formacijsko prerušavanje porađa sva druga. Smišljena kleroetnizacija politike, odbrana takozvanog vitalnog nacionalnog interesa i čitavo mnoštvo drugih dnevno-politikantskih floskula samo su reaktivni paravani iza kojih se psihološki prozirno kriju političke elite kriminaliziranih etnopolitika Ove Zemlje.

Međutim, politička ozbiljnost cijele stvari s reaktivnom formacijom proizlazi iz činjenice što, za razliku od drugih oblika potiskivanja, reaktivna formacija, kako je već rečeno, mijenja ličnost "jednom zauvijek". Dakle, nepovratno. Osoba koja je izgradila reaktivnu formaciju kao iracionalni mehanizam odbrane nepovratno je promijenila strukturu svoje ličnosti. Ona više ne može funkcionirati racionalno. A iracionalno vođenje politike uvijek završava pogubnim ishodima. Šta to praktično znači vidjeli smo 1992-1995. godine. Stoga je jedini izlaz iz sadašnje bosansko-hercegovačke pat-pozicije neizbježna smjena nosilaca reaktivnih poteza i držanja. Odnosno, preventivno gledano, svako buduće kandidiranje na političku funkciju, u ovakvoj zemlji, i sa iskustvima koja imamo, moralo bi *zakonski* obavezivati kandidata za prolaženje procesa psihološkog ispitivanja (psiho-testovi) i donošenja validne dokumentacije u svrhu dokazivanja psihičke zrelosti (i podobnosti) za vršenje politički odgovorne funkcije. I to bi, što se mene tiče (ma kako neobično zvučalo i odudaralo od ustaljene prakse), mogla biti jedna od poruka današnjeg stola. Naravno, psihotestiranje bi eliminiralo "autsajdere ili egzibicioniste" , ali to nije dovoljno, jer "neki bi bez problema prošli i pokazali da su klinički normalni, odnosno da nemaju nijedno psihološko oboljenje". Testovi ne bi otkrili da li je neko od njih psihopatska ličnost, i da li ima bolesnu želju za vladanjem, odnosno da li će se dobro odnositi prema ljudima, kaže beogradski psiholog Ž. Trebješanin. A to su upravo one osobine koje

---

i način kompenzacije izgubljenog. Kao praktičan čin poništenja defekacije, *koprofagija* je simboličko "vraćanje u ego izgubljenog objekta". U tradicionalnoj narodnoj leksici (starijoj od Freuda i psihoanalize) taj se fenomen gubljenja i vraćanja izgubljenog objekta izražava metaforom "pljuno pa polizo", odnosno, i sasvim adekvatno faktografiji medicinskog uvida i psihoanalitičkog grecizma, izrekom: "poj'o govno". Upravo na tom psihoanalitičkom principu funkcionira verbalna višemjesečna politikantska *koprofagija* o vraćanju (na državu prenesenih) entitetskih nadležnosti. Dakle, psihoanalitički govoreći, neurotičan pokušaj vraćanja entitetskih nadležnosti prenesenih na državu jeste, zapravo, *koprofagično* "vraćanje u ego izgubljenog objekta".

mogu nanijeti ogromnu štetu državi i njenim građanima. Otuda potreba za psihološko-psihijatrijski znatno kompleksnijim pregledom, koji bi, za one koji se žele baviti politikom (baš kao i za sve druge poslove), trebalo da podrazumijeva dobijanje uvjerenja da si normalan i da možeš da radiš taj ozbiljni posao na ozbiljan način (Cf: dr. Ž. Trebješanin, *Naš politički ekstremizam uništava svaki dogovor*).[16]

Bez te vrste psiho-preventivne zaštite možemo se, iskustveno poučeni, nadati samo daljnjim patološkim devijacijama ambicioznih, koji svoje unutarnje probleme i paranoične fantazme projiciraju na ravan javnog prostora. Opasnost je utoliko realnija što je, kako kaže *Carolyn Weaver*, na političkoj sceni ponekad teško odrediti granicu između paranoje, vrste mentalnog oboljenja, i ozbiljnih političkih motiva. Američki psihijatar *Jerrold Post* teškoću tog razgraničenja vidi upravo u tome što je paranoja jedna od "stopostotno političkih bolesti".[17] Kao i svaka druga mentalna bolest, paranoja se projicira u vrlo širokom manifestnom opsegu, od najblažeg oblika svaljivanja krivnje na druge pa do fantazma osobne ili kolektivne progonjenosti (odnosno "nacionalne ugroženosti", naprimjer).

Svoju političku uspješnost paranoici duguju logičkoj uvjerljivosti svojih istupa. Paranoične osobe su vrlo logične, kaže *Post*. No, za razliku od znanstvenika koji traga za *istinom*, paranoik traga za *neprijateljima*; on traga za dokazima koji će potvrditi njegove paranoične postavke, istovremeno potpuno ignorirajući suprotnu argumentaciju.[18] Upravo u masovnoj političkoj paranoji *Post* nalazi objašnjenje nacističkog genocida te masovnih čistki u bivšem SSSR-u i Kambodži. Blažu varijantu tog poremećaja *Post* prepoznaje kod *Richarda Nixona*, koji je stalno bio opsjednut idejom neprijateljâ, ignorirajući vlastitu ulogu u njihovom stvaranju. U analogiji, stalan strah od takozvane unitarne Bosne i Hercegovine intenzivno politikantski

---

[16] http://www.nedeljnitelegraf.co.yu/arhiva/616/text2.html

Da stvari oko toga ne idu baš tako glatko, pokazuje nam dr. prof. *Žarko Trebješanin* navodeći primjer bivšeg srbijanskog premijera *Zorana Đinđića*, koji je, "u pokušaju da sprovede slični ideju poveo svoju kompletnu vladu na VMA. Ali, šta je poslije toga bilo? Ništa! Javnosti nikad nije prezentovano šta je urađeno na VMA, niti da li je neko eventualno trebalo da snosi posljedice toga" (ibid.).

[17] http://www.sarajevo-x.com/forum/viewtopic.php?f=1&t=11526&st=0&sk=t&sd=a&start=0

[18] Ibid.

podgrijavaju upravo one političke etno-elite koji već vladaju potpuno unitaristički uređenim dijelom Ove Zemlje.

Naravno, ali da se ne vraćamo nazad, i ovdje važi logika reaktivne formacije, koja se u svojoj uzorno čistoj formi, zavisno od konteksta dnevnopolitičkih nijansi, može prepoznati u političkim modelima svih etno-pregrijanih nosilaca bosanskohercegovačke vlasti. Osjećaj vlastite vrijednosti, neophodan za razvoj zdrave ličnosti, zamjenjuje se mržnjom prema samome sebi, koju se, vremenom, nauči projicirati[19] na Drugog i druge. Takve osobe su veoma povodljive na zov vlastite, ali i nečije tuđe paranoičnosti, piše *Jerrold Post*, autor knjige *Politička paranoja: psihopolitika mržnje*.[20]

[19] *Projekcija* (lat. *projectio* – bacanje (u)naprijed), arhaični mehanizam odbrane kojim se ego osobe brani od vlastitih potisnutih težnji i osjećanja tako što ih nesvjesno pripisuje drugima. Projekcija pomaže da se osoba brani od unutrašnje opasnosti kao da su vanjske, odnosno da, na zaobilazan način, prihvati vlastite nesvjesne (potisnute) želje. Projekcija igra važnu ulogu u neurozama i psihozama, a posebno je naglašena u paranoji, kaže stručna literatura.

[20] http://www.sarajevo-x.com/forum/viewtopic.php?f=1&t=11526&st=0&sk=t&sd=a&start=0

Politička filozofija političkih elita u Bosni i Hercegovini: eksperiment iz prirodnog stanja[1]

SVJETLANA NEDIMOVIĆ*

Da bi se uopšte pristupilo deskripciji i, eventualno, analizi "političke filozofije političkih elita", nužno je ili definisati političku filozofiju na određeni način, ili bar odstupiti od nekih poimanja ove forme razumijevanja svijeta. Naime, ukoliko ponudimo ideju političke filozofije kao neumornog propitivanja političkog svijeta ili, jednostavnije, samo svijeta, te insistiramo na strogoj distinkciji između političke teorije kao deskriptivnog i preskriptivnog pristupa proučavanju politike i političke filozofije kao prvenstveno kritičkog i konceptualnog napora (Honig, 1993; Connolly, 1989), praktički je nemoguće govoriti o političkoj filozofiji političkih elita s obzirom na to da se odnos dotičnih spram svijeta gotovo isključivo izražava izjavnim rečenicama, imperativima i eksklamacijama, a gotovo nikad u upitnoj formi.

No odlučimo li se za drugačije viđenje političke filozofije, ono koje razotkriva njene ideološke korijene i ideologizirane namjere, možemo ustvrditi da:

> ...sama politička filozofija je društvena realnost: to je ideologija u okviru koje se određene institucije i prakse opravdavaju, a druge napadaju; ona nudi fraze koje se koriste za artikulisanje zahtjeva, izricanje kritika, podsticanje, formulisanje proglasa i, ponekad, određivanje politika (Wright Mills, 1962: 14).

---

[1] Ovaj rad zapravo predstavlja idejni okvir za opsežnije istraživanje o momentima prirodnog stanja koji se otvaraju u političkim zajednicama i njihovom značaju za politiku zajednice van okvira političkih teorija društvenog ugovora.

* Dr. sc. Svjetlana Nedimović je docentica na Sarajevo School of Science and Technology.

U tom smislu se filozofija zapravo približava ideologiji. Michael Freeden zato i ne smatra filozofiju i ideologiju uzajamno isključujućim. Viđenje da ideologija barata iracionalnim, često protivrječnim tvrdnjama, dok je filozofija racionalan, logički i faktički koherentan i konzistentan poduhvat, u tom je smislu pojednostavljivanje kompleksnog spektra političke misli čije se različite dimenzije dodiruju, prožimaju i, u krajnjoj liniji, nadopunjuju. U svom razmatranju napetog i ambivalentnog odnosa filozofije i ideologije, Freeden ne zanemaruje činjenicu da ideologije donekle nonšalantno miješaju racionalne i emotivne elemente, to jest da se ne podvrgavaju istoj rigoroznoj disciplini misli koja samu sebe uvijek iznova preispituje a koju filozofi smatraju ključnom odlikom svoje sfere. Međutim, kako Freeden ističe, filozofske diskusije također počivaju na uvjerenjima koja su locirana van domašaja racionalnog preispitivanja: "Politički filozofi mogu odbijati da koriste neracionalne argumente svjesno i otvoreno, ali oni rijetko uspijevaju izbjeći da u zagovaranje i promociju svojih moralnih stavova unesu određenu dozu emocionalnog" (Freeden, 1998: 31).

Prihvati li se ovakvo shvatanje političke filozofije, odrekne li joj se, dakle, apsolutna čistota univerzalnog Razuma, "politička filozofija političkih elita" prestaje biti besmislena ili, u najboljem slučaju, protivrječnošću rastrgana sintagma i postaje legitiman predmet razmatranja.[2]

KADRIRANJE MODERNE POLITIČKE FILOZOFIJE

Na početku treba istaći kako su sva shematiziranja političke filozofije krajnje nezahvalna rabota imajući u vidu značaj suptilnih razlika u ovoj oblasti, ali kao što opšti plan ima svoju veoma bitnu ulogu u filmu, jer uspostavlja okvir zbivanja i daje pregled cjeline kako bi bila jasna pozicija i značaj pojedinosti, tako i sheme političke filozofije omogućuju sagledavanje problemskog horizonta unutar kojeg pojedinačni autori smještaju svoj rad.

Načini kadriranja ili mapiranja moderne političke filozofije, načini tumačenja njenog problemskog spektra i pozicioniranja težišta su veoma

[2] Ipak ne treba gubiti iz vida da, kako ističe Castoriadis, filozofija i politika pripadaju različitim sferama – sferi razumijevanja svijeta i sferi djelovanja u svijetu, tj. *praxisu*. U tom smislu politika nikad ne može ostvariti filozofiju, a filozofija ne može služiti kao pouzdan vodič politici (Castoriadis, 1987: 74-76).

različiti, donekle i zbog heterogenosti samog modernog doba, koje je, kao što kaže Connolly, "epoha u kojoj je set međusobno suprotstavljenih poimanja sebe, odgovornosti, znanja, racionalnosti, prirode, slobode i legitimiteta uspio da se u dovoljnoj mjeri etablira, potisnuvši ostala moguća poimanja" (Connolly, 1989: 4), ali je sam taj set vrlo raznorodan i, kako i Connolly uviđa, inherentno kontradiktoran.

Tako je i moguće da Rawls političku filozofiju vidi prvenstveno kao napor da se ustanove principi i kriteriji pravednosti, čime se postavljaju temelji za izgradnju pravednog političkog poretka ili bar poretka koji pravednost pretpostavlja kao svoj osnovni i neprikosnoveni princip (Rawls, 1971).

S druge strane, neko kao A. Hirschmann u modernoj političkoj filozofiji prepoznaje intelektualni projekat koji proizlazi iz društvene potrebe da se za ljudske strasti nađe efektniji kontrolni mehanizam nego je to bilo klasično rješenje podvrgavanja naših poriva vrlini (Hirschmann, 1999).

Hannah Arendt pak političku filozofiju opisuje kao narativ dodirivanja, sudaranja, preplitanja akcije, kao manifestacije slobode, i poretka, kao manifestacije nužnosti, kategorija koje za nju predstavljaju osnovne kategorije za razumijevanje političkog.

Pierre Manent modernu političku filozofiju tumači u kontekstu radikalno nerješivog problema moderne Evrope, političko-teološkog problema ili odsustva transcendentalnog autoriteta iz političke sfere. Tako je njegova *Intelektulna istorija liberalizma* narativ o naporima liberalnih autora da se konstituiše politički entitet u odsustvu transcendentalnog autoriteta kao izvora legitimiteta ovozemaljskog, političkog nosioca vlasti, a da u tom procesu osamostaljenja zajednice ona sasvim ne izgubi smisao (Manon, 2001).

Savremena američka teoretičarka Bonnie Honig cjelokupnu tradiciju političko-filozofske misli svodi na sukob vrline i virtuoznosti, odnosno filozofske struje koja u politici vidi sredstvo za uspostavljanje etički idealnog poretka, i one druge, za koju je politika prije svega uvijek nedovršeni *performance* ljudske slobode bez kulminacije u idealnom uređenju i sa neizbježnim otvorenim ili pritajenim sukobima (Honig, 1993: 2-3).

Ne bih pretendovala na pisanje istorije moderne političke filozofije, ali želim ovoj listi dodati vlastiti ugao posmatranja moderne političke filozofije ili, radije, objasniti kojoj školi kadriranja pripadam. Za razliku od klasične filozofije, koja podrazumijeva identitet privatnog interesa i opšteg, moderna politička misao se bori sa jazom između privatnog i javnog ili

opšteg, individualnog i kolektivnog.[3] Individua je nova "vrsta", specifična za politiku modernog doba, a politička filozofija modernog doba počiva na mogućnosti mišljenja pojedinca po sebi i za sebe, van i prije okvira bilo kakve zajednice. Upravo zato je njena glavna preokupacija smještanje pojedinca u zajednicu a da pri tome pojedinac ne izgubi svoju pojedinačnost.

Posmatramo li modernu političku filozofiju kroz prizmu tog problema, ukazuje se sljedeća mapa filozofskih struja. Zanemarimo li bitne suptilnosti, možemo reći da je za liberalizam opšte u funkciji privatnog/pojedinačnog. Građanski republikanizam, donedavno prilično umrtvljeni a sada reanimirani izazivač liberalizma, javno pretpostavlja privatnom i privatno ili pojedinačno vidi kao potpuno ostvareno tek kroz aktivno učešće u javnom. Feminizam nastoji javno otvoriti za privatno. Komunitarizam, čudni sagovornik liberalizma, u zajednici vidi moralni princip i zapravo jedini od škola moderne političke filozofije nadilazi dihotomiju javno-privatno nudeći posredničku kategoriju u kojoj se ove dvije spajaju – kategoriju zajednice.

POZICIONIRANJE

Gdje na toj mapi ucrtati filozofiju naših političkih elita? S obzirom na njihov etnonacionalni i vjerski profil,[4] čini se logičnim pretpostaviti da je idejna potka djelovanja naših političkih elita bliska komunitarizmu, odnosno onom kraju komunitarističkog spektra koji je najudaljeniji od liberalizma. Naime, zajednica je definisana ne kao politička, već kao prevashodno kulturna i vjerska, a politička isključivo zato što je prvenstveno kulturna i vjerska, to jest njena političnost je derivat a ne temelj zajedništva. U tom smislu, reklo bi se da je filozofija naših političkih elita neka vrsta nacionalizma, ali ne liberalnog, jer je u osnovi primordijalno shvatanje nacije

[3] Lično sam sklonija terminima *privatno* i *javno*, nego *individualno* i *kolektivno* s obzirom na to da ovi drugi sugerišu određenu homogenost subjekata, dok privatno i javno upućuju više na sfere u kojima se različiti subjekti kreću, a ne na same subjekte.

[4] Rizikujući pojednostavljivanje, u filozofiji uvijek problematično, političke elite u BiH mogle bi se definisati ne kao vlastodršci isključivo, već potpunije, kao konglomerat vođstava tzv. nacionalnih političkih stranaka i vjerskih velikodostojnika.

i supstitucija božanskog autoriteta nacijom.[5] U takvom nacionalističkom diskursu, nacija je pretpostavljena kao izvor legitimiteta asocijacije ljudskih jedinki, i to autoritet imun na preispitivanje svojih članova, upravo, nekakav politički monolit. Moglo bi se reći da to znači ponovno uvođenje neke vrste transcendentalnog izvorišta legitimiteta asocijacije ljudskih jedinki koji ne podliježe istorijskim promjenama i uslovljenostima.

Međutim, u pitanju je u neku ruku defektan nacionalizam – odnosno, u pitanju je nacionalizam kojem je amputirana političnost.

Za nacionalizam se može reći kako posjeduje pasivnu i aktivnu dimenziju. Pasivna dimenzija se ogleda u samom postojanju i afirmaciji postojanja zajednice utemeljene na zajedničkoj kulturi i moralnim vrijednostima. Aktivna dimenzija je zapravo politički princip samoopredjeljenja i projekat nacionalne autonomije: nacionalizam teži suverenoj državi za vlastitu naciju.

Šta je značenje i značaj nacionalne države? Zajednica postaje vlastiti suvereni zakonodavac. Šta su njeni zakoni? Ništa drugo do njen duh, njeni ciljevi i njene vrijednosti prevedeni iz apstrakcije u konkreciju. U tom se smislu zajednica aktivno održava.[6]

Godine 1990. političke elite u Bosni i Hercegovini su očevidno nacionalističke, one svoje zajednice vide kao okupljene u istovjetnoj istorijskoj situaciji i istovjetnom kulturnom okviru, a istovremeno imaju i političku viziju, to jest politički projekat za te zajednice – otcjepljenja, pripajanja itd. Naime, jedan od temeljnih principa nacionalizma i ujedno *spiritus movens* nacionalističke politike jeste uspostavljanje nacionalne države. U tom smislu bi se u tom momentu itekako moglo govoriti o nacionalizmu bosanskohercegovačkih političkih elita.

U datim političkim okolnostima, nastalim 1995. godine, međutim, nacionalizam političkih elita u Bosni i Hercegovini ostaje bez političkog projekta. Drugim riječima, aktivni princip nacionalizma, prvobitni politički projekat za nacionalnu zajednicu, naših nacionalnih političkih elita nemoguć je u kontekstu države Bosne i Hercegovine.

---

[5] Tačnije, govoreći u okvirima Kohnove distinkcije, radi se o organskom tipu nacionalizma – na ideji kojeg Smith temelji svoje shvatanje primordijalnih teorija nacionalizma (Smith, 1998:146) – nacionalizmu koji podrazumijeva zajednicu kao datost, za razliku od voluntarističkog, gdje je zajednica asocijacija u kojoj je članstvo pitanje slobodnog izbora a ne kulturne i genetske određenosti (Kohn, 1967).

[6] Ova formula, kao i ideja o ostvarenju nacionalizma u nacionalnoj državi zasniva se na Gellnerovoj poznatoj definiciji nacionalizma kao "političkog principa koji zagovara kongruenciju političke i nacionalne jedinice" (1983: 1).

Ova konstatacija se naravno mora činiti paradoksalnom s obzirom na to da ustrojstvo države Bosne i Hercegovine istovremeno legitimiše etnonacionalni princip organizacije i na toj organizaciji počiva. Drugim riječima, pravno-politički okvir je etnonacionalan, što bi trebalo sugerisati postojanje etnonacionalnih političkih projekata. No političnost je ovdje zapravo samo privid, što se da jednostavno demonstrirati na primjeru mehanizma koji je izmišljen kako bi se garantovala ravnopravnost konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini, a koji se nerijetko vidi kao konačna pobjeda etnonacionalnih kolektivnih prava nad pravima građanina kao pojedinca (Mujkić, 2005: 8-9). Radi se o mehanizmu zaštite vitalnog nacionalnog interesa, koji je ništa drugo do mehanizam zatomljivanja politike izmještanjem političkih sukoba u juridičku sferu.

VITALNI NACIONALNI INTERES – PARALIZA POLITIKE

Prije svega, treba reći kako se o zaštiti *vitalnog* nacionalnog interesa u ovom okviru, to jest okviru države Bosne i Hercegovine, mora govoriti u donekle redukovanom smislu, jer bi vitalni interes nacije shvaćene i eksploatisane kako to čine naše etnopolitičke elite, dakle nacije uvijek u odsudnom momentu egzistencijalne prijetnje (Mujkić, 2005: XVII) koju emanira samo postojanje drugih nacija i njihovo prisustvo u istom političkom okviru, ili, uslovno rečeno, političkom prostoru BiH, morao biti – potpuni suverenitet, odnosno potpuna zasebnost i posebnost. Jedini istinski vitalni interes ovih nacija trebao bi, dakle, biti najviši mogući stepen suvereniteta, ali, kako je jasno i etnonacionalnim elitama u trenutku ostvarenja tog interesa, te elite bi se našle pred ozbiljnim problemom s vlastitom političkom prepoznatljivošću i legitimitetom. Stoga je ono što se naziva vitalni nacionalni interes zapravo ono sve što je u interesu očuvanja nacije, osim ostvarenja zasebne države.

Mehanizam zaštite vitalnog nacionalnog interesa pretpostavlja "da se nijedna odluka o pitanjima od vitalnog nacionalnog interesa ne može donijeti bez saglasnosti, odnosno protivno volji predstavnika konstitutivnih naroda. Radi se, prvenstveno o pitanjima donošenja i promjene ustava, ali i drugim pitanjima koja imaju velik nacionalni značaj" (Trnka, 2000: 57). Klica političnosti ovog mehanizma leži u otvorenosti sadržaja vitalnog nacionalnog interesa, ali upravo je tu i korijen apolitičnosti sadašnjeg uređenja Bosne i Hercegovine. Na bilo kojoj tački bilo kojeg političkog procesa u institucijama Bosne i Hercegovine, u pogledu bilo kojeg pitanja ili

problema, pred politikom se može izdići zid vitalnog nacionalnog interesa kao apsolutne nedodirljivosti, tabua, svetog mjesta[7], čime je politika paralisana, lišena smisla i svrhe.[8]

Zaštita nacionalnog interesa tako je nešto kao pakt o nenapadanju, nalik društvenom ugovoru po modelu koji predlaže Hobbes: niko se ne odriče vlastitog prava na samoodržanje, ali se odriče prava na uplitanje u samoodržanje drugih i njegovo onemogućavanje. No, za razliku od Hobbesove teorije, ovdje je mjesto onoga koji raspolaže pravom da odlučuje u ime svih – upražnjeno: da bi zaštitila vlastiti nacionalni interes, svaka je grupa talac onih drugih.

Depolitizaciju koju uzrokuje etnopolitika i, u konačnici, "političku eutanaziju" građanstva, kao i druge fenomene koje je porodio bosanskohercegovački "etnopolis", detaljno je analizirao Asim Mujkić (2007), s tim da njegova analiza sugeriše da je etnopolitika još uvijek politika, te da je zajednica koju ona održava – politička, a političnost je odstranjena građanima. U smislu svakodnevnog djelovanja etnonacionalnih političkih elita u Bosni i Hercegovini može se zaista govoriti o politici, naročito ako se politika shvati kao administracija života među jedinkama naseljenim na određenoj teritoriji i primjena određenih obrazaca ponašanja u institucionalnoj sferi (npr. pregovaranje, odlučivanje itd.)[9]. Međutim, drugačije shvatanje politike zahtijevalo bi problematizovanje i te političnosti: u tom drugačijem okviru, politika se shvata u smislu transformacije datosti usmjerena projektom kao "namjerom transformisanja zbiljskog, koja se rukovodi predstavom značenja ove transformacije, uzima u obzir stvarno stanje i inspiriše aktivnost" (Castoriadis, 1987: 77).

Etnonacionalne elite, međutim, ne mogu transformisati zbilju jer su zarobljene spomenutim "paktom" o zaštiti. Sve što im preostaje je pasivna dimenzija nacionalizma, konzerviranje zajednice. No upravo se u tome ogleda vrhunac nepolitičnosti etnonacionalnih elita u Bosni i Hercegovini:

---

[7] Iako je bilo pokušaja da se kategorija vitalnog nacionalnog pobliže definiše (Prijedlog amandmana na Ustav BiH iz 2006. godine), pobrojana pitanja su i dalje bila koncipirana vrlo široko i neodređeno (npr. identitet konstitutivnog naroda i pravo na učestvovanje u procesima odlučivanja u organima vlasti), čime je ostavljena mogućnost gotovo neograničenog širenja "zaštićenog područja".

[8] Jedini korektiv ove depolitizacije političkog prostora je Ustavni sud BiH koji može dati tumačenje vitalnosti značaja određenog pitanja za datu nacionalnu skupinu, ali upravo to je dislociranje političkih pitanja u juridičku sferu.

[9] Namjerno se ovi, inače politički procesi, ovdje nazivaju "obrascima ponašanja" jer, kako će pokazati daljnja analiza, u pitanju je privid procesa koji nalikuje ritualnom oponašanju npr. lova, a ne samom tom činu.

zajednica koje bi se konzervirale zapravo ni nema, odnosno nema ih politički. Naime, izreći nepostojanje zajednica nije isto što i tvrditi da ljudi nemaju osjećaj pripadnosti zajednici na temelju jezika, religije, kulture, kolektivne memorije, pri čemu je pripadnost konstitutivna u smislu identiteta (Sandel, 1982: 150). Međutim, ovo su samo potencijalno elementi političke zajednice, ali nisu ni nužni ni dovoljni uslovi njenog postojanja. Zajednica u političkom smislu, Renanovom, okupljena je na temelju zajedničke prošlosti i političke vizije.

Za razliku od političkih zajednica koje ne insistiraju na supstantivnosti, već se uspostavljaju kroz činjenje,[10] nacionalne zajednice, pojednostavljeno rečeno, nisu zaokupljene samo principom prava (*right*), već prevashodno principom zajedničkog dobra (*good*). No, ujedinjenje bosanskohercegovačkih etnonacionalnih zajednice dešava se u stanju ugroženosti, u momentima ugroženosti. Van tih momenata, u smislu aktivnosti zajednice kao kretanja ka zajedničkom cilju, zajedništvo se ne dešava: šta je zajednički politički projekat svake od ovih etnonacionalnih zajednica? Postdejtonska istorija političkih odluka je istorija *ad hoc* odluka i reagovanja, bez vizije i projekta; u toj istoriji se ne mogu prepoznati granice mogućeg – sve je moguće. Političko stanje je stanje ograničenja mogućeg, čak i ako to uvijek otvara i mogućnost prodiranja nemogućeg i pomjeranje ograničenja. Sve je moguće, međutim, van političkog stanja – u prirodnom stanju, gdje je jedini zakon, jedina nedodirljivost – samoodržanje subjekta pojedinca.

Ovo prirodno stanje, stanje bez zajednice, oscilira između onog hobsovskog i onog rusoovskog. Momenti okupljanja, uslovno rečeno, zajednice ili, primjerenije, kolektiva su momenti hobsovskog prirodnog stanja: platforma okupljanja nije očuvanje i praktikovanje vrijednosti nacionalne zajednice, već samoočuvanje pred egzistencijalnom prijetnjom. Stanje pojavljivanja zajednice je stanje ekstremne ugroženosti.

Ugroženost, kao predstava nacionalnog kolektiva o vlastitom položaju, blisko korespondira s antagonizmom koji u sferi društva treba shvatiti kao neizbježnu činjenicu, kako to, u duhu Carla Schmitta, i sugeriše Chantal Mouffe (2005), ali koji u političkom smislu znači zapravo destrukciju političkog, jer podrazumijeva totalizaciju isključivosti, što dokida politiku kao

[10] O (arendtovskom) pojmu zajednice kroz činjenje vidjeti Kharkhodin (2001). Također, u teoriji agonističke demokratije, Mouffe (1992: 233): "Ova moderna forma političke zajednice opstaje ne na temelju supstantivne ideje zajedničkog dobra već zajedničke spone, javnog angažmana. Stoga je to zajednica bez definitivnog oblika ili definitivnog identiteta, u stalnom činjenju."

umijeće balansiranja između uključenja i isključenja, otvaranja i zatvaranja, a što je tek jedno od viđenja pojma pravde.

Kao i kod Hobbesa, rezultat je monstruozna kreatura kojoj je dozvoljeno sve pod izgovorom zaštite, međutim, za razliku od Hobbesovog poimanja situacije – osnivanje politeje jeste konačan čin iz kojeg nema izlaza – ovdje je momenat okupljanja samo momenat, tako da je i ta svemoćna kreatura samo trenutna, a mjesto moći ponovo se upražnjava. U prirodnom stanju problem jaza između privatnog i opšteg ne postoji, same te kategorije kao političke kategorije su dokinute, jer zapravo ne postoji zajednica koja bi živjela kroz sukob i/ili mirenje tih dviju kategorija. Ne postoji koherentan sistem vrijednosti koji bi se nametao kao opšti za članove kolektiva i bio predmet očuvanja kroz legislativu. Prestanak prijetnje je konac kolektiva, a članovi se vraćaju u prirodno stanje koje sad odgovara Rousseauovom – zaokupljenost sobom i indiferentnost spram drugih članova istog kolektiva, koja elitama ostavlja neograničen prostor za djelovanje u ličnom interesu.[11]

---

[11] U kontekstu ovakvog prirodnog stanja postaje razumljiv paradoks politike u BiH koja je poslije rata, baš kao što je to bila i politika u ratu, teritorijalizovana, ali delokalizovana. Politika u BiH nema svoj *polis*, u smislu lokaliteta koji opslužuje i čiji je svakodnevni život njen sadržaj.

Distinkcija između teritorija i *locusa*, te odsustva ovog drugog, tako je ključna i za razumijevanje i opsesije ustavnim promjenama u BiH, koja bi inače sugerisala nacionalistički profil političkih elita. Taj proces nije proces političke deliberacije o arhitekturi i principima države, nacionalne ili građanske – kao što to nije bio ni proces pregovora u Daytonu, gdje o Ustavu jedva da se i pričalo, i kao što to nije ni Veliki Mit rasprave o konsocijaciji, o kojoj se u političkim krugovima nikad ozbiljno nije ni pričalo, nego je prepušteno intelektualnim elitama da se oko te koščice glože – već proces pregovora o teritoriji, no ta teritorija nije *locus* zajednice niti njene politike. Teritorija je prostor na kojem se proteže moć vladara, dok je *locus* obitavalište. Teritorija je brisani prostor, u nekultivisanom, prirodnom odnosno pretpolitičkom stanju. Teritorija ne podrazumijeva ništa više od golog posjedovanja. Pojam teritorije, a korijen riječi u latinskom upućuje na zemljište oko grada, sugeriše vanpolitičko, divlje, eventualno posjedovano ali ne i korišteno. Kao takav je u suprotnosti s pojmom *locusa* koji je ljudsko obitavalište, naseljen, humanizovan prostor, tj. mjesto koje ima sadržaj i značaj kroz život onih koji ga nastanjuju, a ne samo okvir odnosno granice. To je upravo slučaj s teritorijom, koja postoji isključivo kroz veličinu, odnosno poziciju svojih graničnih linija, i kojoj je značaj upravo u što većoj praznini, što većem prostoru između granica, a ne u onome što taj prostor popunjava. No to je upravo i cilj ove politike bez politike ili nepolitične politike – zaposjedanje i posjedovanje, gdje je ustav tek katastarska knjiga.

ODSUSTVO POLITIČKE FILOZOFIJE

Ako bosanskohercegovačke elite žive prirodno stanje, pitanje je – kakva može biti njihova politička filozofija?

Filozofija prirodnog stanja ne može biti politička: možemo govoriti o nekakvoj filozofskoj antropologiji, u neku ruku i ontologiji, drugim riječima, o filozofskom promišljanju ljudske prirode i suštine van istorijskih okvira, ali ne o političkoj filozofiji. Ne samo zato što u prirodnom stanju ne postoji zajednica čijim uređenjem i životom bi se ta politička filozofija bavila nego prevashodno zato što prirodno stanje ne poznaje kretanje, koje je u osnovi svake transformacije. Prirodno stanje je priroda bez istorije.

Prirodno stanje je van- ili bezvremeno, nema prošlosti kao referentne tačke, a ni budućnosti u hajdegerovskom smislu ozbiljene temporalnosti ili projekcije ka usudu, a ne hronološkog, automatskog slijeda vremenskih čestica (Heidegger, 1996: 127, 426). Prirodno stanje je istorijski vakuum, pa utoliko i politički – i obrnuto, istorijski zato što je politički. Prirodno stanje je samo u retrospektivi pretpolitičko. U prospektivi, ono je uvijek ono isto zahvaljujući prirodnim zakonima koji su nepromjenjivi, a koji diktiraju "prirodu" prirodnog stanja kao konstantu. Politika, međutim, počinje onog momenta kad se pomisli izlaz iz takvog stanja.

Stoga je zapravo nemoguće govoriti o političkoj filozofiji političkih elita u Bosni i Hercegovini jer su one s one strane politike, političko stanje ovdje još nije nastupilo, a stanje koje prevladava oscilira između dviju vrsta prirodnog stanja, nikad zapravo ne ulazeći u političnost.

PRILOG ZA EPILOG: PRIDRUŽIVANJE EU KAO KORAK U PRETPOLITIČKO STANJE?

Neminovno je pitanje šta za nepolitičnost etnonacionalnih elita znači dodirivanje Bosne i Hercegovine s Evropskom unijom koje se zbiva na sve više institucionalnih i regulativnih tačaka. U raspravama o evropskim integracijama neizbježno mjesto je problematizovanje demokratskog deficita[12] i, s tim donekle u vezi, potraga za neuhvatljivim političkim identitetom Unije. Drugim riječima, političnost Evropske

[12] Vidjeti npr. rad Follesdala i Hixa iz 2005. godine.

unije nije neupitna, a pitanje je i da li je uopšte činjenična. Međutim, upravo otvorenost Evropske unije kao političkog projekta (otvorenost u smislu nedovršenosti, ne u smislu inkluzivnosti preko granica EU) sugeriše postojanje političkog potencijala Unije, dakle vraćamo se na Castoriadisovu definiciju politike koja proizlazi iz *praxisa*, a koji je projekat transformacije datosti.

U bosanskohercegovačkoj javnosti već je opšte mjesto upozorenje da članstvo u Evropskoj uniji neće riješiti naše ključne unutarnje probleme. Međutim, prelazak Bosne i Hercegovine iz prirodnog u političko stanje uopšte ni ne podrazumijeva rješenje tih problema, ali podrazumijeva proces rješavanja i podrazumijeva određeni model tog procesa. Ne treba ni sumnjati da bi proces približavanja Evropskoj uniji i približavanja Evropske unije mogao značiti upravo to – prelazak iz prirodnog u, barem, pretpolitičko stanje.

Citirana literatura

Arendt, Hannah (1977) *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought*. New York and Harmonsworth: Penguin Books.

Castoriadis, Cornelius (1987) *The Imaginary Institution of Society*. Cambridge, Massachusetts: Polity Press.

Connolly, William (1989) *Political Theory and Modernity*. Oxford and New York: Basil Blackwell.

Follesdale, Andreas i Hix, Simon (2005) *Why there is a democratic deficit in the EU*. European Governance Papers (EUROGOV) No. C-05-02.

Freeden, Michael (1998) I*deologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. New York: Oxford University Press.

Gellner, Ernest (1983) *Nations and Nationalism*. Ithaca NY: Cornell University Press.

Heidegger, Martin (1996) *Being and Time*. New York: State University of New York Press.

Hiršman, Albert (1999) *Strasti i interesi*. Beograd: Filip Višnjić.

Honig, Bonnie (1993) *Political Theory and the Displacement of Politics*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Kharkhodin, Oleg (2001) *Nation, Nature and Natality: New Dimensions of Political Action*. European Journal of Social Theory, 4 (4).

Kohn, Hans (2005) *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*. Edison: Transaction Publishers.

Manent, Pierre, *Intelektualna istorija liberalizma*

Mouffe, Chantal (1992) *Dimensions of Radical Democracy*. London: Verso.

Mouffe, Chantal (2005) *The Return of the Political*. London and New York: Verso.
Mujkić, Asim (2007) *Mi, građani Etnopolisa*. Sarajevo: Šahinpašić.
Rawls, John (1971) *A Theory of Justice*. Cambridge and London: Harvard University Press.
Sandel, Michael (1982) *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
Smith, Anthony D. (1998) *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*. London and Newyork: Routledge.
Trnka, Kasim (2000) *Konstitutivnost naroda*. Sarajevo: VKBI.
Wright Mills, C. (1962) *The Marxists*. XXXX: Harmondsworth: Penguin Books.

Polazišta institucionalnog dizajna u Bosni i Hercegovini i političke elite – komparativna analiza Brčko distrikt BiH i ostatak BiH / dodir demijurga

ASIM MUJKIĆ*

U tekstu koji slijedi tvrdit ću da su u Bosni i Hercegovini na djelu dva suprotstavljena politička aranžmana – *etnopolitički*, koji počiva na institucionalizaciji etničkih razlika, u ideološkom smislu on počiva na primordijalističkim koncepcijama "konstitutivnih naroda" koji tvore Bosnu i Hercegovinu, te *liberalno-demokratski*, koji počiva na institucionalizaciji apstraktne jednakosti stanovnika – građana dijela Bosne i Hercegovine koji se službeno zove Brčko Distrikt BiH, kao i na praksi detronizacije etničkih razlika, bez njihovog negiranja, što je primjereno multietničkom kontekstu ove administrativno-teritorijalne jedinice lokalne samouprave. U vrijednosnom odnosno etičkom smislu, koji je u središtu naših današnjih rasprava o vrijednosnim orijentacijama bosanskohercegovačkih političkih elita, prvi model karakterizira političko limitiranje prava, a onaj drugi pravno limitiranje politike. Razmotreni iz aspekta pravičnosti, ako zajedno s Rawlsom smatramo da je "pravda prva vrlina društvenih institucija, isto onako kako je istina prva vrlina misaonog sistema" (Rawls, 1995: 3), prvi model temelji se na koncepciji koju U. Vlaisavljević naziva *pravičnost prema narodima*, dok se drugi model temelji na koncepciji *pravičnosti prema svim građanima* date društveno-političke zajednice. U niz prethodnih radova

* Dr. sc. Asim Mujkić je vanredni profesor na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.

tvrdio sam i vjerujem uspješno pokazao da koncepcija pravičnosti prema narodima ne samo da ne podrazumijeva pravičnost prema građanima nego često počiva i na njenoj sistematskoj negaciji. Kada striktno govorimo o pravičnosti, mislim da sam u pređašnjim raspravama uspio pokazati da se u dnevnopolitičkoj praksi pravičnost prema narodima pokazuje kao pravičnost prema njihovim političkim elitama, koje su u političkoj borbi izvojevale pravo da artikuliraju interese kolektiva. Ostalo je pak otvoreno sljedeće pitanje, naime da li aranžman koji se temelji na pravičnosti prema građanima podrazumijeva ujedno i pravičnost prema narodima, ili predstavlja njenu negaciju, kakva se često pretpostavlja u dobronamjernim kritikama mogućnosti liberalno-demokratske rekonstrukcije Bosne i Hercegovine. U tom smislu smatram eksperiment Brčko Distrikta BiH posebno uputnim za pokušaj odgovora na ovo pitanje s obzirom na to da je to jedini dio Bosne i Hercegovine u kojem dominiraju elementi liberalne demokratije.

U svojoj Prvoj odluci iz 1997. godine predsjedavajući Arbitražnog tribunala za Brčko Roberts Owen, iskusni američki pravnik, najavio je temeljni princip iz kojeg će se derivirati pravac argumentacije koja će dovesti do formulacije Konačne odluke, godinu dana kasnije. U paragrafu 93 *Odluke* on određuje:

> Radije nego da preda trofej jednoj ili drugoj strani, važniji princip koji se nametnuo Tribunalu bio je iznalaženje takvog političkog rješenja koje će biti *najpravičnije prema svim stanovnicima* brčanske općine (italik: A.M.).

Predsjedavajući arbitar Owen je time istakao svoju opredijeljenost da donese odluku u skladu s odredbama Aneksa II Dejtonskog sporazuma, osobito za našu današnju raspravu važne alineje 3 koja glasi:

> Ukoliko se strane drugačije ne dogovore, procedura (arbitražnog procesa) odvijat će se u skladu s UNCITRAL-ovim odredbama. Arbitri će primjenjivati relevantne principe prava i pravičnosti.[1]

Paragraf 93 Prve odluke Arbitražnog tribunala izražava onda jasnu intenciju da donese rješenje koje će biti pravično za sve stanovnike spornog

[1] U paragrafu 93 *Odluke* u engleskom izvorniku koristi se riječ *equitable*, dok u 3. alineji Aneksa II *Dejtonskog sporazuma* stoji riječ *equity*. U *Englesko-hrvatskosrpskom rječniku*, R. Filipović ur. (Zagreb: Zora, 1963), pod "equitable" ponuđena su sljedeća značenja: "pravedan, pravičan, nepristran"; dok se pod "equity" nude sljedeća značenja: "pravednost, pravičnost, nepristranost; *jur.* pravda, zakonodavstvo, običajno pravo, pravedan zahtjev; vrijednost nekog posjeda bez obzira na terete i obveze" (str. 326).

područja, vodeći se relevantnim pravnim principima. Sama odluka koju je predsjedavajući arbitar donio nakon godinu dana tako je utemeljena na relevantnim principima prava. Imajući u vidu da predsjedavajući arbitar dolazi iz jednog liberalno-demokratskog konteksta, to su mu se relevantnim učinila svakako prava koja karakteriziraju liberalno-demokratski poredak, odnosno poredak, kako ga karakterizira Franz Neumann, u kojem "pravo ograničuje politiku" (Neumann, 1974: 113). Također, principi pravičnosti, na osnovu kojih je donesena odluka, jasno ukazuju na to da se oni odnose na sve građane spornog područja. Ovi vrijednosni principi, kako će biti jasno u samoj Konačnoj odluci iz 1999. godine, tako će diktirati cijeli, u Bosni i Hercegovini jedinstven institucionalni dizajn budućeg distrikta.

Dakle, ono što je presedan s obzirom na cijeli etnopolitički kontekst države Bosne i Hercegovine jest sljedeće, naime da je Konačnom odlukom Arbitražnog tribunala izvršena:

1. *reafirmacija principa pravičnosti za sve građane*, bez eksplicitnog nabrajanja narodnih grupa, kako je učinjeno u samom Ustavu BiH, iz čega je naravno uslijedio i specifičan, dejtonski institucionalni dizajn bosanskohercegovačkog konsocijacijskog aranžmana, i
2. *reafirmacija liberalno-demokratskih principa prava*, koja se temelji na općenitosti prema kojoj "pravo mora biti pravilo koje ne spominje posebne slučajeve ili individue, nego je prihvaćeno unaprijed da bi se odnosilo na sve slučajeve i osobe u apstraktnom smislu" (Neumann, 1974: 91).

Na taj način je predsjedavajući arbitar, a vrijeme je to i potvrdilo, stvorio pretpostavke za minimum političke i pravne jednakosti građana datog područja jer je odbacio grupno-senzitivni, inače diskriminatorni princip nabrajanja grupa, pristavši da osobe i situacije razmatra grupno-nesenzitivno, dakle apstraktno, imenujući ih tek *stanovnicima* brčanske općine. Tako je Konačnom odlukom eksplicitno naznačeno da će (paragraf 34) Distrikt "postojati kao ustanova pod suverenitetom BiH u onim oblastima koje spadaju u nadležnost zajedničkih ustanova BiH, dok će u pogledu ostalih pitanja Vlada Distrikta funkcionirati po principu samouprave".

U svojih gotovo deset godina postojanja, uz sve političke i ekonomske poteškoće, čiji je izvor uglavnom izvan Distrikta samog i dolazi kao refleks širih, konstantnih etnopolitičkih mobilizacija, osobito u vrijeme izbora, ova autonomna jedinica lokalne samouprave pokazala se funkcionalnom, kao mala, dakako nimalo ružičasta oaza liberalne demokratije, u moru etnopolitičkih previranja koji kontinuirano potresaju cijelu zemlju.

Liberalno-demokratski koncept, na primjeru Brčko Distrikta, a ponajprije zahvaljujući senzibilnosti predsjedavajućeg arbitra u vidu fleksibilnog pravnog okvira, za tih deset godina doživio je svoju kontekstualizaciju u multietnički konstituiranoj zajednici. Supervizor za Brčko, vlasti i institucije Distrikta uglavnom, s većim ili manjim uspjehom, akomodiraju suprotstavljene grupne interese bez većih potresa i kriznih situacija, što je, sa svoje strane, rezultiralo uspostavom multietničke vlasti, uz zaista minimalne mehanizme proporcionalnog zastupanja[2], multietničkog školstva, sudstva i policije, uz povremene minimalne procedure afirmativne akcije usmjerene na održanje pravičnog etničkog balansa, i to po precizno utvrđenim pitanjima.

U ekonomskom smislu ovaj liberalno-demokratski projekt multietničke zajednice pokazao se još uspješnijim. Duboko svjestan "neprijateljskog" okruženja Distrikta, kojega entitetske etnopolitike još uvijek gledaju kao budući plijen, Owen je instalirao takav fiskalni okvir koji je vrlo brzo omogućio ekonomsku samoodrživost ovog aranžmana lokalne samouprave. Ekonomski prosperitet i samoodrživost Distrikta nisu mogli neopaženo promaći uvijek gladnim budžetima etnopolitički konstituiranih entiteta, čije se "bdijenje nad vitalnim nacionalnim interesima" pokazuje iz godine u godinu sve skupljim poslom. Tako je jedno od rijetkih pitanja oko kojega političke elite – odnosno politički zastupnici etničkih potpornja bosansko-

[2] U *Nalogu supervizora* od 6. maja 2008. godine između ostalog se kaže: "Imajući također u vidu da multietnička struktura Skupštine Brčko Distrikta iziskuje uspostavljanje ravnoteže između interesa konstitutivnih naroda, tako da nijedan narod ne može ostvariti nepravičnu prednost u odnosu na neki drugi, stoga bi bilo potrebno uvesti zaštitni mehanizam kojim se u odgovarajućim okolnostima sprečava preglasavanje bilo kojeg od konstitutivnih naroda u skupštini Brčko Distrikta, a u isto vrijeme, ipak, vodeći računa o tome da se takvim mehanizmom ne ometa rad Skupštine Brčko Distrikta. (...) Izmijenjenim Statutom uspostavlja se mehanizam kojim se sprečava preglasavanje nekog konstitutivnog naroda u Skupštini, uspostavlja se efikasniji sistem glasanja u Skupštini i predviđa zastupljenost nacionalnih manjina tako što se uvode još dva poslanička mjesta u Skupštini. Afirmativni glas najmanje jedne trećine poslanika svakog konstitutivnog naroda koji su prisutni i glasaju biće neophodan za odluke o pojedinim konkretnim pitanjima kako bi se spriječilo preglasavanje konstitutivnog naroda u Skupštini. Ova pitanja su nabrojana u Statutu i uključuju pitanja religije, kulture, obrazovanja, jezika, budžeta, prostornog planiranja, nacionalnih praznika i spomenika" (http://ohr.int/print/?content_id=41661 od 27. novembra 2008.).

hercegovačke konsocijacije – postižu konsenzus upravo fiskalni pritisak na Distrikt. U svakom slučaju, potvrda uspješnog funkcioniranja ovog dijela Bosne i Hercegovine došla je s više instanci, uključujući i onu najvišu u začudnoj hijerarhiji dejtonske arhitektonike, *Vijeća za provedbu mira*, koje je u svom kominikeu od 3. februara 2005. godine konstatiralo sljedeće:

> Mnogi od konkretnih uvjeta Odluke već su ispunjeni. To uključuje povratak izbjeglica, povrat imovine, rekonstrukciju infrastrukture, održavanje izbora i uspostavljanje izvršnih i zakonodavnih organa vlasti, neovisnog sudstva i policije, te multietničkog školstva. Još se uvijek radi na tome da se osigura potpuna revitalizacija privrede u Distriktu, završetak reformi i harmonizacija zakonske regulative, čime se ukida međuentitetska linija razgraničenja unutar Distrikta i osigurava da multietničke i demokratske institucije vlasti u Distriktu funkcioniraju efikasno i stalno, te da entitetske institucije kao i institucije BiH u potpunosti prihvate status Distrikta kao neovisne administrativne jedinice i tako ispune zahtjeve Konačne arbitražne odluke.

Nadalje, upravo svjestan nepomirljivog etnopolitičkog konteksta općenito, a posebno kada je u pitanju sporno područje Brčkoga, zbog kojega su pregovori vođeni u Daytonu bili dovedeni u pitanje, predsjedavajući arbitar je u formuliranju svoje Konačne odluke morao povesti računa o kompetitivnim etničkim zahtjevima, te samoj prirodi arbitražnoga spora u kome su učestvovala dva etnički ustrojena entiteta. Namjesto očekivanog oportunističkog pristupa, koji bi legitimirao teritorije stečene ratnim djelovanjima, kako je to već učinjeno u Mostaru, odnosno pristupa koji se u većoj ili manjoj mjeri zadržao u ostatku Bosne i Hercegovine, Owen se opredijelio za koncepciju *kondominija*[3]. Owen definira kondominij na sljedeći način: U paragrafu 9 Konačne arbitražne odluke za Brčko utvrđeno je da se:

> Na osnovu obaveza koje su preuzeli BiH i oba entiteta u pogledu "neodložnog provođenja" odluke Tribunala, i od dana koji odredi supervizor, smatrat će se da su entiteti delegirali sva svoja ovlaštenja vezana za upravljanje u predratnoj općini Brčko, novoj ustanovi – multietničkoj demokratskoj vladi poznatoj kao "Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine" pod ekskluzivnim suverenitetom Bosne i Hercegovine.

---

[3] Kondominij podrazumijeva "vršenje vlasti nad istim područjem dviju ili više država istodobno na temelju međusobnog sporazuma. U nekim slučajevima kondominij predstavlja samo privremenu mjeru dok se napokon ne riješi sudbina jednog područja; npr. (...) Sudan je bio kondominij Velike Britanije i Egipta od 1898. do nezavisnosti", Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga, Knj. 11 (Zagreb: Pro leksis / Večernji list: 2006), 114.

Tako je Brčko Distrikt BiH određen kao kondominij dvaju entiteta, čime je Owen uspio izbjeći, kao prvo, *win-lose* situaciju u cijelom sporu, preokrećući je u *win-win* ishod, i što je još važnije, uspio je izbjeći ustavnu prepreku stvaranja jednog novog, dakle trećeg entiteta. Međutim, već je jasno iz navedenog paragrafa 9 da se uloga entiteta uglavnom iscrpljuje u delegiranju svojih ovlaštenja na administraciju novouspostavljene jedinice lokalne samouprave, te da ne bi bilo zabune u vezi s ovim činom Owen je u istom paragrafu eksplicitan, naime da će se "pravni efekt sastojati u trajnom prestanku ovlaštenja oba entiteta na teritoriji općine i njenom ponovnom uspostavljanju u obliku jedinstvene administrativne jedinice". Tako, *de iure*, Distrikt Brčko prelazi u posjed oba entiteta, no *de facto*, u skladu s paragrafom 9, entiteti se istovremeno razvlašćuju na spornom području transferom svojih ovlasti na novu administraciju Distrikta, temeljem čega ovaj dio BiH sasvim autonomno upravlja svojom teritorijom, čime se pokazuje sva fiktivnost koncepta kondominija. Paragraf 11 Konačne odluke precizira:

> Po uspostavljanju novog Distrikta, njegova cjelokupna teritorija (to jest predratna općina Brčko) postat će zajednička svojina (tzv. condominium) koja istovremeno pripada i jednom i drugom entitetu: teritorija RS će obuhvaćati cijelu općinu, što važi i za teritoriju Federacije. Pa ipak, *entiteti neće imati nikakvih ovlaštenja unutar granica Distrikta, kojim će upravljati unitarna vlada.* (...) *Neće se dozvoliti nikakva podjela Distrikta na etničkoj osnovi.* (istaknuo A. M.).

Međutim, ovo neuklapanje, ili fiktivno uklapanje liberalno-demokratske jedinice lokalne samouprave u ustavnopravni poredak *etnopolitičke* BiH još je vidljivije u sljedećem, naime da, do svoje, u budućnosti projicirane pune integracije u institucije BiH, Brčko ostaje na svojevrsnoj političkoj i pravnoj čistini.

Političkoj: Distrikt nije ni na koji način (osim u konsultativnoj formi Ureda Distrikta pri Vladi BiH) politički zastupljen ni u institucijama Bosne i Hercegovine ni entiteta.

Pravnoj: u slučaju spora s entitetima ili državom ne postoji apelaciona instanca pred kojom bi se mogao pojaviti kao pravni subjekt. Tako, da paradoks bude veći, krajnji autoritet za ovaj dio Bosne i Hercegovine do daljnjeg ostaje u rukama Arbitražnog tribunala, *de iure*, a *de facto* u rukama vremešnog američkog pravnika koji živi i radi u Washingtonu D.C. To se jasno vidi u Konačnoj odluci, odnosno paragrafima 13 i 67, kojima se regulira da Tribunal zadržava ovlaštenje da u slučaju "značajnog nepridržavanja" od strane jednog entiteta izmijeni Konačnu odluku ako bude potrebno. Također je

utvrđena i mogućnost alternativnog rješenja koje predlaže supervizor za Brčko uz saglasnost visokog predstavnika:

Da bi se supervizoru dala mogućnost za donošenje alternativnog rješenja, Tribunal će sačuvati jurisdikciju nad ovim sporom sve dok supervizor uz odobrenje Visokog predstavnika ne obavijesti Tribunal: (a) da su dva entiteta u potpunosti ispunila svoje obaveze da podrže uspostavljanje novih ustanova opisanih u ovoj odluci, i (b) da u općini Brčko te ustanove funkcioniraju efikasno i, po svemu sudeći, trajno. Sve dok ne bude o ovome obaviješten, Tribunal će zadržati pravo da po potrebi modificira ovu Konačnu odluku u slučaju značajnog nepridržavanja njenih odredbi od strane jednog od entiteta.

Različite temeljne vrijednosne orijentacije u institucionalnom dizajnu političke zajednice dovode do potpune nesamjerljivosti ovih dvaju političkih aranžmana. Ako imamo u vidu da je jedan od ključnih preduslova za nastavak integracije BiH u EU prethodna integracija Brčko Distrikta u ustavnopravni poredak Bosne i Hercegovine, onda se nalazimo pred gotovo nemogućim zadatkom jer je riječ o dvama potpuno suprotstavljenim, međusobno isključujućim političkim aranžmanima. Potpuna integracija mogla bi značiti ili prenošenje etnopolitičkog modela na sam Distrikt, koja bi rezultirala po svemu sudeći na podjelu ovoga dijela Bosne i Hercegovine prema linijama razgraničenja dosegnutim do 21. novembra 1995. godine, čime bi bio izvršen povrat u neko preddejtonsko stanje, ili bi integracija mogla ići u pravcu širenja elemenata liberalne demokratije u ostatku zemlje, što je također malo vjerovatna opcija u ovom trenutku. Ili će pak najvjerovatnija biti treća opcija, u skladu s dosadašnjim iskustvom, *status quo*.

Naime, cijela dilema oko budućnosti statusa Brčko Distrikta BiH najbolje je izražena u *Izvještaju ICG-a o Brčkom* od 2. juna 2003. godine koja se može svesti na ključno pitanje na koje Tribunal mora odgovoriti: *Kako uspješno okončati proces pune integracije Distrikta u državu BiH ali na način da ta integracija očuva i zaštiti ovlasti Brčkog kao autonomne samouprave s garancijom ustavnog statusa Distrikta uz održanje entiteta?*

ICG, ne bez razloga, vezuje položaj multietničkog Brčko Distrikta kao autonomne samouprave u konstelaciji bosanskohercegovačke države koju karakterizira podjela na etnički konstituirane entitete. Drugim riječima, glavni razlog opstojnosti specifičnog statusa Distrikta vezuje se uz postojanje etničkih entiteta.

Može se zaključiti da je rješenje Tribunala po kome je Brčko proglašeno Distriktom Bosne i Hercegovine doprinijelo stvaranju održivog mira

u periodu postkonfliktne rekonstrukcije na način izgradnje institucija i uvođenja praksi koje ako ne onemogućavaju, barem otežavaju procese etničkih homogenizacija i time ponovno izbijanje etničkog konflikta. Opravdanim se pokazalo zauzimanje "integrativnog", liberalno-demokratskog pristupa od strane Tribunala jer je politički aranžman Brčko Distrikta BiH doprinio promociji društvene integracije bivšeg "spornog područja" neetničkim pristupom u pogledu teritorijalnosti, stvaranjem pretpostavki za zakone koji će nadilaziti etničke granice, te za integraciju javnih institucija.

S druge strane, *sve dok je prevladavajuća interpretacija Dejtonskog ustava i politički aranžman koji iz nje proistječe u Bosni i Hercegovini utemeljen na etničkom principu – principu "etničke jednakosti", a ne građanskom principu "etičke jednakosti" individualnih građana u svom ljudskom dostojanstvu i slobodi – i mehanizmima koji nastaju oko zadovoljenja "etničke jednakosti" postojat će jasna potreba za postojanjem Distrikta kao specifične jedinice lokalne samouprave pod jurisdikcijom Arbitražnog tribunala, ili nekog drugog "međunarodnog tijela" izvan etnopolitički konstruirane Bosne i Hercegovine.* Istovremeno, etnički intonirana politička arhitektonika Bosne i Hercegovine i njezinih entiteta, svakodnevna praksa to pokazuje, bez nadzora i pritiska predstavnika međunarodne zajednice ne predstavlja plauzibilan temelj za stabilnu i funkcionalnu političku, osobito ne multietničku demokratsku zajednicu. Upravo se fokus međusobne isključivosti suprotstavljenih etničkih politika locirao u svoj svojoj destruktivnosti, o čemu svjedoči i prijetnja prekidom dejtonskih pregovora, u području Brčkog, čija je sporna oblast i rješenje postignuto arbitražnim postupkom postalo nekom vrstom "mehanizma akomodiranja geopolitičkih tektonskih ploča" (*State Department: Briefing on Brčko, March, 8, 1999*). Način na koji je taj problematični fokus riješen u *Konačnoj odluci* – pravnom fikcijom kondominija, *de iure* priznanjem, no istovremenim *de facto* demontiranjem etnoteritorijalnih zahtjeva, te njihovim nepovratnim transferom u procedure i institucije lokalne administracije, koje se uz određeni međunarodni nadzor pokazalo uglavnom uspješnim, mogao bi promijeniti percepciju cijele bosanskohercegovačke krize. Iskustvo Distrikta nas uči da bi formula za akomodiranje kolektivistički utemeljenog konflikta mogla glasiti: "ne teritorije, već institucije"; "ne teritorijalne granice, već pravne granice politike". Može se reći da se u dobroj mjeri ispunilo očekivanje Arbitražnog tribunala izraženo u paragrafu 44 *Konačne odluke* koje se te davne 1999. u Brčkom, a nažalost danas u većem dijelu Bosne i Hercegovine, graničilo s naučnofantastičnim ciljem:

Tribunal očekuje da će se, uz povećanje stepena demokratije u oblasti Brčko i smanjenje zastrašivanja i propagande protiv povrataka, kao i uz

aktivniju podršku programu povrataka od strane Federacije, umanjiti postojeće predrasude srpskih raseljenih osoba u vezi s povratkom u predratne domove i istovremeno povećati odliv raseljenih osoba iz Brčkog, što će olakšati proces dvosmjernog povratka. Pored toga, može se osnovano očekivati da će se, uz povećani broj povrataka raseljenih osoba iz oba entiteta, ublažiti radikalno nacionalističko raspoloženje u oba entiteta, te tako smanjiti opća napetost u Bosni i Hercegovini.

Iz ovog konteksta, da li je hereza upitati: možemo li uopće zamisliti jednu ustavnu konvenciju na državnom nivou Bosne i Hercegovine koja bi upravo vođena *relevantnim principima prava i pravičnosti* sebi postavila zadatak da, parafrazirajmo paragraf 93 iz *Prve odluke* Arbitražnog tribunala, *iznađe takvo političko rješenje koje će biti najpravičnije prema svim stanovnicima BiH*? Dakle, možemo li uopće za Bosnu i Hercegovinu zamisliti takav poredak u kome će pravo ograničavati politiku, a ne, kao što je slučaj danas, politika pravo, pa se, čime obiluje naša zakonodavna praksa, zakoni u žurnom postupku donose prema mjeri utjecajnih etnopolitičkih lidera?

Zašto do sada nije razmatrana mogućnost da se i pozitivna i negativna iskustva Brčko Distrikta uzmu kao važni elementi promišljanja izlaska cijele zemlje iz krize? Zašto se počesto s cinizmom odnosi prema ovom dijelu Bosne i Hercegovine? Nekoliko je očitih razloga, a ponajprije onaj političko-pragmatički po kojem prelazak na liberalno-demokratski model podrazumijeva detroniziranje etabliranih etnopolitičkih elita i ustaljenih diskurzivnih obrazaca etničke mobilizacije koji u kontekstu postojećeg izbornog zakona osiguravaju političku pobjedu. U političku moć ušančeni etnički politički poduzetnici neće bezbolno napustiti centre utjecaja i odlučivanja. Drugi, nazovimo ga ekonomski prigovor, po kojem Brčko Distrikt kao projekt "međunarodne zajednice", ili još eksplicitnije, kao "američki projekt", egzistira isključivo zahvaljujući basnoslovnim donacijama. Dakako, Distrikt je upravo zahvaljujući odredbama Konačne odluke stekao sve preduslove da postane samoodrživa administrativna cjelina, što on danas i jest. Treći prigovor spekulira o tijesnoj vezanosti supervizora i Distrikta, naime ukidanje ove funkcije rezultiralo bi krahom Distrikta. Istina, bez aktivne uključenosti OHR-a, posebno supervizora i njegovog Ureda u Brčkom na implementaciji Konačne odluke, plan o Brčko Distriktu BiH, utvrđen Konačnom arbitražnom odlukom za oblast Brčko, ne bi se mogao realizirati u ovako kratkom roku od osam godina, već bi trajao znatno duži period vremena. Supervizor za Brčko, koji je ujedno i zamjenik visokog predstavnika, i dalje je garant za "međunarodni režim nadzora

(koji) mora neograničeno ostati na snazi u oblasti Brčko" (paragraf 8), s čime "se sve strane jednoglasno slažu" (isto, paragraf 8). Naravno, može se spekulirati o tome da institucija supervizora u Brčkom, uostalom, kao i institucija OHR-a u cijeloj Bosni i Hercegovini predstavlja taj labavi okvir zahvaljujući kojem sve stoji "na okupu". Ali može se spekulirati i obrnuto. A šta ako je institucija supervizora potrebna Brčkom da ovu multietničku zajednicu zaštiti od etnoteritorijalnih i nacionalističkih pretenzija entiteta i etnopolitičkih vlastodržaca?

Četvrti prigovor, tijesno vezan za prethodni, etnokulturalne je prirode i fokusira se na artificijelnosti jednog takvog aranžmana kao neke vrste imitacije zajedništva. U intervjuu Mostu Radija Slobodna Evropa Ivan Šijaković sažima ovaj prigovor na sljedeći način:

> Ja znam situaciju u Brčkom, imam tamo prijatelje i često odlazim. Tamo samo postoji neka vrsta pritajenosti zbog dominacije predstavnika međunarodne zajednice, ali i tamo vlada podeljenost po ulicama, po kvartovima, po školama. To je, nažalost, samo imitacija nekog zajedništva... Iako su pod istim krovom, škole funkcionišu potpuno odvojeno, imamo dva različita sistema obrazovanja. Istina, moram da priznam da među mladima ima nekog spontanog pokušaja da se to prevaziđe, ali to vrlo teško ide. Svako ima svoje kafane, svoje parkove, svoja mesta gde odlazi, tako da je to, nažalost, samo imitacija nekog zajedništva.[4]

Naravno, ovdje nije mjesto odgovarati na neke od iznesenih tvrdnji. Da samo počnem od najbanalnijih: grad ima samo jedan park. Što se tiče školstva, već više od pet godina na djelu je multietničko obrazovanje, dakle jedan a ne dva različita sistema obrazovanja. U svom izvještaju iz 2007. godine naslovljenom kao "Iskustva stečena kroz reformu obrazovanja u Brčkom" OSCE izvlači ovakav zaključak:

> Oni koji se protive bilo kakvoj promjeni u načinu na koji je obrazovanje sada ustrojeno u BiH skloni su tomu da navode različite jezike i kulturu i identitete tri konstitutivna naroda u BiH kao razloge za održavanje *statusa quo*. Za njih je to izbor između asimilacije i očuvanja vlastitog identiteta. Ono što je do sada nedostajalo su dokazi, a ta činjenica istinitost ove tvrdnje ozbiljno dovodi u pitanje. Obrazovanje u Brčkom pružilo je potrebne dokaze. Ono je pokazalo da se učenici različitih nacionalnosti mogu "miješati" u školama bez gubljenja svog vlastitog nacionalnog identiteta (OSCE, 2007: 26).

[4] Most Radija Slobodna Evropa: "Ko ruši BiH?", Omer Karabeg ur., Radio Free Europe / Radio Liberty © 2008 RFE/RL, Inc.; 6. septembra 2008.

Nadalje:

> Iskustvo iz Brčkog ukazuje na činjenicu da se zahtjevi za tri različita jezika mogu ispoštovati u okviru jednog sustava i da nitko ne mora odustati od jezika kojim govori, radi integriranja. (...) Tzv. "nacionalna skupina predmeta" uvedena je kao privremena mjera da bi se zadovoljile specifične potrebe svakog konstitutivnog naroda. Nastavni predmeti iz ove skupine često su korišteni kako bi se dobilo što je moguće više samostalnosti unutar obrazovnog sistema. Nasuprot tome, način izučavanja nacionalnih predmeta u Brčkom dopušta djeci da ih izučavaju zajedno, kao i u odvojenim skupinama. U uporabi je takav nastavni plan i program u kojem se najviše četvrtina, do trećina gradiva nacionalnih predmeta u osnovnim školama razlikuje, dok srednjoškolci nastavu mogu pohađati zajedno čak 90 posto vremena (OSCE, 2007: 26).

Šta reći o etnički separiranim kafanama i kvartovima? Lični ton Šijakovićevog argumenta mi dopušta da "uzvratim" istom mjerom, naime kafane koje ja posjećujem u Brčkom su multietničke sudeći prema etničkom sastavu posjetitelja koje prepoznam. A kvartovi? Odgovorit ću protupitanjem: funkcionira li, naprimjer, američka demokratija uprkos prevladavajućim afektivnim orijentacijama njezina stanovništva da uglavnom svoja mjesta stanovanja odabiru u kvartovima u kojima žive pripadnici njihove rasne ili etničke grupe? Upravo se o tome radi, naime o iznalaženju takvog ustavnopravnog poretka ili aranžmana koji će apstrahirati rasnu ili etničku obojenost, gdje etnički ili rasni zahtjevi neće imati prioritet nad drugim političkim artikulacijama i zahtjevima, gdje su građani "prisiljeni" zadovoljenje svojih interesa tražiti samo s onim "drugim" u javnoj raspravi i mreži ostalih demokratskih procedura i institucija. Znam da je mnogim domaćim primordijalistima, detektorima "neprirodnosti" toliko artificijelnosti i previše, ali im ne mogu pomoći. Nažalost, u Bosni i Hercegovini takvi, etnički zahtjevi, nalaze se u samom temelju ustavnog poretka – o njima se ne raspravlja jer ih suvereno artikuliraju etnopolitičke elite, niti se upućuju na verifikaciju kroz procedure jer su oni sami proceduralni verifikatori.

Dakako, ako multietničnost shvaćamo po oktroiranom ideološkom obrascu nužnog međusobnog *ljubljenja*, odnosno po obrascu "bratstva i jedinstva", koji namjesto procedura i pravnih odnosa nudi izvanpolitičke kategorije zasnivanja političke zajednice na afektivnosti kao što je ljubav, onda je DC uistinu neka imitacija zajedništva, upravo toliko vještačka koliko, usudio bih se reći, i svaki liberalno-demokratski aranžman. Ne po-

stoji, kada govorimo u savremenom političkom, liberalno-demokratskom kontekstu, mogućnost zasnivanja političke zajednice na nekim vizijama organskog zajedništva, autentične jedinstvenosti. Štaviše, takva očekivanja su opasna i imaju autokratske pretenzije. Liberalno-demokratski kontekst upravo zahtijeva konflikt, različitost, nepomirljivost, sav raspoloživi arsenal *artificijelne* imaginacije.

U filozofskom smislu, ova bojazan od artificijelnosti koja samo konflikte – koji su nešto trajno, suštinski – drži u formi "pritajenosti" dok se oni, valjda u svom "prirodnom" okruženju kada do njega dođe stjecajem društveno-političkih okolnosti, opet ne ispolje, počiva na, rekao bih, ideološkoj, esencijalističkoj pretpostavci da je moguća *beskonfliktna* politička zajednica, da je ustvari to neko normalno, prirodno stanje, a da su naša društva još "daleko od ostvarenja tog ideala". To je uvjerenje da se sve potencijalno-konfliktne proturječnosti nekako već mogu izmiriti u hijerarhijskom sistemu vrijednosti. U biti to je jedna totalitarna pretenzija koju Isaiah Berlin zove prosvjetiteljskom utopijom, naime vizija "društva u kome više ne postoji neki ozbiljniji vid konflikta" (Gray, 2006: 21). Projekcija neke "prirodnosti" potisnute artificijelnim institucionalnim, političkim i pravnim konstrukcijama kosi se sa shvaćanjima moderne političke zajednice po kojima se nijedna takva zajednica ne može zasnivati na nekoj nereflektiranoj običajnosti, odnosno na tradicionalnim uzusima, to jest "'konvencijama' koje strukturiraju subjektivne živote i očekivanja učesnika u toj životnoj formi" (Pinkard, 1996: 123). Namjesto "osluškivanja" afekata ljubavi i mržnje, prirodnosti i neprirodnosti, odnosno artificijelnosti, korisnije će biti u slučajevima promišljanja perspektiva neke političke zajednice postaviti pragmatističko pitanje, i to u formi u kojoj ga postavlja William James, naime: "what is the cash value?" ("koja je gotovinska vrijednost?"). Dakle, upitajmo se koja je *gotovinska* vrijednost nekog aranžmana, koncepta, odnosno da li on funkcionira ili ne? James je, naime, postavio

> jedno, naizgled nedužno, metodološko pitanje: "Ako dopustimo da je izvjesna ideja ili uvjerenje istinito ... Kakve će konkretne razlike u ma čijem stvarnom životu proizlaziti iz te istinitosti? ... Koja će se iskustva razlikovati od onih koja bi nastala ako bi uvjerenje bilo lažno? Ukratko, koja je vrijednost u gotovini [cash value: A. M.] te istine, izražena u pojmovima iskustva?"[5]. Ili, možemo to parafrazirati na sljedeći način: "da li pojam 'svi-

[5] Vilijem Džems: "Pragmatičko shvatanje istine" iz: *Džems*, 116-117.

> jeta kakav jest po sebi' može biti plodotvoran za život?"[6]. Ili, kakva će konkretna razlika u ma čijem stvarnom životu proizlaziti iz njegove istinitosti? Pragmatisti na čelu sa Jamesom složit će se da odgovor na to pitanje ne pruža nikakvu praktičnu razliku u "ma čijem stvarnom životu" (Mujkić, 2005: 82-83).

Kakve konkretne razlike u stvarnom životu stanovnika Distrikta proizvodi administrativno-politički aranžman kreiran u Konačnoj odluci? Analogno tome, da li pojam potisnutosti etničkih konflikata u Distriktu, koji su nešto "prirodno" i samo čekaju svoj pravi moment da isplivaju u svojoj destruktivnosti, može biti plodotvoran za život te zajednice? Odgovor na prvo pitanje je uvjerljiv, naime nakon osam godina svog postojanja gotovo je nepodijeljeno mišljenje da se Distrikt pokazao kao uspješan i funkcionalan eksperiment, koji je, kao nijedan drugi dio Bosne i Hercegovine, pokazao mogućnost revitalizacije multietničke i demokratske lokalne zajednice. Štaviše, moglo bi se smatrati da bi "receptura" distrikta mogla olakšati promišljanja o putu izvan "etničke teritorijalnosti" koja već skoro dvije decenije potresa ovu zemlju. Moglo bi se argumentirano ustvrditi da ako bi se takvo rješenje moglo održati na duže staze ono bi moglo poslužiti kao smjernica za uspostavu ili, što ne reći, rehabilitaciju modela multietničkog i prosperitetnog društva. Prihvaćanje da se ozbiljno u razmatranje uzme drugi stavak dileme koji se temelji na tezi o pritajenosti trajno prisutne "prirodne" konfliktnosti uklapa se u dominantni etnopolitički diskurs o Bosni i Hercegovini kao duboko podijeljenom društvu, kao inherentnoj trajnoj odlici naše zajednice. Naravno, nije mjesto ovdje pretresati argumentaciju za i protiv te teze, oko koje spor već suviše dugo traje. Barem u ovom stoljeću buđenja velikosrpskog i velikohrvatskog nacionalizma, uz suučestvovanje reaktivnog bošnjačkog nacionalizma, koji su dovodili do konflikta u Bosni i Hercegovini, jasno su uvezeni u ovu zemlju, naprimjer proglašenjem NDH i Miloševićevom "antibirokratskom revolucijom". Štaviše, jedini "genuini" konflikti proizvedeni u Bosni i Hercegovini, koliko je meni poznato, desili su se 1993. u sukobu 5. korpusa ARBiH i autonomaša Fikreta Abdića u etnički homogenoj Cazinskoj krajini te u vidu "septembarske pobune" u etnički očišćenoj Banjoj Luci, ali ti konflikti ne idu u prilog tezi o Bosni i Hercegovini kao historijski

---

[6] Richard Rorty: "Religious faith, intellectual responsibility, and romance" iz: *The Cambridge Companion to William James*, Ruth Anna Putnam ed. (Cambridge University Press, 1997), 86.

duboko podijeljenom društvu. Ono što nesporno jeste činjenica, elaborirao sam više puta, da je Bosna i Hercegovina nakon rata od 1992. do 1995. uistinu, ponajprije zahvaljujući ilegalnoj upotrebi sile i ratnim zločinima, postala duboko podijeljeno društvo u etničkom smislu. No, uprkos tome, čini mi se neizbježnim opet postaviti pragmatističko pitanje: unutar kojeg ustavnopravnog okvira te podjele mogu biti prevladane na zadovoljstvo svih građana? Na raspolaganju su, suštinski, samo dva modela: etnopolitički i liberalno-demokratski. Jasno je, pokazuje nam to svakodnevna dejtonska praksa, da etnopolitički model ne samo da ne prevladava podjele nego ih i dalje generira kroz cijelu mrežu diskriminatornih praksi i institucionalnih obrazaca. Štaviše, etnopolitički poredak inducirajući podjele opstaje na vlasti, pa se, iz jednog pragmatističkog konteksta, može s pravom pitati: žele li akteri etnopolitike uopće prevazići podjele na zadovoljstvo svih građana? Nažalost, ovo je samo retoričko pitanje. Šta je s liberalno-demokratskim okvirom? Brčko je za vrijeme rata bilo poprište masovnih ratnih zločina i razaranja, te je kraj rata dočekalo u stanju izuzetno duboke etničke podijeljenosti, sa tri etničke općine koje su operirale po tri različita pravna sistema: Republike Bosne i Hercegovine, Hrvatske republike Herceg-Bosne te Republike Srpske, i na taj način bili ogledalo cjelokupne bosanskohercegovačke etnopolitičke zbilje. Nakon Konačne odluke na tako podijeljeno društvo, ili bolje reći separatna društva, nametnut je takav aranžman u kome pretežu liberalno-demokratski elementi oličeni u značajnoj "deinstitucionalizaciji razlika", uz poštivanje činjenice etničkog pluraliteta, koji se, uz sve teškoće, pokazao funkcionalnim upravo za sve stanovnike tog područja. Zar upravo u ovom institucionalnom smislu on onda ne predstavlja dobru polaznu osnovu za promišljanje o rehabilitaciji bosanskohercegovačke političke zajednice, jer se pokazao kao okvir unutar kojega se ne povlašćuje niti jedan tip razlika negirajući drugi, što je u temelju etnopolitičkog zahtjeva koji skončava u zahtjevu za etnoteritorijalnim zaokruženjem? Prednost liberalno-demokratskog aranžmana koji se efikasno uspijeva nositi sa izazovima "potisnute" etničke konfliktnosti nalazi se u njegovom utemeljujućem principu, koji je sročen u paragrafu 4 Konačne odluke, naime principu pravednog i pravičnog rješenja, pri čijem razmatranju su u obzir uzeti svi stanovnici Distrikta.

U zaključku, moglo bi se, riječima Adama Moorea, reći sljedeće:

> Prvo, Bosna sama je još uvijek jedna nedovršena država. Egzistencija Brčkoga će uvijek biti upitna sve dok takva politička realnost postoji. Drugo, ekonomska i društvena transformacija Brčko Distrikta bila je izuzetno

> uspješna uprkos mnoštvu izvanjskih sila koje su se svrstale protiv njega. Funkcionalne multietničke institucije, efikasan krivični i sudski sistem i relativno visok stepen ekonomskog razvoja čini Distrikt, kako primjećuje jedna NVO, "oglednim modelom za ostatak zemlje" (ICG, 2003: i) – a ne diskreditiranim anomaličnim eksperimentom. Štaviše, moguće je da elementi inovativne rekonceptualizacije Robertsa Owena, po pitanju odnosa između teritorija i političke vlasti mogu uspješno biti prilagođeni i primijenjeni na druge slične etno-teritorijalne konflikte poput onih u Jerusalemu, Mosulu ili Mitrovici. U najmanjem, razvoj Brčkog tokom protekle decenije daje razloga za propitivanje uobičajene pretpostavke da je teritorijalna podjela jedini ustaljeni prostorni pristup kada su takvi konflikti u pitanju (Moore, 2008: Manuscript).

Čini se da smo pred nerazrješivom dilemom: u budućem institucionalnom redizajnu cijele Bosne i Hercegovine, koja bi trebala ići u skladu s mapom puta koju diktira Bruxelles i koja podrazumijeva ustavne promjene, taj redizajn bi mogao zauzeti dva moguća pravca:

a) *etnopolitičko ujednačavanje cijele BiH* – preustroj Bosne i Hercegovine kao (kon)federacije triju etnički ustanovljenih entiteta, koji bi podrazumijevao i etnički preustroj Distrikta, po svemu sudeći prema preddejtonskoj liniji razgraničenja koju je supervizor ukinuo prije dvije godine. Ova opcija, sa svoje strane, prijetila bi ponovnim izbijanjem sukoba – s obzirom na to da je pitanje Brčkoga u Daytonu dovelo gotovo do prekidanja pregovora. S druge strane, teško je očekivati da će predsjedavajući arbitar Owen, koji je svojom pozicijom objektivno još uvijek krajnja instanca po pitanju "sporne oblasti", prihvatiti etničko komadanje ovog uspješnog projekta protivno načelima pravičnosti koja su u njenom temelju;
b) *liberalno-demokratsko ujednačavanje cijele BiH* – preustroj Bosne i Hercegovine na principu pravičnosti za sve građane BiH, po modelu kakav se već pokazao uspješnim na primjeru Distrikta. I ovo je konfliktna opcija s obzirom na već ušančene dominantne pozicije etnopolitičkih elita koje ne bi prezale od izbijanja novog sukoba i novog vala etničkih homogenizacija kako bi se zaštitio ostvareni teritorijalni posjed;
c) *status quo* – Bosna i Hercegovina bi nastavila postojati s dva suprotstavljena aranžmana: etnonacionalistički i liberalno-demokratski, koji bi, svaki sa svoje strane, zahtijevali neku formu izvanjske supervizije. Ova opcija je najmanje konfliktna, no podrazumijeva i dalje

stalnu dozu nestabilnosti, ustavne promjene koje bi se izvršile na osnovu datog stanja na terenu bi bile površne čineći Bosnu i Hercegovinu i dalje nedovršenom državom. No ipak, istini za volju, ova opcija, pod pretpostavkom nastavka eurointegracijskih procesa koji podrazumijevaju ujednačavanje našeg ustavnopravnog poretka s onim Evropske unije, išla bi u jednoj uistinu širokoj perspektivi k liberalno-demokratskom ustavnopravnom ujednačavanju cijele BiH, pa se može smatrati drugim najboljim rješenjem.

Reference

"Brčko Arbitral Tribunal for Dispute Over the Inter – Entity Boundary in Brcko Area Award", 14.2.1997; http://www.ohr.int/ohr-offices/brcko/default.asp?content_id=5327

Brcko Final Award, 5.3.1999; http://www.ohr.int/ohr-offices/brcko/default.asp?content_id=5356

Gray, John (2006) *The Case for Decency*. *The New York Review of Books*, July 13, (20-22).

Moore, Adam *Sovereignty, statebuilding intervention and the spatiality of political authority: contesting the Brčko District of Bosnia and Herzegovina*, manuscript.

Most Radija Slobodna Evropa: "Ko ruši BiH?", Omer Karabeg ur., Radio Free Europe / Radio Liberty © 2008 RFE/RL, Inc.; 6.9.2008.

Mujkić, Asim (2005) *Kratka povijest pragmatizma*. Zenica: Hijatus.

Nalog supervizora kojim se donose izmjene Statuta Brčko Distrikta, Izborni zakon Brčko Distrikta, poslovnik o radu Skupštine Brčko Distrikta i izmjene odgovarajućih propisa Brčko Distrikta od 6.5.2008; http://ohr.int/print/?content_id=41661.

Naumann, Franz (1974) *Demokratska i autoritarna država*. Zagreb: Naprijed.

OSCE (2007) *Iskustva stečena kroz reformu obrazovanja u Brčkom*, listopada 2007; http://www.oscebih.org/documents/9994-bos.pdf

Pinkard, Terry (1996) *Hegel's Phenomenology / The Sociality of Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rawls, John (1995) *A Theory of Justice*. Cambridge Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press.

State Department: Briefing on Brčko, March, 8, 1999.

Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine – 7.12.1999; http://ohr.int/print/?content_id=5368

The General Framework Agreement, 14.12.1995; http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380

Naknadna razmišljanja o putu Bosne i Hercegovine ka Evropskoj uniji

TARIK HAVERIĆ*

Neuobičajeno za skupove ove vrste, počinjem jednim ličnim priznanjem: ne pamtim da mi je ikada bilo tako teško da odgovorim na preuzetu obavezu. U početku, ništa nije ukazivalo na teškoće s kojima ću se sresti. Naslov skupa, *Vrijednosni odnos političkih elita u Bosni i Hercegovini prema Bosni i Hercegovini i Evropskoj uniji*, sadržavao je zdravorazumsku sugestiju da se političke elite i prema jednome i prema drugome odnose različito, te da neke od njih Bosnu i Hercegovinu, a neke od njih Evropsku uniju ne smatraju poželjnom. Tema koju su mi organizatori predložili – "Mogu li (etno)nacionalističke političke elite uvesti Bosnu i Hercegovinu u Evropsku uniju" (s mogućnošću da sam izaberem bilo koju drugu), iskazana je u neprikrivenom retoričkom pitanju, i trebalo je samo da iznesem prihvatljivu argumentaciju da one to ne mogu – što i jest moj stav.

No pretražujući, sasvim drugim povodom, ličnu arhivu naišao sam na vlastiti prilog star nešto više od četiri godine. Radilo se o izlaganju na skupu koji je organizirala Fondacija Heinrich Böll 9. septembra 2004. godine u hotelu Holiday Inn pod naslovom *Evropska unija i Bosna i Hercegovina: između upravljanja krizom i izgradnje države*. Tom skupu prisustvovali su i neki koji su danas ovdje, moj prilog zvao se "Političke, kulturne i društvene pretpostavke za evropeizaciju Bosne i Hercegovine"[1], i sadržavao

* Dr. sc. Tarik Haverić je docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici.

[1] *Evropska unija i Bosna i Hercegovina: Između upravljanja krizom i izgradnja države*, Fondacija Heinrich Böll, Sarajevo, 2005, str. 26-30.

je, što je bilo sasvim obespokojavajuće, uglavnom sve elemente koje sam namjeravao da iznesem na današnjem skupu.

Siguran sam da se to događa svima nama: iznosimo teze, provjeravamo ih, tražimo primjere kojima ćemo ih ilustrirati, konstruiramo i poboljšavamo argumente u stalnom unutrašnjem dijalogu, te se desi da izgubimo tačnu evidenciju o tome šta smo od svega, gdje i kada napisali ili javno izložili. Priznajem da sam ja na ovaj prilog bio sasvim zaboravio. Prije trideset godina, u jednoj vedrijoj epohi, bilo bi sasvim zamislivo – i sasvim u skladu s mojim temperamentom – da promijenim naslov i pročitam ga pred ovim skupom, samo da vidim hoće li iko išta primijetiti. No vedra vremena davno su prošla, pa ću danas iznijeti nekoliko teza oko kojih sam organizirao svoj ondašnji rad i osvrnuti se na njihovu pertinentnost iz nove perspektive, raspoznajući u njima najvažniji strukturni element.

U to vrijeme sam tvrdio da

> budućnost bosanskog društva nije moguće predvidjeti na kratki ili čak na srednji rok: ne znamo kako će stvari ovdje izgledati za godinu dana, ni za pet ili sedam godina. Prilično je izvjesno, međutim, da će za deset do dvanaest godina Bosna i Hercegovina biti sastavni dio jedinstvenog evropskog političkog, pravnog i ekonomskog prostora. To slijedi iz rasuđivanja *a contrario*: nemoguće je zamisliti jedinstven prostor koji će tada već obuhvaćati Hrvatsku i Mađarsku, Rumuniju i Bugarsku – s rupom u sredini (u ovom slučaju, u korist Bosne i Hercegovine manje igra kvalitet političkih projekata koji su ovdje na djelu, a više njezin geografski položaj).

"Deset do dvanaest godina", to danas znači "šest do osam". Bosna i Hercegovina u Evropskoj uniji do 2017., to ne zvuči sasvim nerealno. No pravi predmet mojih spekulacija bilo je razdoblje *prije* tog neizvjesnog datuma:

> Ne znamo čime će ono biti ispunjeno, ali znamo čime sve *može* biti ispunjeno. To je, po mom mišljenju, glavni ulog razdoblja o kojem govorimo: može li se sasvim izvjesna "evropeizacija" Bosne i Hercegovine izvesti s manje teškoća?, mogu li se neke faze procesa ubrzati?, mogu li se neke greške izbjeći? I najvažnije: budući da ubrzana prilagođavanja socijalne strukture uvijek znače velike žrtve i odricanja, ko će u jednoj istrošenoj i napaćenoj populaciji platiti najveću cijenu, i može li se socijalni teret ravnomjernije i pravednije rasporediti?

Današnjim posmatračima uglavnom se čini da nije izbjegnuta nijedna greška koja je tehnički mogla biti počinjena, te da su minimalni uspjesi koji su u spomenutom procesu ostvareni samo produbili jaz između političke

klase i stanovništva, sve do medijski eksploatiranih i kontinuiranih povećanja primanja narodnih zastupnika.

Konstatacija koju sam zatim iznio bila je da su

> upravljanje krizom u Bosni i Hercegovini i izgradnja države dva povezana projekta, ili čak dva aspekta jednog istog projekta. Taj projekt, kao i svaki drugi, mora posjedovati tri jasno određena i odijeljena segmenta: (1) opis trenutnog stanja, (2) određenje kolektivnog poželjnog, i (3) iscrpan i prilagodljiv algoritam, to jest opis i vremenski slijed svih operacija potrebnih da se trenutno stanje preobrazi u poželjno.

Ustvrdio sam, zatim, da se za razliku od lokalnih aktera, koje pokreću najrazličitije pobude u rasponu od grabeži do nacionalnog romantizma, međunarodna zajednica, kao glavni činilac toga projekta, rukovodi realizmom. Realizam ima dvojak oblik, deskripciju i preskripciju, i javlja se kao *opis* određenog stanja, i *propis* o ponašanju koje treba zauzeti u danoj situaciji. Kako vrijednost propisa zavisi od tačnosti opisa, moja *prva teza* bila je da je međunarodna zajednica, u svom realističkom pristupu kao jedinom mogućem, pošla, prije desetak godina, od netačnog (1) opisa zatečenog stanja, i da otada uvijek netačno opisuje trenutno stanje kada povremeno procjenjuje pomake koji su (navodno) ostvareni.

Iz današnje perspektive, kada više ne govorimo o desetak već o četrnaestak godina, tu ocjenu ne bih mijenjao, ali bih je dopunio. Administrativna logika velikih organizacija koje ne vole da priznaju (subjektivne) greške i kada moraju priznati (objektivne) neuspjehe uporno gura najisturenije predstavnike međunarodne zajednice da bosanskohercegovačku stvarnost svojim odlukama *saobražavaju* tom pogrešnom opisu: naše današnje stanje (pr)ocjenjuje se u kategorijama "izostanka dogovora" političkih aktera oko najboljeg puta da se dođe do cilja koji svi oni, navodno, bez ograda prihvaćaju. Sukob u Bosni i Hercegovini početkom devedesetih, međutim, nije izbio zato što tadašnji akteri nisu mogli da se dogovore o najboljem načinu uvođenja demokratije i tržišne ekonomije, već zbog suprotstavljenih državnih i civilizacijskih projekata, od kojih nijedan nije poražen. Svaka od jučerašnjih strana u sukobu smatra da je nepravedno osujećena da ostvari svoje legitimne ciljeve, i nasljednici ondašnjih aktera nastoje da ih ostvare sredstvima koja im danas stoje na raspolaganju. Usvajanje kamuflažne "proevropske" retorike je najmanje i najlakše što u tom nastojanju mogu da učine. Opis stanja uzima u obzir tu retoriku kao "riješenost" ili "opredijeljenost" aktera s kojom se računa, ali rezultati, razumljivo, izostaju.

Iz toga slijedi da u Bosni i Hercegovini ne može da se odredi ni (2) kolektivno poželjno. Da bi se ostvario neki cilj koji zahtijeva kolektivno djelovanje i odricanja, potrebno je da ga kritična većina stanovništva shvaća kao poželjan. Stanovnici Bosne i Hercegovine ne postoje kao jedno socijalno tijelo; kao zatočenici gore spomenutih političkih projekata koji su se upravo u Bosni i Hercegovini našli u najžešćem sukobu, oni postoje samo kroz *suprotstavljene* kolektivitete, koji teško da mogu izlučiti jedno kolektivno poželjno. S obzirom na prirodu projekata o kojima je riječ, teško je očekivati da se ono tematizira tamo gdje postoje snažni otpori svakom pokušaju da se Bosna i Hercegovina uopće uspostavi kao politički i socijalni kolektivitet. Tim prije ne može se očekivati skupni napor da se to poželjno, u ovom slučaju "evropeizacija", ostvari. I moja *druga teza* je glasila: uvjet svih uvjeta za bilo kakve političke i društvene pretpostavke koje se tiču Bosne i Hercegovine jest da ona najprije postoji kao *političko društvo*, što danas nije slučaj, jer ona ne postoji čak ni kao *društvo društava*.

U međuvremenu, ušao je u opticaj prijedlog da se bosanskohercegovačke institucije transformiraju u smjeru takozvane konsocijacijske demokratije (kao društva društava), i oko tog pojma, kao i oko njegovih implikacija, razvila se polemika koja još nije završena. Na drugom mjestu iznio sam ograde ne samo prema izvedivosti tog projekta, to jest nemogućnosti da se izradi algoritam (3) kojim bi se sadašnje stanje (1) moglo preobraziti u tom smjeru, već i prema njegovoj poželjnosti (2) kao političkog ideala[2]. Ovdje preuzimam samo dio argumentacije koja počinje s jednim misaonim eksperimentom.

Zamislimo da se domaći akteri nađu oko pregovaračkog stola i da neki od njih predlože određeni model preuređenja Bosne i Hercegovine, u ovom slučaju preobražaj ka "konsocijacijskoj demokratiji". Za istim stolom, naravno, sjede i oni kojima taj model ne odgovara i koji ga ne prihvaćaju, i svi će se jedino moći složiti oko zaključka da oko predloženog modela *ne postoji saglasnost*. Pretpostavimo sada da neki od aktera iznesu prijedlog da Bosna i Hercegovina u 2009. ostvari bruto nacionalni dohodak od 20 hiljada eura *per capita*, i da se oko te zamamne perspektive *svi slože*. No hoće li iko povjerovati da bi sama jednoglasnost svih aktera bosanskohercegovačke politike bila dovoljna da se taj zaključak i ostvari?

Subjekti zainteresirani za pravno-političku preobrazbu Bosne i Hercegovine polaze od uvjerenja da je unutrašnje uređenje ove političke zajednice

[2] "Muke s liberalizmom (I)", *Status* (magazin za političku kulturu i društvena pitanja), br. 13, Mostar, 2008.

na raspolaganju, te da njegovo uobličenje zavisi samo od tendencijski svjesnog djelovanja domaćih političkih aktera. Ništa nije manje tačno. Postoji jedan uzak (i svakog dana sve uži) segment u donošenju općeobavezujućih pravila u izgradnji institucionalnih struktura na koji domaći politički akteri još mogu utjecati; za sve drugo, odlučujući su politički i ekonomski sklopovi nedostupni njihovoj volji (i, najčešće, svijesti). Stoga treba poći od sljedeće izvjesnosti: svi glavni parametri unutar kojih će se u doglednoj budućnosti odvijati ukupan politički, društveni i ekonomski život Bosne i Hercegovine – od uzusa bankovnog poslovanja i osiguranja, preko formi političkog predstavljanja, do standarda u građevinarstvu i visokoškolskom obrazovanju – već su poznati, i ne zavise od njenih stanovnika i odluka njihovih političkih predstavnika. Od tih predstavnika, to jest od njihovog spontanog ili organiziranog otpora, zavisi samo – a i to do određene granice – koliko će se uvođenje tih parametara usporiti.

U putu Bosne i Hercegovine ka Evropskoj uniji ta usmjerenost je najvažniji strukturni element. Nezavisno od subjektivnih činilaca, to jest postupanja nosilaca spominjanih suprotstavljenih državnih i društvenih projekata, "Evropa" kao način života vrši objektivni pritisak, zahvaljujući kojem Bosna i Hercegovina posjeduje kao politička zajednica barem minimalnu institucionalnu operativnost neophodnu za projekt evropeizacije, i u stanju je da neutralizira partikularne projekte koji su mu suprotstavljeni. No taj strukturni element i sam dijeli sreću konjunkture: međunarodna zajednica nije uvijek sigurna šta u Bosni i Hercegovini želi da ostvari i prema kojem kalendaru, te se i njezina akcija na terenu mijenja u funkciji promjene odnosa snaga i prioriteta unutar širih geopolitičkih sklopova.

S druge strane, sama "evropeizacija" nije sretan izraz, i ne može računati na potpunu socijalnu podršku. Riječi poput "ateizacije" ili "kolektivizacije" nisu na ovim prostorima vrijednosno neutralne, one evociraju upotrebu državne prinude u postizanju određenog stanja, stanja svijesti ili stanja odnosa, koje subjekti na koje se to odnosi ne smatraju poželjnim. U svijesti mnogih bosanskih subjekata, individualnih kao i kolektivnih, koji se još nisu oslobodili identitarnog grča, "evropeizacija" često znači prisilno potiranje nekog njihovog stvarnog ili imaginarnog identiteta i nametanje njima stranih vrijednosti.

Ne radi se, naravno, o terminološkom problemu. Spomenute standarde koji su, rekli smo, sama bit "članstva" u Evropskoj uniji većina racionalnih pojedinaca u Bosni i Hercegovini bila bi spremna da prihvati kao svoje *individualno poželjno*. No ti pojedinci ne postoje drukčije nego kao članovi

etničkih kolektiviteta, te se "evropeizacija" nužno stavlja u kontekst kolektivnog života. Moja *treća teza* glasila je da se u javnom prostoru Bosne i Hercegovine mora *osporiti monopol kolektivnih aktera* na diskurs o Evropi. Drugim riječima, treba dekonstruirati "bauk evropeizacije" ističući da je sasvim moguće pridržavati se većine tih individualno poželjnih standarda i *bez* političkog pripadanja Evropskoj uniji ili geografskog pripadanja Evropi – što pokazuju primjeri Švicarske, Norveške ili Islanda. I posebno objašnjavati da se u *našem* slučaju, na ovom prostoru i u ovom povijesnom trenutku, dosezanje tih standarda *ne može ostvariti drukčije* nego članstvom u Evropskoj uniji. To članstvo ne znači asimilaciju i potiranje partikularnih kultura – naprotiv, mnoge će manjinske kulture na evropskom kontinentu, inače osuđene na odumiranje, preživjeti upravo zahvaljujući Evropskoj uniji i njenim dispozitivima. Jedina vrsta kulturne unifikacije Evrope jest nametanje jedinstvene političke kulture, bez koje trajno očuvanje *individualno poželjnog* u milionima i milionima njegovih aspekata ne bi bilo moguće.

U međuvremenu, nikakav napredak nije postignut: kolektiviteti, to jest konstitutivni narodi, predstavljeni od stranaka, i dalje su glavni subjekti koji upravljaju putem Bosne i Hercegovine ka Evropskoj uniji, zbog čega kolektivno poželjno (2) ostaje zapravo mehanički zbir poželjnog (najmanje) triju kolektiviteta. Time je algoritam (3) osiromašen, i uključuje samo one sekvence koje počivaju na mehanizmima usaglašavanja instanci koje su prisvojile pravo da govore uime pojedinaca.

Četvrta teza je glasila: da bi se uspješno izvela tranzicija u kulturno heterogenim postkomunističkim društvima, treba odbacivati svaki zahtjev koji se tiče kolektivnih prava sve dok se ne osigura djelotvorna, trajna i neopoziva zaštita individualnih prava. Čini mi se da ju je vrijeme potvrdilo. Stotine hiljada pojedinaca ugroženije su (socijalno, materijalno, zdravstveno i kulturno) nego prije četiri godine, dok se politički život i dalje uglavnom svodi na rovovski rat oko grbova, himni i "vitalnih nacionalnih interesa".

Politički programi i stavovi ključnih bosanskohercegovačkih stranaka u pogledu europskih integracija

ZORAN TOMIĆ*, IVICA GRANIĆ**

UVOD

Nakon potpisivanja Daytonskog sporazuma i uspostave mira, Bosna i Hercegovina stalno se nalazi na dnevnom redu kako bosanskohercegovačkih tako i svjetskih medija. Više se ne piše o ratu. Teme su povratak izbjeglih, pojedinačni incidenti i povremeni napadi i ubojstva povratnika, teško socijalno stanje, stranačka prepucavanja, neučinkovita vlast itd. Pored ovih tema gotovo stalna je tema opstanak Bosne i Hercegovine kao države. O tomu često pišu i Bosni i Hercegovini neskloni mediji, kao i neki svjetski instituti. Tomu značajno pridonose i izjave nekih bosanskohercegovačkih lidera poput premijera Republike Srpske Milorada Dodika.

Novo teritorijalno dizajniranje Bosne i Hercegovine tema je o kojoj promišljaju i javno istupaju gotovo svi lideri bosanskohercegovačkih političkih stranaka, kao i visoki predstavnici u Bosni i Hercegovini. Politički stavovi se mijenjaju. Mijenjaju se iz mjeseca u mjesec. U međuvremenu, vodeći lideri pokušavaju naći rješenje i staviti unutarnje uređenje Bosne i Hercegovine *ad acta*.

* Dr. sc. Zoran Tomić je vanredni profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru.

** Ivica Granić je predsjednik Političke akademije Hrvatske socijalno liberalne stranke (HSLS) Republike Hrvatske.

Na čemu politički lideri temelje svoju viziju Bosne i Hercegovine teško je reći ili su potrebna dodatna istraživanja. Naime, utvrdili smo da su njihovi stavovi u odnosu na njihove programske dokumente različiti. U politologiji bi bilo logično da politički lideri zapravo implementiraju svoje programske dokumente na temelju kojih su postali liderima stranaka i dobili glasove svojih birača. Prema našem istraživanju to u Bosni i Hercegovini i nije tako. Koja je politička logika političkih lidera u Bosni i Hercegovini, ostat će još uvijek tajnom.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Utvrditi programska polazišta kroz stranačke dokumente i izvršiti komparaciju tih odredbi s javnim stavovima i istupima bosanskohercegovačkih lidera u vezi s pristupom Bosne i Hercegovine euroatlantskim integracijama.

OSNOVNA HIPOTEZA

Ključne bh. stranke ili partije u svojim dokumentima deklarativno se zalažu za pristup Bosne i Hercegovine euroatlantskim integracijama. Konkretni politički angažman bh. stranaka i njihovih lidera u pristupu eurointegracijama otežan je i usporen zbog uskih stranačkih, nacionalnih ili entitetskih interesa.

CILJNA SKUPINA ISTRAŽIVANJA

Devet političkih stranaka – HDZBiH, HDZ 1990, HSP Đapić-Jurišić, PDPRS, SBiH, SDA, SDPBiH, SDS, SNSD. To su političke stranke koje su u ovom trenutku najjače na političkoj sceni u Bosni i Hercegovini, a koje u najvećem postotku "crpe" biračko tijelo iz tri konstitutivna naroda.

ISTRAŽIVAČKI POSTUPAK

Pregled i analiza službenih web stranica devet stranaka i analiza stavova njihovih lidera u javnosti u medijima.

VRIJEME ISTRAŽIVANJA

Studeni/novembar 2008.

ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Hrvatska demokratska zajednica BiH (HDZBiH)

Hrvatska demokratska zajednica BiH u svom *Statutu* kaže da je HD ZBiH europska stranka jer prihvaća europske standarde i vidi budućnost BiH u zapadnoeuropskim integracijama. U poglavlju – *Vanjska politika* njihove programske deklaracije kaže se da se "HDZ BiH zalaže za ulazak BiH u europske i euroatlantske političke, gospodarske, vojno-sigurnosne i druge integracije".[1]

S druge strane, novonastali HDZ 1990 u *Statutu* ima gotovo istu formulaciju kao i HDZ BiH,[2] a u *Programskoj deklaraciji* ove stranke se kaže da Bosna i Hercegovina i zemljopisno i mentalitetom predstavlja dio Europe i "iz toga će naša stranka djelovati da BiH svojom unutarnjom organizacijom i prihvaćanjem europskih standarda bude podobna za puno članstvo i u EU i NATO".[3]

Hrvatska stranka prava Džapić-Jurišić

Hrvatska stranka prava Džapić – Jurišić, stranka koja je na vlasti u Zapadnohercegovačkoj županiji, nema odredbi u statutu koje se tiču euroatlantskih integracija ili europskog *backgrounda*. U *Programskim načelima* kroz načela *Obrana i nacionalna sigurnost* ova stranka ističe da je "konačni cilj postizanje visokih standarda u obrani, u ustroju oružanih snaga, kao i konačan ulazak u partnerstvo za mir i NATO"[4]. U poglavlju programskog dokumenta koje nosi naziv *Obrazovni sustav* oni obrazovni sustav usklađuju s europskim standardima itd.

---

[1] Statut HDZ-a BiH.

[2] HDZ 1990 je europska stranka jer prihvaća europske standarde i vidi budućnost BiH u zapadnoeuropskim integracijama.

[3] Programska deklaracija HDZ-a 1990.

[4] Programska načela – Obrana i nacionalna sigurnost.

JAVNI STAVOVI TRIJU (HRVATSKIH) POLITIČKIH STRANAKA

Ono što je za ove tri političke stranke zajedničko vezano je za trenutni Ustav Bosne i Hercegovine. *Kreševska deklaracija*[5] je jasno kazala da hrvatske političke stranke nisu zadovoljne ustavnim aranžmanom i one vide nastavak europskih integracija Bosne i Hercegovine kroz cjelovitu izmjenu Ustava Bosne i Hercegovine.

Zapravo, što se "krije" u političkim stavovima hrvatskih političkih stranaka? Prva preferencija većine hrvatskih političkih stranaka je treći entitet. Druga je preferencija jačanje državne razine, to jest kompetencija razine države u kojoj bi Hrvati sudjelovali kao najmanje brojčana populacija ili konstruktivni narod na načelu jednakopravne pozicije, a to znači i načela pariteta. Treća je preferencija ukidanje entiteta i težište političkih snaga prebaciti na lokalnu samoupravu, odnosno na općine i gradove gdje su oni većina. U ta tri stava se može sagledati cijela politika hrvatskih političkih stranaka.

Stranka demokratske akcije (SDA)

U *Statutu* Stranke demokratske akcije[6] ističe se da su ciljevi stranke utvrđeni *Programom stranke* a obuhvaćaju posebno: zalaganje za punopravno uključivanje Bosne i Hercegovine u europske i svjetske organizacije.

U programskoj deklaraciji u točki I. *Politička pozicija SDA* kaže se da SDA prihvaća europske vrijednosti i standarde, te članstvo u euroatlantskim integracijama – NATO-u i Europskoj uniji, uz očuvanje tradicionalnih vrijednosti i bosanskog identiteta.

U točki *10. Suradnja sa drugim političkim stranaka* govori se o euroatlantskim integracijama, i kroz ovo se vidi neupitan pogled i odlučnost SDA za pristup euroatlantskim integracijama.

Stranka za Bosnu i Hercegovinu (SBiH)

S druge strane, *Stranka za Bosnu i Hercegovinu* u svom *Statutu*[7] ističe da će svoje političko djelovanje usmjeriti na ostvarivanje ciljeva utvrđenim

[5] Dokument o načelima Ustava BiH potpisali su predsjednici HDZ-a BiH – Dragan Čović, HDZ-a 1990. – Božo Ljubić, HSP-a Đapić Jurišić – Zvonko Jurišić, HSS-a BiH – Marko Tadić, Narodne stranke Radom za boljitak – Jerko Ivanković Lijanović, te HKDU-a – Ivan Musa.

[6] Statut SDA, članak 14.

[7] Članak 3. Statuta Stranke za BiH.

programskom orijentacijom, a naročito na ulazak u Europsku uniju i europske asocijacije. Slično tomu govori i programska orijentacija ove stranke.

U *Programskoj orijentaciji* Stranka za BiH ističe da se Bosna i Hercegovina mora otvarati prema Europi i svijetu, s krajnjim ciljem uključivanja u EU i NATO.

Socijaldemokratska partija (SDP)BiH

Socijaldemokratska partija (SDP) BiH u Statutu[8] govori o europskim vrijednostima, a u programskim ciljevima neupitno se pokazuje da ta stranka ne samo da vidi nego želi i sudjelovati u približavanju i uključivanju Bosne i Hercegovine u euroatlantske integracije.

U *Programskim ciljevima* se kaže: "SDPBiH će iskoristiti aktuelni trend otvaranja euro-atlantskih struktura prema BiH, posebno onih u sferi sigurnosti i jačanja vojne saradnje u svrhu učešća u međunarodnim mirovnim vojnim i sigurnosnim operacijama, u antiterorističkim operacijama i u borbi protiv organizovanog kriminala, čime bi se BiH uključila euro-atlantske integracijske mehanizme i procese. Krajnji cilj je ulazak u NATO."[9]

U ostvarivanju programskih ciljeva, SDPBiH, kao članica Socijalističke internacionale, razvijat će posebne odnose s njenim članicama, te demokratskim pokretima u svijetu, a naročito u regiji. "Time će se olakšati naša borba za demokratski ustroj Bosne i Hercegovine i njen prijem u Evropsku uniju i euro-atlantske integracije. Uz sve svoje specifičnosti, Bosna i Hercegovina je uvijek bila i bit će evropska država."

JAVNI STAVOVI TRIJU POLITIČKIH STRANAKA

S druge strane, imamo nekoliko istupa i čelnika ovih političkih stranaka. I Lagumdžija i Tihić i Silajdžić priključenje Europskoj uniji vide kroz jačanje institucija Bosne i Hercegovine. Politička filozofija kod ove tri, uvjetno kazano, bošnjačke političke stranke ide za tim da se jača država, da se donekle (mada ne isključivo) slabe entiteti i da je veća kompetencija države u odnosu na entitet. Republika Srpska je nešto što je poželjno i nije poželjno, ali tu se stavovi bošnjačkih političkih lidera razlikuju.

[8] Članak 3. Statuta SDP-a.

[9] Pristup euroatlantskim integracijama na nivou sigurnosti.

Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD)

Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) u svojim *Političkim ciljevima* kaže:[10] SNSD se zalaže za ostvarivanje svih prava i sloboda građana predviđenih i u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda itd. itd.

U političkoj platformi ove najjače stranke u Republici Srpskoj kaže se: SNSD će u zajedničkim organima BiH kreirati atmosferu efikasne i racionalne države čiji cilj nije centralizacija sama po sebi i po svaku cijenu, već uvažavanje i složenosti unutrašnjeg habitusa Bosne i Hercegovine i zahtjeva novim evropskim integracijama.

I u drugim dokumentima SNSD-a da se iščitati europska orijentacija. Ona je nešto latentnija u odnosu na ove druge stranke, ali još uvijek dovoljno jasna da se može pročitati da SNSD apsolutno vidi Bosnu i Hercegovinu u euroatlantskim integracijama.

Partija demokratskog progresa (PDP)

Partija demokratskog progresa (PDP) također u svojim dokumentima spominje Europu kao širi okvir i gdje vidi Bosnu i Hercegovinu. Ona eksplicitno ne kaže o euroatlantskim integracijama. Kao što se može vidjeti u programskim orijentacijama 14 puta imamo riječ Europa u *Programu* i dovoljno je razloga da možemo i implicitno i eksplicitno zaključiti da i ova stranka vidi Bosnu i Hercegovinu u euroatlantskim integracijama.

U *Statutu* PDP-a ističe se da je "cilj PDP-a izgradnja slobodnog, demokratskog, otvorenog i civilnog društva integrisanog u zajednicu evropskih naroda i država zasnovanog na parlamentarnoj demokratiji, vladavini prava, tržišnoj ekonomiji, i ostvarenju osnovnih ljudskih prava i sloboda".[11]

U *Programskim orijentacijama* PDP smatra da je "uslov samoodrživosti BiH njena demokratizacija (...) Konačno demokratsko uređenje i integrisanje u evropske, ali i druge ekonomsko-političke asocijacije je moguće i održivo samo ukoliko bude djelo njenih naroda i građana" (...).[12]

Srpska demokratska stranka (SDS)

Srpska demokratska stranka (SDS) u svom *Statutu* zalaže se za provođenje europskih i drugih međunarodnih, političkih i ekonomskih integracijskih pro-

[10] Članak 3.

[11] Članak 2. Statuta PDP-a.

[12] Programska orijentacija PDP-a.

cesa, stvaranje europske orijentacije. "Cilj SDS-a je da djeluje na ostvarivanju političkih, ekonomskih, kulturnih, vjerskih, obrazovnih i drugih interesa srpskog naroda u Republici Srpskoj i šire, i to tako što: zalaže se za sprovođenje evropskih i drugih međunarodnih političkih i ekonomskih integracionih procesa."[13] Kao što vidite, u programskim dokumentima ne može se reći, bez obzira na neke stavove, da dokumenti SDS-a ne idu u tom pravcu. Imamo još primjera.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Umjesto zaključka iznosimo jedan dio govora visokog predstavnika za BiH i posebnog predstavnika EU Miroslava Lajčáka, koji je održao 13. 11. 2008. godine u *London school of economics and political science*, pod nazivom "Izazovi integracije Bosne i Hercegovine u Europu". Smatramo kako ovaj izvod iz govora najbolje oslikava trenutno političko stanje u Bosni i Hercegovini, kao i njihov odnos prema euroatlantskim integracijama.

Visoki predstavnik za BiH i posebni predstavnik EU Miroslav Lajčák, između ostalog, rekao je: "Sadašnji premijer Republike Srpske Milorad Dodik je samo uvjetno lojalan Bosni i Hercegovini kao državi. Taj uvjet je da država zauzvrat mora biti lojalna Republici Srpskoj kao njezinom potpuno legitimnom i stalnom neupitnom dijelu. On želi formalni federalni ili, ustvari, konfederalni poredak u Bosni i Hercegovini. Također, zahtijeva povrat svih nadležnosti koje su, kako on to definira, ranije ukradene od njegovog entiteta, te reviziju učinkovitosti onih državnih institucija koje su stvorene na osnovu Sporazuma o prijenosu nadležnosti.

Za to vrijeme u Federaciji, odnosno u drugom dijelu Bosne i Hercegovine, pretežno bošnjačke i hrvatske stranke su podijeljene, kako međusobno tako i unutar pojedinačnih stranaka, te su stoga u lošijem položaju kada se radi o suočavanju s Dodikom. Unutarnja podjela Federacije BiH na deset županija/kantona, koji imaju svoje zasebne i kompletne vlade i parlamente, također, nimalo ne pomaže, osim toga garantira fiskalnu rastrošnost. Dvije bošnjačke političke stranke zagovaraju unitarnu državu bez entiteta, ali imaju različita stajališta o tomu na koji način to treba postići, postupno ili uvodeći povremeno izmjene i dopune Dejtonskog sporazuma ili odjednom potpunom promjenom koja bi zamijenila Dejtonski ustav u cijelosti. Međutim, i jedni i drugi računaju na pomoć međunarodne zajednice, mog ureda u Bosni i Hercegovini, u postizanju mog cilja.

---

[13] Članak 13. Statuta SDS-a.

Što se tiče dvije najveće hrvatske stranke koje smatraju da su u nepovoljnom položaju u Federaciji u BiH u kojoj su Bošnjaci većina, one inzistiraju na tome da dejtonski poredak mora biti odbačen, a Hrvatima osiguran entitet ili federalna jedinica u kojoj bi oni bili većina. Oni, također, očekuju da međunarodna zajednica realizira ovo sretno rješenje prije nego što se povuče iz BiH.

Odgađanje ustavne reforme će imati za posljedicu odgađanje nadanja Bosne i Hercegovine da se pridruži EU. Kao što je komesar za proširenje EU Olli Rehn više puta istaknuo, Bosna i Hercegovina ne može težiti članstvu s ustavom koji državi uskraćuje mogućnost da donosi ili provodi zakone EU, odnosno ustavom koji krši europske standarde ljudskih prava s više aspekata. To ne znači da entiteti moraju biti ukinuti, ali znači da entiteti moraju prihvatiti primat države u mnogim oblastima.

U konačnici, Brisel će morati precizno objasniti što se mora promijeniti u postojećem ustavu, a što je nešto s čim je EU dosada dosta oklijevala. Između 70 posto i 80 posto građana BiH govore ispitivačima javnog mišljenja da žele da se priključe EU. Njihove razloge nije teško shvatiti. Oni žele prosperitet, slobodu da putuju bez viza i sigurnost koju bi garantiralo članstvo u EU. Bosanskohercegovački političari kažu da i oni žele ove iste stvari. No, dosada nisu pokazali sposobnost ili napore ili fleksibilnost potrebne da se osigura takav ishod. Razlika između onoga što građani i političari kažu da žele i onoga što oni, ustvari, kažu da rade i dalje je velika."

Izvori

Statut HDZ-a BiH
Program HDZ-a BiH
Statut HDZ-a 1990
Programska deklaracija HDZ-a 1990
Programska načela HSP-a Đapić-Jurišić
Kreševska deklaracija – Deklaracija o načelima ustava Bosne i Hercegovine
Statut SDA
Programska deklaracija SDA
Statuta Stranke za BiH
Programska orijentacija Stranke za BiH
Statuta SDP-a
Programski ciljevi SDP-a
Statut SNSD-a
Politički program SNSD-a
Statut PDP-a
Programska orijentacija PDP-a
Statuta SDS-a
Politička platforma SDS-a
www.ec.europa.eu
www.lse.ac.uk
www.hdzbih.org
www.hdz1990.org
www.hsp-bih.ba/
www.sda.ba
www.sdp.ba
www.zabih.ba/
www.snsd.org
www.sds.rs.com
www.pdpinfo.net/

O višestrukim nerazumijevanjima ovdje i tamo – religija i politika

DINO ABAZOVIĆ*

U općem kontekstu prelaska iz jednog u drugi milenij, politička uloga religije u društvima širom planete faktum je koji ne može ostati neprimijećen. Međutim, posebno je interesantno šta se dešava u onom dijelu svijeta koji se uvjetno određuje kao "zapadni svijet". Dovoljno je samo površno pratiti sredstva javnog informiranja i učiti kako su medijski stupci u štampi i solidna minutaža na elektronskim medijima rezervirani za sadržaje koji manje ili više apostrofiraju da se – još važnije koliko i kako – religija "vratila" u žižu javnog interesiranja. Dakako, stručna javnost, posebno u oblasti humanistike i društvenih znanosti, i sama nerijetko ovisna o trendovima, daje svoj doprinos razmatranju fenomena, o čemu najslikovitije govori proliferacija skupova, konferencija, javnih predavanja i okruglih stolova na temu "mjesta i uloge religije u....", te svakako znatno povećan broj publikacija "iz oblasti". Umjetnici pak na sebi svojstven način iskazuju senzibiliziranost za činjenicu da je "vječito vrelo inspiracije" gotovo preko noći snažno nabujalo.

Kako god, već je Peter L. Berger (1999, 2001) na nekoliko mjesta ustvrdio kako modernizam pluralizira svjetove pojedinaca i posljedično tome potkopava sve "zdravo-za-gotovo" uzete izvjesnosti[1]. Po njemu, kao što je modernost imala mnoge sekularizirajuće efekte, tako je izazvala i formiranje moćnih protiv-sekularizirajućih pokreta. Tako su na međunarodnoj sceni ortodoksni ili tradicionalistički pokreti[2] bili upravo oni koji su

* Dr. sc. Dino Abazović je docent na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.

[1] "Neizvjesnost je stanje s kojim se veliki broj pojedinaca teško nosi, shodno tome, svaki pokret (ne samo religijski) koji obećava da će osigurati ili povratiti sigurnost ima spremno tržište" (Berger, 1999: 7).

[2] Najčešći "zbirni" naziv za takve pokrete, u publicistici ali i stručnim radovima, jesu "fundamentalistički pokreti". Međutim, treba biti oprezan u takvom, nerijetko

odbacili *aggiornamento* sa modernošću kako ju je definirala progresivna inteligencija (Beger, 1999).

Doista, nakon kolapsa socijalističkog bloka i raspada Sovjetskog saveza značajno je prisutna revitalizacija religije u Rusiji (naročito pravoslavlja), utjecaj religije u državama i društvima jugoistočne Europe ne može se zanemariti ni u jednom aspektu tranzicije, naročito ne kada su u pitanju konflikti iz nedavne prošlosti. Istraživači židovske religije ukazuju na to da je u Izraelu, ali i u dijaspori, ortodoksni židovski pravac najbrže rastući po broju sljedbenika, zatim uloga religijskih zajednica (hinduizma, sikhizma i islama) u političkom životu Indije je očigledna, značaj "kršćanske desnice" u političkom životu SAD-a u stalnom je porastu, a dakako tu je i politička uloga islamističkih pokreta kao globalnog fenomena (naročito u zemljama Azije i Afrike). Konačno, proliferacija novih religijskih pokreta u SAD-u i Europi jasno indicira revitalizaciju religijskog života.

I to je rodno mjesto onoga što se u suvremenim stručnim radovima često određuje kao procesi "sakralizacije" (Woodhead, Heelas, 2003), ili "desekularizacije"[3] (Berger et al., 1999). I među onim znanstvenicima koji su donedavno snažno razvijali "sekularizacijsku tezu" počelo je prevladavati mišljenje da je religija daleko od inkompatibilnosti s modernošću. Upravo suprotno.

Izlazak religije u javnu sferu Jose Casanova određuje kao *deprivatizaciju* i taj proces smatra ključnim za period od osamdesetih godina prošlog stoljeća do danas. Casanova ilustrativnim navodi četiri dešavanja na globalnom planu kao potporu tezi o deprivatizaciji: islamska revolucija u

paušalnom etiketiranju, s obzirom na to da među različitim konzervativnim, tradicionalističkim i fundamentalističkim pokretima postoje nepremostive razlike, kako unutar tako i između različitih religijskih tradicija i zajednica.

[3] Doduše, ima autora koji žele izaći iz sheme "desekularizacije". Jean-Paul Willaime ukazuje na to da "upravo se u kontekstu hipersekularizacije europskih društava ostvaruje određeni povratak vjerskoga, vjerskoga koje, sa svoje strane, teži svom dubokom preoblikovanju jednako u svojim odnosima prema istinama koje oni zahtijevaju i u svojim načinima društvenog postojanja... U odnosu na sekularizaciju kao transfer sakralizacije vjerskog na druge sfere aktivnosti (ekonomsku, političku, moralnu), koja posebno odgovara fazi sekularizirajuće modernosti, ultramodernost se pojavljuje kao sekularizirana modernost gdje se sekularizacija primjenjuje na same sekularizirajuće snage" (Willaime, 2007: 102-103) Slično promišlja i Željko Mardešić (2007) ukazujući na pet razdoblja sekularizacije: sekularizacija religije, sekularizacija politike, sekularizacija sekularizacije, odgode i prilagodbe sekularizaciji, pobuna protiv sekularizacije.

Iranu, pokret "Solidarnost" u Poljskoj, uloga katolicizma u revoluciji sandinista, i u drugim političkim konfliktima u Latinskoj Americi, te jačanje protestantskog fundamentalizma kao političke snage u SAD-u. Ukratko, po njemu (a slično je određenje i kod nekih drugih autora, npr. Berger, 1997; Haynes, 1998) deprivatizacija se ogleda u činjenici da

> religijske tradicije širom svijeta odbijaju prihvatiti marginalnu i privatiziranu ulogu koju su im namijenile teorije moderniteta, kao i teorija sekularizacije. Društveni pokreti koji su se pojavili su ili religijski u svojoj prirodi ili u ime religije postavljaju izazove legitimnosti i autonomiji primarno sekularnih sfera, države i tržišne ekonomije... Religije širom svijeta ulaze u javnu sferu i arenu političkog nadmetanja ne samo da bi zaštitile svoj tradicionalni teren, kao što su to činile u prošlosti, nego i da bi učestvovale u nadmetanju koje će definirati i odrediti moderne granice između privatne i javne sfere, između sistema i svijeta života, između pojedinca i društva, između obitelji, civilnog društva i države, između nacija, država, civilizacija i svjetskog poretka (Casanova, 1994: 3-6).

Steve Bruce (1996), koji se uz B. Wilsona i K. Dobbelaerea ubraja u posljednje "čuvare sekularizacijske teze", također uviđa situacije u kojima modernost ne podriva religiju, odnosno kada religiji dodjeljuje važne društvene uloge – to su situacije kulturne odbrane i kulturne tranzicije. Po njemu, kulturna odbrana je na sceni kada su dvije ili više zajednica u konfliktu, a njihovi pripadnici baštine različite religijske tradicije (protestanti i katolici u Irskoj; Srbi, Hrvati i Bošnjaci u bivšoj Jugoslaviji). Tada religijski identitet može dobiti na društvenoj važnosti i biti pozivom za etničko jedinstvo i ponos. Slična situacija je i kada jednom zajednicom dominira druga zajednica (koja je različite religije, ili je "bez" religije), pa tada religijska institucija preuzima ulogu branitelja kulture i identiteta ljudi koji su pod dominacijom. A u situacijama kulturne tranzicije religijske institucije imaju ulogu pomoći ljudima da se nose s promjenama s kojima su suočeni.

I doista, kako to primjećuje Haynes,

> ... organizirana religija će često zahtijevati javnu ulogu kao rezultat vjerovanja kako je društvo krenulo u pogrešnom pravcu i potrebna mu je injekcija religijskih vrijednosti kako bi se vratilo na pravi put. Religija će se pokušati deprivatizirati tako da ima glas u aktualnim debatama o socijalnim i političkim pravcima. Cilj je postati značajan faktor u političkoj deliberaciji tako da se religijski glas uzme u obzir. Religijske vođe traže podršku od svakodnevnih ljudi razmatrajući određena ključna pitanja, uključujući ne samo pretpostavljeni pad javnog i privatnog morala već isto tako nesigurnosti života u neovisnom tržištu gdje su pohlepa i sreća jednako efikasni kao i rad i racionalan izbor (Haynes, 1998: 19).

I tu nema velike razlike između situacije u SAD-u, zemljama Europske unije ili u Bosni i Hercegovini. Ali, kod nas, religijska naracija prvenstveno ostaje primarno sredstvo socijalne mobilizacije koja obuhvata veliki broj pristalica, i to onih koji inače ne bi bili mobilizirani oko socijalnih i političkih pitanja kako god drugačije da su formulirana, odnosno da iza njih stoje recimo politički ili akteri civilnog društva. Posebno bitno je naglasiti da su ovdje upravo religijski establishmenti ti koji nude legitimitet kroz moralno opravdavanje takvog političkog djelovanja pristalica – pa čak i kad je u pitanju nasilno djelovanje.

Naime,

> ...religijski i etnički nacionalizmi ponudili su rješenja za pretpostavljene insuficijencije sekularnih politika zapadnog stila. S obzirom na to da su sekularne veze počele popuštati u post-sovjetskoj i post-kolonijalnoj eri, lokalni lideri počeli su potragu za novim sidrištima svojih društvenih identiteta i političkih lojalnosti (Jürgensmeyer, 2004: 5).

U bivšoj Jugoslaviji, posebno u Bosni i Hercegovini, to je još izraženije jer su već u bivšem režimu bile stvorene praktično dvije vrste kultura

> međusobno prilično udaljenih, od kojih je jedna bila sistemska i ateistička koja se nije samo svim institucionalnim sredstvima podržavala nego se često i nametala, što je rezultiralo njenom hegemonijom u kulturi, i drugu, izvansistemsku, ali legalnu koja je efikasno potiskivala u sferu privatnosti bez značajnih javnih društvenih manifestacija (Blagojević, 2007: 112).

Religija doista jest u komunističkoj Jugoslaviji bila privatizirana, na što ukazuju mnogi autori, a na naročito minuciozan način o tome piše Jakelić (2003) kada govori o privatiziranju ne kao stvari individue, već kao stvari kolektiviteta.

Privatizacija religije u bivšoj Jugoslaviji bila je nametnuta komunističkom i anti-nacionalističkom platformom, što je... institucionaliziralo kolektivističku religiju u jedinoj sferi u kojoj je to bilo dozvoljeno – u privatnom životu vjernika, a ne u sferi javnog, gdje je kolektivna religioznost konceptualno uvijek smještena (Jakelić, 2003: 75-76).

Konačno, kao što je prethodno dominantan proces sekularizacije, to jest prisilne ateizacije, bio u potpunosti politički isforsiran, i to kao politička činjenica, tako ni oživljavanje religioznosti u periodu pred sami slom režima, a naročito u prvom periodu odmah nakon ustanovljavanja novih elita na vlasti, "...nije bilo bez vidljivih natruha političke isforsiranosti za trenutne praktično političke potrebe homogenizacije i legitimacije novostvorenih država i vlasti u njima" (Blagojević, 2004: 144).

No, pogledajmo kako stoje stvari u Europi, koju danas značajan broj autora određuje kao postkršćansku. Kako su i gdje povučene vanjske, teritorijalne, i unutarnje, kulturne granice Europe?

U osnovi, prisutna su i dalje četiri ključna pitanja – uloga katoličke Poljske, prijem Turske, pitanje integriranja neeuropskih imigranata, mjesto trojedinog Boga, to jest kršćanskih vrijednosti u javnom prostoru Zajednice, a što je samo djelomično načela svojevremena debata o tekstu Ustava Europske unije.

Ako se vratimo na zvanične početke, godine 1951. i 1957., sam proces ekonomskog integriranja imao je u podtekstu pomirenja Francuske i Njemačke i pomirenje protestanata i katolika u novu kršćansku demokratiju. Objektivno promatrajući, danas je još jedino Hrvatska, te "neutralna" Švicarska, izvan ujedinjenog prostora nekadašnjeg srednjovjekovnog Christendoma.

Doduše, ne smijemo zaboraviti da je ta ista Europa danas i ultramoderna zajednica – ali ultramoderno u kontekstu razmatranja religije danas ne znači manje vjerskog, već je to "drugačije" vjersko. Pa je tako u Europi javni život bez religije nezamisliv. Ali,

> [e]vropskoj historiji, usljed kompleksnosti konflikta, bili smo primorani napustiti, uopćeno govoreći, jednu feudalno-imperijalističku koncepciju, u kojoj su svaka teritorija i svaka zajednica imale svoju religiju i prema kojoj je svaki pojedinac prvobitno pripadao svojoj zajednici, pa tek onda političkom prostoru (Abel, 2005: 71).

Stoga se danas pitanje vjerskog nalazi između logike individualizacije i logike mondijalizacije. Osobe koje su religiozne postaju manje vjernici nego što su bile ranije, a oni koji izjavljuju da su "bez vjere" su manje ateisti nego prije. S tim što se većina onih koji izjavljuju da su "bez vjere" ne smatraju po *defaultu* kao osobe koje su lišene interesa za duhovno, odnosno da je kod njih prisutno potpuno odsustvo vjerovanja.

Međutim, ključni problemi i dalje opstoje uslijed nemogućnosti da se verbaliziraju neizgovoreni "kulturni" uvjeti koji se imaju ispuniti kada se govori o imigrantskim zajednicama, a naročito kada su u pitanju pripadnici islama. Upravo na primjeru islama, upozorava nas Casanova, Europljani otkrivaju limite i predrasude svoje moderne sekularne tolerancije.

S druge strane, kod nas je i dalje

> [s]vođenje društvenih identiteta na etničke ili konfesionalne i redukovanje ljudskih prava na tu dimenziju, pokazuje tendenciju skretanja pažnje sa primarnih oblika obespravljenosti i neravnopravnosti, koji proizilazi iz stihijske podele političke i ekonomske moći. Ta vrsta obespravljenosti

zajednička je i za većinu i manjine i može predstavljati referenciju u odnosu na koju manjine i većina mogu naći zajednički jezik. Takav zajednički jezik, kao osnova kulturnog diskursa, imala bi snažnije pozitivno povratno dejstvo i na slobodno i nesmetano iskazivanje etničkih i religijskih identiteta (J. Đorđević, 2001: 110).

Ipak, ili konačno, kad se kod nas stvore uvjeti da se prijelaz od religije po naslijeđu na religiju po izboru ne smatra najtragičnijom od svih mogućih tragičnih činjenica, bit ćemo u mogućnosti tvrditi da smo nadomak Europe ma koliko ona bila okarakterizirana represivnom amnezijom.

Reference

Abel, O. (2005) *Vjerski konflikt – utemeljivač Evrope*, u: Clamens, Gilles (ur.): *Savremena politička filozofija u Evropi: Francuski pogledi.* Forum Bosnae, Sarajevo, 2005.

Berger, P. (1999) *The Desecularization of the World: A Global Overview*, in: Berger, Peter (ed.) (1999): *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Washington, D.C.: Ethnic and Public Policy Center.

Blagojević, M. (2007) *Savremena (de)sekularizacija srpskog društva*, u: Đorđević, Dragoljub (ur.) (2007): *Muke sa svetim*. Niš: Niški kulturni centar.

Bruce, Steve (1996) *Religion in Modern World: From Catedrals to Cults*. Oxford: Oxford University Press.

Casanova, Jose (1994) *Public Religion in the Modern World*. Chichago: University of Chicago Press.

Dobbelaere, Karel (2004) *Secularization*: *An Analysis at Three Levels*. Brussels, Belgium: P.I.E Peter Lang.

Đorđević, J. (2001) *Uloga crkava, odnosno verskih zajednica u oblasti kulture, obrazovanja i medija u smislu afirmacije multietničkog i mulitreligijskog društva*, u: Bašić, G. – Devetak, S. (ur.) (2001): *Demokratija i religija*. Beograd – Maribor: CIE/ISCOMET.

Haynes, Jeff (1998) *Religion in Global Politics*. London & New York: Longman.

Jakelić, S. (2003) *Sekularizacija: teorijski i povijesni aspekti*, u: Vukomanović, M. – Vučelić, M. (ur.) (2003) *Religijski dijalog – drama razumevanja*. Beograd: BOŠ.

Mardešić, Ž. (2007) *Religija u postmodernitetu: Nestanak ili povratak svetoga?*", u: Đorđević, Dragoljub (ur.) (2007): M*uke sa svetim*. Niš: Niški kulturni centar.

Wilson, Brayan (1982) *Religion in Sociological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Willaime, J. (2007) *Ultramoderne rekonfiguracije*, u: Europski glasnik, godište XII, br. 12. 2007, Zagreb.

Patrijarhalne vrijednosti političkih elita u Bosni i Hercegovini i njihov utjecaj na formiranje vrijednosnih stavova prema Bosni i Hercegovini i Evropskoj uniji

FAHIRA FEJZIĆ-ČENGIĆ*

Ljudi se dijele u četiri grupe:
Znan čovjek koji zna da zna,
Takvog slijedite;
Čovjek koji ne zna i ne zna da ne zna,
Ovakvog se čuvajte;
Zna, ali ne zna da zna,
Taj je uspavan, probudite ga;
Čovjek koji ne zna i zna da ne zna,
On je nemoćan i takvom se smilujte!

(Iz arhiva Prvog univerziteta u svijetu – TIMBUKTU
– nastalog u zapadnoj Africi u X vijeku.
U vrijeme kada nastaje Bolonjski univerzitet
Timbuktu je imao 25.000 studenata.)[1]

Vrijednosti su jedan od središnjih, centralnih koncepata u društvenim naukama danas. Tako u sociologiji, politologiji središnje istraživačko polje čine vrijednosti.

Vrijednost kao kategorija u psihosocijalnim istraživanjima može značiti mnogo toga, što će se dijelom vidjeti i u ovome radu. Vrijednosti variraju od grupe do grupe; od zajednice do zajednice, ali najvažnije je da vrijednosti variraju i od pojedinca do pojedinca.

* Dr. sc. Fahira Fejzić-Čengić je docentica na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.

1 M. Karahodžić, *Timbuktu*, Bemust, Sarajevo, 2008.

Ma kako ih istraživački željeli generalizirati, učiniti *univoknima*, jednoznačnima, jer bi ih tako lakše proučavali, vrijednosti se ne daju tako jednostavno "poujednačiti", ukalupiti, učiniti univoknima. One su uvijek, ili gotovo uvijek, upravo višeznačne ili *polivokne*.

Vrijednosti, sa stajališta *kvantiteta onih koji ih dijele ili posjeduju*, mogu biti:

1. individualne,
2. grupne,
3. kolektivne,
4. masovne.

Vrijednosti sa stajališta kvaliteta dijele se na:

1. tradicionalne (patrijarhalne),
2. moderne (nepatrijarhalne).

Vrijednosti su trajne orijentacije osobe/pojedinca u odnosu na društveno poželjne osobine. Kao takve imaju funkciju upravljanja ponašanjem kod pojedinca, koji i kad ima alternativu izabire istu vrstu ponašanja i baš bira taj i taj model ponašanja. Ispostavlja se tako da je u znanosti poteško razdvojiti vrijednosti od drugih srodnih koncepata kakvi su potrebe ili stavovi. Ipak se smatra da su vrijednosti najstabilnija određenja pojedinca i zajednice, stabilnija od potreba i od stavova. Teško je kazati koliko ima vrijednosti, pa ih onda pobrojati, odvojiti jedne od drugih, razlučiti ih. Veliki broj vrijednosti, saglasni su vodeći autori, poput Rokeacha, Maslowa, uveliko ovisi o konkretnom vremenu, konkretnom prostoru i konkretnoj kulturi.

Ali, ima i izuzetaka.

Primjerice: individua ne mora djelovati etički poželjno (ne plaća se to djelovanje), ali individua ipak djeluje etično, i u društvenom smislu vrijednosno poželjno, posebice sa stajališta takozvanog društvenog karaktera. To su takozvane supererogativne radnje!

VRIJEDNOSTI – STAVOVI – POTREBE

Postoji velika sličnost, ili bliskost, u razumijevanju vrijednosti – stavova – potreba! Vrijednosti, stavovi i potrebe imaju isprepleten međuodnos, tako da se teško izdvajaju jedni od drugih, a naročito ih je teško metodološki izdvojiti i pravilno i precizno odmjeriti u znanstvenoistraživačkom postupku i djelovanju. Ali ih u društvenoj znanosti, empiričkoj posebice, ipak treba izdvajati. Vrijednosti su čvrsta uvjerenja, individualna stabilna

uvjerenja koja se teško mijenjaju. Ova su uvjerenja otporna na nagle ili ubrzane promjene. Stoga imaju značajne društvene domete, i značajno utječu na formiranje šireg društvenog karaktera.

Određene društvene vrijednosti, poput *društvenoga karaktera*, u prvi mah se čine nepromjenjivim, stalnim, stabilnim, otpornim na vanjske intervencije, ali se vremenom pokaže kako su zapravo ipak i kao društveno stabilne forme podložne promjeni, izmjeni, transformitetu. Primjerice, poznato je da su nakon 1908. godine i dolaska austrougarske vlasti na prostore Bosne i Hercegovine bosanski muslimani i bosanski pravoslavci pravili snažan otpor ovoj novonadolazećoj vlasti, ali vremenom počinju popuštati, te se već nakon tri godine od njene uspostave prilagodljivo uklapaju u nove društvene tokove i u nove društvene vrijednosti. To je provjereno svojstvo društvenih subjekata s kojim, u pravilu, računaju sve novouspostavljajuće paradigme vlasti i vladanja, faktički oduvijek. Nositelji otpora prema novome i *novoj političkoj paradigmi* najprije sve *novume* odbacuju, da bi se vremenom sve više i više činili adaptivnima, te se u konačnici, nakon protoka određenog vremena, ne manjeg od dvije ili tri decenije, moglo govoriti o posvemašnjoj ili cjelovitoj adaptaciji. To bi unekoliko moglo značiti da su lokalne individue prilagodljive novonastalim situacijama i društvenim promjenama, i stoga mi se čini značajnim za napomenuti da su lokalni stanovnici zapravo *prilagodljivi* ili *adaptabilni na socijalne mijene*, i da je tu, bit će, u značajnoj mjeri sadržan ključ razumijevanja kako su preživjeli tolike brojne i raznovrsne historijske, društveno-političke, ekonomsko-socijalne i duhovno-civilizacijske mijene, tolike promjene, različite vladare i izvanjske političke elite kojima su bivali potčinjavani u raznim periodima burne i dugotrajne bosanskohercegovačke historije.

Ponekad mi se kao istraživaču društvenih tokova učini da su balkansku raznovrsnu povijest živjeli, recimo, nordijski narodi, ili germanski narodi, ili romanski narodi, nisam sigurna da bi s toliko fleksibilnosti podnijeli terete opstanka i matične kakve-takve uravnoteženosti kao što se to događalo lokalnom življu, evo već vjekovima. Negdje mi u mislima odzvanja i na tom rastresitom tlu proiznikla neobična rečenica, koja se ovdje spominje i danasdanile, *da nema te hrđe i hrđave vlasti koju ovaj narod bosanskohercegovački nije nadurao*. A ovdje korišteni glagol (na)durati je možda jedan od najpreciznijih glagola koji oslikava to stanje trpljenja, taj nužni reciprocitetni odnos, društveni odnos lokalnih i izvanjskih, lokalnih i stranih, lokalnih i nametnutih, lokalnih i lokalnih koji vladaju "odozgora", s neke udaljenosti, potencijalne visine ili potencijalne stranosti, a zapravo vladaju neprilagođeno i loše.

PATRIJARHALNE VRIJEDNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Šta su patrijarhalne vrijednosti u Bosni i Hercegovini danas? Nema preciznog odgovora na ovako eksplicitno pitanje, ili ovako direktno omeđeno društveno-istraživačko-predmetno polje i propitivanje *društvenog karaktera*, kao zbroja individualnih bosanskohercegovačkih karaktera, stavova, ili već spominjanih vrijednosti.

Dio odgovora mislim da je uputno započeti tumačiti sa Deset Božjih zapovijedi[2] koje je Bog priopćio Mojsiju na Sinaju. Ove zapovijedi, kao njih dvadeset, sedamnaest ili deset, manje je važno, predstavljaju stup religijskog *creda*, stup tradicionalnog morala, okosnicu javnog morala, i u

---

[2] Onda Bog izgovori sve ove riječi:

1 Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva.
3 Nemoj imati drugih bogova uz mene.
4 Ne pravi sebi lika ni obličja bilo čega što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom.
5 Ne klanjaj im se niti služi. Jer, ja Jahve, Bog tvoj, Bog sam ljubomoran. Kažnjavam grijeh otaca – onih koji me mrze – na djeci do trećeg i četvrtog koljena.
6 a iskazujem milosrđe tisućama koji me ljube i vrše moje zapovijedi.
7 Ne uzimaj uzalud imena Jahve, Boga svoga, jer Jahve ne oprašta onome koji uzalud izgovara ime njegovo.
8 Sjeti se da svetkuješ dan subotni.
9 Šest dana radi i obavljaj sav svoj posao.
10 a sedmoga dana je subota, počinak posvećen Jahvi, Bogu tvojemu. Tada nikakva posla nemoj raditi: ni ti, ni sin tvoj, ni kći tvoja, ni sluga tvoj, ni sluškinja tvoja, ni živina tvoja, niti došljak koji se nađe unutar tvojih vrata.
11 Ta i Jahve je šest dana stvarao nebo, zemlju i more i sve što je u njima, a sedmoga je dana počinuo. Stoga je Jahve blagoslovio i posvetio dan subotni.
12 poštuj oca svoga i majku svoju, da imadneš dug život na zemlji koju ti da Jahve, Bog tvoj.
13 Ne ubij!
14 Ne učini preljuba!
15 Ne ukradi!
16 Ne svjedoči lažno na bližnjega svoga!
17 Ne poželi kuće bližnjega svoga! Ne poželi žene bližnjega svoga, niti išta što je bližnjega tvoga!“

Jeruzalemska Biblija, Stari i Novi Zavjet s uvodima i bilješkama iz “La Bible de Jerusalem“, Uredili Adalbert Rebić, Jerko Fućak i Bonaventura Duda, Izdavač: “Kršćanska sadašnjost“, Zagreb, 2007.

bh. društvu pretežno očekivani oblik ponašanja. Dakle, Božje zapovijedi u značajnoj mjeri važe i danas, kao *mirnodopski credo*, u lokalnim prilikama "svijeta života". Ali u ratnom vihoru upravo vrijede *pervertirane vrijednosti* – ubij bližnjega svoga, ukradi bližnjemu svomu, poželi i otmi kuću bližnjega svoga, poželi njegovu porodicu, siluj njegovu ženu, opljačkaj imetak njegov, pokrajinu njegovu, državu njegovu... sve, baš sve njegovo, i "učitaj" se u njegovo samo potrto egzistencijalno bivstvovanje. Proizvedi njegov nestanak i dokini samo sjećanje na nj!!

"Deset Božjih zapovijedi", po mome sudu, sukus su tradicionalnih (pa i patrijarhalnih)[3] moralnih vrijednosti, i društvenih obligatornih vrijednosti, koje važe, manje-više, za pripadnike svih triju objavljenih ili takozvanih univerzalnih vjera – judaizma, kršćanstva i islama, a koji su nastanjeni na teritoriju Bosne i Hercegovine. Stoga bi trebalo da su ova univerzalna, kao objavljena, pa dakle eshatonska, onostrana, idealizirana i "božanska" načela, baza tradicionalnih vrijednosti i masa i političke elite u Bosni i Hercegovini. Odnosno, uobičajeno je da bi se stavovi i referentne (društvene) vrijednosti političkih (i ostalih) elita (intelektualnih, obrazovnih, kulturnih, javnih...) trebali prenositi na grupe, na kolektivitete i na mase, nad kojima i kojima vladaju ove izdvojene grupe, takozvane *političke elite.*

AMBIVALENTNOST PATRIJARHALNIH VRIJEDNOSTI

Za referentne društvene vrijednosti koje vladaju u datom vremenu u konkretnom društvu kaže se da se uspostavljaju vremenski (temporalno), javnodiskursno, edukacijski (porodica, škola, vjerska pouka, mediji, vršnjaci) opće-socijalizacijski i političko-socijalizacijski. To znači da nema izvanvremenskih i izvanprostornih vrijednosti ni individue ni društva kao cjeline, jer bi bile pusta teorijska tlapnja bez sadržaja i konkrecije, kada bi poput pustih ostrva egzistirale neke teorijske vrijednosti. Vrijednosti se vezuju za posve konkretne individue, za konkretne grupe i za konkretna društva, sa svim njihovim karakterističnim sadržajima i vrijednosnim elementima.

Same vrijednosti se u najširem smislu dijele na tradicionalne i savremene, ili na patrijarhalne i nepatrijarhalne. Pritom su u uskoj vezi i identifi-

[3] Najeksplicitniji dodir dvaju termina i njihovih sadržaja nalazi se u tituli *patrijarha* kao vrhovnog poglavara pravoslavne crkve i patrijarhalnih vrijednosti kao onih koje obnašaju ti prvotni, pater-inski, titularni...

kaciji tradicionalne kao patrijarhalne i moderne kao nepatrijarhalne vrijednosti. No, i to je, radi znanstvene preciznosti naglašavam, samo *radno odvojena metodologija promišljanja.* U pravilu svakodnevnice, one se miješaju i mijenjaju, prepliću i dopunjuju, i osoba može posjedovati i jednih i drugih vrijednosti.

Za potrebe ovoga teksta zanimale su nas patrijarhalne vrijednosti u bosanskohercegovačkim uvjetima, u odnosu na bosanskohercegovačke političke elite i njihovo ponašanje prema državi Bosni i Hercegovini i prema Evropskoj uniji kao logičnoj "pupčanoj poveznici" s kojom je BiH u geografsko-zemljopisno-geopolitičkoj vezi. I zapravo u kojoj se nalazi. Jer, evidentno, ne nalazi se ni u Africi, ni u Aziji, ni u nekoj od dviju Amerika, niti u Australiji. Ovaj *vještački cinizam* naglašavam uslijed osobne mučnine koju redovno osjetim kad god treba dokazivati tautološke veze i tautološke geografske iskaze dokazivati, makar da su tako zorni i tako jasni kao što je jasan vedar dan.

Patrijarhalne vrijednosti su ambivalentne; mogu biti ispoljavane kao:

1. organizirane, i
2. dezorganizirane.

A to ustvari znači da patrijarhalne vrijednosti političkih elita u Bosni i Hercegovini mogu biti za račun modernih vrijednosti sistematski, planski, institucionalno podržavane ili razgrađivane, i da mogu biti stihijski, neplanski i vaninstitucionalno gotovo sporadično gubljene ili raspršivane. Sve zavisi o kojim je vrstama patrijarhalnih vrijednosti riječ. Naprimjer, ako je u pitanju vrijednost poštivanja starijih, muških i androgenih članova zajednice, onda se u političkom biranju njima posvećuje najveća pažnja: sistematski, planski i institucionalno. Androgini, ženski i slabiji članovi političke zajednice dolaze na red tek ako se njihovo participiranje u javnoj političkoj sferi dodatno stimulira i pospješuje izvana, od međunarodnih faktora ili od nekih nevladinih ili medijskih projekata, koji, u pravilu, također bivaju stimulirani izvana. No, ovaj proces je "uvozni društveni projekt", a ne prirodni proces unutar lokalne društveno-političke zajednice. I svi su na njega naviknuti. Ako se to mora, "učinimo to dobrovoljno", pa će, recimo, svaka politička partija kandidirati "i žene" na svojim izbornim listama, što je napokon postalo i zakonsko pravilo u Izbornom zakonu BiH, makar da se u svojoj supstanciji opiru tom činu (sjetimo se na trenutak prilagodbe koja je spomenuta na početku austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini prije stotinu i trideset godina).

S druge strane promatrano, može se kazati da se kod bosanskohercegovačkih političkih elita patrijarhalne vrijednosti formalno javno iskazuju, u njih se zaklinje, a zapravo njihova suština potpuno izostaje, odnosno politička ličnost jedno govori a drugo radi kad je izvan dosega javnog diskursa.[4] Tada, i samo tada, kad jedna ličnost, kao superetična ličnost, čini u potpunoj osami ono što bi činila i pred kamerama u javnosti, kažemo da su patrijarhalne vrijednosti direktno proporcionalne stvarnom učinku djelovanja, dakle društveno korisne i upotrebljive vrijednosti. U pravilu, ovakvih ličnosti je veoma mali broj uopće u svijetu, a naročito kod nas. No, te vrste individua nisu izumrle. I meni blizak autor David Riesman (s koautorom Nathanom Glaserom) u svome posljednjem izdanju kultne knjige o promjeni američkog društvenog karaktera *Usamljena gomila* s razlogom ih naziva *društvenim liderima*[5] koji postaju sve rjeđi i sve manje postojeći u mlađim generacijama.

Zato bi bilo korisno razdvojiti patrijarhalne vrijednosti političkih elita (ali i masa) koje su to samo po svojoj formi, pa stoga poprilično lažne vrijednosti, i one koje su to po svom sadržaju ili suštini i primjeni, pa stoga stvarne, dubinske i kvalitetne vrijednosti koje popravljaju društvene vrijednosti. Dakle, dijelimo ih i po ovoj skali:

a) proklamirane (forma) vrijednosti, i
b) stvarne (suština) vrijednosti.

U pravilu, sve formalno proklamirane patrijarhalne vrijednosti (koje *a priori* nisu negativne, ali mogu to postati *a posteriori*) pozivaju se na sveto, na univerzalno, na izvorno, na prirodno, što je osnovica proklamiranih patrijarhalnih vrijednosti, i ne vidi se ništa štetno u tako postavljenim

---

[4] Sjetimo se da je patrijarhalna vrijednost odlaziti nekome "na žalost" kod slučaja smrti najbližih. Za preživjele Srebreničanke, političke elite ne "odlaze na žalost" ni redovito ni istinski, kako bi bilo logično. Čine to, ako čine, samo radi vlastite političke promocije u vrijeme dženaze 11. jula ili kod čina izbora. Ovaj iskreni čin odlaska "na žalost" je nestao kao patrijarhalna vrijednost i na tom putu gubljenja je uspostavljena moderna vrijednost – živi svoj život i ne petlja se u tuđe žalosti!

[5] Ove ličnosti Risman naziva "ljudima od uvjerenja", i smatra ih vrstom od nestajanja, ili vrstom u nestajanju, a oni upravo sada puno znače ili bi mogli puno značiti društvu u cjelini baš zato što su relativno rijetki. A izgleda da su najrjeđi među mladim odraslim ljudima...koji striktno slijede izvornost i pozitivnu stranu i patrijarhalnih vrijednosti. Pogledati šire: str. XXV, Izdavač Mediterran publishing, Novi Sad, 2007.

vrstama vrijednosti. Biti častan, pošten, pratiti red, rad, uzlazne linije, silazne linije društvenog uspjeha, pomagati ugroženima, biti tolerantan, plemenit, viteški nastrojen, radin, transparentan, držati svoju zadatu riječ... Ali, mnogo je češća praksa koja na bazi poznavanja svetoga kao univerzalnoga, patrijarhalnoga kao izvornoga i prirodnog i dovodi do potpune kolizije forme i sadržaja vrijednosti i načina praktičnog djelovanja. Tada dolazimo na ovu drugu, pervertiranu razinu, gdje se pervertira i formalizira patrijarhalna kao suštinska vrijednost u frazu, skelet bez sadržaja.

PERVERZIJA VRIJEDNOSTI U BIH – NASUPROT PROCEDURAMA, ZAKONIMA, INSTITUCIJAMA

U tom drugom slučaju dolazi do pervertiranja: svetog, univerzalnog, patrijarhalnog, izvornog, prirodnog u: profano-lično(egoistično)-kopirano--klonirano, lažno, kvarno, perverzno! Tada se može kazati da sfera patrijarhalnih vrijednosti pervertira u svoju suprotnost, u najbezočnije *surove interese,* koji čak ne bivaju ni korektno upakirani.[6]

Upravo kako veli filozof Ferid Muhić: "Nedosljednost u tretmanu vrijednosti postaje univerzalna slabost političkog djelovanja."[7] Među nekim od bosanskohercegovačkih nedosljednosti političkih elita spomenut ću:

– političke elite postaju *doživotne* (kao lideri, moćnici, vođe, predsjednici, parlamentarci, šejhovi, rejsovi, akademici); sam Izetbegović je u partiji ostao gotovo doživotno[8], Silajdžić će također, Lagumdžija isto tako, Tuđman, Milošević, Karadžić, Dodik, Čović... Ovdje se primijenjeno patrijarhalno direktno prenosi iz svetopovijesnih ili sakralnih sfera, gdje je uobičajeno da su te elite doživotne na funkcijama odgovornosti: pape, monsinjori, šejhovi... (kao npr. Vinko Puljić,

[6] Neka mi u ovoj fusnoti bude dozvoljeno da podsjetim na stavak koji su brojni sociolozi modernosti primijetili, a koja kaže da to što Amerika nije fašistička nije pitanje da tamo u Americi nema autoritaraca, ili nema sadista, već upravo stoga što postoje institucije i institucionalni oblici koji otežavaju takve pokrete. Kako bi bilo dobro da su slični institucionalni obrasci uvezeni i kod nas, kako ne bismo strahovali nad budućnošću svoje djece, koja bi mogla biti izložena nekom novom velikonacionalnom fašizmu kakav je nas pohodio devedesetih godina XX vijeka!

[7] Ferid Muhić, Istina interesa, neobjavljeni rukopis iz novembra 2008.

[8] *De facto* povukao se s liderske pozicije dvije godine prije smrti...

kao patrijarh sveti Pavle, to je univerzalno tradicionalno svojstvo začeto na sličnim patrijarhalnim vrijednostima o poštivanju *pater familiasa*, starijeg ili najstarijeg kao najmudrijeg, čak i onda kada on to uopće nije, ili kada ne može biti takav, uslijed starosti, bolesti i sl.);
- političke elite kao izabrane individue na vrhu se *ostavljaju amanetom*, ili *oporukom*, nasljednika kao u *porodičnim testamentima*: Izetbegović Tihića, Plavšićka Dodika, Karadžić Krajišnika...;
- ovdje je *lična nedosljednost pojedinaca*, izrazitih pojedinaca, ono što ostaje vrlo vidljivo kao njihovo nedosljedno ponašanje i njihovi stavovi koji su pervertirali u osobnu nedosljednost.

Čini se da nije naodmet kazati da se ovakve *forme patrijarhalnih hijerarhizacija* kao oblici ustaljenog ponašanja političkih elita mogu suspregnuti samo na način kako je to učinjeno u dugim godinama oslobađanja evropske političke sfere od naslaga patrijarhalno-pseudopolitičkog, čega je i tamo, zavirimo li u povijest evropskoga kontinenta, vidjet ćemo jasno, bivalo jako puno[9]. Riječ je prije svega o insistiranju na početnim demokratskim formama: procedurama, institucijama i zakonskoj legislativi.

- demokratske *procedure* bi bile osnova za promjenu ovih pseudopatrijarhalnih kao uobičajenih nad-vrijednosti ponašanja;
- *institucije* koje garantiraju jednakost svih pred svakom institucijom i obrascem društvenog ponašanja i participacije u svakom kutku države Bosne i Hercegovine. U društvenom razvoju institucije su uvijek osnovni posrednici razvoja svakoga društva;[10] i
- *zakonske legislative* bi također trebale biti istovrsne, "hladne", univerzalne i jednake za sve građane društva u Bosni i Hercegovini. Ovdje se primjećuje "orvelijanski princip" da su sve životinje jednake, osim što su neke "jednakije" od ostalih, te umjesto procedure i zakonskih obligacija nastupa lični odnos, *interesni* odnos, poluprivatizirani odnos, vlasnički umjesto proceduralni odnos.

---

[9] Pogledati naprimjer u knjizi Marka Mazowera *Evropski mračni kontinent*, Biblioteka Evropsko XX stoljeće, Prometej, Zagreb, 2004; ili u knjizi B. P. Potemkina *Istorija diplomatije*, Beograd, 1949; ili u knjizi Osvalda Špenglera *Propast Zapada*, Kosmos, Novi Sad, 1936; ili u knjizi Marvina Perija *Intelektualna istorija Evrope*, Clio, 2000, Beograd.

[10] Obično politolozi kažu da to što Amerika nije fašistička zemlja nije pitanje toga ima li u Americi autoritaraca ili sadista, već zato što postoje institucionalni oblici koji otežavaju takve pokrete.

Vrijednosti su u dejtonskoj i poratnoj Bosni i Hercegovini postale interesi! I patrijarhalne vrijednosti su postale interesi! I kolektivne vrijednosti su postale interesi. I individualne vrijednosti su postale interesi. Baš kao u onoj rečenici koju je smislio britki, navodno britanskodiplomatski um: *Britanija nema ni vječne prijatelje ni vječne neprijatelje. Britanija ima vječne interese*! U Bosni i Hercegovini političke elite su jako brzo savladale ovu *britansku maksimu* i primjenjuju je bezuvjetno i dobro – *a la balkanica*.[11]

PROMJENA VRIJEDNOSTI

Makar da je postalo vrlo nepopularno vezivati bilo koju društvenu i socijalnu pojavu u Bosni i Hercegovini sa *agresijom* izvršenom na nju prije petnaestak godina, i *genocidom* nad jednim njenim narodom, smatram da je znanstveno epistemičan i metodološki kao misaono upotrebljiv još uvijek i onaj znanstveni diskurs koji ima u vidu kauzalne veze – iz takvih realnih premisa dolaze takvi realni zaključci, a ne iz *vakuumskih diskursa* koji preskočivši *kauzalitet* i *kontekst* predmeta istraživanja i metodama izvanomeđenosti pokušava osvijetliti društvena i politička gibanja u Bosni i Hercegovini 2008. ili koje približne godine. Ovaj rizik nerazumijevanja i različitosti preuzimam na sebe, makar da unaprijed slutim da će me se "učitati" u neki meni ne-pripadajući kontekst. No, kao autor, i kao misaono biće, ne mogu misliti bosanskohercegovačku realnost bez dobrih ulaznih podataka. Stoga mi dozvolite i ovu razliku u mišljenju. Sloboda *osobnog mišljenja* je ipak najveća vrijednost ljudskih društava. U suprotnome, zapadamo u jeftini ideološki diskurs.

Misliti vrijednosti bosanskohercegovačkih političkih elita danas nemoguće je bez "egide" o tome da su ih u bitnome, ako ne i u najbitnijem, opredijelili upravo rat (kao agresija) i u njemu i poslije njega prisutna društveno-vlasnička i socijalno-politička tranzicija. Stoga valja naglasiti da je za

[11] U Francuskoj je lična odgovornost odvojena od kolektivne, među ostalim i kod potpisivanja autorskog teksta. Autorstvo je vrijednost, individualno autorstvo naročito. Ovaj je zakon o potpisu teksta uveden u ovoj zemlji 1850. godine. Obavezivao je svakog autora da imenom i prezimenom potpiše tekst kako bi mogao odgovarati za iznesene klevete ili laži. U BiH je još moderno ili moguće ne potpisati tekst a u njemu iznositi klevete, objede i slične sadržaje, tek ostavivši maglovit potpis "istraživački tim" ili tome slično.

vrednovanje vrijednosti političkih elita u Bosni i Hercegovini važno kazati da su objektivno uvjetovane dvama neodvojivim faktorima. To su:

1. RAT (i agresija), i
2. TRANZICIJA.

Rat je i teorijski i praktički novum koji izaziva krupne promjene što dovode do *diskontinuiteta vrijednosti svuda*, pa i patrijarhalnih kao najčvršćih vrijednosti. Mnogi pripadnici predratnih političkih elita, kao socijalističko--marksističkih elita, ostali su u "zvanju" novih političkih elita, građansko--nacionalnih. To je važan faktor za razumijevanje "kvadrature kruga" političke transformacije bosanskohercegovačkog društva i države Bosne i Hercegovine. To bi se moglo radno zvati "personalnom tranzicijom" zarad moći, očuvanja moći i privilegija, i neobičan prijelaz iz jedne ideološke matrice u drugu ideološku matricu sve jednih te istih osoba. I tranzicija društvenopolitičkog ustroja vlasti, koja se odvija/la i u toku rata i nakon njega, dovodi također do promjene *vrijednosnih paradigmi.* One su svedive na dva posve bizarna i za ove prilike "kolokvijalno iskazana" stila ponašanja:

1. "pare s lahke strane",
2. umjesto rada-reda-discipline, "odmah-sad-sve želje ispuni mi zlatna ribice"!

Zbog ovih dviju nepatrijarhalnih paradigmi, zapravo *antipatrijarhalnih paradigmi* koje krase i političke elite i mase koje ih slijede, cvjetaju: kriminal, krađa, korupcija, laž, podvale, jednom riječju – kriza svih uobičajenih obrazaca vrijednosti i stavova. Nevažno je što si kao lopov u naslovnoj medijskoj priči – važno je upravo da jesi u naslovnoj medijskoj priči. Pretjerana "medijatizacija", umjesto ona s mjerom, dovodi do "medijske popularnosti" i pažnje koja je bitna, makar bila i negativna, čak do te mjere da se može govoriti o izdvajanju takozvanih novih *subdruštvenih slojeva* kakvi su "medijski intelektualci", "medijski političari", "medijski svećenici", "medijski kriminalci", "medijski građani" itd.

Tako se može konstatirati kako današnje vrijednosti trpe dvostruku krizu prilagodbe vrijednosti, ili tranziciju patrijarhalnih vrijednosti. U neprekidnom su dodiru i koliziji vrijednosti

Nove Bosne, i
Stare Bosne.

Konkretne relacije i interrelacije teško je u jednom tekstu empirijski dokazati, istraživanja bi morala biti obimna, dostatna, precizna i vrlo

prilagođena. Tačno je da se trenutno *izvanmedijski održavaju patrijarhalne vrijednosti*, dok se *medijski održavaju popularne (moderne) vrijednosti.* Ne može se jednostavno i skraćeno reći da jedne umiru a druge se rađaju. Tačno je prije to da se o jednima više javno govori, a o drugima znatno manje. Uglavnom, umiru vrijednosti Stare Bosne, a rađaju se i cvjetaju vrijednosti Nove Bosne.

Ronald Inglehart, američki politolog, pojašnjava promjenu vrijednosti na osnovu jednom stečenih i stalnih vrijednosti. On smatra da u zapadnim demokratijama postmaterijalističke vrijednosti sve više mijenjaju materijalističke vrijednosti. Jer su ova društva oko šezdeset godina u miru i stabilna su, pa su materijalne potrebe posve sigurne, i osobe radije posežu za *izvanmaterijalnim vrijednostima*. Shodno tome bi bilo da poratna društva kao bosanskohercegovačko nemaju uvjeta za ovu zamjenu. Otuda je kod nas još izraženo zadovoljenje materijalnih, ili, bolje reći, egzistencijalnih potreba, koje su tako vidne. Ni leševi se nisu smirili i prestali teškim vonjem vonjati, pa su vrijednosti rudimentarne – pravo na život, pravo na smrt (dostojanstvenu), pravo na mezar (grobnicu), pravo na kućni prag i pravo na telefon. (koliko li još izbjeglica i prognanih nemaju adresu i kućni broj telefona). A kada će doći vrijeme za vrednovanje izvanmaterijalnih vrijednosti s ovako kratke distance od "srebreničkog genocida" teško je prognozirati.

Prema Inglehartu osoba ima vrijednosti koje su uvjetovane onim političkim okolnostima koje je osoba iskusila u mladosti (1979). Prioritetne vrijednosti su one koje je osoba usvojila do dvadesete godine života (tzv. *formativne godine života*) i smatraju se stabilnima, ili ponajviše stabilnima. Ove vrijednosti nisu kratkoročne i ne mijenjaju se tako lahko za ostatka života. Tako da će naše poratne generacije narasle u oskudici imati i materijalne vrijednosne orijentacije, dok bi trebalo da generacije iz materijalnih blagostanja razvijaju postmaterijalne vrijednosne orijentacije. Slično, ovaj autor napominje kako se događa u razvijenom svijetu. Postoje i idealne kombinacije osoba koje ne podliježu ovim parametrima jer su u stanju nadvladavanja ovih podjela, jer imaju, kako smo napomenuli na početku ovoga teksta, takozvane trajne *supererogativne etičke premise života i djelovanja*. Takvih osobnosti ima i u Bosni i Hercegovini, i među političkim elitama, istina veoma malo, ali postoje. No, kako su vrlo usamljeni, ne predstavljaju referentnu istraživačku grupu koja bi u bitnome određivala društveni karakter političkih elita u Bosni i Hercegovini. Ili nisu dostatno medijatizirani.

U Zapadnoj Evropi je povećan broj postmaterijalista doveo do afirmiranja društvenih pokreta tipa "zeleni", "ekolozi" i slično, dok kod nas, u ovoj fazi društvenoga poratnoga razvitka, oni imaju, objektivno promatrajući, premalo šansi za izdvajanje.

Generalno uzevši, previše se očekuje od vrijednosti, pa i od korisnih patrijarhalnih vrijednosti u Bosni i Hercegovini i svijetu. Treba smanjiti očekivanja i apriorizme o ovoj problematici, radi realnijih očekivanja od nekog društva ili države. Ekonomski krah svjetske, američke, evropske i japanske ekonomije sve će dovesti u pitanje. "Kuća od neoliberalnih karata" se pred našim očima ruši. Upravo pred našim očima, te je prizor time jezovitiji i daje premalo nade za optimizam.

I promjena vrijednosti i utjecaj na tu promjenu je pomalo precijenjen u društvenim naukama i pojedinačnim analitičkim istraživanjima. Nema preciznih dokaza o tome kako se i s koliko energije to postiže. Nema ni sigurne veze u odnosu između vrijednosti datog društva i političkog ponašanja elita datog društva. Mlađi, obrazovaniji, zaposleni u uslužnom sektoru, kao, trebali bi više glasati za lijeve ili zelene stranke. Kod nas ni taj parametar ne važi. Zašto? Pa i lijeve stranke i lijevi lideri se ponašaju na način desnih, uz autoritarnost, patrijarhalnost ili nemuštost u cjelini.

REZULTATI ANKETNOG ISTRAŽIVANJA

Za potrebe ovoga teksta obavila sam anketno istraživanje sa 60 studenata žurnalistike, s treće godine, anonimnog tipa. U anketnom upitniku sam zatražila od njih da iskreno odgovore na pitanje kako ocjenjuju postupak jednog svjetski uspješnog fotografa, laureata Pulitzerove nagrade za fotografiju, i kako bi sami postupili u sličnoj prilici. Anketni list pogledajte u dodatku ovome tekstu.

Zanimljivo je da mi je najveći broj ispitanika, njih 50, ili blizu 90 posto, odgovorilo vrlo kritički ocjenjujući fotografov postupak, i gotovo isti toliki broj njih mi je odgovorio da bi *supererogativno* postupili u sličnoj situaciji. Ustvari, moglo bi se kazati da bi postupili u ozračju pozitivnih patrijarhalnih vrijednosti, s tim što bi se postupak fotografa mogao ocijeniti kao nepatrijarhalan, krajnje profesionalan i modernistički. Time sam na neki način htjela navesti i svoje ispitanike "da se ponesu" za ponašanjem koje je

u anketnom upitniku sugerirano, ali se to nije dogodilo. Može se zaključiti da je najveći broj mladih studenata u Bosni i Hercegovini (Sarajevu) više ili prije sklono radnjama i postupcima koji vode ka etičkoj progresiji, očuvanju ličnog kao prije svega ljudskog i humanog gesta, a tek potom kao profesionalnog gesta.

Anketa je rađena namjerno sa *otvorenim tipom pitanja* jer je ponudila šanse za lične odgovore i za subjektivan stav, a to su u osnovi vrijednosti. Također, *ich-forma* mi je omogućila da ne bude suvišnih ograda, uvijanja i anketarskih intervencija koje bi "vukle" iskaze u bilo kojem vještačkom smjeru. I konačno, patrijarhalne kao tradicionalne vrijednosti jesu u osnovi primijenjene supererogativne i etičke vrijednosti u modernosti, operiraju idejom odnosa Bog – čovjek, idejom univerzalnih vrijednosti svijeta, proizašlih u patrijarhalnom poimanju iz trajnih Božjih naloga da je život čovjeka (Bog) važniji od karijere čovjeka (interes) i označavaju *dobrotu* kao *vrlinu* i kao *altruizam* naspram lukavstva, pragme i egoizma kao neopragmatičnih vrijednosti. Izabrala sam mlade ljude, studente, baš stoga jer su mladi i jer su studenti, *potencijalna obrazovna elita* koja će u budućnosti, nadam se, znati uočavati i raskrinkavati slabosti političkih elita u političkom djelovanju, kao prije svega javnom djelovanju.

Konačno, smatram da je svaki dobar građanin ujedno dobar član EU i dobar čovjek koji nastanjuje Svijet.

Izdvajam najinteresantnije odgovore o tome šta bi "studentska manjina" učinila na mjestu fotoreportera Kevina Cartera:

> "Teško je reći šta bi bilo kad bi bilo...za bilo šta u životu ne treba reći nikad...jer se nikad ne zna, makar mogu reći da do sad nisam izdala..."
>
> "Ja bih napravio ekskluzivitet i opet pokušao pomoći djevojčici nesretnoj..."
>
> "Dohvatila bih kazan s hranom i uslikala tu situaciju kako jede i smiješi se, pa bih taj osmijeh koristila kao apel..."
>
> "Dobar izbor u ovoj situaciji je dati joj hranu, a onda fotografisati kako jede i kako su ptice uhranjenije od ljudi..."
>
> "... na početku rada u novinarstvu mi je sve bilo iznenađujuće. Ali, godinama se navikneš i na mrtve ljude koji leže posvuda. Autor nije otišao u Sudan kao humanitarac, već da radi ovakve fotografije. Takve stvari pobijediš ili budeš pobijeđen..."
>
> "Pomogla bih djevojčici a onda je uslikala!"
>
> "Ako bih spasio djevojčicu, ne bih milione njenih vršnjaka. Situacija je delikatna..."

"Ne znam kako bih tačno postupila, ali ovako djelo ne bih učinila u cilju nagrade. Pomogla bih djevojčici, a onda je uslikala, pa bih kroz tekst i pomoć djevojčici pomogla svima..."

Ovdje izdvajam ono što bi "studentska većina" učinila kad bi bila na mjestu fotografa Kevina Cartera:

"...spasio bih djevojčicu...mi smo ljudi po tome koliko smo dobri... profesionalnost nikada ne bi išla ispred života male djevojčice..."

"Život je dar Božji i svako ima pravo na njeg...odvela bih je doktoru, pomogla bilo kako, kako god znam..."

"Iza sebe već imam primjera kad sam pomagao, jer postoje trenuci slabosti..."

"U situaciji u kojoj je bio fotograf ne bih ni mislila na "dobru fotografiju" već na nesretnu djevojčicu..."

"Otjerala bih lešinara i sve lešinare koji su ljudi a koji postupaju kao Kevin..."

"Sada ne mogu poredati u svojoj glavi šta bih uradila, ali mislim da ne bih ostala gluva i malodušna..."

"Jednostavno pomogla bih djevojčici i ne pomislivši na fotografiju. Mislim da se definitivno ne bih dovela u dilemu."

"Ljudski život gubi značaj, valjda je bitno samo uspjeti...postupila bih ljudski – gledati dijete kako se pati a misliti na uspjeh – apsurd!"

"Pomažući drugima pomažemo sebi. Pomogao bih djevojčici, otjerao lešinara."

"Ne bih voljela da se nađem u sličnoj situaciji, ali ne bih mogla iskoristiti tuđu nesreću za svoju slavu. Ili svoju nagradu..."

"U ovoj situaciji ne bih postupila kao ovaj fotograf, ja bih joj pomogla da dođe do kazana s hranom..."

"Da sam četvrti lik u ovoj drami, pomogao bih djevojčici...I Kevina bih zamolio da mi pomogne, ako ne bi htio razbio bih ga...ipak ništa nije važno tolikih ljudskih žrtava..."

"Da sam autor spasio bih djevojčicu; da sam djevojčica čekao bih da me neko spasi; da sam lešinar ne bih pojeo djevojčicu..."

"Spasio bih djevojčicu, fotografski posao imao i previše prilika."

U zaključku da kažem i to da me nekoliko autora koje sam usput čitala dok je nastajao ovaj tekst i popratno istraživanje uvjerilo u stavu da su bez obzira na stupanj demokratizacije bilo kojega društva ili sistema u svijetu danas mase bolje od svojih političkih elita. I u Sjedinjenim Državama, i u Japanu, i u Njemačkoj, i u Egiptu, i u Izraelu, i u Pakistanu... To su prije svih autori poput Rismana (*Usamljena gomila*) i Williema Endghalla (*Stoljeće rata I* i *Stoljeće rata II*, te *Sjeme uništenja*).

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ŽURNALISTIKE
SARAJEVO

Anketni list:

Pažljivo pročitaj sljedeći tekst. Potom napiši svoje reagiranje na opisani događaj, i kaži šta bi Ti učinio/la da se nađeš i sličnoj situaciji!

Na fotografiji je snimljena premršava, izgladnjela sudanska djevojčica, sklupčana na tlu, kako pokušava doći do kazana s hranom, dvadeset metara udaljenog odatle. Nedaleko od nje u njeno tijelo je zagledana dobro uhranjena ptica, lešinar, čekajući da dijete izdahne. Fotograf čeka da se lešinar primakne dovoljno blizu kako bi načinio "dobru fotografiju". To se i dogodi. Nastane "dobra fotografija", lešinar pojede izgladnjelu djevojčicu, a autor fotografije, Kevin Carter (iz *The New York Timesa*), za ovaj snimak dobije Pulitzerovu nagradu (1994). Snimak je korišten kod nevladinih organizacija koje su prikazivale dramatičnost gladi u Sudanu.

Moja reakcija na događaj:

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____.

U sličnoj situaciji ja bih postupio/la ovako:

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____.

P.S. Fotograf je nakon snimka zapalio cigaretu i pomislio na svoju kćer. Nakon primitka Pulitzera izvršio je samoubistvo!

DISKUSIJA

NERZUK ĆURAK:

Prvi problem koji se može uočiti je dihotomija između singulariteta politička elita i plurala političke elite. U samom istraživanju mi smo stavili plural, jer Bosna i Hercegovina je heterogeno društvo, iako je politička elita homogeni pojam. Kolega Sarajlić je u svojim istraživanjima došao do zaključka da pojam politička elita može biti komprehenzivni pojam koji supsumira ili uključuje parcijalne političke elite. Time dolazimo do jednog od ključnih pitanja koje je povezano i s nekoliko današnjih diskusija. Dakle, da li je zbiljski moguća i da li je konstituirana politička elita u Bosni i Hercegovini? Jer, ako jest, onda dovodimo u pitanje neke apriorne sudove i predstave o Bosni i Hercegovini, prema kojima, zbog suprotstavljenih ideoloških opcija, nije moguć konsenzus političkih elita, konsenzus koji ih oblikuje kao političku elitu. Dakle, da li je možda istina da se politički akteri identificiraju kao politička elita samo na pitanjima vezanim za materijalnu korist, ili ipak možemo govoriti i o nekim drugim identifikacijama. Radna definicija političkih elita koju daje profesor Milan Lazić s Beogradskog univerziteta, inače jedan od najprestižnijih istraživača ovog fenomena u regiji, glasi: "Kada se prave istraživanja političke elite, za osnovni skup uzimaju se članovi vlade, članovi skupštine, rukovodeći ljudi najvećih političkih stranaka i ljudi koji su na čelu uprava najvećih gradova, zato što su to ljudi koji samostalno mogu da donose odluke. To je politička elita. Svi ispod su samo ljudi koji se bave politikom."

Od ljudi koji su nam odgovorili na istraživački upitnik svi su unutar ove definicije. Mi se nismo bavili ni kulturnom elitom, ni duhovnom, ni intelektualnom, ostaje nada da ćemo nekada stvoriti uvjete i za takvu vrstu bavljenja, a sada smo se fokusirali na one koji su, shodno i zahtjevu međunarodne zajednice, proglašeni ključnim faktorom moguće integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Ovdje je bilo mnogo dilema oko toga da li mi uopće možemo naše političke elite nazvati tim imenom. Iz etičkog ugla posmatrano, teško, ali sukladno tome da političke elite u Bosni i Hercegovini *dišu* kao

zajednice koje predstavljaju, onda su one iskaz zajednice i na taj način jesu politička elita. Evo problema. Dakle, korektan politološki i sociološki termin za ljude koji su obrađeni ovom definicijom su političke elite. Neke od tih ljudi srećem svakodnevno ili svakih sedam dana, ili svakih mjesec dana, no s mnogima od njih vrlo je teško uspostaviti kompetentnu konverzaciju o pitanjima od općeg interesa. U jednom trivijalnom govoru bismo mogli kazati da je pretjerano nazvati te ljude političkom elitom, ali oni to jesu, jer donose odluke. Među 22 političara koji su odgovorili na našu dubinsku anketu su ljudi za koje su glasali stotine hiljada građana. Recimo, pozivam se na zadnje opće izbore, Azra Hadžiahmetović, Beriz Belkić, Bakir Izetbegović, Šemsudin Mehmedović, Velimir Jukić, Momčilo Novaković, Dušanka Majkić... političari su za koje je glasao veliki broj birača. To je važna indikacija. Te naše političke elite ili ta naša politička elita je pozvana da stvori zakonske preduvjete za ulazak Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Pitanje koje bih ja postavio za moguću diskusiju je sljedeće: da li su vrijednosne značajke bosanskohercegovačke populacije, npr. studenata, o čemu je kolegica Fejzić govorila, saobražene vrijednosnim orijentacijama političkih elita? Mislim da u velikoj mjeri jesu saobražene, mada nam za eksplicitan sud treba empirijsko istraživanje među studentima. Pitanje koje je kolega Vlaisavljević postavio inspirira me da se pitam da li je nastanjivanje javnih institucija od strane političkih elita, koje su nužno parcijalne, bilo etnonacionalne, bilo da imaju lijevi diskurs ili neki drugi, njihovo zbiljsko učešće u proizvodnji zakona, u proizvodnji ustavnog patriotizma? Ako bi država bila neetnička, nereligijska, ako bi, dakle, bila oslobođena bilo koje partikularnosti, pretpostavljam da bi se proizvodnja zakona odigravala u relaksiranijoj atmosferi, mada ostavljam mogućnost da griješim. Ono što je naš temeljni problem jest politički poredak generiran nasiljem i uvjetovan nasiljem. Treba ga osloboditi hendikepirajućih geneza da bi bio uspješan. Ipak, kako napraviti uspješni poduhvat, kako izgraditi ustavni patriotizam, kako sačuvati zemlju od mogućih zloupotreba kao što su unitarizacija, povlašteni status jedne etničke zajednice, unutrašnja secesija i slično? Da li je to uopće moguće? Šta je s međunarodnom zajednicom? Da li je međunarodna zajednica domaćin ili gost u dejtonskoj državi? To su pitanja za, rekao bih, trajnu bosanskohercegovačku diskusiju, a otvorila su se i neka nova pitanja, važna za naše istraživanje.

UGO VLAISAVLJEVIĆ:

Povodom ovoga što je Nerzuk upravo govorio, ali mislim da se to najviše čulo kod kolege Turčala, meni je ta dilema sasvim nepoznata i iznenađujuća. Zašto odvajate, a to je bilo eksplicitno rečeno, izvrsnost od političke elite? Dakle, u jednoj vašoj rečenici je bila formulacija da političku elitu nipošto ne treba shvatiti i u smislu neke izvrsnosti. U vašem izlaganju se vidjelo da vi sumnjate u tu izvrsnost. Ne mogu da shvatim kako se uopće može definirati, odrediti takav jedan povlašteni položaj: da su neki uspjeli nastaniti javne institucije a da tu neka njihova izvrsnost nije u igri. Čini mi se da ne možete ni sa kojeg radikalnog stanovišta dovesti u pitanje tu izvrsnost. Možete, doduše, s obzirom na neke druge vrijednosti o kojima vi govorite, ali nipošto ne i legitimitet dolaska na vlast te elite, to da je ona ispunila te i te vrijednosti s obzirom na preferencije svojih birača, da predstavlja otjelovljenje tih vrijednosti upravo na zadovoljavajući način. Inače zauzimamo u svojoj kritici poziciju "božanskog oka". Negdje ste smješteni gdje vi mjerite izvrsnost po svojim kriterijima: to mogu biti izvrsni kriteriji za neku drugu populaciju, za neki drugi legitimitet, za neki novi politički projekt.

Druga stvar, dakle, sumnjam u ovo razdvajanje po elitnosti, a onda se pojavljuje nešto što se kod Sarajlića čulo, a to je manipulacija. Otkad je pad Jugoslavije, otkad je kriza socijalizma, elite su na ovaj ili onaj način uporno obrađivane pod temom manipulacije. Ja sam posljednji čovjek koji u to vjeruje. Dakle, to je bilo najjednostavnije, najjeftinije objašnjenje svega onoga što se desilo, da su zli ljudi došli na vlast, uzeli mas-medije i manipulirali ljudima, a ljudi su onda otišli u rat i sve se desilo na najgori mogući način. Ja ne vjerujem da se to može ozbiljno danas braniti. To se ponavlja i ponavlja u političkim govorima, na tribinama, o tome govore strani novinari, domaći lijevi političari koji nisu bili angažirani u političkim dešavanjima tog vremena. Međutim, ta hipoteza o eliti koja manipulira mas-medijima se lako može ovdje u ovoj našoj kotlini falsificirati. Imate naprimjer izvjestan gradski medijski centar, jedan, dva, pa i više, koji propagiraju iz dana u dan građanske vrijednosti, a pritom nikako da ostvare bilo kakav utjecaj na birače. Zašto oni nikako da uspiju u svojoj "manipulativnosti" kad oni šire uistinu humane, univerzalne vrijednosti?

I treće pitanje, koje me najviše brine, to je pitanje kod Haverića. Da li je onda domaća politika kao politika bespredmetna s obzirom na to što ste je vi postavili kao puko ispunjavanje standarda? Politika bi se onda

pojavila samo kao nešto što ostaje pred vratima Evrope, što ne ispunjava njene standarde ili im se suprotstavlja: pred-politika kao politika koja još zaslužuje svoje ime! Čak i onda kada bi ova država postala punopravnom članicom EU, prema tezi koju ste iznijeli, njena lokalna, da kažem, provincijalna ili marginalna EU politika, ukazala bi se kao bespredmetna. Mislim da je to preradikalno stanovište koje implicira viđenje EU kao moćne imperije. Mislim da je i pritajena reakcija protiv integracije, koju ste opisali kod ovdašnjih političara, upravo vođena tom lebdećom slikom imperije koju u našem javnom mnijenju niko ne tematizira. Da li je u očima domaće javnosti cijeli projekt evropske integracije ustvari izigran u svojoj biti, sveden na nešto na što nipošto ne bi smio biti sveden: a to je da idemo ususret nečem velikom i moćnom kao drevna imperija, samo što se ona nekako neutralizirala i standardizirala? Ali zato ništa slabije ne funkcionira kao imperija.

FAHIRA FEJZIĆ-ČENGIĆ:

Ja bih samo na tragu ovog Nerzukovog rekla, u mom dijelu istraživanje na kojem sam tragu je već pokazalo da su naše mase daleko bolje od političkih elita u tom vrijednosnom smislu, jer naš naslov, odnosno tema kojom se bavimo, jest vrijednosni odnos političkih elita, dakle ona uključuje primordijalne etičke, supstancijalne, karakterne, kvalitativne... svakog čovjeka. Moje je istraživanje pokazalo da su sve naše mase, ako ćemo ih etnicizirati, bolje od svojih političkih elita. Ali to je nažalost, ili na sreću, saznanje i u cijeloj evropskoj koncepciji, pa i u svjetskoj, mase su u tom nekom meljanju društvenosti u odnosu na političke elite. Ako čitamo elementarno svjetske autore, vidimo koliko je opsjena u raznim političkim elitama, prije svega u ovim koje imaju truskove mozgova iza sebe. Predlažem da uključite u istraživanje i da pitate ove eventualno potencijalne ispitanike ko ih savjetuje, koga slušaju i koje su njihove stvarne intelektualne antene, koje radare hvataju i koje frekvencije. Jer, zapravo, ne može se nijedna elita konstituirati bez te supstancijalnosti koja uključuje i epistemu i znanje i moć. Ja pretpostavljam da se oni osjećaju elitistički kad razgovaraju sa svojim prodavačem novina i da dalje odatle ne idu, jer su tu zaista superiorni. A ono što bi možda nama kao istraživačima, ako imamo tu misijsku neku dimenziju, a tako bih ja voljela da izgleda, što bi im moglo poslužiti kao neka vrsta svjetiljke na kraju tunela, mogli bismo u tom smislu izvršiti jednu pozitivnu korekciju ako smo uopće u toj poziciji.

ELDAR SARAJLIĆ (MODERATOR)

Ja bih na tragu komentara kolege Ćurka, koji je maloprije rekao da su političke elite iskaz zajednica u Bosni i Hercegovini, postavio pitanje da li su političke elite iskaz zajednica ili su zajednice iskaz političke elite. Šta je ovdje u suštini starije?

SVJETLANA NEDIMOVIĆ:

Hvala. Ustvari, moj odgovor je dobrim dijelom već sadržan u ovome što je kolega Haverić rekao, no mislim da on nije bio u sali u momentu kad je kolega Turčalo iznio svoje viđenje toga da li političke elite imaju u Bosni i Hercegovini političku svijest, pa prema tome i politički projekat. Mislim, dakle, da smo oboje, i kolega Haverić i ja, u svojim izlaganjima donekle osporili da političke elite imaju bilo svijest, bilo projekat, dok je kolega Turčalo tu tezu na neki način nastojao odbraniti. No, ja bih rekla kako je ovdje prije u pitanju konceptualno razilaženje, to jest različito poimanje politike, koja onda uzrokuje različita tumačenja političke zbilje. Ovo što ste vi, kolega Turčalo, opisali kao politički interes, ja bih definisala kao privatni interes i privatni projekat. Politika je nešto što se tiče javnosti, kako reče kolega Haverić, dakle onoga što na neki način, čak kada to i ne odobravamo, pripada svima nama, jer se svih nas tiče. Dalje, politika je nešto što se zbiva u javnosti. Unošenje u javne institucije bilo kakvog fiksnog seta interesa i nastojanje da se taj set nametne je privatizacija političkog, a ne politika sama.

DINO ABAZOVIĆ:

Ja bih samo kratko dodao, jer pretpostavljam da će kolega Haverić odgovoriti na direktno postavljeno i vrlo značajno pitanje profesora Vlaisavljevića oko Europe kao imperije, pa se javljam jer mislim da je bitno problematizirati komentar kolege Ćurka te njegovo pitanje postavljeno profesoru Vlaisavljeviću. Dakako, u drugom radnom dijelu skupa šire ću obrazložiti svoje postavke, i sada neću govoriti o određenju Europe u mojim uvidima. Volio bih ovom prilikom napraviti tek jedan mali dodatni korak i na pitanje profesora Vlaisavljevića oko razumijevanja Europe kao novog imperija pokazati kako stvari stoje na primjeru religije, to jest ukazati da i Europa sama sebe razumijeva kao novi imperij kad su na sceni religijska pitanja. Pogotovo kada se radi o procesu unutarnjih granica Europske unije i njenog proširenja. Dakle, dodajem i ovo pitanje kao jedan mogući kontekst eventualne rasprave na temu – Europa kao imperij.

TARIK HAVERIĆ:

Najprije jedna sitna terminološka opaska. U razgovorima o vrlini možda nam je promaklo da maloprije spomenuti par *vrlina – virtuoznost* na stranim jezicima znači više nego na našem. Na italijanskom *virtù* (vrlina) ima isti latinski korijen, *virtus*, kao i *virtuosità*, pa tako i konsonance koje kod nas izostaju. Jednostavno, vrlina se svodi na nekakvu umješnost u ostvarivanju određenog cilja.

Zatim, pokušat ću odgovoriti na zanimljivo pitanje profesora Vlaisavljevića. Od toga od kakvih definicija pođemo zavisit će do kakvih ćemo rezultata doći. Ja sasvim prihvatam radnu definiciju kolege Ćurka – političke elite postoje u tom smislu što, ako politiku shvatimo kao donošenje opšteobavezujućih odluka za *polis* (bez obzira na to kako se do tih odluka dolazi), sve osobe koje ste anketirali nesumnjivo pripadaju tom korpusu ljudi koji utječu na donošenje opšteobavezujućih odluka na različitim razinama organiziranja.

Moja primjedba je da *sumnjam u njihove motive*. Njihov motiv nije interes *polisa*. To su opšteobavezujuće odluke koje treba da odlože, koliko god je to moguće, prestanak takvog stanja u kojem će se njihova briga za *oikos*, ili vlastito domaćinstvo, vršiti pomoću resursa i snaga koje im stoje na raspolaganju dok su na čelu *polisa*.

Zanima me, da smo imali više vremena, da li bi profesor Vlaisavljević išao do kraja, zapravo ne do kraja, nego natrag do samog početka, do konstitutivne razlike koja u atenskoj demokratiji postoji između doma (domaćinstva) i *polisa*. Sudeći prema njegovom izlaganju, dolazi do određene osmoze, gdje se *polis* shvaća *oikos*, domaćinstvo, i gdje se ljudi zaista ponašaju kao domaćini.

U užem smislu, odgovor na njegovo pitanje: meni je žao ako moja teza izaziva pesimizam, ali ne mislim da iz nje slijedi da je besmisleno ili bespredmetno bavljenje politikom. Naprotiv, ona bavljenje politikom treba da oslobodi od pogrešnih motiva bavljenja politikom, a ovo su – kako ja vidim stvar – pogrešni motivi. Mi ne možemo (niti ja pripisujem te namjere Ugu ili bilo kome drugome) konstantno unositi svoje vrijednosne stavove u povijest, naročito ne u "povijest dugog trajanja".

Prvi milenij evropske povijesti bio je obilježen Rimom. On je trajao koliko je trajao, to je bila imperija, i mi možemo u tome raspoznavati neke segmente pa reći "ovaj car je bio lud, onaj tamo je bio krvolok" itd. Međutim, radi se o fluktuacijama: da li zaista iko misli da bi se nešto

bitno promijenilo da onaj car nije proglasio konja konzulom, da onaj drugi nije zapalio Rim itd.

Milenij u kome mi živimo obilježen je jednom određenom historijskom formacijom, koju možemo voljeti ili ne voljeti, ali koja djeluje: i kao što je Rim ostavio rimsko pravo i svoje institucije koje su trajale još dugo nakon što je on nestao, ove institucije liberalne demokratije *djeluju*. Moja je teza samo da mi ne možemo nekakvim individualnim nastojanjima izbjeći, u konačnom rezultatu, učincima tog djelovanja.

Nametanje tog modela (prema kome možemo imati različito aksiološko stanovište, i zvati Evropu imperijom a Ameriku novom imperijom) može se odgađati, ali ne i spriječiti. Iz naše lokalne perspektive, iza odgađanja tog modela stoje vrlo prepoznatljivi interesi. Ja ne tvrdim da se taj model mora bilo kome sviđati, ali sam siguran da unutar tog determinističkog modela postoji jedna margina u kojoj je moguće baviti se politikom – naravno, ne na način kakav je ovdje na djelu.

Još jedna tema koju bih htio da problematiziram. Izvjesno je da smo mi, što je sasvim razumljivo za razgovore ovakve vrste, pokrenuli ne samo više pitanja nego i više pristupa. Jedan je, najgrublje rečeno, normativistički pristup, o kojem nemam mnogo šta da kažem u ovom kontekstu. To može biti pristup političke filozofije: on govori o tome šta je kolektivno poželjno, sa stanovišta nekog javnog uma, univerzalnih vrijednosti itd. Meni je žao ako sam u dijelu svog izlaganja ostavio dojam da stvarima pristupam na taj način. Primjedba na moje izlaganje, koju je vrlo lapidarno formulirao profesor Vlaisavljević, bila je: ako postoje neki standardi koje sada samo treba poštivati, i koji su neizbježni, gdje onda ostaje prostor za samostalnu odluku, za deliberaciju, za politiku?

Vratit ću se na onaj stav koji nam je svima poznat iz našeg marksističkog obrazovanja, da je sloboda spoznavanje nužnosti. Ne govorim o svjetskopovijesnom kontekstu, nego upravo govorim o sada i ovdje, o našem referentnom okruženju. Moja primjedba sastojala se u tome da je u našoj situaciji sada i ovdje vrlo malo vjerovatno da se u završnici, koja se odgađa iz ovog ili onog razloga (jer, elite imaju moć da je odgode), da se u toj završnici može dogoditi da mi budemo proglašeni nekim izuzetkom, i da ne budemo morali organizirati svoj život oko tih standarda. To je nužnost koju moramo spoznati.

Ja sam bez ikakvih empirijskih osnova spomenuo neke procente. Ne znam je li to bilo tri ili pet posto odluka gdje će nam biti ostavljena samostalnost u odlučivanju, međutim, ako treba taksativno pobrojati,

ova politička zajednica, kao uostalom i još neke političke zajednice u Evropi, nema pravo primarne emisije. Znamo li šta to znači za život jedne političke zajednice? Prvi službenik međunarodne zajednice koji je došao ovdje da ostane trajno bio je Peter Nicholl na čelu Centralne banke. Dalje, zar zaista mislimo da bilo ko odavde može odlučivati o upotrebi oružanih snaga? I sada, nabrojimo sve oblasti u kojima nema samostalnog odlučivanja...

Uzmimo primjer države koja je mnogo suverenija nego Bosna i Hercegovina. Hrvatska, koja apsolutno može da izglasa sve što hoće, izglasa ZERP i zaštićeni ribolovni pojas; onda neko kaže "e, to ne može", i oni odustanu. Gdje je tu suverena volja? A taj "neko" je isti suveren koji odlučuje i o nama, samo što on to čini u momentu kada je vlast poliarhična, policentrična. Mi smo navikli da gledamo u jednu zgradu i da smatramo da tu prebiva suveren, a radi se o više centara, o sociološkom pojmu *soft power* itd.

Mene zanima samo ishod: da li moj zaključak sa stanovišta političke sociologije stoji ili ne stoji, a ne da li je to poželjno, i da li je to dobro, i koliko ćemo se mi s time složiti. To je prva stvar. I zatim, bez normativističkog pristupa: da li stoji tvrdnja da se smanjuje margina unutar koje će ovdašnje elite, kada konačno budu integrirane u Evropsku uniju, moći realno da odlučuju? To jest, je li vjerovatno da će se morati uklopiti u modele koji su već gotovi?

Druga primjedba tiče se ovog fundacionalističkog problema koji je maloprije spominjala Svjetlana Nedimović, i našeg neshvatanja (cijelo mišljenje zaglibilo se u tome, nismo mi izuzetak), našeg neshvatanja da se demokratija ne postiže na demokratski način. Tvrditi da se demokratskim putem može uspostaviti demokratija, bez onog momenta sile i proizvoljnosti, značilo bi tvrditi da čovjek koji je zapao u močvaru može sam sebe izvući iz blata vukući se za perčin, što je uspjelo samo baronu Münchausenu. Svako uspostavljanje demokratije ima jedan autoritarni momenat, ali to ne znači da svako autoritarno interveniranje u društvenu zbilju rezultira demokratijom (od svih citata Hanne Arendt, meni je najdraži onaj koji kaže: "Ne može se napraviti kajgana a da se ne razbiju jaja, ali je moguće razbiti mnogo jaja i napraviti kajganu."). U tome je razlika. *Pretpostavlja se* autoritarno djelovanje. Nazovimo to prosvijećenim apsolutizmom. Napoleonov *Code civil* nametnut je silom. Vrijednosti buržoaske revolucije nametnute su kroz neke faze terora i giljotine. Ja ne preporučujem to kao recept, ali želim samo da naglasim

da je taj "penzioner" koji nam smeta, i koji nastupa uime nekih segmenata međunarodne zajednice, tu zato što iza njega stoji moć. Završit ću jednom anegdotom. Godine 1994. u emigrantskim razgovorima (a vi znate na koliko je tačaka na zemaljskoj kugli u to vrijeme bilo emigrantskih razgovora) prisutni su Žarko Papić, Ivan Đurić i jedno društvo koje je već počelo ulaziti kroz tunel u Sarajevo, vraćati se u Pariz, dolazili su sa utiscima, s idejama o mogućim rješenjima, i to je bio predmet naših razgovora. Ja sam iza sebe imao prvu ratnu godinu u Sarajevu, službu u Informativnom odjeljenju Štaba Vrhovne komande i iskustvo koje oni nisu imali, pa sam stvari znao malo iznutra. Na sve njihove ideje ja sam odgovarao uvijek dogmatski, sa dvije-tri rečenice, dok Žarko Papić to nije lapidarno formulirao na sljedeći način: "Koliko ja razumijem, tvoje rješenje za Bosnu je program Liberalne stranke plus Šesta flota."

Da, to je bilo moje "rješenje". Nije teško doći do rješenja ako odbacimo iluziju da ono uvijek mora biti endogeno, da mora biti rezultat unutrašnjeg odlučivanja ili "dogovora elita". I tu je najveća zamka. Svi vi ste manje-više sudjelovali u debatama oko modela konsocijacije: najveći propust, po mom mišljenju, jest što se zaboravlja kasnije djelo Lijphartovo, *Patterns of Democracy*, u kojem se više i ne spominje konsocijacija. Lijphart tu govori o "demokratiji konsenzusa", i kao primjer takve demokratije uzima Evropsku uniju. Ona po svom djelovanju može biti imperij, i tu je Ugo Vlaisavljević u pravu, no ona nije imperij po nastanku. Evropska unija je nastala iz niza bilateralnih i multilateralnih sporazuma koji su u svakom trenutku mogli biti raskinuti itd.

Završavam podsjećanjem na sadašnji moment u političkoj evoluciji Evropske unije kao uzorne "demokratije konsenzusa". Šta je suština Lisabonskog sporazuma, koje promjene on predviđa u odnosu na postojeći model Evropske unije? Koje su dvije najvažnije stvari? Jedna je da se odustaje od dogovaranja elita (a to su u ovom slučaju vlade država članica), zbog manifestnog demokratskog deficita, i nastoji se osnažiti ulogu Evropskog parlamenta kao izraza volje "građana Evrope". I druga je stvar da se odustaje od tzv. nacionalnog veta ili konsenzualnog odlučivanja, i uvodi se odlučivanje kvalificiranom većinom.

Najveća obmana zagovornika modela konsocijacije jest da se pozivaju na dispozitive koji su u Evropskoj uniji, "demokratiji konsenzusa", odbačeni kao nefunkcionalni. A da i ne govorimo da je razlika u prosvjećenosti evropskih elita i ovih naših, koje bi svojim dogovaranjem trebalo da doprinesu stabilizaciji demokratije, kao nebo i zemlja.

SVJETLANA NEDIMOVIĆ:

Imala bih još jedno pitanje, kojim bih u neku ruku proširila komentar kolege Haverića o vrlini i virtuoznosti. Naime, pitam se ne postoji li određena konfuzija ovdje u našim diskusijama. Uočavam nemalu dozu gnjeva spram ovih političkih elita u svim izlaganjima. Čini mi se da nas gnjev onemogućava u pravljenju distinkcije, koja je, mislim, za politiku ključna. To je distinkcija između morala i politike, između moralnosti političkih elita i političnosti političkih elita. Mislim da bi kroz istraživanje organizatora ovog okruglog stola trebalo izbjeći potrebu da im "sudimo" sa nekih moralnih pozicija, a radije preispitati da li imaju politički projekat, da li njihovi politički činovi, njihove političke odluke – ili odluke u političkoj sferi koje nisu nužno političke – korespondiraju sa onim što su zahtjevi nekakve zajednice u datom istorijskom momentu. Upravo to je, na neki način, i razlika između politike vrline, jedne ćudoredne politike, takoreći, prema kojoj nas usmjerava naš koliko god pravični i opravdani gnjev, i politike kao virtuoznosti, a što je i jeste na tragu onoga Makijelijeve ideje o *virtù* kao koincidenciji sposobnosti i momenta, odnosno prilike.

Na kraju još jedno pitanje, čisto metodološko, u pogledu ovog istraživanja. Ne znam je li istraživanje zaokruženo, je li anketiranje dovršeno, ili mislite nastaviti s pokušajima da doprete do još nekih ispitanika, možda biste dobili reprezentativniji uzorak i u tom slučaju i indikativnije rezultate. Naročito kako za ovu anketu nije samo broj ispitanika bitan, nego i relativno ujednačena pokrivenost različitih političkih opcija. Ako se to može postići u nekom dodatku, u nekom aneksu, možda ne da bi se došlo do svih tih 40 preostalih ispitanika, nego da bi se popunile glavne rupe u uzorku. Jer, kako stvari stoje, sasvim su čudni rezultati, npr. njih 50 posto socijalnu demokratiju doživljava kao svoju političku filozofiju, što je direktna posljedica malo pomjerenog uzorka.

Ako smijem primijetiti, no vjerovatno ste i pokušali, uslovno rečeno, sa anonimusima. Ovi koji se osjećaju užasno bitnima za ovakve stvari nemaju vremena ni volje, dok bi se anonimusi vjerovatno osjetili počastvovanim što ih zovete, no opet kažem – možda... Dalje, kontaktirati konkretne ljude, ali svjesno ići na one koji možda nisu u centru pažnje javnosti iako jesu na nekim bitnim funkcijama. Naprimjer, ako zovete ministra, nikad se ne pojavi, ali ako zovete pomoćnika ministra, kojeg je tu takođe instalirala stranka, znatno lakše ćete doći do njega.

U svakom slučaju, ovo je upozorenje svim istraživačima u BiH – metodologije se možda ne mogu i ne smiju sasvim prilagoditi političkoj klimi zatvorenosti, ali bar u nekoj mjeri je moraju uzimati u obzir.

ESAD BAJTAL:

Ja ću kratko. Mislim da potpuno razumijem rezervu prema ideji manipulacije koju uvodi profesor Vlaisavljević, ali isto tako jesam od onih ljudi koji vjeruju da oni zaista manipuliraju i da to čine u debeloj mjeri, jer znaju kako se to radi.

Zapravo, kako ja razumijem pojam manipulacije (onako kako je rabljen u dnevnopolitičkim igrama), meni se čini da se ovdje, u razlici naših stavova, radi o različitim referentnim okvirima na koje se pozivamo, odnosno o različitoj ontološkoj pozadinu s koje polaze manipulatori i njihovi rijetki masmedijski oponenti.

S jedne strane imamo *mitologiju*, *narod*, *vjeru*, *Boga*... itd., kao ključne vrijednosti o kojima nacionalisti govore i na koje se pozivaju, a s druge strane imate onaj građanski radio koji spominje Vlaisavljević, koji se poziva na neki glasačkim masama apstraktni *kozmopolitizam* i *građanskost*, dakle na pojmove i vrijednosti koji su naprosto izvan političke mode našeg vremena i naših prostora. Da bi te vrijednosti bile masovno-glasački prihvaćene (čak i onda kad su razumljive), bila bi potrebna stanovita građanska hrabrost da se stane uz njih. A o tome koliko građanske hrabrosti imamo danas na Balkanu (općenito) i na prostorima današnje Bosne i Hercegovine (posebno) ne bih da šire raspredam budući da sam o tome već u pisanoj formi govorio u časopisima i u nekim svojim knjigama...

Bila otvorena ili ne, svjesna ili ne, dobro znamo kako se njeni mehanizmi razvijaju – nađe se prihvatljiv sistem racionalizacije koji zasniva manipulaciju kao sporni moment u raspravama ove vrste. Ne može biti da manipulacije nema. Iskustveno gledano, politika nije moguća bez nekog stupnja manipulacije. Bar dosad, kao takva, nije (s)poznata. Ako, uslovno govoreći, odbacimo manipulaciju kao temeljni društveni mehanizam, moramo odbaciti kompletno obrazovanje, koje me u svojoj idejnosti nikad ne ostavlja onakvog kakav jesam i kakav bih, kao individua, htio biti, nego me vaspitno-obrazovnim mehanizmima kondicionira u skladu sa standardima "društveno poželjne ličnosti". I naravno, pošto te (implicite poručuje obrazovanje) ne možemo dobrovoljno dovesti do tačke u kojoj nam trebaš oblikovan na nama poželjan način, mi ćemo to uraditi uz pomoć iskustveno provjerenog sistema nagrada i kazni, to jest ocjena. Najbolje prolaze oni najprilagođeniji. Svako iskakanje izvan matrice idejnih pretpostavki sankcionira se lošim ocjenama bez obzira na to da li je u pitanju "znanje" ili "vladanje".

Na drugoj, izvan-obrazovnoj aksiološkoj ravni, funkcionira sistem "moralne podobnosti", i u najtješnjoj je vezi sa egzistencijalnim pitanjima. Ili si s nama, ili si protiv nas. Možemo te prihvatiti prilagođenog, pa da ti bude dobro s nama... ili ćeš da budeš odbačen (što je moje nonkonformističko društveno iskustvo), odnosno potpuno marginaliziran, tako da te praktično nigdje nema...

Ukratko, manipulacija je kompletna. Pitanje je kritičkog mišljenja svakog pojedinca, i razvoja njegove (samo)svijesti, odnosno spremnosti da se brani ili ne brani od idejne nasrtljivosti vlastodržačkih struktura, i ništa više.

(...) Sistem manipulacije se stalno transformiše. To je otvoreno-dinamička socijalna igra. Nikad se ne radi o samo jednom manipulativnom modelu. Ona ima kontekstualno razrađene sisteme i mehanizme koji uključuju i psihološku i sociološku pozadinu aktualnog društvenog trenutka. U pitanju je mehanizam koji se stalno mijenja, idući za svojim svrhama i potrebama. Iza njega je sistem kome on treba, koji ga nameće, razvija, podržava, transformiše...

Prosječan građanin je uvijek samo objekt manipulacije, a kontinuirana javna priča o demokratiji – obična politikantska gatka.

SVJETLANA NEDIMOVIĆ:

Ja se izvinjavam, izgleda da je izlaganje profesora Mujkića bilo vrlo inspirativno za sve nas, pa će i ovo pitanje biti upućeno vama, profesore. Dok ste izlagali, na neki način, i istoriju i sadašnje stanje u Distriktu Brčko, moram priznati da se voljko-nevoljko kod mene počeo buditi nekakav politički optimizam. Međutim, na žalost svih onih koji se bave političkom teorijom i filozofijom, u njih u glavama uvijek ima poviše glasova, tako da mi se neumitno nametnulo pitanje koje je odmah poljuljalo neuobičajeni optimizam. Naime, nije li specifičnost današnjeg uređenja Distrikta uslovljena baš ovakvom BiH ili baš "onakvom" dejtonskom situacijom. Ne znam koliko ste se vi bavili time, ali meni se čini da bi Distrikt bilo zanimljivo ponuditi međunarodnoj političko-teorijskoj zajednici kao savršen eksperiment prevođenja upravo iz prirodnog u političko stanje. Moja, istina ograničena saznanja, govore mi da je posrijedi jedinstven eksperiment te vrste u političkoj zbilji. Naime, obično se oko tog procesa postavlja pitanje je li ta cijela konstrukcija čisto hipotetička ili retorička. U Brčkom je, međutim, ta konstrukcija ozbiljena. Šta hoću reći? Upravo to što je *Dejton* zamalo pao na prego-

vorima oko Distrikta Brčko govori kako je istinski sukob u BiH, uslovno rečeno, političkih elita, oduvijek primarno oko teritorija; pogledaju li se transkripti pregovora, jasno je da je tu jedva da se bavilo ustavom; Amerikanci su te transkripte nedavno objavili, vrlo zanimljivo štivo s obzirom na to da se do sada baratalo uglavnom Holbrookeovom knjigom, koja ima svoj specifičan ugao, naravno. Dakle, sam ustavnopravni poredak je marginalan, a na komadićku teritorije se briše sve što je bilo, briše se sve ono što je prethodilo, dakle i predratno i ratno i ono što je postratno i postdejtonsko, i tako se uspostavlja određeni politički vakuum. Tada u najboljoj rusoovskoj maniri, opet se danas pozivam na Rousseaua, dolazi zakonodavac izvana, neko ko neće nametnuti opštu volju, ali će nametnuti prosudbu. Jer, Rousseau kaže da se opštoj *volji* uvijek mora vjerovati, ali se prosudbi, odnosno sudu političkog tijela, to jest naroda ne smije vjerovati, prosudba mora doći izvana, mora doći neko ko nije podložan našim porivima, našim strastima, našim interesima, a ko ih može sve sagledati izvana i onda nam ponuditi rješenje koje ćemo mi onda opštom voljom htjeti. Upravo je to situacija Distrikta Brčko. Ja bih lično jako voljela misliti da je to primjer institucionalnog poretka koji bi možda mogao izvući Bosnu i Hercegovinu iz ove pozicije. No, čini mi se da je upravo ovakva situacija Bosne i Hercegovine iznjedrila takav Distrikt Brčko. I onog momenta kad bi, ako bi se krenuo taj poredak širiti iz Distrikta Brčko, pokazalo bi se šta je starije – kokoš ili jaje, to jest da je ovakav poredak Bosne i Hercegovine korijen tog poretka. Jako bih voljela da me razuvjerite, jer u momentu mi se otvorilo malo neke nade, ali nije potrajalo.

Druga moja napomena tiče se čisto politike i religije. Meni se čini, možda ne sama politika, ali mi koji mislimo o politici, koji se bavimo politikom izvana, u ovom dijelu svijeta, neprestano tu politiku štitimo od religije, a sama ta politika se neprestano crpi iz religije i konstantno religiju uvlači u sebe ne bi li sebi osigurala legitimitet koji traje, ne od izbora do izbora, nego gotovo van vremena. Da ne duljim, ali ovo je svojstvo moderne, istorijom Zapada određene i usmjerene politike, široko van okvira Bosne i Hercegovine.

Treća stvar, oko manipulacije građanima. Ni ja je ne bih potcijenila, ali bih rekla da je nešto što potcjenjuju i ovi koji žele reći da je manipulacija uzročnik i oni koji to negiraju, jeste da situacija uslovljava djelovanja masa, građana, kako hoćete, ja bih rekla pojedinaca uopšte, u kojem god stanju, singularnom kao i pluralnom. Drugim riječima, mislim da

smo možda previše značaja dali nekakvoj fundamentalnoj suštini uvjerenja, jesu li ta uvjerenja ili nisu pokretala ljude u datoj situaciji. Naravno je da se čovjek, reagujući na neku situaciju, poziva na nekakvu svoju etičku bit, ali je bezuslovno, apsolutno postojanje te biti u svakom momentu i neovisno o okolnostima u najmanju ruku diskutabilno. Mislim da nas to odvlači u jednom smjeru za koji ne mislim da je produktivan, ono što filozofi nazivaju esencijalizmom i fundacionalizmom. To je pretpostavka da postoji nešto što nadilazi i istorijsku situaciju i okolnosti, a što je temeljno etičko u nama. Mislim da je to nešto o čemu bi se trebalo raspravljati a ne nešto što bi trebali podrazumijevati.

NERZUK ĆURAK:

Mislim da je jako dobro što je kolega Mujkić uzeo primjer Brčkog ponudivši kroz taj primjer jedan uvjerljiv metodološki okvir za konstituciju filozofije prava u našim uvjetima. O tome bi bilo dobro razmisliti. Kada motrimo Brčko, da li možemo govoriti o političkoj eliti a ne o političkim elitama, odnosno da li je samo Distrikt Brčko ono mjesto gdje su razlike proizvedene entitetskom institucijom države minimizirane, odnosno nisu dominantno polje političke bitke? Da li su stranke, iako bitno generirane iz etnonacionalizma, faktički uspjele da prevladaju taj koncept samom strukturom Distrikta? Da li je arbitar za Brčko od partikularnih političkih elita proizveo političku elitu koja je oslobođena tog prethodnog partikularnog naslijeđa? Šta će se desiti kada se Distrikt Brčko integrira u politički poredak dejtonske države kao jedan od uvjeta za Evropsku uniju? Hoće li to biti početak agonije ili nove uspješne faze u razvoju Distrikta? Hoće li Brčko *ulaskom* u dejtonsku državu *zaraziti* zemlju progresom ili će entitetska država *entitetizirati* Brčko, proizvodeći agonizirajuće stanje i u Distriktu? To je opet povezano s ovim što je kolega Tomić govorio, da mi imamo programe političkih stranaka koji su takvi kakvi su i imamo Visokog predstavnika koji govori o realnosti tih političkih stranaka, a koja je u koliziji sa njihovim političkim programima. Dakle, da li su političke elite koje zagovaraju ulazak BiH sa ovakvom političkom konstitucijom u EU za europeizaciju Bosne i Hercegovine i jesu li protiv europeizacije one stranke koje žele promjenu političkog poretka? Evropska unija zahtijeva promjenu ustava da bi zemlja ušla u Evropsku uniju. Onda ta ista Evropska unija prihvata da to što ona zahtijeva ne mora da se realizira, nego je važan konsenzus, mada taj konsenzus uopće ne mora zadovoljiti ono što Evropa traži. Ja

mislim da su to važna pitanja za samu političku elitu i za naše buduće istraživanje. Kad je Mujkić govorio o izbjegavanju teritorijalnog i afirmaciji institucionalnog pristupa problemu Brčkog, meni se Crna Gora pojavila kao najbliža metafora za definiranje pravog problema. Crna Gora se mogla konstituirati slično kao Bosna i Hercegovina, mogla su nastati dva teritorijalna etnonacionalna entiteta. Ali srpska zajednica koja je to zahtijevala nije to dobila, već je institucionalno zaštićena unutar građanske države Crne Gore. I Crna Gora neće imati problema, odnosno od svih zemalja zapadnog Balkana, isključujući Hrvatsku, imat će najmanje problema da uđe u Evropsku uniju. Ono što se nama pojavljuje kao problem, i tu nam kolega Čekrlija može puno pomoći, kako uopće misliti na taj način a da to ne bude *a priori* učitano kao destrukcija srpskih nacionalnih interesa. To je po meni fundamentalno pitanje.

Sljedeće pitanje koje je ostalo za diskusiju s prethodnog stola je pitanje oko manipulacije. Ja ne bih potcijenio manipulaciju. Utjecaj spinovanja je izuzetan, mi to vidimo svaki dan, a evo zašto ne bih potcijenio. Ljudi koji su krajem osamdesetih godina čitali "Politiku" i "Dugu", a bilo ih je na stotine hiljada, bili su izmanipulirani. Pazite, samo čovjek koji se izdigao iznad svake realne društvene situacije, a takvih je jako malo, mogao je godinama primati ksenofobične medijske sadržaje a da u to stalno sumnja, dok je ogromna većina primala novinske sadržaje prihvaćajući ih kao takve. Ja zato uopće ne bih potcijenio manipulaciju. Možemo primijetiti kako se i danas političkom manipulacijom kreiraju i političke elite. Mi možemo govoriti samo o tome da neki ljudi, neki čitači mogu biti podložni manje ili više manipulaciji, ali kad bi prihvatili da manipulacija nije važna onda bi došli do stava da se narodi mrze, da se narodi *a priori* mrze, i onda svijet uopće nije moguć, nema potrebe ni za kakvom manipulacijom. A mi unaprijed imamo stanje manipulacije. Jer i sam svijet je manipulacija.

ZARIJE SEIZOVIĆ:

Ono o čemu do sada nije diskutirano može se sažeti u jednu temu čiji bi radni naslov mogao biti "Etnonacionalne elite i dejtonski institucionalno-pravni okvir". Želim reći da mi se čini da situacija u kojoj se nalazi Bosna i Hercegovina – a koja je generirana i proizvedena dejtonskim Ustavom BiH – jeste takva da imamo *konstitutivne* i *ne-konstitutivne elite*. Rječnikom profesora Vlaisavljevića, imamo domaće elite ili domaćine i elite goste. Mislim da tome nije posvećeno dovoljno pažnje i možda se

to može uraditi u nastavku istraživanja ili u nekom drugom projektu. Suština je sljedeća: koliko dejtonsko državnopravni ili institucionalni okvir doprinosi "zbijanju vlastitih redova nacionalnih političkih elita", odnosno koliko kolektivni identitet, koji je jedino priznat u cijeloj državnopravnoj arhitektonici Dejtonskog mirovnog sporazuma, ili, ako hoćete, ustava, doprinosi upravo onome protiv čega smo svi mi ovdje, mislim i supstancijalno, a ne samo deklarativno, a to je vladavini nacionalnih ili etnonacionalnih oligarhija. Govorim o odnosu generiranja, jačanja, kako god hoćete, vladavine etnonacionalnih oligarhija i dejtonskog pravnog okvira koji im to omogućuje ili koji im upravo jača poziciju.

ASIM MUJKIĆ:

U Brčkom postoji svega nekoliko lokalnih stranaka, koje su marginalne. Doduše, omjer političkih snaga unutar Distrikta ne odgovara nekom bosanskohercegovačkom omjeru. Recimo, tamo SDP kao politička stranka, kad gledamo pojedinačno, dominira, dok jedna "nacionalna" stranka kao što je SDA najlošije kotira od svih nacionalnih stranaka. Ono što time želim istaći jeste upravo da postoji poseban pravno-politički, specifični okvir, koji ograničava ili usmjerava političke zahtjeve, za razliku od ostatka zemlje gdje najprije postoje politički zahtjevi na koje se potom referiramo kao na nešto postojeće i onda polazimo od toga kao od nekog stanja na terenu. Danas smo, što se ostatka Bosne i Hercegovine tiče, u tome toliko daleko odmakli da politike procjenjujemo kao realne ili irealne, u zavisnosti od toga u kojoj mjeri odgovaraju tim projiciranim etnopolitičkim zahtjevima, ili bolje reći prohtjevima, a ne naprimjer da ih ocjenjujemo da li su u skladu s konvencijama o ljudskim pravima i slobodama. Kada govorimo o nemogućnosti liberalne demokratije u duboko podijeljenim društvima, ja moram upozoriti – Brčko je jedna od rijetkih zajednica u Bosni i Hercegovini gdje je etnička podjela bila toliko duboka da se to može samo naći u Srebrenici i još na par mjesta. Užasni su zločini izvršeni, užasna destrukcija. S ovakvim političkim aranžmanom koji je u Distriktu možda možemo govoriti da smo na tragu jednog plauzibilnog političkog okvira koji te bolne tragove izuzetno duboke podijeljenosti može refokusirati. Tamo niko ni od koga ne traži da zaboravi na zločin. Tamo su vrlo aktivna udruženja žrtava. Djeluju iste stranke kao u ostatku zemlje, međutim kanali artikuliranja i političkog fokusa su drugačiji. Tamo nema ništa manje et-

nopolitičkih zahtjeva. Evo, recimo, donedavno je bio aktuelan problem oko lokacije za izgradnju džamije u centru grada. Dakle, etničke su stvari u pitanju. To pitanje dovelo je do određenog političkog usijanja, ali, jednostavno, struktura, politički aranžman tog dijela Bosne i Hercegovine vam ne dopušta da to postane generator blokade političkog života te političke zajednice.

Danas je položaj Brčko Distrikta još apsurdniji kada gledamo pravno. Najveći autoritet nad njim ima jedan penzioner. Status tog područja Bosne i Hercegovine, odnosno krajnja instanca odlučivanja u vezi s Distriktom još uvijek zavisi od jednog pravnika iz Washingtona, predsjedavajućeg arbitra Robertsa Owena, čovjeka u poodmakloj životnoj dobi. Dokle će taj čovjek živjeti? To je čovjek koji ima značajno iskustvo u borbi za fundamentalne slobode i ljudska prava. Bio je svojevremeno u timu predsjednika Kennedyja. Toliko je apsurdan položaj Brčko Distrikta da on, faktički, zavisi od jednog čovjeka koji trenutno živi u Washingtonu. Gdje je tračak optimizma? Da li je rješenje za Brčko Distrikt ono što nalazimo u ostatku zemlje? Nije. Ja sam učesnik arbitražnog procesa. Vjerujte, kolale su svakakve priče o ovakvim ili onakvim podjelama, o ovakvom ili onakvom statusu. Tri puta sam bio na ročištima i mogu reći da je mirne duše arbitar Owen mogao dati Republici Srpskoj ono što je ona držala, uvažiti faktičko stanje. Vjerujte, niko se ne bi, barem kada je federalna strana u pitanju, niti počešao da se takvo što zaista desilo. Malo bi se uzburkalo po Federaciji i naklapalo o globalnim nepravdama i gorkim pilulama, ali bi cijela stvar u to vrijeme legla. Owen je, dakle, mogao, kao i u slučaju Mostara. da oportuno postupi prema faktičkom stanju na terenu. Štaviše, ja sam se plašio te 1998. godine, kada je predsjedavajući arbitar, ohrabren valom promjena u srpskom entitetu na čelu s Biljanom Plavšić i Miloradom Dodikom, bukvalno dao još jedan jednogodišnji mandat Republici Srpskoj do sljedećeg ročišta da pokaže, da demonstrira da je spremna da u okviru svoje teritorije ima i jednu multietničku lokalnu samoupravu kao što je Brčko. Da su u Republici Srpskoj to tada uradili, oni bi dobili Brčko bez ikakvog pardona. Ja tako mislim. Tada se pojavio Dodik, koji je rekao – ja sam veliki patriota, ja ću držati državnu zastavu u svom kabinetu (onu istu koju sada baca), ja sada preuzimam, nije više ona stara nacionalistička vlast SDS-a, nego moja, socijaldemokratska, ja preuzima na sebe odgovornost, ja ću vratiti hiljadu Bošnjaka u Brčko, ne znam ni ja koliko. Naravno, on to nije uradio. Ali hoću da kažem da

je postojala realna opasnost da se jednostavno čitav taj problem riješi na način tako da će se taj jedan posto teritorije Bosne i Hercegovine jednostavno razriješiti tim etnopolitičkim rezom, i na taj način zapečatiti Bosna i Hercegovina kao etnopolitička zajednica. Mislim da sadašnji aranžman Brčkog nije nužno rješenje, ali mislim da je on, rekao sam to u tekstu, uvjetovan opstankom etnopolitičkih entiteta, jer se ni na koji drugi način ne može integrirati u Bosnu i Hercegovinu osim u formi u kojoj je sada. Kada bi cijela Bosna i Hercegovina bila ustanovljena po principima na kojima je ustanovljen Distrikt, onda bi sve to bilo nevažno pitanje. Svaki drugačiji pristup, osobito pristup koji bi uvodio etničke principe, doveo bi do podjele i opasnosti za izbijanje konflikta. I zato mislim da ima mjesta za optimizam. Hvala.

DINO ABAZOVIĆ:

Pitanje kolegice Nedimović je pitanje o kome i sam često razmišljam, neovisno od današnje rasprave. Dakle, pitanje se odnosilo na to da li se štiti politika od religije, ili religija od politike. Ja ne mogu drugačije argumentirati nego da pođem od dvije najpoznatije činjenice, pojednostavljeno izrečene: kao što je Francuska građanska revolucija štitila državu i politiku od religije, tako je i Američka građanska revolucija učinila obratno, to jest štitila religiju od države i politike. To su te dvije paradigme koje se stalno nameću u savremenom svijetu, ali ono što je po meni važno naglasiti jeste da je moja polazna premisa kako moramo uvidjeti da postoji *wall of separation*, dakle zid razdvajanje ove dvije sfere ljudskog djelovanja – organizirane religije i države. Koliko je taj zid visok, širok ili debeo, to je stvar stalnog dogovaranja, javnog zagovaranja itd. u konkretnim društvima. Ali krajnje interesantno je da je taj zid ne samo određen kako je određen, da koristim ovu paradigmu, nego se svakom pojedinačno ostavlja pravo da smatra da li zid separacije štiti religiju kao nešto lijepo, čisto, nutarnje, individualno, a sve ostalo izvan zidina – država i politika – ružno je, prljavo, zlo, ili se pak stvar razumijeva obratno. Neki doista smatraju da stvari upravo stoje drugačije. Mislim da je ključno pitanje – pitanje semipermeabilnosti tog zida. I ovo pitanje kolegice Nedimović je potpuno na mjestu. Ja nemam odgovor do razmatrati konkretne situacije, odnosno tamo gdje politika "uvlači" religiju, i obratno, gdje religijski establishment "uvlači" politiku za ostvarenje svojih ciljeva. Nisam siguran da mogu dati opći odgovor, ali znam sigurno da su oba procesa jednako bila na sceni u

Bosni i Hercegovini i kroz veliki broj primjera bih mogao govoriti kada je više politika zloupotrebljavala religiju, ili upotrebljavala religiju, kao i obratno, kad je organizirana religija upotrebljavala odnosno zloupotrebljavala politiku.

Ovo je bilo više kao jedno malo pojašnjenje.

Također bih ponudio odgovore na dva ili tri prethodno postavljena pitanja. Dakako, nije nužno, doista smatram da se ne moramo uvijek referirati baš na sve što se pita, ali dozvolite mi da ukažem možda na najbitnije aspekte. Prvo, priča koju sam uveo u kontekstu bivšeg režima i prisilne ateizacije odnosno prisilne sekularizacije, za koju smatram da nije bila organskog porijekla, jednostavno podrazumijeva da ono što se ovdje dešavalo nije istoznačno sekularizirajućim efektima modernizacije u ostalim evropskim državama, naročito ne tih šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Isto tako, ovdje je na sceni prisutna prisilna ili isforsirana deateizacija, a kolega Ćurak je određuje kao teizacija, što dakako nisu niti isti termini, niti isti procesi. Sklon sam zagovarati parcijalno rješenje pitanja. Sekularizacija i desekularizacija su jednako reverzibilani procesi. Sve ono što se sekularizira može se u promijenjenim uvjetima društvene ambijentalnosti desekularizirati. Na isti način, pokazalo se da u specifičnim društvenim uvjetima jaki deskularizirajući faktori prestanu biti važni i društvo se iznova sekularizira. Na primjeru Evrope i Bosne i Hercegovine to se jasno može pokazati kroz sljedeće. Prvo, nema mnogo razlike između razmišljanja kod nas i razmišljanja u Evropi kada je u pitanju politička uloga religije i u tom smislu mi nismo ni najmanje neevropski. Između ostalog, u Evropi, referiram se na francuskog teologa i filozofa Oliviera Abela, ponovo se primjenjuje stari monoteistički trik – ne izreći Boga ponekad znači izreći ga u još većoj mjeri. O tome se radi kada Abel problematizira zašto nema grba na zastavi Evropske unije. Šta nam doista govori ona praznina između zvjezdica na zastavi EU? Da li je to praznina, ili je namjerno ostavljen prostor za svakog od sudionika stvaranja Evrope da prostor ispuni sadržajem na način koji mu najbolje odgovara, pa i religijskim sadržajem ako hoće. Mogli bismo dalje o tome raspravljati, ne bih u to sad detaljnije ulazio, s tim što moram još naglasiti, kada govorim o religijskim zajednicama, zapravo govorim o organiziranoj religiji. Ne govorim o religioznosti kako bi to recimo kolega Čekrlija govorio kao psiholog, niti govorim kao što bi to radili teolozi, kao sociolog ja govorim o organiziranoj religiji. Stoga naglašavam da već duže

vrijeme u Evropskoj uniji imamo veoma prisutan princip svjesnog odustajanja da se gospodari javnim prostorom. Postoji konsenzus svih da u isto vrijeme odustaju od gospodarenja javnim prostorom jer se tek tako mogu u punoći afirmirati, jer da nije tako, brzo bi se vratili na one početke koji su nam svima dobro poznati – Evropa je iskovana u ognju vjerskog rata. To iskustvo, iskustvo vjerskog rata, Evropljani su poprilično dobro razumjeli, i to je ta distinkcija u odnosu na SAD. Ali ono što su Sjedinjene Američke Države drugačije uradile najvidljivije je u oblasti njihovih utemeljivačkih dokumenata, i kolega Mujkić je puno bolje upućen u ta pitanja, ili recimo kolegica Nedimović. Utemeljivački dokumenti SAD-a su znatno drugačiji od utemeljivačkih dokumenata Evropske unije, mnogo su jači i mnogo precizniji po određenim pitanjima, a naročito onaj čuveni dio koji kaže da se tu *radi o istinama koje su "selfevident"*, odnosno o istinama koje su očigledne. Evropa nema takav koncept. Evropski dokumenti koji se pozivaju na slične stvari nisu dovedene na tu mjeru da bi se smatrale *selfevident, to jest očiglednim*. I stoga imamo tu priča oko preambule Ustava EU koja je i krenula oko pitanja te očiglednosti, to jest za koga su istine očigledne a za koga ne. To bi bilo ukratko ono što sam ja ovdje sebi zabilježio kao nešto što bih mogao kazati kao doprinos raspravi.

NERZUK ĆURAK:

A kada smo već u kontekstu političkih elita zahvatili i fenomen religijskog, bitno je i oko toga se odrediti. Kada je kolega Abazović govorio o prisilnoj teizaciji, meni se otvorilo pitanje da li se upravo ta prisilna teizacija pojavljuje kao nepromjenjiva varijabla za identitet političkih elita? Da li je to lukavstvo uma? Da li su političke stranke koje su programski najudaljenije od sekularizacije religije najbliže Bogu, odnosno najviše odane ljudima? To je važno pitanje, pa bi i Bajtal iz psihološkog ugla imao šta o tome reći. I ono što mi je bilo vrlo zanimljivo, nisam siguran jesam li dobro razumio, iščitavajući Abazovićevo iščitavanje utjecaja religije unutar evropskog konteksta, da li je političko-religijski identitet naših političkih elita neevropski ili evropski, pa molim kolegu Abazovića da odgovori.

Slažem se s mnogim stvarima koje je izrekao kolega Haverić i u tom kontekstu problematiziram donošenje odluka u Bosni i Hercegovini kao nerealiziranoj političkoj zajednici. U današnjoj Bosni i Hercegovini, demokracija se može pojaviti kao protivnik države. To je tužno. Šta to

znači? Taj ambijent suprotive države i demokracije se generira iz države koja nije konstituirala svoj državni razlog. Demokracija se generira unutar državne agende koja nije konstituirana, odnosno demokracija se referira na politički okvir koji proizvodi nekonstituirajuću državu, državu bez državnog razloga. I onda sve što je demokratsko učestvuje u daljnjoj destrukciji državnog razloga. Tu se otvara problem vanjskog upravitelja dejtonske države. Ono gdje ja nemam odgovor je sljedeće: zašto politički subjekt međunarodne zajednice koji je umješten u naš politički sistem, koji je *de facto* donio političke odluke o nekim reformama, a onda je samo to naš parlament aminovao, kao što je npr. reforma odbrane ili bilo koja druga reforma, ne želi izvršiti promjenu političkog poretka i zašto političke elite koje generalno odbijaju intervencionistički aranžman međunarodne zajednice prihvaćaju te promjene koje je napravila međunarodna zajednica. Znači, glasaju za neke reforme, odnosno potvrđuju odluke međunarodne zajednice, ali ne žele ključnu stvar – promjenu političkog poretka, promjenu velike slike ne žele da urade. Moje je pitanje, zar ne bi bilo adekvatnije da promijenimo veliku sliku, jer bi unutar promijenjene slike u pravcu izgradnje racionalne demokratske države demokracija mogla da funkcionira i onda nam međunarodna zajednica ne bi bila potrebna. Meni je to *ketmenstvo* naše političke elite/političkih elita neodgonetljivo.

O autorima publikacije

ĆURAK NERZUK, doktor političkih znanosti, vanredni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, esejist, znanstveni publicist, s prepoznatljivim intelektualnim angažmanom u nevladinom sektoru. Područja znanstvenog interesa obuhvataju istraživanja iz geopolitike, međunarodnih odnosa, međunarodne sigurnosti, mirovnih studija, političke filozofije, političke religije i javnih politika. Autor je knjiga *Geopolitika kao sudbina: Slučaj Bosna. Postmodernistički ogled o perifernoj zemlji* (Sarajevo, 2002), *Dejtonski nacionalizam* (Sarajevo, 2004), *Obnova bosanskih utopija. Politologija, politička filozofija i sociologija dejtonske države i društva*, (Sarajevo-Zagreb, 2006), *Filozofija zagrljaja* (Rabic, Sarajevo, 2009), te nekoliko samostalnih stručnih rasprava objavljenih kao zasebne publicističke jedinice. Objavio je i veliki broj znanstvenih, stručnih i esejističkih tekstova u referentnim časopisima. Sudjelovao je kao uvodničar ili pozvani učesnik s referatom na 19 međunarodnih, regionalnih i domaćih znanstvenih konferencija i 16 okruglih stolova. Održao je više javnih predavanja u Bosni i Hercegovini i regiji. Tekstovi su mu prevođeni na engleski, njemački, francuski, slovenački i španjolski jezik. [curakn@fpn.unsa.ba]

ČEKRLIJA ĐORĐE (1974) rođen je u Banjoj Luci. Osnovnu i srednju školu završio je u Banjoj Luci. Diplomske studije iz psihologije i magistarske studije iz oblasti psihologije ličnosti završio je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Doktorsku tezu je prijavio na Studijskom programu Psihologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci, gdje od 2001. godine radi kao viši asistent na predmetima *Psihometrija* i *Psihologija ličnosti*. Učestvovao je kao istraživač, autor i koautor u velikom broju naučnih projekata ali i u projektima organizovanim od vladinog i nevladinog sektora. U dosadašnjem radu objavio je više autorskih i koautorskih naučno-istraživačkih radova i knjiga a svoja istraživanja prezentirao je na naučnim skupovima u zemljama bivše Jugoslavije. Za primarnu oblast interesovanja najbolje bi bilo reći da odgovara okvirima psihologije ličnosti, kao i njenim vezama sa brojnim društvenim i humanističkim naukama. [djopsi@yahoo.com]

SARAJLIĆ ELDAR diplomirao je i magistrirao na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Istražuje u oblasti komparativne politike i političke teorije, a najviše se bavi problematikom etnopolitike, njenim teoretskim i praktičnim manifestacijama, konsocijacijskom demokratijom, fundamentalizmom kulture i sličnim temama. Političkom istraživanju pristupa interdisciplinarno, upošljava znanja i dostignuća nekoliko znanstvenih oblasti u objašnjavanju političkih fenomena – od političke teorije do antropologije i sociologije. Objavio je desetak radova u međunarodnim i lokalnim žurnalima, a u štampi je i njegova prva knjiga – *Kultura kulture: etnicitet, postmodernost i politika*. Učestvovao je na nekoliko međunarodnih konferencija i prezentirao radove na evropskim univerzitetima, poput Geneve i Oxforda. Trenutno radi na istraživanju politike državljanstva u Bosni i Hercegovini za Univerzitet u Edinburghu i uređuje u žurnalima *Puls demokratije* (www.pulsdemokratije.ba) i *Status* (www.status.ba). Također, aktivan je kao predavač i viši asistent iz oblasti moderne političke historije i međunarodnih organizacija na Sarajevo School of Science and Technology. U prošlosti se bavio televizijskim novinarstvom, snimio jedan dokumentarni film i nekoliko godina radio za Razvojni program Ujedinjenih nacija. [eldarsaraj@hotmail.com]

TURČALO SEAD diplomirao je i magistrirao na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, gdje i radi kao viši asistent na Odsjeku sigurnosnih i mirovnih studija. Objavio je više znanstvenih i stručnih radova od kojih izdvajamo: *Balkan i mit o Evropi,* Godišnjak FPN, br. II, Sarajevo, 2007., *Međunarodna zajednica i izgradnja neuspješne države, STATUS,* broj 13, jesen/zima 2008., *Međunarodna zajednica u BiH: distribucija moći u podjeljenom društvu i nedovršenoj državi* u: Podunavac, Milan (ur.) (2008): Politička i konstitucionalna integracija duboko podeljenih društava, Beograd: Heinrich Boell Stiftung. Učestvovao je sa referatima na više znanstvenih skupova od kojih izdvajamo: *Međunarodna zajednica u BiH: distribucija moći u podjeljenom društvu i nedovršenoj državi na:* "Podjeljena društva i nedovršene države", Alternativna akademska agenda i Heinrich Boll Stiftung, 28-29.maj 2007.godine, Sarajevo; *"Međunarodna zajednica i ekonomska liberalizacija u BiH" na: "*Imidž BiH: Međunarodne politike", Friedrich Ebert Stiftung i Udruženje za političke nauke u BiH, Sarajevo, 20. Mart 2009.godine. Bio je angažiran kao istraživač u znanstveno – istraživačkim projektima *Problem društvenog odnosa prema postratnom sindromu u BiH,* BKC, Sarajevo, 2006., *Human Rights and Rights of Minorities in the Frame of Ethnic Conflict Cycle*, 2007., (FP 6 projekt). Član je uredništva Godišnjaka Fakulteta političkih nauka i generalni sekretar Udruženja za političke nauke u Bosni i Hercegovini. [turcalos@fpn.unsa.ba]